Umberto ECO

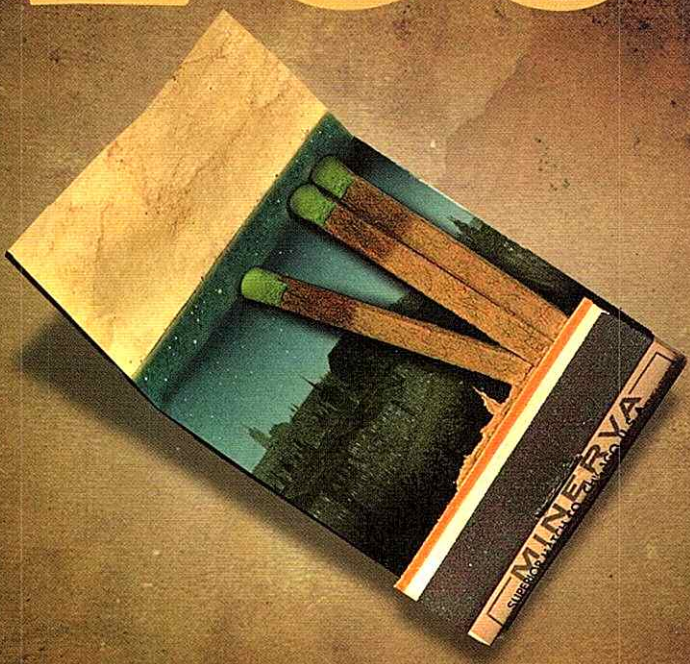

Pliculețul Minervei

HUMANITAS

PLICULEȚUL MINERVEI

Umberto Eco (n. 1932) este autor de romane, eseuri, tratate academice şi cărţi pentru copii. Profesor de semiotică la câteva dintre cele mai celebre universităţi europene şi americane, a abordat din această perspectivă aspecte cruciale ale culturii. Este unul dintre cei mai de seamă gânditori contemporani, iar eseurile sale sunt adevărate modele ale genului. Strălucitoarea sa operă romanescă, începută în 1980 cu *Numele trandafirului*, este renumită pentru subtilele ei jocuri de limbaj şi pentru abundenţa simbolurilor şi aluziilor culturale. Opere principale în traducere română: *Opera deschisă* (ELU, 1969); *Tratat de semiotică generală* (Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982); *Numele trandafirului* (Dacia, 1984); *Lector in fabula* (Univers, 1991); *Pendulul lui Foucault* (Pontica, 1991); *Limitele interpretării* (Pontica, 1995); *Insula din ziua de ieri* (Pontica, 1995); *Cinci scrieri morale* (Pontica, 1998; Humanitas, 2005); *Minunea Sfântului Baudolino* (Humanitas, 2000); *Pliculeţul Minervei* (Humanitas, 2004); *Jurnal sumar* (Humanitas, 2004).

Umberto ECO

Pliculețul Minervei

Traducere din italiană de
MIHAELA ŞCHIOPU

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Andrei Gamarț
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Elena Dornescu
DTP: Corina Roncea

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Umberto Eco
La bustina di Minerva
© RCS Libri S.p.A. – Milan Bompiani 2000

© HUMANITAS, 2004, 2011, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ECO, UMBERTO
Pliculețul Minervei / Umberto Eco; trad.: Mihaela Șchiopu. – București: Humanitas, 2011
ISBN 978-973-50-2928-9
I. Șchiopu, Mihaela (trad.)
821.131.1-92=135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Rubrica intitulată „Pliculeţul Minervei" a început să apară săptămânal în *L'Espresso* din martie 1985, devenind bilunară din martie 1988. O serie de articole axate în principal pe satirizarea obiceiurilor şi a moravurilor zilnice au fost grupate la începutul anului 1992 în *Il secondo diario minimo**, dar, din cele lăsate deoparte, cred că unele mai pot fi recuperate. Pe scurt, în dorinţa de a alcătui o culegere care să cuprindă ultimul deceniu, aveam de ales din vreo cinci sute de Pliculeţe. A trebuit să elimin cam două treimi dintre ele.

Am renunţat în primul rând la multe dintre articolele prea strâns legate de un anume eveniment, atât de încifrat prezentat, încât eu însumi, recitindu-le după câţiva ani, nu mai reuşeam să înţeleg aluziile. Am fost obligat deci să nu ţin seama de intervenţii în subiecte foarte importante, dar pe cele cu adevărat importante le-am reluat cu alte ocazii şi mai pe larg, de exemplu în *Cinci scrieri morale* (Bompiani, 1997). În două cazuri am hotărât să introduc articole publicate în alte părţi din cauza formatului prea restrâns al unui Pliculeţ.

Am fost de asemenea obligat să înlătur multe Pliculeţe scrise cu ocazia dispariţiei unor prieteni sau profesori. Prea mulţi, în decursul unui deceniu, din simplul motiv că suntem

* Publicat în româneşte sub titlul *Minunile Sfântului Baudolino*. (trad. de Sorin Mărculescu), Humanitas, 2000. (*N.ed.*)

cu toții muritori. Mă liniștește gândul că aceste persoane sunt și vor fi amintite de alții, mult timp încă, independent de necrologurile mele emoționate.

Am lăsat deoparte și toate Pliculețele dedicate așa-zișelor jocuțe (cu siguranță pe placul cititorilor, după mulțimea reacțiilor pe care le-am primit). În mare parte ele fuseseră deja publicate în *Il secondo diario minimo*, iar genul acesta de exerciții ludice (instructive chiar, încât multe grupuri de școlari s-au luat la întrecere) este continuat *online*, de exemplu pe site-ul numit *Golem* (www.rivistagolem.com).

N-am luat în seamă multe Pliculețe care se repetau, în sensul că – pe parcursul anilor – am revenit asupra aceluiași subiect de mai multe ori. De două sau trei ori am contopit câte două Pliculețe care tratau aceeași problemă din puncte de vedere diferite. Am păstrat însă câteva „probleme chinuitoare" fiindcă uneori revenirea asupra unui subiect denotă că anumite fenomene sau polemici s-au repetat cu o monotonie insistentă în presa italiană. Reluarea lor este în aceste cazuri o constrângere impusă de societate, și nu de voința mea. De exemplu, dacă în mod regulat, la anumite intervale de timp, se redeschide o discuție despre viitorul cărții, simți nevoia să calmezi spiritele, văzând că ele nu se calmează de la sine în pofida evidențelor.

Am făcut pe alocuri corecturi de stil, fiindcă Pliculețul era o rubrică săptămânală, și în graba scrisului apar nenumărate inadvertențe. Am șters multe fraze de început, propoziții incidente și fraze de încheiere care la relectură mi s-au părut în plus, adăugând uneori scurte lămuriri. Pliculețele au de fapt lungimea spațiului oferit de săptămânal, fiind destinate să umple ultima pagină: dacă sunt prea lungi trebuie să le reduci, dacă sunt prea scurte e obligatoriu să mai adaugi ceva. Mărturisesc însă că scrierea Pliculețelor a însemnat pentru mine o experiență fundamentală: a reuși să-ți condensezi

gândurile într-un număr prestabilit de caractere este un exercițiu pe care l-aș recomanda oricui.

Se va vedea că foarte multe Pliculețe nu au legătură cu probleme de actualitate. Poate că e util să repet aici ceea ce am spus în primul Pliculeț al seriei. Titlul rubricii trimite la micuțele plicuri din carton cu chibrituri marca Minerva și la obiceiul de a însemna pe dosul „copertei" lor adrese, liste de cumpărături sau, cum mi se întâmplă mie, notițe stenografice despre tot ce-mi trece prin minte în tren, la bar, la restaurant, când citesc un ziar, privesc o vitrină sau scotocesc prin rafturile unei librării. Îmi propusesem încă de la început ca, dacă într-o seară, din motive strict personale, aveam să mă gândesc întâmplător la Homer, să vorbesc despre el chiar dacă Homer nu ocupa în zilele acelea primele pagini ale ziarelor. După cum se vede, așa am și făcut, cu sau fără Homer.

Un alt criteriu respectat pe parcursul rubricii este că nu are sens să scrii un articol pentru a spune că a-ți omorî mama este o crimă, atunci când toată lumea e de acord că e vorba de un comportament reprobabil. Ar fi o demonstrație cam demagogică de bune sentimente. Ar avea sens să scrii, eventual, dacă foarte mulți oameni ar socoti că e drept să-l omori, cu asentimentul statului, pe cel care și-a omorât mama. Nu am scris Pliculețe pentru a dezaproba abuzul sexual asupra minorilor sau obiceiul de a arunca cu pietre de pe poduri, fiind sigur că în același număr al săptămânalului se va acorda spațiu adecvat acelor evenimente nefericite, pentru a exprima un blam evident. Dar când în diferite țări mulțimile s-au adunat în marșuri împotriva pedofililor, atunci mi s-a părut util să comentez ciudățenia fenomenului.

Se va vedea că, deși Pliculețele au un aer glumeț, ele se nasc întotdeauna dintr-un sentiment de iritare. Vorbesc prea puțin despre ceea ce îmi place și mai des despre ceea ce nu-mi place. Dar sunt atât de multe lucruri care ar trebui să ne

indigneze, încât unii mă vor acuza că am păstrat tăcerea asupra multora dintre ele, despre care în schimb au vorbit alții. Îmi cer scuze, probabil că în clipa aia nu eram atent.

Milano, 5 ianuarie 2000

PARTEA ÎNTUNECATĂ A GALAXIEI

Între rasism, război şi „politically correct“

Migrații

Marțea trecută, în timp ce toate ziarele erau pline de articole despre tensiunile de la Florența, în *La Repubblica* apărea o vinietă a lui Bucchi: reprezenta două siluete, o Africă enormă și amenințătoare și o Italie minusculă; alături, o Florență abia reprezentată printr-un punctuleț (dedesubt scria „Unde se dorește mai multă poliție"). În *Corriere della Sera* se recapitula istoria schimbărilor climaterice petrecute pe planeta noastră din anul 4000 î. Cr. până azi. Și din această trecere în revistă reieșea că încetul cu încetul fertilitatea sau ariditatea unui continent au dus la mari migrații care au schimbat fața planetei și au dat naștere civilizațiilor pe care le cunoaștem în mod direct sau din reconstituiri istorice.

Astăzi, când suntem puși în fața așa-zisei probleme a extracomunitarilor (un eufemism elegant care, după cum s-a observat, ar trebui să-i includă și pe elvețieni sau pe turiștii texani), problemă care preocupă toate națiunile europene, continuăm să discutăm ca și când ar fi vorba de un fenomen de imigrație. Imigrația are loc atunci când câteva sute de mii de cetățeni ai unei țări suprapopulate doresc să plece să trăiască într-o altă țară (de exemplu italienii în Australia). E normal ca țara gazdă să fie nevoită să reglementeze fluxul imigrării după posibilitățile ei de primire, cum e de la sine înțeles că are dreptul de a-i aresta sau expulza pe imigranții delincvenți – la fel cum are datoria de a-i aresta pe propriii

cetățeni sau pe turiștii bogați deținători de prețioasă valută atunci când încalcă legea.

Astăzi însă, în Europa, nu ne aflăm în fața unui fenomen de imigrație. Ne găsim în fața unui fenomen *migratoriu*. Nu are desigur aspectul unei năvăliri violente precum invaziile popoarelor germanice în Italia, Franța și Spania, nu are virulența expansiunii arabe de după Hegira, nu se deplasează cu lentoarea valurilor întâmplătoare care au purtat popoare necunoscute din Asia până în Oceania și până spre cele două Americi poate, mișcându-se pe fâșii de pământ înghițite de ape acum. Acesta e însă un alt capitol al istoriei planetei care a asistat la formarea și dispariția civilizațiilor prinse în valurile marilor revărsări migratorii, mai întâi dinspre Apus spre Răsărit (despre care știm prea puțin), apoi dinspre Răsărit spre Apus, începând cu o mișcare ce a durat milenii de la izvoarele Indului spre Coloanele lui Hercule, apoi timp de patru secole dinspre Coloanele lui Hercule spre California și Țara de Foc.

Astăzi, migrația, insesizabilă fiindcă ia aspectul unei călătorii cu avionul și al cozii la ghișeul pentru străini al poliției, sau al unei debarcări clandestine, are loc dinspre Sudul tot mai arid și înfometat spre Nord. Pare a fi o imigrație, dar e o migrație, este un eveniment istoric cu repercusiuni incalculabile, nu se produce prin trecerea unor hoarde care distrug iarba pe unde au călcat caii lor, ci prin grupuri discrete și umile, o migrație care nu va dura secole și milenii, ci câteva decenii. Și ca toate marile migrații, va avea drept rezultat o redefinire etnică a teritoriilor de destinație, o schimbare inevitabilă a obiceiurilor, o hibridare continuă care va modifica, statistic vorbind, culoarea pielii, a părului, a ochilor populațiilor, așa cum un număr mic de normanzi au introdus în Sicilia tipul uman bond și cu ochi albaștri.

Marile migrații sunt, cel puțin într-o perioadă istorică, nedorite: la început se încearcă împiedicarea lor, împărații romani ridică câte un *vallum* ici-colo, trimit în avangardă legiunile cele mai puternice pentru a-i supune pe nepoftiții care avansează; apoi încheie pacte și îi disciplinează pe cei instalați, acordând cetățenie romană tuturor supușilor imperiului, iar la urmă din rămășițele romanității se formează așa-zisele regate romano-barbare care sunt la originea țărilor noastre europene, a limbilor pe care le vorbim astăzi cu mândrie, a instituțiilor noastre politice și sociale. Când întâlnim pe autostrăzile lombarde localități care se numesc în italiană Usmate, Biandrate, uităm că acestea sunt niște desinențe longobarde. Pe de altă parte, de unde proveneau surâsurile etrusce pe care le regăsim și azi pe atâtea chipuri din Italia centrală?

Marile migrații nu se opresc. Ne pregătim să trăim pur și simplu într-o nouă epocă a culturii afro-europene.

1990

Războiul, violența și dreptatea

Există război drept? Asupra acestei dezbateri, care a aprins spiritele de două săptămâni, apasă umbra unui echivoc: e ca și cum am discuta dacă două drepte paralele sunt mai grele decât o rădăcină pătrată. Încerc să înțeleg de ce nu sună bine întrebarea, și o repropun altfel formulată. Dacă violența este un rău, există cazuri în care o reacție violentă se justifică? De notat că justificabil nu înseamnă drept și bun: tăierea unui picior este o nedreptate biologică, dar în cazul unei cangrene ea se poate justifica.

Și susținătorii nonviolenței în genere consideră că există violențe justificabile: Isus însuși, în fața scandalului prezenței negustorilor în templu, a reacționat cu destulă asprime. Nu doar religiile revelate ci și morala naturală ne spun că atunci când cineva ne agresează, pe noi și pe cei dragi, sau pe oricare altă persoană nevinovată și lipsită de apărare, e normal să reacționăm cu violență, până la anihilarea primejdiei. Deci, atunci când ni se propune rezistența ca model de violență „dreaptă", înseamnă că în fața presiunii exercitate prin violență de altcineva, în fața unei tiranii insuportabile, revolta unui popor e justificată. Pentru a nu lăsa loc îndoielii, reacția violentă a comunității internaționale în fața agresivității unui dictator e pe deplin justificată.

Problema apare odată cu cuvântul „război". E unul dintre acele cuvinte precum „atom": îl foloseau filozofii greci și îl

foloseşte fizica contemporană, dar cu două înţelesuri diferite; înainte însemna un corpuscul invizibil iar azi este un ansamblu de particule. Cine vrea să-l citească pe Democrit în termenii fizicii nucleare, sau invers, n-ar mai înţelege nimic. Acum, în afara faptului că în amândouă cazurile au murit nişte oameni, războaiele punice şi al Doilea Război Mondial au puţine elemente comune. Spre jumătatea acestui secol s-a conturat un fenomen „război" care, prin extindere teritorială, rezultate, posibilităţi de control, răsfrângere asupra populaţiilor ce trăiesc în alte părţi ale lumii, are prea puţin în comun cu campaniile napoleoniene. Pe scurt, dacă în trecut reacţia violentă justificabilă împotriva unui răufăcător putea lua forma unui război efectiv, astăzi războiul efectiv ar putea deveni o formă de violenţă care nu-l mai înfrânează pe răufăcător, ba îl poate chiar avantaja.

În ultimii patruzeci şi cinci de ani am asistat la o altă formă de înfrânare prin violenţă a presupusului răufăcător (folosesc aceşti termeni moderaţi deoarece consider că argumentul meu ar putea fi acceptat atât de către SUA, cât şi de către URSS), şi anume războiul rece. O formă cumplită, rea, plină de violenţă exprimată prin ameninţări sau dezlănţuită pe plan local, ce pleca de la ideea că războiul efectiv nu i-ar avantaja deloc pe cei „buni". Războiul Rece a fost un prim exemplu al felului în care lumea şi-a dat seama că ideea însăşi de „război" s-a schimbat şi că un război modern n-are nici o legătură cu conflictele clasice, în care existau până la urmă învinşi şi învingători (în afara puţinelor cazuri-limită, precum victoriile lui Pirus). Dacă aş fi fost întrebat acum o lună ce formă de reacţie violentă dreaptă ar fi putut înlocui războiul efectiv în cazul Saddam, aş fi răspuns: o atitudine *rece* foarte serioasă, chiar nemiloasă, cu hărţuieli la frontieră şi un sistem de control – bazat pe o legislaţie de urgenţă – prin care orice industriaş occidental care i-ar vinde lui Saddam fie

şi un vârf de creion să ajungă la puşcărie; la capătul unui an, tehnologiile sale de agresiune şi apărare vor fi fost depăşite în mare măsură. Dar asta e mintea de pe urmă.

Mintea dintotdeauna, şi de mâine, ne spune că, dacă cineva te atacă cu un cuţit, ai dreptul să ripostezi măcar cu un pumn; dar dacă eşti un Superman şi ştii că doar cu un pumn îţi trimiţi adversarul pe Lună, că impactul provoacă fărâmiţarea satelitului nostru, că sistemul gravitaţional intră în perturbaţie, că Marte se ciocneşte cu Mercur şi aşa mai departe, gândeşte-te o clipă – s-ar putea ca o catastrofă gravitaţională să fie exact ce voia adversarul tău. Şi că, tocmai, n-ar trebui să-i faci pe plac.

1991

Exilul, Rushdie şi Satul Global

Nu ştiu dacă s-a scris o istorie socială a persecutatului. Nu a persecuţiei şi intoleranţei, despre care s-a scris, vezi foarte frumoasa carte a lui Italo Mereu. Ci a destinului social şi a rolului persecutatului – nu neapărat a celui care moare sub loviturile persecutorului, ci a celui care reuşeşte să scape luând calea exilului.

În secolele trecute exilurile erau de obicei dureroase şi umilitoare. Chiar Dante, căruia până la urmă nu i-a mers prea rău, găsea că pâinea altuia avea gust de iască. Personaje ca Giordano Bruno, înainte de a fi prinse de duşman şi expulzate, se bucuraseră de mari onoruri pe pământ străin, dar mereu se găsea câte cineva care să le defăimeze şi să le întindă capcane. Ca să nu mai vorbim de Mazzini care, pesimist din fire, era tot mai nefericit în exil.

Doar în acest secol a început să le meargă mai bine exilaţilor. Pe de o parte, exilatul avea aura de fascinaţie melancolică şi rebelă a poetului blestemat, a estetului vicios: categorii care, prost văzute şi condamnate la traiul în mansardă şi la ftizie în secolul trecut, au devenit în secolul nostru o marfă de preţ, disputate de familiile de vază şi fundaţiile culturale, invitate la mese, croaziere şi reuniuni menite să stabilească regulile nonconformismului. Pe de altă parte, evoluţia sentimentelor democratice făcea ca toată lumea să-l întâmpine, să-l sprijine, să-l favorizeze pe exilat, simbolul viu al rezistenţei

față de despotism. Așa se face că în acest secol condiția persecutatului politic sau religios a fost până la urmă (dincolo de împunsătura de nostalgie pentru patria îndepărtată), dacă nu plăcută, cel puțin acceptabilă – și pentru unii dintre ei atât de avantajoasă, încât simulau că sunt persecutați chiar și atunci când nu erau, pentru a obține măcar, să zicem, o retribuție din partea vreunui serviciu secret.

Începutul trebuie să-l fi făcut marii aristocrați ruși scăpați din revoluție, care, deși angajați ca dansatori prin cabaretele pariziene, erau primiți și răsfățați de doamnele din înalta societate care doreau să dea un aer de noblețe seratelor lor. Nu vorbesc despre exilații cubanezi de la Miami, un adevărat chilipir, dar e de ajuns să amintesc cum în ultimele decenii era la modă să prezinți la un party mai întâi un refugiat cehoslovac, apoi unul chilian, un argentinian, sau un autor de samizdat, și tot așa, cu trecerea timpului, entuziasmele (sau uitarea) fiind ritmate de diferitele lovituri de stat, revoluții, răsturnări de situație.

Toate astea au luat sfârșit odată cu Rushdie. Cazul Rushdie arată că, grație puterii mass media de a amplifica și difuza pe tot globul un verdict de condamnare la moarte, nu mai există pe acest glob un spațiu al exilului. Faptul este o noutate. Nu înseamnă că se revine de la un posibil exil de aur, tipic pentru acest secol, la exilul chinuit, tipic pentru secolele trecute. Nu, pur și simplu nu mai există un pământ al exilului. Oriunde fugi te afli în teritoriu inamic.

Poate părea o comparație banală, dar așa cum nu mai există o insulă uitată de descoperit, pe care să petreci vacanțe la adăpost de mulțimea turiștilor, fiindcă până și pe cel mai îndepărtat atol întâlnești o turmă de angajați ai câte unei instituții aduși cu charterul, tot așa, dar cu urmări deloc comice, ci tragice, pe orice fâșie de pământ se află un posibil asasin al tău, care te așteaptă; ordinul de a te ucide îi va parveni

prin telefonul mobil, sau printr-un mesaj codificat, aparent inofensiv, transmis în cursul unui concurs la televiziune.

Astăzi, mai mult ca niciodată, replica „opriți lumea, vreau să cobor" devine o chemare disperată și menită să nu primească niciodată un răspuns satisfăcător. Suntem într-adevăr în ceea ce McLuhan numea Satul Global. Global însă nu atât pentru utilizatorul mijloacelor electronice, care descoperă că iubește și dorește ceea ce iubesc și doresc oameni diferiți aflați la distanțe de mii și mii de kilometri, fiindcă această uniformizare le aduce multora o satisfacție și o liniște interioară. Nu global prin faptul că ne creează iluzia că fiecare e aproapele nostru, ci fiindcă peste tot poți întâlni chipul dușmanului, care nu îți este aproape, nu vrea ce vrei și tu și nici nu e dispus să se mulțumească cu celălalt obraz, ci intenționează să țintească drept în inimă.

Și nu poți coborî, nu există stații intermediare. Satul exilului desființat e global fiindcă nici măcar nu poți încerca să fugi de persecutor, luându-i-o înainte cu disperare în linie dreaptă. Înștiințat rapid, un altul va fi gata să te ajungă și să te încolțească.

1992

Cât costă prăbuşirea unui imperiu?

În aceste zile triste când citesc despre atrocităţile comise în Peninsula Balcanică, îmi amintesc de o discuţie purtată cu Jacques Le Goff, la puţin timp după căderea zidului Berlinului. Era evident că imperiul sovietic se destrăma, deşi nimeni nu putea să prevadă că totul se va petrece cu atâta repeziciune, poate şi din cauza loviturii de stat prosteşti din august trecut.

Le Goff distribuia temele şi-şi alegea colaboratorii pentru o colecţie despre istoria Europei, ce urma să fie publicată de patru sau cinci editori europeni, şi cu acea ocazie i-am sugerat să iniţieze scrierea unei cărţi despre costul căderii imperiilor. Cred că a comandat-o, nu ştiu cui, dar pe atunci important era de a înţelege cât au costat căderile imperiilor din trecut, pentru a putea evalua printr-un calcul aproximativ costurile iminente ale căderii imperiului sovietic. Astăzi nu cred că mai trebuie să facem previziuni, ci comparaţii directe.

Un imperiu este întotdeauna coercitiv şi autocratic, asemenea unui capac pus peste un cazan în clocot. La un moment dat presiunea din interior e prea mare şi capacul sare, provocând un fel de erupţie vulcanică. Nu intenţionez câtuşi de puţin să spun că era bine să nu sară capacul, căci de obicei el sare din motive termice, iar fizica nu e nici morală, nici imorală. Spun doar că atâta timp cât nu sare, se păstrează

o anumită ordine, oricât ar fi ea de apăsătoare, iar când sare trebuie plătit un preț.

Destrămarea Imperiului Roman a provocat în Europa o criză care a durat, în forma sa virulentă, cel puțin șase secole. În realitate o serie de efecte pe termen lung s-au prelungit în secolele următoare, și poate că ceea ce se întâmplă astăzi în Balcani (ortodocșii orientali împotriva catolicilor occidentali) este încă o consecință a acelei destrămări. Dacă în Columbia și în Peru se întâmplă tot ce se întâmplă azi, dacă America Latină nu ține piept Statelor Unite e tot o urmare a destrămării lente a imperiului colonial spaniol. Pentru a nu mai vorbi de dezagregarea tot atât de lentă a imperiului turc, ale cărei costuri mai sunt plătite și azi în Orientul Mijlociu. Nu mă hazardez să socotesc costurile destrămării imperiului colonial britanic; și Italia unificată e consecința prăbușirii imperiului napoleonian de scurtă durată.

După scoaterea capacului de pe extraordinarul cazan austro-ungar au luat naștere pe puțin nazismul, al Doilea Război Mondial și din nou situația din Balcani (aici însă se însumează căderea a cel puțin cinci imperii: roman, bizantin, turc, sovietic și kakanic).

Într-un cuvânt, când se destramă un imperiu, rezultatele se prelungesc timp de secole. În cazul dispariției imperiului sovietic e inutil să mai enumerăm efectele principale: pulverizarea cu dispute (chiar dacă de înțeles) a limbilor și a națiunilor peste tot în Răsărit, greutățile serioase întâmpinate de Germania unificată, necazurile armenilor sau ale georgienilor, până la necazurile lui Bush, bârfit pentru amanta sa Jennifer doar fiindcă și-a pierdut funcția de oponent al Imperiului Răului. Chiar și harababura din Italia, criza partidului socialist și a celui comunist, a democrației creștine, ruperea pactului dintre putere și mafie, acceptat de toți (încă de la debarcarea în Sicilia), și drept urmare loviturile date cu coada sau noua

vocație internațională a unei mafii care nu se mai poate baza pe sprijinul nelimitat al unei puteri ce invoca drept justificare lupta împotriva comunismului, tot ce se întâmplă în nefericita noastră țară depinde de căderea imperiului sovietic, în egală măsură cu durerile tânărului Havel. Chiar Liga Nordului este o floare răsărită în urma căderii imperiului sovietic, la fel ca ustașii croați, genocidul sârb și erezia slovacă.

Nu înseamnă că dacă am știi prețul căderii unui imperiu l-am putea reduce. Dar e bine să-l cunoaștem pentru a preveni nenorocirile viitoare. Nu fiindcă istoria s-ar repeta mereu în aceeași formă, nici că s-ar manifesta mai întâi în chip de tragedie și apoi în chip de farsă. Câteodată ea este o tragedie repetată în forme diferite. Există însă unele legi, unele principii de acțiune și reacțiune, prin cunoașterea cărora istoriografia este încă, în înțeles profund științific și foarte puțin retoric, *magistra vitae*.

1992

Spânzurare în direct la ora cinei

Îmi pare foarte rău că autoritățile în drept n-au permis transmiterea la televizor a ultimei condamnări la moarte prin spânzurătoare din Statele Unite. Ba chiar condamnatul trebuia spânzurat la orele 20, ora de pe East Coast, astfel încât la New York execuția să poată fi vizionată în timpul cinei, în Midwest (unde masa se ia mai devreme) după cină, cu o bere în fața televizorului, și în California în timp ce se soarbe un daiquiri în jurul piscinei. La noi, având în vedere că ar fi fost deja noapte, execuția ar trebui transmisă la telejurnalul de seară din ziua următoare.

E foarte important ca lumea să se afle la masă: zgomotul produs de frângerea gâtului, zbaterea abdomenului sau picioarele care zvâcnesc puțin trebuie să se producă în același timp cu activitatea de deglutiție a mâncării, mă refer la public. În cazurile de execuție pe scaunul electric ar trebui ca timp de câteva secunde condamnatul să sfârâie, exact atunci când pe plita de acasă se prăjesc ouăle. Prin gazare spectacolul e sigur, căci condamnatului i s-a spus să aspire o dată și adânc, o treabă numai bună de filmat, după care urmează spasmele. Injecția nu e de dorit, fiindcă se pierde plăcerea transmisiei în direct și ar fi ca o emisiune de radio.

Înțeleg că propunerea mea poate fi prost primită, tocmai acum când studiourile Disney din Italia le-au interzis textierilor să-l pună pe rățoiul Donald să declare că vrea să-l

strângă de gât pe unul dintre nepoţeii lui, dat fiind că ar fi o incitare la violenţă. E o cruzime ca, pe motiv de încasări, să se producă filme în care oamenii trag cu mitraliere megagalactice împroşcând în jur cu fragmente de creier şi râuri de sânge. Trebuie să distingem însă între jocurile de ficţiune care îi pot tulbura pe inocenţi (sau pot să le provoace comportamente aberante celor slabi din fire) şi obligaţiile cronicii.

În privinţa pedepsei cu moartea, lumea se împarte în două tabere: cei care o condamnă (ca mine) şi cei care susţin că e necesară. Cei care o condamnă, dacă au stomacul slab, pot ţine televizorul închis atunci când se transmite o execuţie capitală. Dar vor fi şi ei implicaţi într-un fel în ţinerea doliului. Dacă la ora aceea un om este omorât, toţi trebuie să ia parte într-un fel, fie rugându-se, fie citind din Pascal cu voce tare în familie. Ei trebuie să ştie că în seara aceea are loc o nelegiuire. Iar dacă privesc la televizor, se vor simţi oricum mai implicaţi în condamnarea acestei barbarii, fără a se mulţumi să declare că nu sunt de acord – tot aşa cum vederea pe ecran a unui copil african subnutrit provoacă probleme de conştiinţă fiecăruia dintre noi.

Sunt însă şi cei care susţin pedeapsa cu moartea. Şi ei trebuie să se uite. Mi se va obiecta: pot fi de acord cu operaţiile de apendicită, dar vă rog nu mi le arătaţi la ora mesei. Dar pedeapsa cu moartea nu seamănă cu o operaţie pe care toţi o aprobă. Sunt puse în discuţie sensul, valoarea vieţii umane şi a justiţiei. Fără fasoane deci. Dacă eşti pentru pedeapsa cu moartea, trebuie să accepţi să vezi cum zvâcneşte din picioare condamnatul, cum râgâie, tresare, tuşeşte, cum îşi dă sufletul lui cel rău către Dumnezeu. În trecut oamenii erau mai cinstiţi, cumpărau bilet pentru a asista la supliciu şi se distrau la nebunie. Şi tu, care susţii că pedeapsa cu moartea este suprema justiţie, trebuie să „petreci": mâncând, bând, făcând ce

naiba vrei, dar nu te preface că nu ştii nimic, în timp ce îi susţii legitimitatea.

Mi se spune: „Şi dacă soţia mea e însărcinată şi avortează?" Şi ce dacă? Noul catehism admite ca un stat să legifereze pedeapsa cu moartea. Mai spune că nu trebuie să avortezi, dar numai dacă o faci din proprie voinţă. Dacă avortezi când vezi cum zvâcneşte unul din picioare în gol nu e un păcat.

1993

New York, New York, what a beautiful town!

Există multe oraşe străine pe care le iubesc nespus şi în care sunt fericit să mă întorc mereu: de exemplu Barcelona sau Amsterdam. Dar când sunt întrebat în ce oraş străin aş putea trăi – adică să trăiesc acolo definitiv, să devină casa mea –, atunci alegerea mea se împarte, în mod egal, între Paris şi New York. Nu numai fiindcă sunt două oraşe frumoase; dar, pentru a hotărî care oraş va deveni locul morţii tale, trebuie să fii sigur că acolo nu te va cuprinde niciodată nostalgia. Ei bine, în cele două oraşe nu mă încearcă nici un fel de nostalgie. Păi, după ce, dacă totul este acolo? Te simţi în centrul lumii, chiar când stai închis în casă. Iar când ieşi nu trebuie să ai vreo ţintă: mergi, mergi, şi tot timpul vezi ceva nou.

„*New York, New York, what a beautiful town*", spune cântecul, „*The Bronx is up and the Baterry is down!*" New Yorkul e murdar, dezordonat, nu poţi fi niciodată sigur că mai găseşti restaurantul care ţi-a plăcut acum o săptămână, fiindcă între timp au dat jos clădirea, sau cartierul, poţi fi înjunghiat pe nepusă masă (nu la orice colţ însă, la New York partea frumoasă e că ştii pe ce străzi e mai puţin probabil să fii înjunghiat). Cerul poate fi de un albastru îmbătător, vântul te mângâie plăcut, zgârie-norii strălucesc uneori mai luminoşi şi mai măreţi decât Panteonul şi orice clădire nouă îţi apare în faţă devine frumoasă. Cum s-a mai spus, parcă

ai trăi într-un *jam session*. Improvizația și întâmplătorul nasc ordine și armonie. La New York și oroarea te fascinează. Ce să mai vorbim de splendoare.

Când cunoști bine orașul știi că la fiecare colț dai peste o altă lume, mai întâi erau numai coreeni, pe urmă sunt cu toții polonezi, mai întâi vindeau doar ceasuri, pe urmă numai flori, știi că la o anumită oră strada se umple de evrei ortodocși cu pălărie neagră, barbă și perciuni, și după două minute mulțimea mișunând de personaje chagalliene a dispărut, dar cunoscând cum trebuie magazinele de *Delicatessen* îi regăsești pe toți. Mai mergi vreo zece minute și la o margine de Central Park îi întâlnești pe băieții de la Julliard School care dau un concert de muzică barocă, te îndepărtezi puțin și răscolești printr-o tarabă de cărți vechi, cobori două trepte și dai de mâncare veveriților pe malul unui mic lac înconjurat de zgârie-nori ce par castele de pe Loara. Este orașul violenței și orașul toleranței. Îi primește pe toți, pe unii îi lasă să moară, pe alții îi face fericiți, fără a atenta la *privacy*-ul nici unuia dintre ei, căci e locul ideal și pentru un milionar, și pentru un vagabond. S-a făcut odată un experiment: un tip a fost îmbrăcat din cap până în picioare cu o armură medievală și așezat într-o cabină telefonică. După zece minute cineva, plictisit, bătea în geam, dar asta fiindcă războinicul ținea prea mult timp ocupat aparatul; încolo, indiferent de felul în care ar fi fost îmbrăcat, nu impresiona pe nimeni. Treaba lui. New Yorkul este un oraș policrom: poți vedea toate culorile de pe lume. Într-un cuvânt, New Yorkul este o minune. Mai bine zis, era. Nu înseamnă că n-o să mă mai întorc, fiindcă apar mereu obligații profesionale greu de refuzat, dar cu siguranță mă voi întoarce cât mai rar cu putință. În statul New York se reintroduce pedeapsa cu moartea.

Cum să trăiești într-un oraș unde, pentru a-i învăța pe oameni că nu trebuie să ucidă, se va ucide? Unde, pentru a-l

împiedica pe unul să-mi bage cuțitul în burtă, mă vor expune riscului ca, dintr-o eroare judiciară imprevizibilă, un altul să-mi poată înfige o seringă letală în braț, sau mai știu eu unde? Cum să-l mai consider un oraș plin de viață dacă el va trăi în umbra morții legalizate? În fiecare om care va trece pe lângă mine voi vedea un posibil cadavru, știind totuși că mulți dintre ei vor fi al naibii de fericiți pentru destinul lor, fiindcă au votat cu cei care le-au promis moartea.

New Yorkul este un oraș cu un simț al libertății atât de puternic, încât ceva se va întâmpla poate. Deși s-a obișnuit cu mirosul pitorești lor saci de gunoi nestrânși, va reacționa totuși la mirosul greu al morții și nu va suporta ca flacăra purtată de Statuia Libertății să devină făclie de mormânt. Acum însă așa este.

Ce tristețe. „*New York, New York, what a terrible town! The Bronx, the Park, and the Battery are down!*"

1995

Corectitudine, sau intoleranță politică?

Într-un Pliculeț precedent spuneam că acel *political correctness*, creat în America pentru apărarea drepturilor minorităților oprimate, ca opoziție față de orice formă de discriminare rasială, devine acum un nou fundamentalism. Și fundamentalismele, care decretează că adevărul trebuie înțeles într-o unică și singură versiune, toate celelalte fiind abateri, nu sunt neapărat intolerante (ar putea să le permită altora să nu fie fundamentaliști), dar riscă cu siguranță să devină intolerante, izgonindu-i din comunitate pe cei care nu respectă interpretarea „corectă" a textelor.

Un prieten de-al meu, profesor într-o universitate americană, mi-a povestit următoarea întâmplare. El este fumător, în clădirile universitare fumatul este interzis și de aceea, între două lecții, se duce afară să fumeze. Mai sunt și studenți care fumează și se duc și ei afară: se întâlnesc cu profesorul și stau de vorbă zece minute. Și eu fac la fel, de altfel: lecțiile mele durează două ore, fac o pauză de zece minute între ele, ies în grădină sau la locul de fumat și mă întrețin cu studenții care au același viciu blestemat (pe care nu-l aprob, să fie clar, dar asta-i viața).

Prietenul meu american a fost denunțat către directorul său de unii studenți nefumători pentru următorul motiv: stând de vorbă afară cu studenții fumători, între ei se formează o relație privilegiată, ce îi dezavantajează pe nefumători. Această

relație privilegiată încalcă regulile pe care le-am numi de *par condicio*, deci atitudinea sa trebuie dezaprobată. După cum se vede, în acest caz nu este vorba de respectul cuvenit unei minorități până acum excluse sau care ar putea fi exclusă, ci de apărarea unei majorități, adică de preocuparea de a nu se crea o minoritate avantajată într-un fel oarecare.

Se înțelege că o asemenea preocupare de a respecta pe fiecare poate naște o situație periculoasă de intoleranță față de oricine. S-ar putea ajunge de exemplu la o lege care să-mi interzică căsătoria cu persoana iubită în folosul uneia alese în mod special, pentru a respecta drepturile tuturor minorităților etnice (în sensul că, dacă zece chinezoaice sunt căsătorite deja, eu ar trebui să mă însor cu o indiancă sau cu o finlandeză, şi nu cu o chinezoaică, pentru a le garanta posibilități egale tuturor minorităților etnice).

Unul dintre cei mai mari susținători ai unui liberalism radical (apărarea drepturilor fiecăruia, chiar şi ale celor care aleg să moară) este Ronald Dworkin, care a primit săptămâna trecută diploma *ad honorem* în jurisprudență a Universității din Bologna. În discursul său, Dworkin s-a ocupat tocmai de problema libertății academice.

Crearea universităților (tocmai la Bologna în Evul Mediu) a fost un eveniment important deoarece a pus bazele unei instituții destinate învățăturii, nu doar autonome față de puterea politică şi religioasă, ci şi în care fiecare profesor să fie independent din punct de vedere ideologic față de universitatea însăşi. Idee revoluționară care a făcut posibil progresul științei occidentale.

Dar prin *political correctness* această libertate este pusă sub semnul întrebării. Un profesor de literatură engleză este invitat să nu țină un curs despre *Othello* de Shakespeare fiindcă figura maurului gelos şi ucigaş i-ar putea jigni pe studenții neoccidentali, nu poate vorbi despre *Negustătorul din Veneția* pentru

motivul evident că Shakespeare se arată a nu fi imun în tragedia aceea la un anume antisemitism popular (deşi Shylock este un personaj sublim). Este descurajat de-a dreptul să ţină un curs despre Aristotel dacă acest lucru implică neglijarea filozofiei şi mitologiei vreunei etnii africane (ai cărei descendenţi frecventează universitatea).

Faptul că este drept şi util să-l predai atât pe Aristotel, cât şi miturile dogonilor nu comportă discuţii. Din păcate acest *political correctness* îl pedepseşte azi pe cel care-l predă pe Aristotel şi îl premiază pe cel care predă miturile dogonilor. Aceasta este o formă de fanatism şi fundamentalism asemănătoare cu cea care spune că Aristotel întruchipează raţiunea umană, iar miturile dogonilor erau doar expresia unei mentalităţi sălbatice.

Într-o universitate, ca şi într-o şcoală medie, trebuie să existe loc pentru toate orizonturile de învăţătură (de aceea susţin de atâta timp că într-o şcoală bună trebuie să se înveţe şi ce spune Biblia, şi Evangheliile, şi Coranul, şi scrierile budiste). Dar să interzici cuiva să vorbească despre Biblie (pe care o cunoaşte bine) doar fiindcă prin aceasta este exclus Coranul reprezintă o formă periculoasă de intoleranţă camuflată sub respectul pentru opinii diferite.

1997

ȚĂRMURI DRAGI

Cronici italiene

De ce să te încaieri pentru televiziune?

Dezbaterea este periodică, dar săptămânile acestea am avut senzaţia că ia amploare. Tema: rolul politic al televiziunii, dacă prin controlarea ecranelor se obţine o influenţă hotărâtoare asupra opiniei publice. E destul de evident că discuţia se reaprinde într-un moment în care se pune problema repartizărilor, unii riscând să piardă canalele câştigate la un preţ ridicat, alţii aspirând să cucerească teren nou. Având în vedere că interesul pentru televiziune nu vizează puterea tactică pe care ea o poate oferi, ci pe cea strategică (formarea unui consens puternic şi de durată), să încercăm un experiment mental. Un istoric din mileniul trei (care va analiza situaţia după ce va face rost de cărţi, înregistrări video, rapoarte de poliţie, sentinţe judecătoreşti, ziarele dintr-un an) ar putea ajunge la următoarele concluzii.

În anii cincizeci şi o bună parte a anilor şaizeci, televiziunea s-a aflat sub monopolul democraţiei creştine. Pe plan moral, a fost atentă să nu arate nudităţi tulburătoare, a cultivat o viziune atlantică şi moderată în politica naţională şi internaţională, a transmis cu prudenţă slujbe religioase şi emisiuni moralizatoare, eroii pe care îi promova aveau părul tuns scurt, cravată şi purtări amabile. Era de asemenea foarte atentă să nu vorbească prea mult despre Rezistenţă, pentru a nu-şi face prea mulţi duşmani la dreapta. Toţi tinerii născuţi între 1945 şi 1950 au crescut cu această televiziune.

Rezultatul: această televiziune a produs generația de la '68: păr lung, liberă conviețuire sexuală, bătălii pentru divorț și avort, ură față de sistem, anticlericalism, Rezistența ca ideal de reactualizat în Bolivia sau în Vietnam.

A apărut după aceea treptat televiziunea împărțită pe diferite canale: în planul conduitei morale ea a început, încetul cu încetul, să arate mai întâi sâni dezgoliți (și, noaptea târziu, alte părți mai secrete), a făcut spectacol din nonconformism, sarcasm, spirit de gâlceavă, lipsă de respect pentru instituții. Și în acest plan al conduitei a produs o generație care se întoarce la valori religioase și la practicarea cu prudență a sexului. Pe plan istoric, începând cu jumătatea anilor șaizeci, să spunem, a dat Rezistenței dimensiunile de mit fondator al republicii, vorbind despre ea cu orice ocazie: și a creat o generație care nu vrea să audă de Rezistență, ba chiar (din fericire nu încă în proporții dramatice) pleacă urechea la sirenele revizionismului, atunci când nu se complace în atitudini rasiste și antisemite.

Deși împărțită pe trei canale care se voiau deosebite ca ideologie, în plan politic ea a insuflat respectul pentru o clasă politică care apărea pe ecran ori de câte ori putea și reafirma, afișându-și insistent imaginea, propria putere și (de presupus) propria popularitate. Rezultatul? O parte a cetățenilor s-a răzvrătit demonstrându-și independența față de clasa politică prin opțiunea pentru Ligă; toți ceilalți, de îndată ce s-a creat o breșă în sistem, n-au așteptat prea mult pentru a-i saluta pe magistrați ca pe niște adevărați justițiari și au început să arunce cu ouă stricate (la propriu) în acei oameni politici văzuți la televizor, de îndată ce i-au întâlnit pe stradă.

Istoricul nostru din mileniul trei ar putea ajunge la concluzia nesăbuită că o televiziune creștin-democrată a provocat cea mai puternică ascensiune pe care a avut-o vreodată un partid comunist în Europa occidentală, în timp ce accesul

treptat al comuniştilor la controlul canalelor de televiziune a provocat căderea sa.

Dacă istoricul nostru va trăi într-o epocă de profundă religiozitate primitivă, concluzia lui ar fi că televiziunea era Imperiul Răului, un Moloch feroce care îi devora pe cei care încercau să-l cucerească şi să-l încalece, sau mai simplu că acel medium aducea un teribil ghinion oricui apărea pe ecranele televizoarelor. Dacă ar fi în schimb dispus la un raţionament analitic şi la formularea unor ipoteze ştiinţifice, ar spune că acest instrument invadator va fi putut probabil să influenţeze sensibil modul de gândire al oamenilor în planul consumului, dar cu siguranţă nu şi în cel al pasiunilor şi al deciziilor politice.

S-ar întreba atunci nedumerit cum de s-au dezlănţuit atâtea lupte pentru a stăpâni acest instrument, ajungând la concluzia că oamenii secolului nostru nu înţelegeau rostul mass media.

1993

Amintirea lui Ginger Rogers

A murit Ginger Rogers. Îmi închipui că vestea îi emoţionează pe toţi cei ce fac parte din generaţia mea şi pe cinefilii de orice vârstă, care o revăd dansând mereu cu o graţie uşoară împreună cu neuitatul Fred Astaire. Cu mintea (şi ochii) de pe urmă, ne dăm seama că poate Astaire a avut partenere mai talentate, şi, când nu dansează, Ginger merge cu pasul apăsat şi cam prostesc al lui De Sica din rolul mareşalului în *Pane, amore e fantasia.*

Dar ce contează? Ei formează cuplul clasic, şi prin valsurile lor vaporoase şi stepul lor zburdalnic au creat mitul care, după decenii, îl va fermeca pe Fellini din *Ginger şi Fred.*

Nu încerc însă aici o evocare nostalgică. Prin adevăraţii Ginger şi Fred s-a impus un model de viaţă înţeleasă ca spectacol şi de spectacol înţeles ca viaţă, ce domină azi societatea noastră. Chiar dacă ei nu ştiau asta şi credeau că fac doar un musical.

Musicalul, cum se ştie, este mai întâi un spectacol de teatru, apoi unul cinematografic, în care personajele alternează cântecul cu vorba. Asta ar fi suficient pentru a spune că musicalul nu seamănă cu viaţa; dar, pe de altă parte, nici opera şi nici opereta nu sunt viaţa.

Musicalul american are însă o altă caracteristică: dacă în operă nu deranjează că personajele cântă în loc să vorbească şi se acceptă ca o fată bolnavă de tuberculoză să scoată nişte

acute nepotrivite cu starea plămânilor ei, musicalul doreşte în schimb să motiveze această ciudăţenie. El ne povesteşte întotdeauna despre nişte personaje care montează un musical.

Musicalul, prin urmare, vorbeşte de fapt tot timpul despre sine şi este modelul acelui metaroman considerat de criticii literari un fenomen postmodern, în care naratorul pune în scenă un personaj care scrie un roman, de obicei tocmai cel care este povestit.

În felul acesta, musicalul afirmă că viaţa e spectacol, având în vedere că toate greutăţile întâmpinate de personajele sale se înscriu într-un efort imens şi eroic de a pune în scenă un spectacol. Pentru Ginger şi Fred triumful din seara premierei este la fel ca învingerea lui Hector pentru Ahile sau cucerirea Troiei pentru Ulise. Trăind tot timpul şi aproape nediferenţiat între spectacol şi viaţă, personajele musicalului nu mai ştiu când trăiesc cu adevărat şi când joacă.

Aşa se explică de ce Fred Astaire se duce la toate întâlnirile galante îmbrăcat în frac şi de ce, în loc s-o lege, ca într-un film realist, pe Ginger de barele patului (sau ea pe el – şi amândoi să se posede cu elan sălbatic, după cum i-ar îndemna *basic instinct*-ul lor), începe să danseze cu ea pe terasă. Cântând. Sublimând.

Măreţia şi graţia lui Ginger şi Fred stăteau în faptul că, spunându-ne surâzători că viaţa e spectacol, rămâneau înăuntrul spectacolului, fără a dori să treacă în viaţă. Vreau să spun că lui Fred Astaire nu i-a trecut niciodată prin minte să candideze la preşedinţia Statelor Unite doar fiindcă ştia să folosească inimitabil *les claquettes*.

Cu toate astea, contrar intenţiei divinilor Ginger şi Fred, lecţia lor a dus la o cu totul altă evoluţie. Ceea ce numim astăzi „spectacol politic" nu e altceva decât o modificare lentă a principiului de bază al musicalului. Să ne gândim doar că şi în cea mai aprinsă dezbatere politică de la televizor principalul

subiect nu mai este „cum să fie condusă țara", ci „cum să se pună în scenă o dezbatere politică reușită"; e o dezbatere despre regulile dezbaterii, despre echilibrarea pozițiilor.

Dacă altădată de o parte se aflau viața și politica, după care se mergea la teatru sau la cinema pentru a-i privi pe cei ce se luau la palme, astăzi politica se face luându-te la palme și așteptând aprobarea celor care, ca să participe la viața politică, îi privesc la televizor pe cei care se pălmuiesc.

Așa se explică de ce repertoriul oamenilor politici s-a redus la câteva replici elementare și la câteva idei fixe: fiindcă, după modelul musicalului, dominant este jocul echivocurilor. Ginger credea mereu că Fred este un altul, iar Fred că ea iubea pe altcineva; amândoi se străduiau să provoace echivocul, pentru ca în final situația însăși să ducă la o dezmințire. Nu altfel ne apare actualul joc politic.

Ca o ultimă consecință neașteptată: spectatorii înșiși s-au hotărât să ia parte la spectacol. Așa se face că au mințit la *exit polls*. Așa se face că presupusul învingător s-a aruncat, în pas de step, în brațele unei Ginger care iubea însă pe altul.

1997

Măreții ani optzeci

Nu trece o zi fără să citim câte o acuzație adusă nesuferiților și prosteștilor ani optzeci. Ca și când toate nefericirile noastre de azi ar fi început atunci, și dacă am fi trecut din anii șaptezeci direct în anii nouăzeci astăzi am fi mai înțelepți.

În sine, împărțirile pe decenii, pe secole sau – așa cum se întâmplă în chip insuportabil – pe milenii sunt absurde, sau cel puțin primitive, ele au însă un fel de putere simbolică și trebuie acceptate pentru influența lor asupra imaginației populare. Programele școlare și manualele sunt și ele împărțite pe secole, trebuind să răspundă unor probleme chinuitoare de genul: cărui secol a aparținut Napoleon, al XVIII-lea sau al XIX-lea. E ca la recrutare: cel născut pe 31 decembrie pleacă la moarte, cel de pe 1 ianuarie este salvat. Într-un cuvânt, e greu să emiți judecăți emoționale asupra deceniilor: pentru cei care și-au trăit marea iubire în 1943, anii aceia sângeroși au fost minunați și plini de speranțe.

Să rămânem însă la jocul cronologiilor pe compartimente de sine stătătoare. Cei mai importanți ani pentru Italia modernă și probabil pentru întreaga lume au fost anii cincizeci (care încep, bineînțeles, în deceniul precedent). Ani de refacere în toate sensurile, de deschidere spre lume, de noi descoperiri științifice extraordinare. Europa se împarte în două, începe Războiul Rece. În anii șaizeci noile generații încep să traverseze oceanele așa cum se mergea altădată cu acceleratul,

economia continuă să se dezvolte, literele şi artele sunt în efervescenţă, îşi fac apariţia Ioan al XXIII-lea şi Conciliul. Faptul că undeva în lume aveau loc masacre prilejuia mari atitudini de conştiinţă politică, tonul deceniului a fost dat în fond la început de Kennedy cu intenţia sa de a cuceri stelele; el moare repede, dar deceniul se încheie prin cucerirea Lunei. Chiar şi anul '68, la scară mondială, încărcat cu toate consecinţele pozitive şi negative pe care le va avea în deceniul următor, constituie o zdruncinare a întregii societăţi, de la lumea muncii la cea a culturii, de la politică la morală. Nu se poate spune că a fost o epocă lipsită de interes.

Anii şaptezeci (pe care televiziunea îi evocă azi de parcă ar fi fabuloşii ani douăzeci) au fost la noi cel puţin un deceniu întunecat. Ei încep la sfârşitul lui '69 cu măcelul din Piaţa Fontana şi se termină cu asasinarea lui Aldo Moro. Societatea e răvăşită de terorism, oamenii se tem să meargă seara la restaurant. Chiar şi minţile cele mai luminate îşi pierd busola şi nu mai vor să fie nici de partea Statului, nici a Brigăzilor Roşii. Cu cine, atunci? Pentru a se opune noii puteri mediatice a terorismului, McLuhan, predicatorul Satului Global al comunicării, propune un *blackout*, adică cenzura.

Vin apoi, măcar din raţiuni de cronologie, anii optzeci, din care azi se mai vede, pretutindeni, doar yuppismul în creştere, iar la noi corupţia generalizată, lipsa de rezistenţă a ideologiilor. Peste cincizeci de ani însă, acest deceniu ne va apărea ca unul dintre cei mai importanţi ai secolului, cel în care (prin şocuri violente, desigur, dar în mod ireversibil) se desfac marile noduri care ne încremeniseră sau ne fermecaseră de la sfârşitul Primului Război Mondial, de la marile utopii totalitare la Războiul Rece. Începe destrămarea marilor imperii, Europa se pregăteşte să-şi schimbe geografia politică, în ciuda imenselor contradicţii multe minorităţi sunt recunoscute oficial, partidele care dominaseră scena politică încep

să se îndoiască de identitatea lor, se reformulează clasica împărțire între dreapta și stânga (nu doar marxismul intră în criză și își pune întrebări, dar în acest deceniu se inițiază demersul autocritic al extremelor drepte, deși la dreapta extremei drepte și la stânga extremei stângi apar alte grupări radicale), răsar noi formațiuni așezate de-a curmezișul, de la ecologie la voluntariat. Are loc în deceniul acela migrația masivă a oamenilor din Lumea a Treia spre lumea bunăstării și apar indiciile (agresive desigur) ale transformării etnice a Europei. Căderea zidului Berlinului este evenimentul de natură pur simbolică care încununează un deceniu de transformări memorabile. Și pentru a încheia, ne place sau nu, la începutul deceniului începe imensa revoluție a cărei importanță în viitor abia o intuim: intră în scenă computerul personal.

Putem oare lichida cu un surâs de compătimire un deceniu atât de crucial, poate cel în care s-a trecut cu adevărat din secolul XX în secolul al XXI-lea (bun sau rău, cum o fi)? Poate fi el văzut doar în lumina manifestărilor de suprafață și după módele sale trecătoare, ca și când în anii cincizeci n-ar fi existat o *dolce vita* iar în anii șaizeci balurile dezlănțuite în pijama? Ca și când despre teribilii ani șaptezeci nu ne vom mai aminti într-o zi decât faptul că atunci s-au deschis primele săli cu lumini roșii?

1997

Atenție: Pliculeț delirant

La orice indiciu de terorism opinia publică reacționează ca isterizată. Nimic ciudat, căci terorismul este un dușman alunecos, niciodată nu se știe care ar putea fi următoarea lui țintă; la restaurant ai putea sta lângă un terorist, și de aici neliniștea, sentimentul de nesiguranță. Este exact ce-și dorește teroristul – să provoace panică.

Cei care au trăit anii de plumb știu însă că neliniștea generează tabuuri și ritualuri lingvistice. În primul rând, e imposibil de crezut că un plan bine pus la punct ca cel din strada Fani putea fi conceput doar de patru tineri, căci în felul acesta ar trebui să ne temem de toate și de toți; de aceea e necesar să afirmăm că în spatele brigăzilor se aflau probabil Alții (și, la capătul lanțului, Marele Bătrân). În al doilea rând, dacă terorismul este considerat un fenomen de comportament social deviant, precum drogul sau crima pasională, el sfârșește prin a fi acceptat, interzicându-ne să credem că ar avea motivații; de aceea orice referire la comunicatele teroriste trebuie însoțită de adjectivul „delirant".

În legătură cu primul punct, nimeni nu lua în calcul ipoteza că, dacă mulți dintre tinerii de vârsta celor din strada Fani erau deja absolvenți la Bocconi și câștigau bani pe Wall Street, organizau sate turistice în Polinezia sau erau piloți de Tornado, nu era deloc ciudat ca niște oameni de treizeci

de ani să fie în stare să organizeze răpirea lui Moro, fiind de ajuns să aibă o diplomă luată prin corespondență.

La al doilea punct, mare parte dintre analizele politice cuprinse în comunicatele emise de membrii brigăzilor (cum ar fi observația despre situația multinaționalelor) nu erau deloc delirante; discutabile poate, dar discutate în chip normal în cărțile ultraserioase aflate în bibliotecă. Delirantă (adică infantilă) era concluzia pe care ei o trăgeau, adică faptul că s-ar putea contracara puterea multinaționalelor omorând un biet om care ieșea dimineața din casă; și mai infantilă încă era ideea că s-ar putea lovi în inima statului. Tinerii aceia îi citiseră pe Baran și pe Sweezy, dar nu-l citiseră pe Foucault și nu știau că Puterea (ce să mai vorbim de cea a multinaționalelor) nu are un centru, și prin urmare nici o inimă vulnerabilă.

După douăzeci de ani ne aflăm în aceeași situație. Comunicatul membrilor brigăzilor este delirant, Bertinotti a lăsat să-i scape că nu e chiar delirant cu totul și riscă să devină el Marele Bătrân – când el nu e decât unul care face boacăne, și nici nu a înțeles măcar că o bună educație politică impune să i se spună neapărat „delirant", altfel discuția nu mai poate fi continuată. Partea frumoasă este că toate ziarele declară că cele douăzeci și opt de pagini conțin informații la care nu puteau avea acces decât experți fie ai ministerelor, fie ai sindicatelor, și deci nu ar trebui să fie total delirante. De fapt, cred că acest document (ce pare a fi, în același timp, precis științific și delirant) seamănă cu precedentele: pornește de la o analiză oarecum discutabilă și ajunge la concluzii politico-operative infantile. Ca și cei dinainte, noii membri ai brigăzilor nu sunt deliranți, sunt lipsiți de maturitate politică și culturală.

Și de data asta se caută factori externi, fiindcă pare imposibil ca teroriștii să fi renăscut deodată. Pentru Dumnezeu,

de douăzeci de ani tot citim despre tineri care omoară în timpul unui ritual satanist, despre unii care le dau în cap părinților pentru a-și lua moștenirea, despre mulți care zvârlă cu pietre de pe poduri pentru a-și petrece timpul seara, despre atâția alții care se îndoapă cu droguri și se omoară pe autostrăzi, și toate astea pentru a da un sens vieții lor goale – și atunci cum să nu credem că sunt unii care pentru a-și umple golul vieții se adună în câte o gașcă teroristă? Dacă există tineri care cred că e posibil să evoci legiuni de demoni, de ce nu ar fi și din cei care consideră că e posibil să instige la răzvrătire proletariatul mondial?

Vor spune unii că, dacă terorismul politic este una dintre multele căi de canalizare a violenței sociale, el ar trebui să caracterizeze lungile perioade de pace și nu să se manifeste în timp de război, când violența își găsește alte canale, așa-zicând oficiale și autorizate. Cum s-o legăm atunci de războiul din Balcani? Anii de plumb au început totuși în climatul Războiului din Vietnam: terorismul nu se naște în interiorul unei țări aflate în război, dar se poate naște atunci când, deși e pace, ești influențat de violența unui război îndepărtat și inexplicabil. Exact ca războiul din Balcani: apropiat geografic, dar extrem de îndepărtat psihologic. Și noul val terorist ar fi unul dintre nenumăratele simptome, sau efecte colaterale, ale acestei anomalii.

1999

SUBLIMA OGLINDĂ A VORBELOR ADEVĂRATE

Limbaje şi comportamente

Profesionalism

Tema: „În timpul călătoriei sale în America, Papa a reuşit să le spună catolicilor americani tot ce-i putea entuziasma, iar subiectele care i-ar fi iritat au fost atinse la modul general, evitând cu abilitate să-l pună în încurcătură pe Clinton." Dezvoltare recomandată: „Suveranul Pontif a demonstrat că ştie să-şi îndeplinească sarcina cu un remarcabil profesionalism."

Tema: „Instalatorul Temistocle a legat ţeava de apă potabilă de ţeava de scurgere de la toaletă. Doamna Rosina a refuzat să-l plătească." Dezvoltare recomandată: „Doamna Rosina l-a acuzat pe Temistocle de insuficient profesionalism; Temistocle a răspuns că nu admite să-i fie pus la îndoială propriul profesionalism şi a anunţat că va apela la sindicatul instalatorilor pentru apărarea profesionalismului acestei categorii."

Tema: „Tânărul Filiberto şi-a masacrat cu lovituri de măciucă părinţii. A fost descoperit fiindcă s-a dus la discotecă încă mânjit de materie cerebrală." Dezvoltare recomandată: „Cu un rar profesionalism, Filiberto a tradus în fapt sustragerea existenţei celor cărora le datora aducerea la viaţă, dar a demonstrat un profesionalism redus în ce priveşte tăinuirea probelor asasinatului."

Altă dată am fi spus: Karol ştie cum să procedeze, Temistocle este un idiot, Filiberto este un mizerabil şi un descreierat. Dar în ziua de azi ar fi greu să conduci o dezbatere politică,

să relatezi despre o întâlnire la vârf, să vorbeşti despre un eveniment, fără să aduci în discuţie profesionalismul. Despre acest năravcurios s-a vorbit pe larg, dar cum năravul persistă, trebuie să discutăm despre el.

Se ştie că atunci când cineva spune tot timpul „în mine poţi avea încredere fiindcă eu spun întotdeauna ce gândesc, şi pentru mine onestitatea contează înainte de orice", ne aflăm în faţa unui mincinos obişnuit. Tot aşa, obsesia asta de a scoate în evidenţă profesionalismul propriu sau al altuia pare a sugera că acceptăm ca de la sine înţeles că nimeni nu se mai pricepe să-şi facă meseria. Ba chiar că e de mirare când cineva şi-o face bine, de aceea lăudăm profesionalismul poliţistului când îl înşfacă pe hoţ şi pe cea a medicului care, unui pacient suferind de o colică biliară, îi introduce în sfincter un supozitor de Buscopan, în loc să-i scoată amigdalele.

E adevărat însă că în toată lumea există persoane care nu se pricep la treaba pentru care sunt plătite, şi asta în primul rând datorită bine-cunoscutului principiu al lui Peter: dacă Temistocle, priceput la montarea carburatoarelor, este promovat ca director de vânzări, e foarte probabil ca Temistocle, un bun montator de carburatoare, să se dovedească neîndemânatic la gestiunea comercială. Deci, conform principiului lui Peter, în organizarea unei întreprinderi fiecare se ocupă de regulă de ceva la care nu se pricepe. Şi tot atât de adevărat este că – foarte des – un preşedinte american numeşte ca ambasador o persoană care a dovedit abilitate, generozitate şi devotament în organizarea campaniei electorale, din care cauză foarte mulţi ambasadori americani se dovedesc de regulă a fi total nepricepuţi în diplomaţie.

Dar dacă tocmai în Italia a devenit atât de răspândită falsa conştiinţă a profesionalismului, asta se datorează unuia dintre efectele marginale ale sistemului mafiot, şi anume că pentru a răsplăti sau pentru a te debarasa de cineva, acesta

era mutat să facă o treabă (mai bine plătită) pe care nu ştia să o facă. Doar din întâmplare, după cât se spune, Chiesa nu a organizat prost azilul Trivulzio: fusese numit acolo de fapt fără să fi avut vreodată habar ce înseamnă o bătrânică. Unui alt director de la RAI, după ce a fost îndepărtat, i s-a încredinţat administrarea Societăţii de Huilă, şi dacă cineva ajunsese să falimenteze revista lunară a partidului, era eliminat încredinţându-i-se direcţia cotidianului partidului.

Dacă principiul lui Peter (în versiune internaţională) afirmă că exercitarea incompetenţei proprii este permisă la un nivel mai înalt celui care şi-a demonstrat competenţa la nivel inferior, principiul lui Peter în stil italian stabilea că i se permitea să fie incompetent la nivel înalt celui care se dovedise incompetent la nivelul de jos.

De observat că am folosit tot timpul imperfectul. Ca să nu ne deochem. Consider că poveştile mele sunt din alte vremuri. Dar cuvântul „profesionalism" continuă să fie mult prea folosit. Nu sunt deloc liniştit.

1993

Fetelor, stați la locul vostru

Trebuie să-l înțelegem şi pe Papă. Sigur, argumentele folosite pentru a le refuza femeilor preoția ni se par greu de susținut, dar nu trebuie să uităm că Papa e obligat să țină seama de tradiție.

Să începem cu Geneza. Nu vreau să mă încurc în dificila chestiune dacă acea entitate care se numeşte de obicei în traducere *Dumnezeu* este caracterizată în textul biblic în termeni de gen. Cu siguranță însă că prima creatură umană este un bărbat, şi acestui bărbat (Adam) i se dă prima poruncă, referitoare la copacul binelui şi al răului. În ce limbă vorbeşte Dumnezeu cu Adam e greu de precizat, şi încă de pe timpul părinților Bisericii se lansase ipoteza că ar fi fost vorba de o relație pur mentală, de la suflet la suflet, sau de o comunicare realizată cu ajutorul fenomenelor atmosferice, tunete, fulgere, şuieratul vântului. De fapt creatorul primei limbi naturale este fără îndoială Adam deoarece, după ce i-a „vorbit", Dumnezeu îi aduce în față toate păsările cerului şi fiarele câmpului pentru ca Adam să dea fiecăreia numele ce li se potriveşte. Care o fi fost limba pe care a inventat-o atunci Adam a rămas o temă de dezbatere de-a lungul secolelor, şi nu toți erau de acord că ar fi fost ebraica. Pe de altă parte, timp de secole s-a pus întrebarea de ce în episodul acela peştii nu sunt botezați (poate că au primit nume după aceea, pe măsură ce Adam îi pescuia şi îi punea în tigaie,

după cum propune Sfântul Augustin în *De Genesi ad litteram*, fără a menționa tigaia).

Abia în acest moment are loc crearea Evei care, fiind extrasă din bărbat, va fi numită de Adam *ishshà*, adică femininul de la *ish* (bărbat sau soț) – și mă folosesc de notele la Vechiul Testament din ediția Galbiati. Tot atât de adevărat este că Vulgata va traduce cu *virago* – care, chiar dacă nu voia să însemne o ditamai femeie musculoasă și mustăcioasă, ca acum în italiană, rămânea o derivație de la *vir*. Nu avem ce face, femeia apare după, fiți atenți, și prima discuție pe care o are, o are cu șarpele. Ea, virago, pică (trebuie s-o spunem) ca un măr copt, și spuneți-mi dacă i se pot încredința tainele bisericești unei nesocotite care, de îndată ce îi dai voie să iasă, pleacă la braț cu Prințul întunericului.

Pentru a înțelege cât de puternic a influențat episodul biblic imaginarul creștin, e de ajuns să vedem cum reacționează în fața acestui text un om căruia de obicei nu i se neagă câteva înalte virtuți intelectuale, vreau să spun Dante Alighieri – rămas în istorie înainte de toate pentru idealizarea și practic divinizarea unei femei. În primul capitol din *De vulgari eloquentia* Dante discută despre nașterea limbajului, dar, înainte de a se ocupa de această problemă, face o afirmație extraordinară, pe care merită s-o citățm (capitolul IV): „După câte se spun la început în Geneză, unde Sfânta Scriptură vorbește despre originea lumii, rezultă că mai întâi a vorbit femeia, adică Eva... (și Dante relatează aici ce i-a răspuns Eva șarpelui). Totuși, deși în texte se spune că la început a vorbit femeia, e mai conform rațiunii să considerăm că bărbatul a fost cel care a vorbit primul și nu se cuvine să nu credem că un act atât de nobil al genului uman a ieșit mai întâi de pe buzele unui bărbat, și nu de pe cele ale unei femei."

După care Dante continuă să discute care va fi fost primul strigăt de bucurie și recunoștință prin care Adam s-a

adresat creatorului său. Lucrul încă mai incredibil este că Dante avea sub ochi textul biblic din care putea deduce că în orice caz Adam vorbise înaintea Evei, adică atunci când le-a dat animalelor un nume. Comentatorii discută dacă Dante voia să se refere la primul dialog propriu-zis, întrucât primul dialog e fără îndoială cel al Evei cu şarpele. Dar ceea ce ne izbeşte este felul în care a interpretat Dante textul biblic, pe care l-aş defini isteric îngrijorat. Dante era dispus chiar să corecteze Biblia, atât era de neliniştit că o femeie ar fi putut vorbi prima.

Repet, cel care face asta nu este un predicator misogin stăpânit de sexofobie, este Dante, soţ şi părinte exemplar, îndrăgostitul ideal. Imaginaţi-vă atunci ce vor spune ceilalţi.

Puterea tradiţiei este profundă, gândiţi-vă că ea a reuşit să ne facă să uităm timp de secole că atât Isus cât şi apostolii aparţineau neamului blestemat al evreilor ucigaşi ai lui Dumnezeu. Cum vreţi atunci să li se acorde femeilor preoţia, dacă încă de la început se considera o nenorocire cumplită, nu zic faptul că o femeie ar putea rosti „Te absolv" sau „Acesta este trupul meu", dar că ar fi putut să fie prima care să spună „Bună ziua şarpe, ce mai faci?"

1993

Neokhomeinism în universitățile americane

Săptămâna trecută, în timpul unei reuniuni departamentale de la Columbia University, li s-a recomandat profesorilor să dea atenție la trei termeni intrați în dicționarul *politically correct* (sau PC, cum se spune în mod obișnuit în SUA) și care definesc trei posibile încălcări ale drepturilor celorlalți, în cazul nostru ale studenților. Cei trei termeni sunt *mentalism*, *adultism* și *lookism*. Prin *mentalism* se înțelege că nu trebuie să dai de înțeles interlocutorului că-l consideri inferior din punct de vedere intelectual, fiindcă ar însemna evident o discriminare pe baza capacităților mentale. Prin *adultism* se înțelege că nu trebuie să te impui ca vârstă în fața unui tânăr, căci aceasta ar fi evident o discriminare pe baza datelor de stare civilă. Prin *lookism*, traductibil prin „felul în care arăți", se înțelege că nu trebuie să-i dai de înțeles interlocutorului că-l consideri urât, fiindcă ar fi o discriminare pe baza aspectului fizic.

Toate comportamentele de care se ocupă valul moralist al PC pot avea o versiune tare și o versiune slabă. Dacă prin discriminare rasială se înțelege (versiune tare) a prinde un om negru la piele și, cântând *Dixie*, a-l spânzura de un copac, atunci nu era nevoie de PC pentru a ști că nu trebuie să faci asta. Dacă se înțelege că unui actor afroamerican, care se oferă să joace rolul lui Erik cel Roșu, nu trebuie să-i atragi atenția că nu e potrivit pentru a întruchipa un viking, atunci

PC riscă să devină cam sufocant, căci în felul ăsta a-i refuza Claudiei Schiffer rolul lui King Kong ar fi o discriminare din motive de sex.

Să ne întoarcem la cele trei noi interdicţii şi să ni le imaginăm în versiunea tare, despre a cărei inoportunitate cred că suntem cu toţii de acord. Este desigur un mentalism să spui cuiva: „Eşti cel mai mare idiot pe care l-am întâlnit vreodată, iar nivelul dumitale de inteligenţă e inferior celui al unei cămile" (cu atât mai mult cu cât folosind ultima expresie putem comite păcatul de „specism", fiindcă se încearcă discriminarea cămilelor ca specie puţin înzestrată). Cu siguranţă este un adultism să spui: „Auzi, ca să ajung la situaţia asta eu m-am zbătut patruzeci de ani, iar tu vii acum nou-nouţ la douăzeci şi crezi că poţi să dai verdicte în stânga şi-n dreapta: stai la locul tău, du-te să speli closetele şi ţine-ţi gura."

Cu siguranţă este aspectism să spui: „Domnule, te rog să nu te aşezi la masa mea, fiindcă ai o mutră greţoasă de-mi vine să vomez tot ce înghit; ia-o din loc, te rog, reptilă scârboasă, porc jegos, şi mai înainte de a-ţi face din nou apariţia într-o societate de oameni, chiar departe de mine, fă cel puţin o baie frecându-te bine ca să dai jos toate straturile de murdărie împuţită care s-au depus în ani şi ani de hidrofobie încăpăţânată."

Dar pentru a şti că asemenea lucruri nu se spun, erau de ajuns regulile de bună-cuviinţă. Se naşte atunci teama că interdicţiile pot fi formulate şi asupra versiunilor slabe. Dacă un profesor îi spune studentului că e greşit să afirmi că un triunghi dreptunghic fierbe la 90 de grade, sau că Giuseppe Mazzini era un urbanist, constructorul multor străzi care îi poartă numele, nu avem oare de a face cu un delict de mentalism? Poate că profesorul ar trebui să spună aşa: „Scuzaţi, nu m-am făcut bine înţeles, recunosc că n-am insistat suficient asupra diferenţei dintre grade centigrade, grade geometrice

şi grade militare, scuzaţi-mă, s-o luăm de la capăt şi iertaţi-mi greşeala..."

E o lipsă de respect faţă de un tânăr să-i transmiţi din propria experienţă? N-o să apară cazuri de studenţi (de fapt au apărut, s-a şi scris despre ele) care s-au considerat discriminaţi fiindcă profesorul a privit prea fix plasturele pe care-l aveau pe vârful nasului, sau s-a dat instinctiv înapoi fiindcă vorbeau stropind? În mediile universitare se povesteşte mereu despre studenţi care au primit o notă proastă şi s-au dus să denunţe la decanul şcolii o atitudine discriminatorie a profesorului (mai întotdeauna un tânăr abia venit). Profesorul este admonestat, deoarece autorităţile academice nu vor să aibă neplăceri, şi în fond studenţii plătesc o groază de bani, iar profesorul odată înfricoşat va acorda pe urmă doar note mari.

E o nouă versiune a notei acordate politic, iar activiştii PC riscă să semene foarte mult cu Gărzile Roşii. Paradoxal, sub deviza respectului pentru toţi, îşi face loc un neokhomeinism, periculos de intolerant.

1993

Punerea în scenă a *Evreului din Malta*

Am urmărit săptămâna trecută în *La Repubblica* o dezbatere iscată de faptul că Luca Ronconi ar fi făcut o discriminare între două opere considerate antisemite, *Negustătorul din Veneția* de Shakespeare, ce fusese pusă în scenă de el, și *Evreul din Malta* de Marlowe, pe care n-ar fi vrut niciodată s-o regizeze. Guido Almansi, deși recunoștea că lucrarea lui Marlowe este „de un antisemitism sălbatic", protesta (el fiind evreu) împotriva acestor forme de cenzură. Trei zile după aceea, Mario Pirani îi răspundea amintindu-i de legătura istorică dintre literatură și practicarea persecuției, în timp ce Anthony Burgess îi explica cum că la Marlowe nu poate fi vorba de antisemitism, ci cel mult de xenofobie.

Discuția mi-a amintit dezbaterile, devenite obsedante și mult mai „sălbatice" decât aceasta (care a fost liniștită și civilizată), din Statele Unite (în perioada corectitudinii politice). Acolo s-ar aduce obiecții acum nu doar la o reprezentare a *Negustătorului*, ci și la studierea piesei în universitate. Se știe însă că acolo ar putea fi contestată și lectura comentată a lui *Madame Bovary*, fiindcă sexul feminin ar primi conotații de slăbiciune; și chiar dacă Almansi o scria polemic, suntem pe cale să interzicem *Moby Dick* fiindcă încurajează vânătoarea de balene.

Există desigur opere care vehiculează idei „periculoase" din punct de vedere social și moral – cu atât mai mult cu

cât sunt mai valoroase artistic. A hotărî că aceste opere nu sunt recomandabile persoanelor imature, şi că operele marchizului de Sade nu trebuie citite în şcolile medii şi nici, pentru a evita o receptare cam libertină, în licee, nu înseamnă cenzură. Dar la universitate se poate foarte bine dedica un curs lui Sade. Celui care s-ar plânge că se vorbeşte despre un autor care nu face prea mari diferenţe între trupul femeii şi o masă de operaţie i se va răspunde că pentru înţelegerea acelei perioade istorice, a acelei ideologii a naturii, ca şi a unei mari părţi a literaturii ce i-a urmat, trebuie să fie capabil să discute şi despre premisele filozofice care îl influenţau pe marchiz, şi despre societatea timpului în care trăia. Totul trebuie rezolvat cu rigoare şi seriozitate fără a apela la Mister Muşchi şi Moana Pozzi pentru a interpreta pasajele cele mai picante.

La fel trebuie procedat cu cele două opere ale lui Shakespeare şi Marlowe. E vorba de analizarea unei componente a mentalităţii europene, şi dacă autorii aceia nu erau cu adevărat antisemiţi, cu atât mai rău, căci studiul urmăreşte vitalitatea unor stereotipuri. Tot aşa cum, pentru liniştea sufletească a lui Jane Fonda, trebuie să înţelegem de ce căpitanul Ahab, hrănit cu lecturi biblice, putea vedea într-o balenă întruchiparea Răului – iar a-l citi pe Melville în cheia polemicii ecologice ar fi cea mai proastă modalitate de înţelegere a lui şi a epocii sale.

Deci, ce aş face eu dacă mi s-ar propune să pun în scenă *Evreul din Malta*? Poate că în urmă cu douăzeci de ani aş fi acceptat, cel puţin în cadrul unui atelier de teatru, căci pe atunci puteai spera că fantasmele evocate în această operă au dispărut definitiv. Astăzi aş fi mult mai precaut, deoarece în jur sunt multe persoane posedate din nou de aceste fantasme, şi nu doar printre tineri. Aş vorbi despre operă într-un curs universitar, dar nu aş pune-o în scenă la televiziune.

Din acelaşi motiv pentru care nu i-aş recomanda unui adolescent aflat într-o criză de depresie să citească *Werther*.

Citeam din nou zilele trecute *Convorbiri despre pluralitatea lumilor* a lui Fontenelle. Dacă a existat vreodată un spirit deschis, a fost acest domn care scria la sfârşitul secolului al XVII-lea. Nu numai că îşi alege ca interlocutor în chestiuni ştiinţifice o femeie, dar arată o mare disponibilitate în recunoaşterea inteligenţei şi a demnităţii oricărei rase existente în cosmos, antropomorfă sau nu. Şi totuşi, la un moment dat, pentru a da un exemplu de fiinţe subumane, pe cine îţi citează? Pe pământenii cu pielea neagră. E dispus să-i respecte pe locuitorii de pe Lună sau de pe Jupiter, dar nu pe cei din Africa sau Oceania. Şi la sfârşitul dialogului, după ce doamna l-a urmărit cu mare interes şi uimire inteligentă, drept recunoştinţă o invită să se întoarcă la ocupaţiile cuvenite femeilor, adică la conversaţiile mondene.

Poate în acest moment, în vreo universitate americană, există o Oleana care îşi acuză profesorul că citeşte Fontenelle. Rău ar face, fiindcă, în afara interesului pe care îl prezintă opera, tocmai aceste contradicţii ale lui Fontenelle ne ajută să înţelegem nu doar mentalitatea epocii respective, dar şi prejudecăţile pe care ni le-a lăsat trecutul drept moştenire.

1993

A scrie corect politic

Cine scrie în engleză ştie că, mai înainte de apariţia lui *politically correct*, în privinţa „genurilor" (adică feminin/masculin) existaseră probleme gramaticale serioase. De exemplu, am scris mai sus *feminin/masculin*, în timp ce cu vreo zece ani în urmă s-ar fi scris *masculin/feminin*. Şi de-ar fi numai asta. E adevărat că pentru a evita groaznicul *chairman* (cu sensul aproximativ de „preşedinte"), în care aflăm teribila desinenţă virilă *man*, s-a inventat *chairperson*. Cine vrea însă să scrie în engleză echivalentul frazei „dacă cititorul găseşte că acest articol e plicticos, ar trebui să nu-l mai citească", înainte de „ar trebui" ar fi obligat să hotărască dacă cel care încetează să citească este un el sau o ea, şi pentru a ieşi din încurcătură acum se scrie *he/she*, sau mai degrabă *she/he* (treabă extrem de obositoare, în italiană ar deveni *lui e/o lei* – el şi/sau ea).

Pe de altă parte, în italiană *il lettore* (cititorul) are deja un gen, deci fatalmente un sex. În engleză unul (adică „unul şi/sau una") poate să iasă din încurcătură cu forma pluralului, adică vorbind despre *cititori* şi atunci foloseşte pronumele *they*, care e unisex. Dar în italiană dacă spun că aceşti cititori sunt, să zicem, „atenţi", le-am exclus în mod automat pe cititoarele atente.

În amândouă limbile s-ar putea recurge la construcţia impersonală („dacă cineva se plictiseşte, ar putea înceta", şi

în engleză există *one* asexuat), dar nu putem s-o lungim prea mult aşa, căci mai devreme sau mai târziu ne întâlnim iar cu *he/she*.

În italiană situaţia e mai puţin dramatică deoarece, neavând termeni neutri, ci câte un gen gramatical pentru fiecare, foarte întâmplător însă (poarta e feminin dar nu e femelă, gard e masculin dar nu e mascul), nu suntem înclinaţi în mod automat să asociem sexul cu genul, şi se vede imediat că atunci când scriem „cititorii mei sunt persoane echilibrate", ceea ce pierde un sex de o parte, câştigă de cealaltă.

Din cauza blestematelor pronume personale care trebuie mereu exprimate, mulţi autori americani au luat o hotărâre eroică. Acolo unde noi am scrie „să presupunem că un student consideră că a suferit o nedreptate şi hotărăşte să se plângă directorului", ei (şi/sau ele) scriu „şi ea hotărăşte să se plângă directorului". Cu alte cuvinte, când trebuie dat un exemplu, ei decid ca subiectul exemplului să fie pe rând masculin şi feminin. Dar se vede imediat că procedeul este riscant în scrierile în care, să spunem, trebuie date exemple de virtuţi sau delicte, de întâmplări fericite sau nenorocite. Cine va cădea pe scări: el sau ea, adică ea sau el?

În felul ăsta se produc încurcături serioase şi pentru traducătorii noştri: e simplu de tradus „să presupunem că eu o chem pe conducătoarea tirului şi îi spun că...", dar cum să traduci „dacă unul are o carie, o să-i scoateţi ei dintele?"

Fiecare limbă îşi are desigur problemele ei. Când scriu sau revăd manuscrisul altuia, mă aflu întotdeauna în faţa problemei sexului autorilor sau al personajelor istorice citate. Înainte problema nu se punea, fiindcă se spunea „preferi pe (il) Verga sau pe (la) Serao?" şi chiar un necunoscător ştia cine e femeie şi cine bărbat. Dar acum articolul masculin pus în faţa autorului bărbat pare demodat şi nu mai suportăm să citim „(il) Calvino, (il) Moravia, (il) Pasolini" şi cu atât

mai puțin „după (il) Craxi" sau „cum spune (lo) Scalfaro" (asemenea expresii nu le mai întâlnim decât în pledoariile avocaților sau în rapoartele ministerelor publice). Dar scriem și spunem destul de curent „(la) Morante, (la) Corti, (la) Iotti, (la) Garavaglia", chiar și englezii scriu „la Callas" în domeniul operei.

Tendința este de a scrie „preferi pe Verga sau pe Matilde Serao?", fără a se evita tratamentul discriminatoriu rezervat bărbatului și cel rezervat femeii. Pe de altă parte, dacă ar trebui să-i numim și pe bărbați, de fiecare dată, cu nume și prenume, ar părea cu toții niște Charlie Brown. Altă soluție este să scrii „preferi pe Verga, sau pe Serao?", dar nu-mi spuneți că asta nu vă amintește de un vechi obicei la modă printre homosexualii din lumea spectacolului: „Cum, îți place Cuccarini? E mult mai bine Barbareschi!"

În concluzie, nu e ușor să fii imparțial în lingvistică, și va fi interesant de văzut cum, pe măsura trecerii timpului, limba va decide ce să rețină și ce să respingă.

1993

Perversiunea fotbalistică

A te afla în Argentina în timp ce bântuie cu furie Mundialul e fără doar şi poate o experienţă. În special dacă Argentina iese victorioasă în acele zile. Eram în vizită pentru diferite conferinţe şi întâlniri, când am descoperit că la un moment dat mi s-au anulat toate obligaţiile şi mi s-a dat liber o după-amiază întreagă. Avea loc întâlnirea Italia–Norvegia, şi părea imposibil ca un oaspete să lipsească de la un asemenea eveniment. De altfel, orice aş fi avut de făcut în orele alea, aş fi rămas singur. Tot Buenos Airesul stătea lipit de televizoare.

Nu am putut evita nici întrebările insistente ale ziariştilor pe această temă. Am urmărit desigur întâlnirea, fiindcă era un spectacol frumos, şi când te afli acolo nu poţi să nu participi cu oarecare emoţie, dar când mi se pun întrebări despre fotbal e ca şi cum m-ar întreba despre Danemarca. Danemarca este o ţară minunată, am fost acolo de mai multe ori, de la mica sirenă a lui Andersen la Elsinore şi până în Jutlanda, şi mi-ar plăcea să mă întorc într-un viitor. Asta nu înseamnă însă că nu mai dorm noaptea gândindu-mă la Danemarca şi nici că dimineaţa plătesc pe cineva să-mi traducă presa daneză: îmi pare bine că Danemarca există, dar asta-i tot.

Dacă încerci să-i explici cuiva ce simte o persoană normală în raport cu fotbalul, nu eşti înţeles. Aşa se face că un

cotidian argentinian n-a rezistat ispitei de a-şi intitula un articol cu o presupusă declaraţie a mea: „Fotbalul este o perversiune sexuală". Eu spusesem ceva mult mai nuanţat, şi nu doar o dată, dar să încerc să le explic semenilor mei punctul meu de vedere.

Eu cred că o persoană normală, în limitele permise de vârstă, trebuie să facă dragoste şi cred că e un lucru sănătos şi frumos. Sunt şi cazuri în care îi priveşti pe alţii cum fac dragoste. Nu mă gândesc în mod special la filmele cu lumini roşii, e de ajuns un film obişnuit în care două persoane plăcute la înfăţişare se cuplează cu graţie. Urmărirea unor asemenea filme cu moderaţie poate fi o experienţă satisfăcătoare. Mai sunt şi refulaţii sexuali care se excită auzind pe cineva cum povesteşte că a văzut la Amsterdam două persoane care făceau dragoste. În acest caz cred că ne aflăm la limitele perversiunii (în afara cazurilor de handicap clar, în care unul e satisfăcut cu ceea ce lui îi lipseşte).

Acelaşi lucru cred că se întâmplă cu fotbalul. E plăcut să joci fotbal, şi îmi pare rău că în copilărie şi în adolescenţă eram recunoscut ca un maestru în autogoluri, din care cauză nu eram primit la partidele mai importante. Dar fiecare poate încerca să se joace cu mingea în curtea sa, şi e un lucru sănătos. Atunci când se adună unsprezece jucători mai buni ca tine, jocul lor poate deveni un spectacol antrenant. Mi se întâmplă adesea, şi mă bucur ca de un spectacol de operă. Mai sunt însă şi perverşii, cei care îşi petrec ziua gata să facă un infarct discutând tot ce au scris ziarele despre partide de fotbal pe care ei nici măcar nu le-au văzut. Cred că ne aflăm în acest caz la limita perversiunii (în afara cazurilor de handicap evident, când te satisfaci cu ceea ce ţie îţi lipseşte).

Mi s-ar putea obiecta că acelaşi lucru se întâmplă cu cei care se duc la teatru, la operă, la concert. Consider eu oare că celor care se duc să-i asculte pe Pavarotti, pe I Musici,

sau să-l vadă pe Gassman le lipseşte ceva? Într-un anume sens, da, dacă nu au încercat niciodată să cânte, să se descurce puţin la un instrument, să declame fie şi într-un spectacol de amatori. Nu iau în considerare utopia marxistă a unei societăţi libere în care oricine poate fi şi vânător, şi pescar etc., dar cred că cel care a încercat să cânte chiar şi numai la ocarină este mai capabil să aprecieze ceea ce face Pollini; doar cel care încearcă din când în când să cânte, în timp ce se bărbiereşte sau udă florile, *Di Provenza il mare e il sol* (sau doar *Eleanor Rigby*) poate aprecia calităţile deosebite ale unui mare cântăreţ. Cine nu a încercat să zdrăngăne *Le Petit Montagnard* e mai puţin pregătit să aprecieze interpretarea marelui pianist. În viaţă trebuie să încerci să cânţi, să cunoşti un instrument, să reciţi pentru a te putea bucura mai bine de interpretarea celui care ştie s-o facă mai bine ca noi.

Dacă există însă şi oameni care nu se duc niciodată la operă, dar îşi petrec timpul discutând despre criticile aduse lui Pavarotti, deşi se întâmplă rar, atunci asta ar fi o perversiune.

Toate astea mi se par nişte adevăruri elementare. E foarte greu însă să-i faci să le înţeleagă pe cei care îşi pierd în aşa măsură timpul discutând despre fotbal încât nu mai au timp nici duminica să bată mingea împreună cu copiii lor, eventual împrumutând copiii altora. Dar poate că eu sunt cel pervertit. Să nu mai vorbim. Mă voi întoarce cât mai repede în Danemarca.

1994

Derrick, sau pasiunea mediocrității

Poveștile de televiziune cu inspectorul Derrick au o mare audiență. În lumina bunului-simț critic, nu ar exista motive pentru care Derrick să placă. Protagonistul are o privire apoasă, surâsul trist al unui văduv din naștere, se îmbracă prost, cu cravate oribile, ca de altfel și subalternii săi; interioarele l-ar fi aruncat pe dispărutul Aiazzone într-o stare de deprimare definitivă, iar exterioarele sunt tot ce poate fi mai urât în Bavaria (și s-ar găsi ceva mai bun).

Ne-ar rămâne să credem că intriga polițistă este originală și că Derrick își cucerește publicul dând dovadă de capacități mintale ieșite din comun. Intriga însă, față de poveștile polițiste de altădată, prezintă caracteristica unei noutăți de mult depășite, deja exploatată pe larg de serialul cu locotenentul Colombo: publicul știe de la început cine e vinovatul și cum a fost comisă crima. Plăcerea constă în a vedea cum ghicește polițistul, care nu știe, și care – având la dispoziție puține probe – îl determină pe vinovat să se demaște.

Dar Colombo, mai prost îmbrăcat decât Derrick, se învârte ca un proletar într-o lume de californieni frumoși și puternici, care îl tratează ca pe o zdreanță (și el îi încurajează), convinși că rebutul acela de doi bani, urmaș al unor imigranți îndepărtați, nu va reuși să le încalce teritoriul și să înfrângă barierele aroganței lor. Colombo îi pune la zid folosind câteva trucuri psihologice de un rafinament perfid,

scoate din mânecă un neașteptat as al banilor, și îi împinge la pierzanie folosindu-se de propria lor îngâmfare. Publicul gustă această luptă dintre pigmeu și uriașul cu picioare de lut, și se duce la culcare cu sentimentul că cineva, la fel de modest și cinstit ca și ei, i-a răzbunat, pedepsind personaje odios de bogate, frumoase, puternice și abile.

Derrick în schimb nu. Mai întotdeauna are de-a face cu o lume mai modestă și mai prost îmbrăcată decât el, labilă psihic, intimidată de un reprezentant al legii, cum i se întâmplă oricărui bun german. Vinovații săi sunt atât de nerușinat de vinovați încât de obicei îi ghicește până și Harri (e ciudat că poliția bavareză nu face nici măcar un test de inteligență înainte de a angaja pe cineva), ei cad imediat, e de ajuns să le dai un brânci. Și totuși Derrick prinde, și să nu o facem pe snobii: nu pierdem nici un episod.

De puțin timp a apărut volumul *Le passioni nel serial TV* (*Pasiunile în serialul de televiziune*; Nuova Eri) unde Pier Luigi Basso, Omar Calabrese, Francesco Marsciani și Orsola Mattioli se ocupă de strategiile pasionale folosite în seriale precum *Beautiful*, *Twin Peaks* și, ați ghicit, *Derrick*. De acesta din urmă se ocupă Marsciani. Nu pot descrie în amănunt analiza sa, care se întinde pe vreo treizeci de pagini, dar ea răspunde în mod sigur întrebărilor pe care le puneam mai sus.

Istorioarele astea nu sunt niciodată cazuri de excepție, ci întâmplări pe care le găsești în cronicile ziarelor și în care am putea fi amestecați și noi, sau vecinii noștri; de aceea nu au nevoie în principal nici de figuri eroice și nici din cele prea antieroice (adică răi din cap până în picioare). Atât dușmanul cât și cel ce ajută justiția sunt animați de pasiuni opuse, dorința de dreptate și de răzbunare personală, vină și slăbiciune de înțeles. Locurile nu trebuie să fie prea ușor de recunoscut, pentru a nu micșora nimănui posibilitățile de identificare, dar

amintindu-le tuturor de ambiente familiare. Nu îmi dădusem seama, dar se pare că, pe măsură ce serialul avansează, personajele folosesc tot timpul maşini ultimul model, astfel încât spectatorul regăseşte în permanenţă o atmosferă adusă la zi (Derrick nu-şi poate permite rabla lui Colombo).

Derrick reuşeşte să ghicească adevărul nu fiindcă ar avea o inteligenţă diabolică, ci prin înţelegerea pe care o are faţă de interlocutor; nu este niciodată total neîncrezător în acesta, îi ia în serios neliniştile – să ne gândim ce mult diferă de Colombo care este în schimb mereu bănuitor. Desigur şi lui Colombo, ca şi lui Derrick, îi pare rău la sfârşit că l-a înfundat pe vinovat; dar lui Colombo îi pare rău fiindcă, de fapt, în această bătălie a vicleniilor reciproce, adversarul – atât de diferit de el – îi devenise aproape simpatic; Derrick suferă la urmă deoarece vinovatul s-a apropiat de el de la început, îl simte ca fiind de-al său.

Rezumând diferitele contribuţii ale cărţii, Calabrese conchide că Derrick este un intermediar între realitate şi imaginar deoarece conferă normalitate senzaţiilor din cadrul povestirii şi invocă o normalitate paralelă în rândul spectatorilor săi: „este triumful mediocrităţii înţelese tocmai ca «situaţie de mijloc», care capătă valoare prin ieşirea din anonimat".

Se înţelege atunci motivul succesului: este chintesenţa tuturor spectacolelor de televiziune, chiar şi a celor care aduc în scenă personaje reale, îndrăgite doar dacă demonstrează că sunt evident mai mediocre decât cel mai mediocru dintre spectatori.

1995

Bârfa era un lucru serios

Săptămânile trecute a avut loc la Urbino, în cadrul obişnuitelor simpozioane de vară de semiotică, un colocviu despre bârfă. Informaţia era dată şi de Beniamino Placido în *La Repubblica* de duminică 23 iulie, cu unele comentarii la care voi reveni la urmă. Ceea ce vreau să spun sunt gânduri apărute în urma discuţiilor despre referatele Isabellei Pezzini, ale Mariei Pia Pozzato şi ale lui Giampaolo Caprettini, şi după ascultarea intervenţiilor lui Paolo Fabbri, Siri Nergaard şi alţii. Nu îmi mai amintesc cine ce a spus, dar partea frumoasă a colocviilor este că la sfârşit te alegi cu câteva idei în plus, deşi paternitatea lor e nesigură.

Se vorbise despre bârfa de la televiziune, căreia i se dedică emisiuni speciale, şi unde e târât câte cineva pentru a face mărturisiri despre viaţa sa particulară. Bârfa clasică însă, cea care se face la ţară, la portar sau la cârciumă, este un element de coeziune socială. Nu se bârfeşte niciodată spunând despre cineva că e sănătos, norocos sau fericit; se bârfesc defectele, greşelile, nefericirile altora. În felul ăsta bârfitorii participă într-un fel oarecare la nenorocirile bârfitului (bârfa nu implică întotdeauna dispreţ, poate provoca chiar compătimire). Ea capătă însă sens atunci când bârfiţii nu sunt de faţă (altfel ar fi doar o agresiune) şi habar n-au că sunt bârfiţi (sau pot salva aparenţele prefăcându-se că nu ştiu). Lucrul

ăsta le dă bârfitorilor senzația puterii („noi știm dar tu nu știi că noi știm"), convinși că sunt în posesia unui secret, de care se bucură împreună cu mai mulți. Când bârfitul arată că știe, de obicei se iscă cearta („limbă spurcată, știu că umbli cu vorba..."). Odată iscată cearta, totul devine public. Cel care face scandal, din momentul în care reacționează în fața tuturor, acreditează bârfa, chiar dacă nu era adevărată. Deci n-a mai rămas nimic de bârfit.

În bârfa de la televizor nu se vorbește niciodată rău despre cineva care nu e de față, căci ar fi un caz de urmărire penală și spectacolul are savoare doar dacă victima e cea care spune bârfe despre sine, dezvăluind întâmplări intime. Bârfiții sunt primii care știu, și toți știu că ei știu. Nu cad pradă nici unui zvon. Nu are nici un haz să șoptești a doua zi „ai auzit cum cutare a recunoscut ieri la televizor că este încornorat?" Nu mai e nici un secret. În al doilea rând, nu-i poți acuza pe cei bârfiți (au avut curajul să recunoască), dar nici nu-i poți compătimi (s-au ales cu un avantaj de invidiat de pe urma mărturisirii, expunerea publică).

Partea frumoasă a bârfei clasice era că, atâta timp cât bârfitul nu se trăda făcând scandal, zvonurile puteau continua la nesfârșit. Din bârfa despre adulterul cuiva, o cumătră putea trăi ani de zile. Spectatorul de televiziune în schimb, după ce cutare a mărturisit, nu mai are ce afla în plus. Și la următorul episod al programului va trebui ca altcineva s-o ia de la capăt, autobârfindu-se. Astfel, în fiecare zi apare o bârfă nouă, care se stinge de îndată ce devine publică, iar bârfele precedente s-au autodistrus deja. Televiziunea a ucis bârfa, care avea totuși importante funcții sociale.

Reluându-l pe Blackmur, Placido sugera că mitul ar fi o bârfă învechită. E probabil ca miturile să se fi născut ca bârfe, fiindcă serveau la familiarizarea cu zeii, cărora li se deplângeau sau li se condamnau metehnele și josniciile (ar

merita să observăm că religiile monoteiste nu admit bârfa, considerată un act blasfematoriu, fals şi mincinos).

Ar trebui să spunem că mitul, fiind o poveste publică, n-ar fi trebuit să le procure bârfitorilor plăcerea de a se afla în posesia unui secret. Dar e posibil ca poetul tragic să le fi dat spectatorilor senzaţia că ei sunt primii care află un secret, şi fiecare dintre ei se simţea cumplit şi măreţ de singur pe gradenele pline de oameni ale amfiteatrului. Acest lucru se înscria probabil într-un fel de catarsis, deşi nu mă hazardez să propun noi interpretări. Am putea spune atunci că aşa-zisa bârfă de televiziune – deşi nu este bârfă – are vreo legătură cu mitul? Cred că nu. Mitul se referă la o fiinţă divină, superioară nouă şi, bârfind-o, ne spune că în fond ea este din multe puncte de vedere egală cu noi. Emisiunea televizată ne prezintă o fiinţă egală cu noi şi, bârfind-o, ne spune că tocmai de aceea ar trebui s-o socotim divinitate. Nu exclud faptul că vreun spectator subdezvoltat ar putea încurca cele două dinamici. Dar poate că amintirea Venerei, care îl trădează pe Vulcan, are şansa de a dura mai mult decât a ultimului dintre cei văzuţi pe ecran autosfâşiindu-se.

1995

Cum se poate răsturna o valijoară pe rotile

Ne tot plângem că în țara asta lucrurile merg prost, și autosfâșierea noastră naturală ne îndeamnă să spunem că prin alte părți ele merg mult mai bine. Câteodată așa este, alteori însă se pare că nepriceperea este o calitate înnăscută a ființelor omenești, adică cea căreia îi spunem prostie este distribuită în mod egal, ca și bunul-simț al lui Descartes, printre toate rasele și naționalitățile, la toate nivelurile societății. Acum câțiva ani au început să fie fabricate valijoare pe rotile, cu mâner pliabil, concepute în mod special pentru avioane. Le târâți după voi fără efort, nu necesită expediere separată, vă urcați la bord și formatul lor permite să fie aranjate ușor în portbagajul aflat deasupra locului ocupat. De observat că aceste valijoare sunt potrivite și pentru tren. Era deci o invenție minunată și eu, călător permanent, mi-am cumpărat imediat una.

Am făcut repede o descoperire dureroasă. Valijoarele astea au forma unui paralelipiped, cu șase fețe dreptunghiulare, părțile opuse sunt egale și – ca orice valiză – au două fețe mari și patru care formează laturile, mult mai înguste. Mânerul pliabil pentru tras și rotilele erau pe partea verticală mai îngustă. Dacă vă umpleați valijoara și din întâmplare puneați la fund sau la suprafață obiectele cele mai grele (de exemplu cărți sau un computer) când o trăgeați (în fugă, pe punctul de a pierde trenul sau avionul) valijoara se dezechilibra și

se răsturna pe o parte. Trebuia s-o ridicați, reluați fuga și se răsturna din nou. Atunci erați obligați să mergeți mai încet, atenți la menținerea echilibrului, și în felul ăsta pierdeați avionul sau trenul. Menționez că lucrul ăsta se întâmpla indiferent de marca de fabricație.

Mult timp (eu care nu mă pricep) am crezut că e vina mea, că îmi umpleam valiza fără nici o socoteală. Până la urmă, de câteva luni, au ieșit în comerț niște valijoare noi, care au mânerul și rotilele nu pe partea îngustă, ci pe latura mare. Minune! Valiza nu mai cade, puteți s-o umpleți cum vreți și nu mai pierdeți trenul (sau avionul).

Era oul lui Columb, și m-am gândit să arunc vechea valijoară și s-o cumpăr (la un preț majorat) pe cea nouă. Dar nu m-am putut abține să-l întreb pe vânzător: „Cum se poate ca o industrie de talie internațională, cu o mare experiență în valize și birouri de studiu, cu cei mai buni ingineri și designeri, să aibă nevoie de doi sau trei ani ca să-și dea seama de problema asta, sau de ce nu s-au gândit de la început?" Vânzătorul a desfăcut brațele, și la fel fac și eu cu voi. Singura explicație este că prin încercări se îmbunătățește calitatea, și pentru a ajunge la o invenție perfectă trebuie să parcurgi o serie de etape intermediare, niște procedee care implică încercări și erori. Dar când noi suntem cei care trebuie să tot încercăm timp de doi sau trei ani, și să plătim greșelile unui designer de valize, argumentul pare a fi în favoarea prostiei generalizate.

Altă poveste. În toate hotelurile care nu sunt de categorie inferioară, și asta peste tot în lume, veți găsi pe lavoar o serie de flacoane, toate asemănătoare, care conțin șampon, spumant de baie, body lotion și creme cu aplicații misterioase; mai găsiți cutiuțe, toate la fel, care conțin săpun de toaletă, cubulețe cu acid sulfuric pentru curățatul pantofilor, bonete de baie. Toate aceste ambalaje au scris cu litere

mari numele hotelului sau firma, dar precizarea dacă înăuntru e şampon sau body lotion este de obicei scrisă cu litere minuscule, uneori pe partea laterală. Socotind că în general le luaţi în mână când sunteţi goi, uzi şi fără ochelari, socotind că un hotel cu cât e mai scump cu atât e mai puţin frecventat de tinerei care fac autostopul, ci de oameni maturi care au ajuns în mod fatal la prezbiţie, e absolut imposibil, în momentul crucial, să ştii dacă ai pus mâna pe şampon sau pe body lotion, pe crema de pantofi sau pe boneta de baie.

În acest caz justificări nu prea există, căci au trecut ani buni de când fleacurile astea sunt la modă şi e imposibil ca nici designerii lor să nu-şi fi vărsat pe cap vreodată crema pentru picioare. De ce se perseverează pe linia asta tragică? Mister.

De observat de altfel că, în afara şamponului şi a spumantului de baie, toate celelalte lichide puse la dispoziţia voastră sunt de obicei inutile, bune poate pentru ramoliţii proaspăt ieşiţi de la o orgie neroniană. Asta în timp ce de pe lavoar lipsesc (nu şi în hotelurile japoneze şi chineze) cele două obiecte pe care le-aţi uitat cu siguranţă acasă, un mic pieptene şi o periuţă de dinţi (care, fiind din plastic, destinate să dureze o zi sau două, costă câteva lire, cu siguranţă mai puţin decât un flaconaş de body lotion).

Proştii există, e o fatalitate. Singurul lucru care mă face curios este să ştiu câţi bani câştigă proştii care se ocupă de lucrurile astea.

1996

Trabucul ca mesaj

Într-o Americă angajată la toate nivelurile în bătălia antifumat, se răspândeşte moda trabucurilor, şi chiar alaltăieri găseam într-un catalog cu obiecte pentru cadouri zeci de noi fleacuri pentru fumătorul de havane interzise, de la scrumiera de diferite dimensiuni la etuiuri variate şi alte mici obiecte inutile şi delicate, cum trebuie să fie un cadou scump.

Toate fenomenele sociale pot fi interpretate, dar unele (tipice sunt módele) trebuie citite ca mesaje explicite, pentru că în astfel de cazuri cel care face un lucru intenţionează să comunice ceva, alegând prin urmare un comportament simbolic.

Dacă excludem comportamentul simbolic, rămân doar nişte explicaţii funcţionale, care nu funcţionează deloc. Vreţi să spuneţi că mulţi oameni doresc în mod evident să fumeze încă: e foarte adevărat, dar asta nu justifică faptul că societatea se arată îngăduitoare cu cel care fumează un trabuc şi nu cu fumătorul de ţigară. Fumătorii de ţigări se înghesuie pe trotuar la uşile instituţiilor publice, uniţi printr-o solidaritate subită (ieşi, scoţi pachetul şi imediat un alt fumător îţi apare în faţă cu un surâs complice întinzându-ţi bricheta), alţii îi privesc cu indiferenţă, unii cu supărare, dar la urma urmei ei nu fac rău nimănui (deşi în unele state se vorbeşte chiar de interzicerea fumatului pe stradă, cel puţin pe timpul zilei). În schimb, fumătorul de trabuc îşi scoate trofeul

la sfârşitul mesei, sau în timpul unui party, cel puţin acolo unde ştie că îi este permis, şi comportamentul său nu e considerat jignitor. Dacă un altul însă dorea să fumeze o ţigară trebuia să aştepte ca cineva să scoată trabucul şi să se aşeze la coadă, cum s-ar zice, după ce s-a asigurat că cei prezenţi nu protestează. Nu e de ajuns să spui (cum fac unii) că trabucul e mai puţin dăunător fiindcă tutunul nu se inhalează, căci în felul ăsta nu se elimină fumatul pasiv, ba dimpotrivă atmosfera se poluează şi mai tare. Şi atunci?

O explicaţie care mi se pare convingătoare este următoarea. Bătălia împotriva ţigării a început (şi continuă din partea autorităţilor) ca bătălie în favoarea sănătăţii. În acest sens ţigara a devenit simbolul morţii. Totuşi polemica împotriva fumatului a făcut adepţi imediat în clasele sus-puse. Nu se fumează într-un restaurant de lux, dar se fumează în barurile ieftine, nu mai fumează (în public cel puţin) profesorii universitari, bancherii, persoanele cu venituri mari. Mai fumează însă negrii, femeile de condiţie mijlocie şi joasă, bătrânii, vagabonzii.

Prin urmare, diferenţa a devenit încetul cu încetul de ordin social. Ţigara este pentru săraci şi în orice caz pentru minorităţi. S-a întâmplat cu ţigara ce s-a întâmplat mai demult cu tutunul de mestecat. Nu se mai mestecă tutun, nu fiindcă ar face rău, ci fiindcă el e potrivit doar pentru bătrânii cărora le curg balele şi scuipă, împute respiraţia. Vă imaginaţi un domn în smoking la o premieră la Scala mestecând tutun? Nu se face, şi gata.

În schimb trabucul nu are conotaţii proletare (doar dacă nu este vechiul nostru tutun toscan, urât mirositor şi fermentat). Trabucul e scump, presupune timp şi bunăstare, se asociază în iconografia populară cu marele magnat, omul cu putere, se primeşte cadou pentru a sărbători naşterea unui copil. Nu se cerşeşte cum se face cu o ţigară: dacă cineva vă

cere o țigară i-o dați fără nici o reținere, chiar îi spuneți să păstreze pachetul fiindcă aveți altul, dar cu asta nu dați impresia de generozitate sau de bunăstare. Se poate întâmpla în schimb ca cineva care scoate etuiul și vă dăruiește patru trabucuri scumpe să vă lase impresia că vă aflați în fața unei persoane de vază din alte timpuri care își scoate inelul cu smarald și vi-l face cadou.

Iată de ce clasele înstărite fumează trabuc. E o modalitate de distrugere a sănătății prin care se diferențiază sinuciderea din sferele înalte, nu-ți aduc moartea la un preț ieftin ca țigările săracilor. De aceea societatea le tolerează și le aprobă în secret.

Ah, uitam să notez un lucru, atât de obișnuit în America încât nimeni nu-i mai dă atenție. În centrul luptei cu tutunul, în Statele Unite puritane și apărătoare ale normelor de igienă, în țara care a impus prima lipirea avizului ministerului sănătății pe pachetele de țigări care vă promite boala și moartea, ce se întâmplă? Țigările sunt vândute la farmacie.

1996

De ce se manifestă împotriva pedofiliei?
Un mesaj de luat în seamă

Spuneam săptămâna trecută că orice comportament social trebuie interpretat, cu atât mai mult acele comportamente care sunt în mod clar mesaje, cum sunt módele, căci atunci când cineva se îmbracă în smoking nu vrea să se apere de frig ci să le comunice celorlalți o anume intenție a sa. Tot așa, fapt discutat multă vreme în anii de plumb italieni și readus în actualitate prin recentele atentate din Franța, dacă cineva plasează o bombă într-un loc nu înseamnă că vrea să omoare niște amărâți care trec din întâmplare pe acolo, ci să dea un avertisment cuiva anume. Prin urmare, chiar dacă ne dezgustă scrierea unor mesaje cu sânge uman în loc de cerneală, anumite comportamente sunt niște acte de comunicare, și trebuie descifrate ca atare. Altele, din fericire lipsite de cruzime, sunt în același timp mesaje (dorești să exprimi ceva) și simptome (dorind să exprimi acel ceva printr-o anume modalitate, lași de fapt să se înțeleagă altceva).

Acum două săptămâni a avut loc la Genova un marș împotriva pedofiliei, un ritual care avusese loc cu ceva timp în urmă în Belgia. Ce înseamnă asta? Să fie clar pentru orice om normal că pedofilia este un lucru rău, nu se discută. Că faptul este valabil pentru civilizația noastră de azi, dar în Grecia clasică, unde comportamentul era într-un fel instituționalizat, nu era la fel de limpede, e o altă treabă. Au existat societăți care au justificat și au încurajat canibalismul, dar

civilizația noastră modernă îl condamnă, și cu toții suntem de acord.

Ce înseamnă organizarea unui marș popular împotriva unui delict condamnat de întreaga societate? Adică, ce ar însemna organizarea unui marș popular împotriva asasinatului cu jaf, matricidului, infanticidului? Lucrurile ar părea ciudate, căci manifestațiile au rolul de a susține ceva ce nu este acceptat de o mare parte a celorlalți, de aceea e normal să se manifesteze pentru drepturile unei minorități, pentru pensii, împotriva șomajului, tocmai fiindcă se consideră că aceste drepturi sunt de obicei încălcate cu îngăduința puterii publice.

Poate că în Belgia marșul a avut sens, considerându-se o lipsă de responsabilitate și o supraveghere insuficientă din partea guvernului. Dar are vreun sens să manifestezi împotriva pedofiliei în Italia, unde în general se pare că autoritățile publice condamnă și urmăresc delictul și unde (în afara unor zvonuri fără temei) clasa politică nu cred că poate fi acuzată de favorizarea pedofiliei?

Se va spune: e o manifestație de solidaritate cu rudele victimelor, așa cum a și fost, și desigur asta demonstrează sentimente nobile. Dar în cazul acesta, câte alte lucruri n-ar trebui să ne mobilizeze pe plan social, împotriva hoției, împotriva drogurilor, împotriva exploatării, în sfârșit împotriva unui număr nesfârșit de comportamente condamnate de toți.

Simptomul este interesant și aș fi înclinat să-l interpretez astfel. Marile ideologii au căzut (nu se mai manifestează pentru o viitoare revoluție sau împotriva războaielor nedrepte), dar organismul social simte nevoia să se unească în niște bătălii, să-și descopere sentimente de frăție, să fie protagonistul unei vieți de grup. Ori de câte ori se ivește un subiect ce privește sensibilitatea comună (și mânia față de pedofili

este cu siguranță unul dintre acestea), organismul social profită de ocazie pentru a-și spune cuvântul, și fiecare se simte solidar cu ceilalți – ba chiar, față de manifestațiile politice din trecut, se simte unit dincolo de ideologii și de religii, cu toții sunt de acord pe o temă morală ce nu admite discuții.

Astfel, aceste parăzi publice mărturisesc pe de o parte profunda exigență a multora de a-și regăsi o unitate, mai ales într-un moment în care viața politică pare mai încrâncenată ca de obicei, și aceste manifestații lansează un mesaj: „Încetați să vă mai sfâșiați pe chestiuni de amănunt, și uniți-vă în jurul marilor probleme comune." Pe de altă parte, demonstrează necesitatea colectivă, atunci când pare atât de dificil să te hotărăști de partea cui să fii, de a lua cuvântul și de a face auzită vocea cetățenilor, nu despre clase, categorii, grupuri, confesiuni, ci în probleme care ar trebui să aibă consensul întregului organism social.

În acest sens manifestațiile acestea, ce par izvorâte doar din reacții emoționale și din sentimente atât de generalizate încât aparent își pierd utilitatea, ne spun ceva despre nevoia pe care o are colectivitatea de a se uni pentru a soluționa probleme comune. Este un mesaj asupra căruia clasa politică ar trebui să mediteze cu atenție.

1996

Scurte indicii de psihologie urbană

M-am întors de curând de la Dresda. Este un oraş care ar avea toate motivele să-şi plângă de milă. Superba capitală a Saxoniei pe care Herder a numit-o Florenţa Nordului, aşezată într-un peisaj de un romantism autentic, a fost supusă cu trei luni înainte de capitularea Germaniei celui mai sălbatic bombardament convenţional din întreaga istorie a războiului. A fost rasă de pe faţa pământului şi fără motive imperioase: se ştia deja că ruşii vor sosi în scurt timp şi ţara era deja îngenuncheată. O recunosc şi anglo-americanii, care nu mai sfârşesc cu demonstraţiile de solidaritate şi păreri de rău.

Dar fără a uita, oraşul şi-a purtat doliul fără lamentaţii, fără acuze şi, s-ar spune, fără ranchiună. Se consideră că istoria vă este cunoscută, vi se arată cu mândrie palatele, turnurile, bisericile refăcute, incredibila pinacotecă, vi se spune cum până în 2006, la cel de al optulea centenar al oraşului, totul va fi gata, vor fi înlocuite şi clădirile oribile ridicate în grabă imediat după război, şi vor aduce la viaţă faţadele din secolul al XVIII-lea pe care Bellotto le reprodusese cu fidelitate în tablourile sale (Bellotto nu era atât de sensibil la vagul atmosferei precum unchiul său Canaletto, pictura sa fiind de un realism transparent, şi chiar vechiul centru al Varşoviei a fost reconstruit cu exactitate datorită lui).

La Dresda nu sunteți întrebat dacă orașul vi se pare frumos. Vi se spune acest lucru. Asta mă face să cred că orașele se împart de obicei în două categorii: cele sigure pe sine și cele nesigure. Voi numi doar câteva dintre orașele sigure atrăgând atenția că printre cele nesigure sunt chiar multe capitale.

În orașele sigure pe sine nu-i trece nimănui prin cap să-l întrebe pe vizitator ce crede despre orașul său. Unele își vând fără rușine mitul („Paris, la ville lumière", „Ce frumoasă ești, Roma", „New York, New York"), dar nu au nevoie de vreun gest de aprobare. E de la sine înțeles că trebuie să rămâneți ca trăsniți, și dacă nu o faceți cu atât mai rău pentru voi. Urmează altele ca Londra, Milano sau Amsterdam, care vă pun fără îndoială la hotel pliantul sau ghidul cu ce trebuie văzut, dar nu vorbesc multe despre sine, și în orice caz părerea voastră nu interesează. O categorie aparte o formează locuitorii Buenos Airesului: în toiul nopții își pun întrebări despre specificul argentinian, e un fel de joacă națională însă: nu încape nici o îndoială că de „Buenos Aires, *querido*", te îndrăgostești în mod obligatoriu.

În Italia, când un oraș e nesigur pe sine, se definește cu orice ocazie publică drept „prea nobilul oraș". Este evident că, oricât de puține secole am număra, toate orașele sunt de semințe nobilă, în afara celor construite în ultimele decenii; dar orașele nesigure simt nevoia să o spună. În general însă (peste tot în lume) indiciul nesiguranței este întrebarea care vi se pune imediat de cel care vă primește: „Cum vi se pare orașul nostru?"

Mi s-a întâmplat să fiu abordat de ziariști la aeroportul unor orașe foarte complexate și prima întrebare era: „Veniți pentru prima dată aici? Ce credeți despre orașul nostru?" Și când răspundeam că nu puteam crede nimic, deoarece nu l-am văzut încă, insistau: „Bine, dar ce vă așteptați să găsiți, ce imagine aveați?" Ei știu prea bine că, dacă nu sunteți

un provocator, răspunsul va fi politicos, veți spune că știați din auzite despre acel oraș fermecător și (ca să fiți cinstit) plin de contraste. Atunci se liniștesc cu toții imediat, dar cât veți zăbovi în oraș vă vor pune mereu această întrebare.

În anumite orașe vi se replică la răspunsul vostru politicos. Se întrec în a vă comunica că într-adevăr contrastele sunt enorme, problemele sunt dramatice și nerezolvate. Nu cedați la provocare și nu răspundeți că așa este. Se simt jigniți. Uneori, chiar și într-un oraș celebru prin situația bună și frumusețea sa, vi se pune întrebarea fatală. Veți descoperi atunci că, în spatele opulenței, orașul ascunde o lipsă de identitate.

Mai sunt și orașe care își recapătă siguranța. Napoli era cunoscut pentru amestecul său de orgoliu îndurerat și de autosfâșiere triumfătoare. De curând un prieten de-al meu i-a spus șoferului de taxi care îl condusese la aeroport că ar fi putut ajunge cu întârziere din cauza circulației. Șoferul i-a răspuns cu mândrie (neîndurerată) că circulația funcționează normal acum. Prietenul meu comenta că era pentru prima oară în viața lui când întâlnea un șofer de taxi (în întreaga lume) care să vorbească de bine administrația municipală.

Alteori un oraș, foarte sigur de sine, începe să dea semne de nemulțumire. Fiți atenți. Dacă sunteți întrebat ce credeți despre el răspundeți cu entuziasm, dar priviți în jur pentru a descoperi motivele unui neajuns.

1996

Eseu despre decadența moravurilor

O știm cu toții astăzi, fotografiile-document cu Lady Diana care se bate cu pernele, se lasă admirată în sutien și se hârjonește cu amantul său erau false. Faptul că un ziar de seară englez se amuză cu o asemenea bombă mi se pare normal; că pentru a avea această bombă cu orice preț nu mai ești atent și poți cădea victima unor escroci, și asta e în firea lucrurilor; că cititorii britanici se dau în vânt după bârfele despre familia regală este un fenomen vechi și fiziologic.

E normal ca bârfa (practică născută, îmi imaginez, odată cu omul din Neanderthal), pentru a înflori, trebuie alimentată cu amănunte picante: să afli că A comite un adulter cu B este desigur insuficient, e mult mai interesant să poți povesti că se pocnesc, ea cu cizmulițele cu toc înalt, el cu o piele de leopard. Și dacă unul din ei este prim-ministrul și celălalt un arhiepiscop, asta n-ar mai fi o bârfă, ci o știre.

Încerc totuși senzația neliniștitoare că mă găsesc în fața unei decadențe ireversibile a moravurilor. *Sun* a povestit cititorilor săi, și cititorii au citit și au privit salivând, cum Lady Diana și frumosul ei ofițer se băteau cu pernele, cum ea i se arăta în lenjerie intimă și cum se călăreau unul pe celălalt, dar nu în înțelesul malițios metaforic, ci în cel mai autentic înțeles hipic al termenului.

Să te iei cu mâinile de cap. Ce s-a ales de sentimentul păcatului, de plăcerea acelui rafinament erotic nenatural,

condimentat cu cruzime, prin care a devenit atât de tulburător de atrăgătoare scrierea Divinului Marchiz – fără a se ajunge însă la sadomasochism –, unde sunt petrecăreții desfrânați de la începutul secolului care beau șampanie din pantofiorul dansatoarei sau îi turnau șampanie pe sânii (goi) pentru a o sorbi picătură cu picătură? Unde sunt tulburătorii androgini, fecioarele păcătoase, acele *belles dames sans merci*, *les allumeuses*, madonele din vagoanele de dormit, carnea, moartea și diavolul?

Decadența moravurilor nu stă în faptul că Diana și amantul ei, în culmea extazului, se comportă ca niște copii de cor amețiți după ce au băut în sacristie vinul de la liturghie, făcând un lucru care nu l-ar fi scandalizat nici pe sfântul Luigi Gonzaga, ci în faptul că două milioane de cititori englezi plătesc pentru a li se povesti întâmplările astea.

Îl întreb acum pe un cititor sau pe o cititoare normală, care a trecut pragul fatal al adulterului: odată ce stabiliți o prietenie amoroasă cu un iubit demn de numele acesta, în toiul pasiunii vă dați cu tifla sau vă legați la ochi pentru a vă juca de-a baba oarba? Și nu v-ați bătut cu pernele la un moment dat, într-o clipă de veselie nevinovată, cu copiii voștri, sau la liceu, în tabere, la căminul studențesc, în timpul exercițiilor spirituale? V-ați luat un iubit pentru a vă juca de-a hoții și vardiștii, de-a cine prinde steagul, tombolă, scrabble, sau pentru a vă izola împreună (împreună!) dezbrăcând și îmbrăcând o păpușă Barbie?

Vă luați o iubită (regală!) și o lăsați cu sutienul pe ea? N-ar face așa ceva nici un călugăr franciscan! Merită să bârfești pentru a auzi povestindu-se cum își duce cutare iubita într-un chalet unde o ține în costum de baie, când putea să facă asta într-o piscină publică?

Se va spune: dar tocmai asta e bârfa, să afli că până la urmă ăștia (despre ale căror aventuri s-a vorbit destul) nu se cuplau,

ci rămâneau față în față ca doi sportivi – și asta, poate, fiindcă în copilărie le lipsiseră pernele de puf de altădată și călușii-balansoar, și abia după multe necazuri își îndepliniseră visul tainic și scump pe care-l poartă în suflet orice păcătos ca pe o datorie socială. Da, asta pare a fi ipoteza cea mai rațională, dar atunci de ce să nu facem ca bunii italieni și să ne cumpărăm o revistă de familie unde îl vedem pe Prodi pe țărmul adriatic stropind-o cu apă pe doamna Flavia?

Nu, nu, cititorii ăștia englezi cumpărau *Sun*, îi vedeau pe cei doi zburdând precum cavalerii regelui Arthur și se lăsau pradă satiriasisului. Poporul al cărui bun rege Henric al VIII-lea își schimba soțiile odată cu trecerea anotimpurilor și îl însărcina pe călău să pună în practică divorțul, al cărui Bard iubea o Dark Lady care poate era un Dark Boy, unde se povestește Cariera unui Libertin care le-a transmis francezilor moda acelui *vice anglais*, care i-a cântat pe consumatorii de opium, care a îndrăgit androginia lui Roland, care a văzut cum un paznic de vânătoare se tăvălește indecent cu o lady, care a ales homofilul cartier Bloomsburry ca model de cultură, al cărui principe moștenitor (cel puțin) găsește îndrăznețe metafore ginecologice pentru a-și declara iubirea, se excită acum pentru două perne scuturate într-un loc (și nici măcar într-o încăpere) nepermis? Se prăbușește un imperiu.

1996

Liturghia de duminică

În ultimele două săptămâni ziarele nu ne-au scutit de ritualuri ale celor cu glugi pe cap, de acte sexuale profanatoare şi satanisme de tot felul. Data viitoare când vom auzi răsunând un cor folcloric cu „Duminica la liturghie – înconjurată de iubiții mei...", vom crede că e vorba de o liturghie neagră. Impresia că fenomenul ar fi nou e creată doar de faptul că presa se ocupă de el (poate fiindcă şi adepții se străduiesc să fie descoperiți şi să ajungă pe prima pagină). Se ştie bine că, în decursul secolelor, oameni din popor şi intelectuali se duceau la sabaturi, sau se distrau fărămițând anafura. E adevărat că pe rug au ajuns ca vrăjitoare nişte amărâte de femei care păcătuiau culegând plante medicinale, dar existența unor adoratori ai Satanei nu implică neapărat violența.

De ce se participă la ritualuri satanice, mereu cu subînțelesuri sexuale? Fiindcă există o înclinare naturală de a te bucura cu intensitate de umilința unei alte persoane. Numai că societatea şi bisericile sunt mereu prezente pentru a ne spune – încă din copilărie – că nu trebuie să facem asta. Întâlnirea cu un spirit indulgent şi nechibzuit ca diavolul, care nu numai că ne spune că putem face tot ce e interzis, dar ne şi încurajează s-o facem, în numele unui pact solemn încheiat, ne permite multora dintre noi să împăcăm două dorințe: să ne încredințăm unei entități supranaturale care are grijă de noi şi să acționăm cu o libertate nelimitată. Cu

atât mai mult cu cât unele lucruri, făcute de unul singur, îți provoacă remuşcări, dar când au loc în timpul unui ritual îți simți conştiința uşurată. Şi pe urmă, ascultând de poruncile Domnului, înseamnă să aştepți o răsplată supranaturală de care nu suntem siguri, în timp ce urmându-le pe cele ale diavolului căpătăm imediat ceea ce de obicei dorim să obținem de la viață.

De ce totuşi ritualurile satanice înfloresc astăzi, când oamenii cred mai puțin în revelațiile bisericilor şi o toleranță generalizată ne permite să facem, dacă nu totul, aproape tot ce se face în timpul unui ritual satanic? De ce e mereu valabilă maxima lui Chesterton: „Când oamenii nu mai cred în Dumnezeu, nu înseamnă că nu mai cred în nimic. Ei cred în orice." De văzut rapiditatea cu care a trebuit să intervină recent magistratura pentru a stăvili expansiunea la nivel de industrie a vrăjitorilor şi profeților. Faptul nu intră în contradicție cu puternica reapariție a aspirațiilor religioase la care asistăm în ziua de azi. Aspirația e puternică, dar ea se canalizează în diferite moduri şi nu întotdeauna în albia fixată de Biserică: unii caută sacrul în religiile orientale, alții în cultul pentru Mama Glie, alții în magie, alții în satanism.

Televiziunea şi cinematograful ne-au învățat de la un timp cum trebuie adorat diavolul. Şi aceste spectacole au aceeaşi finalitate ca şi reprezentarea violenței: ea nu îndeamnă mereu şi în mod necesar la violență, dar îl îndeamnă cu siguranță pe cel labil psihic şi imatur. Lumea din trecut era plină de sânge şi violență, despre care însă nu se ştia decât din auzite, fără a le vedea în transmisiuni directe, încât unii au ajuns să nege realitatea celor şase milioane de victime ale Holocaustului. Generația mea a considerat întotdeauna că cei şase sute de mii de morți ai Primului Război Mondial reprezintă doar o cifră, dar cadavrele de la Sarajevo le-am văzut cu ochii noştri în fiecare seară. În afara cadavrelor adevărate mai sunt

şi cele arătate în filmele *splatter*, cu creieri împroşcaţi şi maţe revărsate. E tot ce-i trebuie unuia, care altminteri ar fi apelat la un psihiatru, pentru a-l determina să frecventeze un ritual al sângelui. Faptul că unele dintre aceste secte pornesc de la o năzuinţă de realizare deplină a plăcerii şi ajung până la urmă la sinuciderea colectivă nu trebuie să ne apară ca o contradicţie: în orice căutare frenetică a unei plăceri spasmodice se cuibăreşte întotdeauna o pulsiune a morţii.

Alte motive? S-a spus că vrăjitoria a oferit întotdeauna, de-a lungul timpului, o „cale scurtă" către stăpânirea naturii. În timp ce pentru a lucra pământul, a te îmbogăţi, a cuceri o fiinţă iubită e nevoie de efort şi oboseală, vrăjitoria ne promite aceleaşi lucruri cu ajutorul unui filtru, a unei pietre filozofale, a unui spiriduş care ţâşneşte pe gâtul unei lămpi. Satana şi acoliţii săi par a urma aceleaşi criterii de promovare: totul şi de îndată, la cheie, ajunge doar să semnezi poliţa. Ce ne tot repetă societatea spectacolului? Că e uşor să devenim frumoşi şi bogaţi ca Naomi Campbell, e de ajuns să stabilim legătura telefonică cu o transmisiune de mare audienţă.

1996

E important să fotografiem persoanele celebre?

Cea mai răspândită meserie este cea de fotograf specializat în portrete de scriitori, filozofi, ziarişti. Oricine scrie fie şi o carte de bucate primeşte săptămânal scrisori de la persoane care îi spun că au avut o idee formidabilă: să facă un album cu fotografii ale scriitorilor contemporani. Altădată, pentru a avea un portret executat de Leonardo sau Velasquez, trebuia să cheltuieşti o avere. Astăzi e gratis, adică e de ajuns să ai mult timp de pierdut.

Cunoaştem unele portrete celebre precum „Omul cu Mănuşa", dar ne interesează să aflăm cine a fost domnul acela? Ne interesează cine a fost „Gioconda"? Nu, sunt tipuri umane. Dacă Gioconda n-ar fi existat niciodată, portretul lui Leonardo ar fi fost la fel de uimitor.

Istoria fotografiei ne-a lăsat unele portrete minunate. Dar dacă fotograful în loc să-l reproducă pe domnul X, faimos, căruia parcă i-ar dezvălui sufletul, l-ar fi reprodus cu aceeaşi pasiune pe vecinul de casă, impresia ar fi aceeaşi. Suntem siguri că ne-a dezvăluit sufletul unei persoane anume? Câteodată, dar de cele mai multe ori ne dezvăluie sufletul cuiva despre care aveam deja nişte idei. Toate portretele lui Einstein, în afara celui în care scoate limba (interesant pentru cei care ştiu cum a fost el), sunt portretele unui profesor de provincie, cu părul prea lung pentru vârsta sa, înclinat spre băutură.

Luați-i lui Einstein relativitatea și păstrați-i portretele: ați cumpăra o mașină veche de la acest om?

Există portrete „adevărate", dar pentru a înțelege cum și cât de superb mint trebuie să fi întâlnit subiectul real. Atâta timp cât îl știam pe Stravinski doar din portretele lui Picasso, mi-l imaginam ca pe un uriaș. Odată, pe o străduță din Veneția, mi-a fost prezentat, și eu, care îl consider încă un uriaș al muzicii contemporane, în fața acelui pitic am înțeles ce mare era Picasso ca portretist.

În câteva dintre cărțile sale, publicate la Einaudi, Gillo Dorfles apare într-un superb portret, în lumini și umbre, cu un profil ascuțit și aristocratic. Adaugă ceva portretul acesta la meritele sale neândoielnice de savant? Puțin. Ar putea fi portretul lui Aristotel care meditează la esențe, al lui Fouquet care urzește să-i pună o mască de fier fratelui lui Ludovic al XIV-lea, al lui Fermat în timp ce concepe ultima sa teoremă, al unui colonel de-al lui Radetzky dintr-un roman de Joseph Roth (ultima ipoteză este cea mai corectă).

Avem nevoie cu adevărat de portretul persoanelor pe care le admirăm? Portretul lui Caius Marius, reprodus frecvent în manualele școlare, cu excrescențele cancerigene de pe arcada sprâncenei, ne spune de ce a fost el mai puțin faimos decât spălăcitul Augustus?

Îmi cade în mână un catalog de anticar care vinde la prețuri ridicate portrete fotografice ale unor mari personaje. Fac abstracție de actori, fiindcă ne amintesc de imagini memorabile de la sine, și rămân izbit doar de rictusul nevrotic (ah, cât de seducător) al lui Sarah Bernardt. Cu siguranță că pentru femeia aceea aș fi fost în stare de orice nebunie. Dar dacă nu ar fi fost Sarah, ci soția unui negustor?

Pierre Loti, în uniformă, putea fi soțul Carolinei Invernizio, director de manutanță. Pe Thomas Mann nu știu dacă să-l iau drept director de bancă sau administrator delegat

al unei firme de import-export din Hamburg. Liszt avea cu siguranță un frumos profil angular, dar n-aș aștepta să compună o muzică în genul lui Bach (care în schimb are o figură cam molatică). Mucha, cunoscut pentru siluetele sale Liberty, ar putea fi un profesor de limba greacă la Biella. Pasteur, fotografiat cu fetița lui, pare un casier de la o bancă din Piacenza. Picabia seamănă cu un elev al lui Mascagni. Sacher Masoch, bărbat teribil cum n-a mai fost vreodată, aduce cu filozoful Maurizio Ferraris în tinerețe, pe care îl poți suspecta de orice, dar mai puțin de masochism (doar în măsura în care este așa cel care scrie cărți expunându-se lătrăturilor detractorilor). Troțki, fotografiat cu soția și cei trei fii, pare a fi un director general la cadastrul din Sankt Petersburg. Dreyfus, un mareșal la pensie. Zola, bunicul lui Ferdinando Adornato. Hugo, un autor în detrimentul lui. Flaubert, directorul unui mare magazin pentru bucuria doamnelor. Francis Jammes, preot capucin provincial din Novara. Debussy, un agent de asigurări din Saluzzo. Lesseps, un vânzător de saltele la Voghera. Malraux pare a fi Cuccia la patruzeci de ani.

Singurul portret care îmi spune ceva e cel al lui Shirley Temple la vârsta de șapte ani, care seamănă cu portretul lui Shirley Temple la vârsta de șapte ani.

1998

Cum să naufragiezi cu succes

Cineva m-a întrebat zilele trecute de ce cred eu că s-a născut un adevărat cult pentru filmul *Titanic*, pe care fetele declară că l-au văzut de treizeci de ori la rând. Iată motivele care mi-au venit pe moment în minte. Primul, arhetipul naufragiului. De la Homer încoace naufragiul este un eveniment tragic în care sunt opuse viața și moartea, noi și măreția naturii, o fragilă lucrare a omului și cumplita putere a mării. În plus, în film naufragiul, în ritm lent, se petrece în timp real, ceea ce amplifică suferința.

Un al doilea element, avertismentul privitor la imperfecțiunea tehnicii umane. Naufragiul adevăratului *Titanic*, la începutul acestui secol, a dat o lovitură de moarte utopiilor secolului precedent. Ideea pare a se potrivi perfect acestui sfârșit de mileniu, în climatul New Age, în care spaima pentru moartea naturii se îmbină cu neîncrederea în tehnologia dominantă.

Al treilea element, modelul de Grand Hotel, cu lume care vine și pleacă. Filmul propune o ușoară variație a acestui model. Aparent, transatlanticul este un Grand Hotel, cu luxul său caracteristic și posibilitățile unor infinite traiectorii de viață. Înainte de a vedea filmul credeam că se vor folosi de schema obișnuită: la Grand Hotel se întâlnesc diferite personaje, cei doi soți pe punctul de a divorța, bancherul care fuge cu banii din casă, proaspăt căsătoriții în voiaj de nuntă,

escrocul gentilom şi lipsit de iluzii, perechea în vârstă aflată în căutarea fiului dispărut etc., şi poveştile tuturor se împletesc între ele, până când, la sfârşit, escrocul se sacrifică pentru însurăţei, bancherul nemernic este pedepsit, cei care vor să divorţeze îşi dau seama că se iubesc.

Cameron însă a mizat cu abilitate pe faptul că publicul se aştepta exact la aşa ceva, şi a focalizat totul pe o singură poveste, lăsându-i pe ceilalţi ca personaje de fundal – şi, proslăvind povestea individuală a doi tineri, a transformat-o într-un eveniment de dimensiuni cosmice. În plus, a avut curajul să-l pună pe erou să moară, să-l salveze pe bogatul cel rău şi puţin să-i pese de bătrânei. Toate acestea îi provoacă spectatorului o surpriză plăcută, căci se bucură de arhetipurile degradate, dar întâlneşte şi ceva nou.

Cu aceeaşi tehnică, iat-o şi pe Cenuşăreasa inversată. Fata e bogată şi vicioasă, are un iubit care nu-i deloc un făt-frumos şi pe care nu-l poate suferi, când îşi pierde pantofiorul îl întâlneşte pe Peter Pan, şi îndrăgostindu-se are norocul să devină săracă. Ca noi toţi. Frumoasă lovitură.

Nu e de neglijat nici începutul, în care se întâlnesc arhetipurile vânătorii de comori şi ale celor douăzeci de mii de leghe sub mări. Nu e mult, dar e o valoare în plus.

Să-i vedem în sfârşit pe cei doi protagonişti. Cum cei mai mari fani ai filmului sunt fetele, se consideră că atracţia peliculei se datorează chipeşului Di Caprio, care are toate calităţile pentru a deveni un sex-simbol. Dar nu se ia destul în calcul (în jocul acesta) rolul fetei.

Tânăra este grăsuţă şi asudată, e machiată gros şi are ieşiri nevrotice neplăcute. Nu numai că nu ne-am dori (vorbesc de mine, dar cred că am consensul multor bărbaţi) s-o îmbrăţişăm pe bancheta din spate a maşinii, dar nici s-o avem alături într-o sală de cinema, pe o zi călduroasă, în timp ce molfăie floricele.

Adevărul este că actrița Kate Winslet seamănă perfect cu tinerele americane care se duc să vadă *Titanic* și care nu arată niciodată ca Sharon Stone, ci ca ea, tinere McDonald's, având-o ca model (ghiciți) pe Monica Lewinsky – de ne întrebăm cu toții cum de s-a băgat Clinton în asemenea încurcături pentru o urâțică cu câteva kilograme în plus. Aceste fete tip, care își petrec viața în fața oglinzii întrebându-se cum să facă să semene cu Sharon Stone, văzând *Titanic* se conving că, rămânând exact așa cum sunt, îl pot cuceri pe Leonardo Di Caprio (sau pe Clinton). Veți înțelege că în felul ăsta repetarea aceluiași vis de treizeci de ori la rând e chiar puțin, iar succesul filmului era asigurat încă de când Kate, copilă bulimică, se îndopa cu hamburger.

Uitam, filmul e bine realizat tehnic. Nu e un lucru de neglijat, deși rămâne o condiție doar necesară nu și suficientă.

1998

În ce parohie o fi studiat Clinton?

În cazul „Sexgate" tot ce era de spus s-a spus, dar printre lucrurile mai ieşite din comun aş semnala un comentariu apărut pe Internet la ştirea că Paula Jones şi-a făcut operaţie estetică la nas: „Cum o să mai scoată acum dopul la sticlele de bere?" – întrebare ce pare aiurită, dar e de fapt foarte nimerită, căci pune în lumină aspectul fundamental *freak* al întregii poveşti. Ceva continuă însă să mă lase perplex şi, deoarece nimeni nu mi-o cere, o voi spune. Ceea ce face ca întâmplarea să fie tulburătoare nu este că preşedintele Statelor Unite e implicat în poveşti cu sex (închipuiţi-vă) şi nici că ele i-ar putea aduce calificativul de imatur: biografii ne descriu cum cei mai eminenţi oameni de ştiinţă, scriitori, artişti erau nişte monştri în intimitatea alcovurilor, drept urmare cineva poate să aibă relaţii sexuale anormale cu propriii copii şi să fie în acelaşi timp un foarte priceput om de stat, fizician expert în energii înalte, virtuoz al violei da gamba.

Nu mă scandalizez nici când un preşedinte minte. Oamenii politici mint din obligaţie profesională, şi din datorie, vai de cei care ar începe să declare în stânga şi în dreapta ce gândesc şi ce fac, ar trebui demişi imediat. Ei au obligaţia, la nevoie, să-i mintă şi pe concetăţenii lor. Vi-l imaginaţi pe Cavour interogat de torinezi de ce a trimis-o pe contesa Castiglione la Paris şi convocând o conferinţă de presă în care spune tot ce are în cap? Să fim serioşi.

Ceea ce mă înspăimântă este că acest preşedinte ne spune că el credea (şi i se pare normal ca şi noi să credem la fel) că *felatio* nu înseamnă relaţie sexuală. Că prin urmare o poate practica şi o măicuţă cu un episcop fără ca vreunul din ei să fi violat jurămintele de castitate. Nu pretindem ca un protestant american să fi primit aceeaşi educaţie ca un catolic european căruia i se explică (sau i se explica) că pentru cea de-a şasea poruncă nu există grade de vinovăţie – adică tot în infern ajungi şi dacă ţi-ai luat cocoşelul în mână şi dacă ai violat-o pe Maria Goretti, cel mult se schimbă bolgia. Dar că o persoană cu PhD nu a auzit niciodată vorbindu-se cu ironie despre *demi-vierges* – adică despre micuţele perverse care se dau drept neprihănite doar fiindcă receptaculul era cel necuvenit (subiect pe care s-au scris atâtea povestioare şi comedii excitante) – e cel puţin neliniştitor.

Tot atât de neliniştitor este şi faptul că o ţară întreagă se mulţumeşte să-l acuze pe Clinton că pariază pe un sofism. Deschid dicţionarul şi găsesc: „Sofism: argument slab, fals, dar cu oarecare aparenţe de valabilitate." Ei bine, argumentul lui Clinton nu e un sofism, fiindcă nu are nici o aparenţă de valabilitate, şi pe oricine altcineva care l-ar folosi, indiferent de împrejurare, l-am considera prost sau pus pe glume. Şi să nu mai aducem în discuţie sofismele – raţionamente foarte complicate şi greu de combătut. Sper că vă daţi seama: un preşedinte foloseşte un asemenea argument sperând ca ţara să-l ia în serios, şi ţara, deşi recunoaşte că argumentul nu ţine, socoteşte că merită să fie discutat.

N-aş vrea să par un reacţionar legitimist, dar un bun preot din secolul al XIX-lea ar fi spus că astea sunt stricăciuni provocate de reforma protestantă prin problema liberei interpretări. Odată ce nu mai au un papă care să spună „aveţi grijă că acest lucru nu trebuie spus", oamenii se obişnuiesc cu ideea că în materie de credinţă şi de morală se poate spune

orice, şi e corect politic ca toate părerile să aibă aceeaşi autoritate. Într-adevăr, nu mi-l imaginez pe un catolic spunând cu toată seriozitatea: „Nici una dintre cărţile Bibliei nu interzice în mod clar să ţi-o laşi luată în gură la Washington, D.C."

În fine, eram gata să mă revolt împotriva acestor comportamente de neînţeles ale americanilor, când mi-am amintit că şi la noi există oameni politici (şi sunt luaţi în serios) care explică cu fel de fel de sofisme că ceea ce au făcut ei nu este un păcat, că păcătoşi sunt magistraţii care şi-au dat seama, şi că cel care face un rău împreună cu mai mulţi nu păcătuieşte. Şi când te gândeşti că noi suntem catolici şi că am avut parte de Contrareformă.

1998

Educarea în spiritul *privacy*

Se vorbeşte astăzi mult despre *privacy* – care ar însemna intimitate, dar termenul este întrebuinţat în sensul de „dreptul la intimitate" şi, deşi este un barbarism, este folosit cu acest înţeles tehnic. Problema a devenit urgentă deoarece în epoca informaticii orice mişcare a unui cetăţean poate fi consemnată, de la cumpărarea unei salate sau a unei reviste pornografice cu o carte de credit până la ieşirea de pe autostradă plătind prin bancomat. Şi dacă vrea să descarce gratis un program de pe Internet, trebuie să furnizeze în schimb informaţii care par puţin discrete, expunându-se până la urmă unor forme de presiuni nepermise. Acesta e motivul principal care a dus la crearea instituţiilor menite să garanteze *privacy*, şi această protecţie se extinde la dreptul nostru ca mass media să nu ne facă publice bolile, obiceiurile sexuale sau cifrul seifului.

E curios însă că apărarea acestui *privacy* pare a se afirma într-un univers în care nimeni nu îl mai doreşte. În trecut, omul obişnuit era foarte rezervat cu privire la propria sa viaţă şi se ferea de bârfe, soţii trădaţi sufereau în tăcere pentru ca lumea să nu le afle nefericirea, ascundeau cu grijă boala urâtă a vreunei rude, nu se vorbea în dreapta şi în stânga despre câştigul fiecăruia, plecându-se de la principiul că rufele murdare (şi chiar cele curate) se spală în familie.

Singurii care afişau tot ceea ce alţii ascundeau erau mai marii zilei. Să ne gândim la *lever du Roi*, când săracul monarh

trebuia să îndeplinească în fața curtenilor ceea ce orice om dorește să facă singur dimineața. Ca să nu mai vorbim de cazul în care curtenii trebuiau să aducă dovada consumării căsătoriei; și dacă regele avea o amantă, faptul era instituționalizat. În timpuri mai apropiate de noi, cel puternic își afișa simbolurile statutului său: barcă de cincizeci de metri, Rolls Royce, joben și guler de blană.

Odată cu apariția societății spectacolului, se întâmplă tot mai des contrariul. Miliardarul se îmbracă neglijent, nu mai călătorește cu avionul la clasa I, ci se deplasează cu elicopterul particular, dacă are mulți bani îi ascunde cu grijă într-o insulă din Caraibe. Desigur, mass media îl urmăresc, îl surprind la restaurant cu o prietenă apropiată, îi interceptează un telefon obscen, caută să demonstreze că se dedă la acte incalificabile cu o stagiară: dar puternicul nu e deloc mulțumit de această publicitate și, dacă ar putea, ar evita-o. Cel care pare să o caute este falsul potentat, mediocrul ce umblă după celebritate, actrița de mâna a doua care îi anunță pe fotografi la ce restaurant se va afla cu o anume persoană... Iată însă că ne apropiem de reversul medaliei, adică de comportarea persoanelor din nefericire normale, și care suferă din cauza acestei normalități lipsite de spectaculos.

În ziua de azi omul obișnuit nu-și dorește *privacy*. Dacă nevasta îi pune coarne, aleargă la televiziune ca să se certe cu partenera necredincioasă în fața a milioane de spectatori, dacă suferă de o boală cumplită, defilează în public cu pancarte pentru a susține drepturile tovarășilor de suferință, folosește tot timpul mobilul, și dacă se poate în așa fel încât să fie auzit de cei de față, informându-i pe toți că are o amantă căreia îi spune „pusi" sau că trebuie să plătească o poliță până la căderea serii; până și părerea de rău este o formă ostentativă de a renunța să mai păstrezi secrete cumplite.

Deşi cei însărcinaţi cu protejarea acestui *privacy* se străduiesc să împiedice divulgarea interzisă a datelor personale, oricum adunate, omul obişnuit nu pierde ocazia să le comunice cui se nimereşte, completează zeci de certificate de garanţie pentru fel de fel de fleacuri pe care nimeni nu i le va repara, cereri pentru a fi informat despre produse comerciale de care n-ar trebui să-i pese, răspunde la chestionare, caută să intre în grupuri de ascultători pentru a putea declara *coram populo* că în seara aceea a preferat să vadă un film de dragoste decât să asculte o dezbatere politică sau invers, îşi flutură mâinile în spatele tuturor celor intervievaţi la televiziune ca să se vadă bine şi fără nici o îndoială că el sau ea erau acolo în seara aceea şi nu în altă parte, şi (până şi), în timp ce în secolele trecute hainele aveau menirea de a ascunde formele trupului (ale cărui delicii erau arătate doar în intimitate), poartă doar haine care să le arate buricul, rotunjimea feselor, lănţişorul de la mama pe pieptul păros, proeminenţa scrotului, mamelonul, în curând şi clitorisul.

Rezultă că treaba adevărată de care trebuie să se apuce diversele autorităţi (desemnate în diferite ţări să apere *privacy*-ul) nu va fi de a o asigura celor care o solicită (un procent mic din totalul populaţiei), ci să-i facă pe cei care au renunţat cu entuziasm la ea să o considere un bun de preţ.

1998

Cum îi dăunează democrației democrația

Acum câțiva ani, Hans Magnus Enzensberger scrisese un articol foarte convingător despre felul în care oamenii politici (şi cei puternici în general) sunt condamnați în ziua de azi să nu-i înțeleagă pe cei de a căror viață ar trebui să se preocupe. Cu cât e mai mare responsabilitatea lor, cu cât sunt mai expuşi la atentate (sau în orice caz la violarea intimității), cu atât se află mai înconjurați de gărzi de corp care îi împing în maşini blindate, în elicoptere, în avioane particulare, se retrag în case bine protejate, îşi petrec vacanțele în largul mării. Cu cât răspunzi mai mult de soarta lumii, cu atât ştii mai puțin despre ea.

E adevărat că asta li se întâmpla şi faraonilor şi monarhilor absoluți, dar imaginea noastră despre omul politic democratic este diferită, şi diferit este şi rolul său, aşa se face că am vrea să-l vedem mergând pe stradă şi mângâind copiii. Dar şi atunci când mângâie copiii omul puterii este închis într-un fel de sferă invizibilă, la ale cărei margini se află gorile înarmate până în dinți. Să nu mai vorbim dacă vrea să mângâie nişte fetițe, de vreo douăzeci de ani pe deasupra. După cum s-a văzut, trebuie să o facă în câteva secunde doar, între toaletă şi birou, în timp ce gorila a întors capul pentru o clipă. Tutankhamon sau Regele Soare îşi mai puteau permite o clipă de răgaz din când în când.

Această referire la fapte recente îmi aminteşte o altă intervenţie, de acum câteva săptămâni, a lui Mario Vargas Llosa, care lăuda Sexgate ca o manifestare pozitivă de democraţie. Rezum în cuvintele mele: omul puterii, într-o ţară democratică, nu trebuie să fie carismatic şi nici intangibil, dimpotrivă, el trebuie să poată fi tras la răspundere şi şantajat, şi cu cât e mai vulnerabil, cu atât poate fi mai uşor controlat de cetăţeni.

Acest principiu, dacă ne gândim bine, nu e de dată foarte recentă, dar el se naşte în vremurile moderne odată cu obiceiul de a-i supune pe cei puternici satirei politice. Nici un fel de satiră politică nu era permisă, nu numai faţă de faraoni, dar nici faţă de împăraţii romani; răutăţile pe care le strigau soldaţii în timpul triumfurilor erau licenţe de carnaval, încuviinţate o singură dată, fără nici o legătură cu supravegherea continuă exercitată de acea critică violentă şi permanentă a caricaturii nemiloase, a invectivei zilnice şi a scoaterii în evidenţă cu cruzime a defectelor. Aceste practici erau considerate mai degrabă arme ce puteau fi folosite împotriva duşmanului (să ne gândim la caricaturile feroce din timpul conflictului existent între Roma şi Reformă), şi nu ca o metodă normală de controlare a propriilor domni şi stăpâni.

Va trebui să aşteptăm primele ciomăgeli, apoi caricaturile engleze din secolul al XVIII-lea, invectivele pe care şi le aruncau facţiunile revoluţionare din Franţa şi în sfârşit triumful total al caricaturii politice din secolul trecut. Vorbesc despre caricaturi deoarece vinieta satirică evocă imediat un mod puţin respectuos de a vorbi despre putere, dar forma de presiune zilnică la care e supusă puterea include toate modalităţile de monitorizare scandaloasă, precum dezvăluiri de boli şi slăbiciuni, secrete ruşinoase, rude demne de dispreţ, comportamente îndrăzneţe etc. etc., mergând până la scotocirea intimităţii, atât în sens spiritual cât şi material.

De obicei oamenii normali nu se sinchisesc, dar când ți se spune (și ți se arată) în fiecare zi că ai un defect fizic, că ai făcut un lucru ruşinos şi ridicol, că eşti impotent, că eşti hoț, începi să te simți rău, indiferent că e vorba de un adevăr sau de o calomnie, şi nu te obişnuieşti niciodată, oricât ai avea obrazul de gros. Şi atunci ce faci? Te refugiezi în cercul celor devotați ție, care îți spun să nu-i iei în seamă pe calomniatorii aceia blestemați, invidioşi şi vânduți, reafirmându-ți stima şi admirația lor. Şi cum îi păstrezi în jurul tău pe toți aceşti devotați, condiție aş spune de ordin psihologic a supraviețuirii tale politice? Grație unei rețele de favoruri, oferindu-le posturi de răspundere, stabilind un puternic circuit de ajutorare reciprocă.

Cercul se închide. Ca să te poată ține sub control, opinia publică democratică trebuie să te discrediteze, iar pentru a supraviețui discreditării democratice eşti obligat să creezi în jurul tău structuri de putere oculte, care scapă oricărui control.

1998

Privacy şi arest la domiciliu

Când întrebi o persoană normală dacă este permisă introducerea unui instrument tăios în pântecele altei fiinţe umane, răspunsul ar trebui să fie negativ: o interzice legea şi porunca a cincea. Dacă însă se menţionează că cel care introduce lama este un chirurg într-o sală de operaţie, atunci persoanele normale ar fi înclinate să-şi schimbe părerea. Totul capătă înţeles doar într-un context dat. Pare lucrul cel mai simplu din lume, dar nu toţi îşi dau seama de asta.

Referitor la cazurile unor deţinuţi arestaţi la domiciliu care continuă să comită delicte, cineva a propus să li se conecteze un dispozitiv electronic care să le semnaleze mişcările, şi imediat s-au ridicat voci ale virtuţii care au atras atenţia că asta ar fi o violare a *privacy*-ului. Dar al cui *privacy*, al meu, cetăţean nesupravegheat, cu libertate de mişcare, care nu doresc să fiu ţinut sub control? Câtuşi de puţin, ci al unui deţinut, care prin definiţie, şi cu acordul întregii societăţi, este un om obligat să renunţe forţat la *privacy*, deci şi la libertate, şi de obicei stă într-o celulă unde trebuie să-şi facă nevoile în prezenţa tovarăşilor de detenţie şi să doarmă cu lumina aprinsă.

Dacă i se spune, prin urmare, acestuia că poate rămâne acasă la el, doar cu un fleac electronic agăţat de călcâi, care semnalează o eventuală încercare de fugă, şi în rest nimeni nu-l vede când îşi face nevoile, nu mi se pare că în felul acesta i se interzice *privacy*-ul, din contra i se acordă o mai mare

intimitate. Sunt lucruri pe care le-ar înțelege și un copil, dar, doar dacă ziarele nu mint, s-a găsit cineva care a născocit această găselniță – fiind incapabil să judece faptele în context.

Dar, dacă vrem să luăm cu adevărat în considerare contextele, îi invit pe cititorii mei să punem altfel problema. Dacă arestul la domiciliu are drept scop degajarea puşcăriilor, nu discut, trebuie doar să stabilim dacă are efect sau dacă subiectul, îndată ce poate, iese din casă şi se duce să omoare un bijutier – şi atunci trebuie să găsim alte soluții. În asemenea cazuri însă, opinia publică e înclinată să creadă că arestul la domiciliu este o favoare făcută deținutului. Aşa să fie?

Încerc să-mi imaginez ce s-ar întâmpla dacă aş fi închis şi, după câteva luni petrecute în obişnuita celulă cu lumina aprinsă şi toaleta la vedere, mi s-ar propune să trec în arest la domiciliu. Aş fi evident fericit (şi i-aş fi plătit gras pe câțiva din mai-marii tribunalelor pentru obținerea acestui privilegiu). Am acasă o bibliotecă bogată, frigiderul plin cu delicatese, o terasă unde îmi țin bicicleta, trei balcoane de la care pot privi lumea care trece, televizorul, tot ce trebuie pentru a asculta şi chiar a executa muzică, computerul, posibilitatea de a mă retrage în biroul meu dacă ceilalți mă plictisesc, sau de a mă aşeza pe canapele comode pentru a vorbi cu cei apropiați sorbind un Gin Martini *on the rocks* – mă rog, în sfârşit ar trebui doar să fiu atent să nu exagerez cu Martini ca să nu mă îngraş prea tare la terminarea pedepsei, dar aici lucrurile se pot aranja.

Problema este că în arestul la domiciliu sunt trimise şi persoane care locuiesc într-o încăpere de patru metri pe patru cu vederea pe o curte interioară, dorm câte patru într-un singur pat, nu ştiu cum să scape de o soacră nesuferită pe care o urăsc şi care are grijă să le dea o ciorbă lungă (căci cei aflați în arest la domiciliu n-au nici un venit) față de care mâncarea din puşcărie este un adevărat Escoffier. În arestul la domiciliu

sunt trimise persoane care au furat tocmai fiindcă voiau să facă rost de un ban pentru a scăpa de o soție sau de un soț nesuferit, de fii drogați până la inconștiență care îi iau la pumni, de vecini care le aruncă rahatul în fața ușii din ciudă, de tavane din care se scurge ploaia, de ziduri ce mustesc de umezeală, de zgomotele infernale al metroului, de mirosuri grele, de șoareci și gândaci.

Putem fi oare siguri că pentru aceștia arestul la domiciliu este o binefacere? suntem convinși că nu ar prefera puşcăria? Putem spune că nu au motive să încerce să iasă din casă, cu orice risc, chiar cu prețul de a comite un nou delict? Și în speranța de a se întoarce la închisoare?

O vorbă savantă susține că mijloacele de comunicare ne aduc lumea mai aproape, ne determină să suferim pentru chinurile unor populații despre care altădată nu știam nimic, ne fac sensibili la tot ce îndură kosovarii, bosniacii, albanezii și chiar sârbii, deși aceștia, după cum ni se spune, sunt drojdia universului. Așa o fi, și pentru ei deschidem bucuros baierele pungii, fiindcă remuşcarea, chiar colectivă, nu ne lasă să ne bucurăm de o masă bună sau de o vacanță pe patru roți. E de ajuns însă o definiție captivantă, precum „arest la domiciliu", și devenim incapabili să înțelegem durerea din jurul nostru.

1999

Cine seamănă cu Gérard Philipe?

Gianfranco Marrone a adunat şi publicat la Einaudi o serie de „scrieri" ale lui Roland Barthes care nu mai apăruseră în italiană. Toate sunt plăcute şi citirea lor nu este o pierdere de timp, deşi înţelegi de ce pe unele Barthes nu le-a introdus în alte culegeri importante. De pildă, este o foarte frumoasă analiză despre Folies Bergère, pe care îmi amintesc că am citit-o în *Esprit* din 1953. Probabil că Barthes nu a inclus-o în *Mythologies* fiindcă e prea lungă şi se cam repetă. Să ne înţelegem, oricine dintre noi s-ar mândri cu scrierea unei asemenea bucăţi, dar poate că Barthes nu o considera la fel de strălucitoare ca analiza maşinii Citroën DS.

Cartea e plină de acele observaţii revelatorii care i-au adus lui Barthes celebritatea. În *Visages et figures* (*Chipuri şi feţe*; 1953) el observa că pe stradă se vedeau tot mai mulţi tineri cu faţa lui Daniel Gélin sau a lui Gérard Philipe. Prin urmare, influenţa modei se răsfrânge asupra morfologiei profunde şi individul îşi „alege" capul din lene, transferând răspunderea către mijloacele de masă. Gianfranco Marrone, în introducerea sa, reia tema şi aminteşte că pe stradă se văd multe Ambre Angiolini. Şi iată o intuiţie profundă care îl depăşeşte pe Barthes prin concluzia ulterioară: „Noi credem că Ambra este stereotipul care reia modul de comportare şi de exprimare al fetelor de azi. Adevărul e însă contrariul: ele, fetele

întâlnite pe stradă, sunt stereotipurile inconştiente ale realităţii televizate."

Această antologie (apărută de curând) are ca termen de tipărire iulie 1998, ceea ce ne face să credem că Marrone a predat textul la jumătatea lui 1997 şi a scris prefaţa cu puţin timp înainte. Destul însă pentru ca acum să nu mai întâlnim pe stradă fete care să semene cu Ambra, rămasă obiect de arheologie mass media. Problema nu e însă cât timp durează un model, ci dacă într-adevăr oamenii împrumută chipul propriilor idoli. Şi ca să nu discutăm despre un model care a durat preţ de o dimineaţă, să ne gândim la unul care a ţinut aproape un deceniu, Brigitte Bardot. Nu putem nega că între 1950 şi 1960 străzile şi localurile de dans erau pline de fete care semănau cu Brigitte Bardot. Ce se întâmplase?

Cred că aici intervin, ca şi în alte cazuri asemănătoare, patru fenomene. Cel mai evident este că fetele încercau să imite machiajul, pieptănătura şi îmbrăcămintea lui Brigitte. Al doilea este că trăsăturile chipului şi gesturile celui care trăieşte într-o anume comunitate se adaptează cu încetul modelului ambiental. De asta se spune că seminariştii au o faţă de seminarişti, şi comuniştii care studiaseră la Frattocchie aveau feţe de comunişti de la Frattocchie. Ecranul televizorului şi paginile revistelor ilustrate constituie un mediu închis, asemenea unei mânăstiri. Tot privindu-le pe rând, zi şi noapte, muşchii feţei noastre se modelează după feţele altora.

Dar această dublă adaptare poate avea loc doar dacă ai faţa potrivită. Nu deveneai Brigitte cu o faţă ca a lui Fernandel. Prin urmare poţi semăna cu X dacă trăsăturile tale au ceva în comun cu cele ale lui X. Şi dacă nu au? Nu eşti la modă. Ceea ce înseamnă că, pe vremea lui Brigitte, multe femei care semănau cu Francesca Bertini sau cu Claudette Colbert nu erau socotite interesante din punct de vedere estetic sau sexual

(desigur asta e valabil şi pentru bărbaţii care nu semănau cu Gérard Philipe, ci cu Emilio Ghione).

În acest sens modelul are o funcţie de selecţie aproape rasistă. Promovează tipuri umane şi condamnă fără drept de apel altele – altele care, de observat, într-o altă epocă ar fi fost ele învingătoare. Am putea vorbi de un darwinism în sinusoidă, sau în spirală, unde selecţia nu se face în linie dreaptă. Cei excluşi astăzi ar putea deveni aleşii de mâine şi invers. Şi fetele care seamănă astăzi cu Francesca Bertini pot avea un viitor, dar nu unul imediat, ci doar atunci când vor fi nişte doamne mai mature.

Un alt element, selectivitatea privirii. În anii cincizeci erau multe fete care semănau cu Brigitte Bardot şi multe care continuau să semene cu Claudette Colbert. Privirile oamenilor se opreau asupra celor care semănau cu Brigitte şi le lăsau în voia unui statut precar pe cele care semănau cu Claudette (deşi cu douăzeci de ani în urmă ar fi fost invers). Şi în acest sens, pentru femei ca şi pentru bărbaţi, există nefericirea de a te fi născut în deceniul nepotrivit. E crud, dar aşa e. Asta se întâmplă însă doar în epoca dominată de mass media. În secolele trecute nu existau modele universale, madame de Pompadour sau păstoriţa din Carinthia plăceau sau nu plăceau din multe motive, nu însă fiindcă trebuiau raportate la o imagine de televiziune sau din reviste. Selecţia era mai puţin riguroasă şi exista o mai mare democraţie a gustului.

1999

A fi împreună pentru a ne ruga
Sau a ne ruga pentru a fi împreună

Există limbi în care ordinea cuvintelor este foarte importantă, şi italiana e una dintre ele. Într-adevăr, este o mare diferenţă între a spune „Hanibal o devorează pe copilă" sau „copila îl devorează pe Hanibal", şi nu doar din punctul de vedere al limbii, ci şi al celui aflat la sfârşitul frazei, Hanibal sau copila. Oricine poate vedea cum prima situaţie poate da naştere unui al doilea (şi ultim) episod din *Tăcerea mieilor*, în timp ce a doua situaţie ar deschide perspective noi pentru cinematografie şi pentru o mai corectă relaţie între sexe.

În latină nu se întâmplă aşa, datorită declinărilor. Aşadar, *Hannibal puellam devorat, Puellam Hannibal devorat, Hannibal devorat puellam, Puellam devorat Hannibal, Devorat Hannibal puellam* şi *Devorat puellam Hannibal* înseamnă acelaşi lucru, atât din punct de vedere juridic, cât şi din cel culinar. E adevărat că Eugen Coşeriu, în cartea sa *Teoria limbajului şi lingvistica generală* (Laterza, 1971, pagina 72), observa (aducând cel mai caritabil exemplu: *Petrus Paulum amat*) că doar prima construcţie este normală, iar celelalte fie sunt nefireşti, fie capătă valori stilistice deosebite; însă Coşeriu discuta în acel context diferenţa dintre sistem şi normă, de care noi putem face abstracţie. În câteva cuvinte putem spune că toate cele şase construcţii ne relatează aceeaşi poveste (pentru specialişti voi comenta că şase soluţii discursive povestesc aceeaşi fabulă).

Când se relatează o povestire nu se dorește doar indicarea unor fapte petrecute într-o lume reală sau posibilă – cum cred uneori acei filozofi pentru care limbajul slujește doar pentru a spune cum stau lucrurile. Limbajul servește și pentru transformarea lucrurilor, prin strategii discursive care pot sugera, face aluzii, insinua; și prin relatarea unor povestiri de obicei se dorește conferirea unui sens secundar vieții, cum ar fi morala într-o parabolă.

Cei care știu bine lucrurile astea sunt oamenii Bisericii, care au învățat încă din Biblie că la o întrebare se poate răspunde cu o altă întrebare („Unde este Abel?" „Sunt eu oare paznicul fratelui meu?"). Una dintre cele mai frumoase strategii discursive este cea relatată de istorioara iezuitului și a dominicanului care își fac împreună exercițiile spirituale. Dominicanul, plimbându-se prin grădină, își spune pătruns de umilință rugăciunea zilnică și îl vede pe iezuit făcând același lucru, dar fumând în acest timp o țigară. Dominicanul îi atrage atenția că l-a întrebat cu puțin înainte pe superior dacă poate fuma în timp ce se roagă, și acela i-a răspuns că nu, deoarece în timpul rugăciunii nu trebuie să mai faci nimic altceva. Iezuitul îi răspunde că a formulat greșit întrebarea: el l-a întrebat dacă poate să se roage în timp ce fumează, și superiorul i-a răspuns că da, deoarece te poți ruga tot timpul și în orice împrejurare.

După cum se vede, e de ajuns să construiești altfel fraza. Nu se știe dacă povestioara a fost pusă în circulație de dominicani pentru a-i acuza pe iezuiți de o cazuistică mult prea subtilă, sau de iezuiți pentru a-și proslăvi istețimea proverbială. Și poate că nici nu e adevărată. Iată însă una care este (cred) adevărată. Ea apare într-o cărticică amuzantă publicată de un Anonymus și este intitulată *Anche in Vaticano* (*Și la Vatican*, Ancora), care adună anecdote, curiozități și glume despre papii din secolul XX. Nu este vorba de cealaltă carte

scrisă de un monsenior şi care provoacă turbare în mediile Vaticanului, dimpotrivă aceasta doreşte să fie o contrapondere plină de amabilitate. Este scrisă şi ea de un prelat, latinist la secretariatul de stat de la Vatican. Eu ştiu cine este, fiindcă mi-a trimis cartea declarându-se un cititor împătimit al Pliculeţelor. Deoarece autorul nu-şi pune semnătura pe coperta cărţii, mi se pare corect să-i respect dorinţa de discreţie.

Iată una dintre multele povestiri cu haz ale cărţii. În 1986 a avut loc la Assisi o întâlnire de rugăciune a reprezentanţilor mai tuturor religiilor din lume, şi cineva s-a gândit să o lanseze cu deviza „La Assisi pentru a ne ruga împreună". S-a obiectat însă că a sugera ideea ca persoane de credinţe atât de diferite, şi cu diferite concepţii asupra divinităţii, să se roage împreună, putea să aducă a sincretism, ca şi când tot una ar fi să te adresezi Dumnezeului lui Israel sau Marelui Spirit al Preriei. Şi s-a găsit (pariez că de către un iezuit) următoarea soluţie: „La Assisi, împreună, pentru a ne ruga".

După cum se vede a fost de ajuns să fie mutat un adverb, să fie pus între virgule, şi o comunitate teologică a devenit o comunitate fizică. Dacă cineva ar vrea să obiecteze că astea sunt chiţibuşuri, i-aş aminti că nişte fleacuri aparent mai puţin importante, precum celebrul *Filioque*, au schimbat istoria lumii.

1999

CEEA CE ÎN UNIVERS SE RĂSFOIEȘTE

De la carte la hipertext, via Web

De Mauro, eşti nebun!

Dragă Tullio De Mauro, dă-mi voie să-ţi spun cu toată sinceritatea, ca de la coleg la coleg, că eşti imprudent şi nechibzuit. Un profesor de la Universitatea din Canterbury publică, după ample cercetări făcute în treizeci şi una de ţări, o sinteză despre cât anume citesc studenţii. Care este concluzia sa? Drept să-ţi spun, cred că e la fel cu cea pe care tu sau eu sau oricine altcineva ar putea s-o afle cu uşurinţă dacă ar calcula numărul de cărţi publicate şi vândute în lume, şi ar merge să vadă cine intră în librăriile aranjate pentru a îndemna publicul să le viziteze, cum sunt Feltrinelli în Italia, FNAC la Paris sau unele imense renaşteri al cărţii în Germania.

Acest profesor descoperă deci – şi confirmă cu date statistice – că cea mai mare parte a cititorilor se plasează în zona tineretului, că la un număr de şaptezeci de oameni în vârstă care nu citesc, numărul tinerilor care nu citesc se reduce la douăzeci şi cinci, şi prin urmare tinerii citesc mai mult decât părinţii lor. Dar tu, dragă Tullio, ce te apuci să faci? Cu aerul atotştiutorului care declară că el a spus-o tot timpul, începi să povesteşti totul în *La Repubblica* de sâmbătă 7 noiembrie. Nu zic să te porţi ca un membru al lojei masonice P2, dar un minim simţ al secretului trebuie avut în vedere, şi Torquato Accetto ne învaţă că a disimula nu e un păcat, atunci când vrei să rezişti într-o lume a junglei, căci a disimula nu înseamnă a spune ce nu este, ci a te abţine cu onestitate de la a spune

ce este. Citesc tinerii? Foarte bine, poți fi mulțumit, dar lasă-i pe ei s-o afle, și pe mine dacă îmi dai voie, și pe profesorul Elley din Canterbury, dar nu o trâmbița în jur, și în special în ziare, căci odată apărute acolo, lucrurile devin de domeniu public. Și știi prea bine că nu faptul că tinerii citesc va deveni subiectul zilei, ci că afirmația ta este mincinoasă.

Tu nu citești oare lungile și îngrijoratele articole despre declinul lecturii, despre faptul că civilizația vizualului desființează pagina scrisă, că prin apariția computerului a fost semnată moartea cărții? N-ai observat că suplimentele culturale ale cotidianelor și multe rubrici de „cultură" ale revistelor săptămânale renunță să mai discute despre cărți, oprindu-se doar la întâmplări din viața particulară a autorilor? N-ai citit interviurile unor oameni mai înțelepți ca tine care, intrând din greșeală într-o librărie și văzând-o plină de tineri, au deplâns riscul ca paginile nemuritoare ale lui Kafka să cadă sub ochii unei eleve de liceu (și femeie pe deasupra), pentru ca în final să se consoleze cât de cât la gândul (pragmatic de-acum) că de fapt tinerii aceia plini de coșuri privesc cărțile, ținându-le minte cel mult coperțile, dar din fericire nu le citesc?

Tullio, ai familie, salariul de profesor universitar este cu siguranță consistent fără a fi exagerat, îți mai rotunjești venitul cu câte un articol. Îți dai oare seama că dacă începi să spui că tinerii citesc ți se vor închide toate paginile gazetelor, amatoare doar de lăudătorii vremurilor trecute, cei care deplâng analfabetismul ca fenomen de mare urgență și consideră că marii maeștri ai literaturii, ai Galaxiei Gutenberg, ai filozofiei, ai religiei au intrat în declin? Îți dai seama că foștii independenți care lucrează acum în domeniu te vor acuza că ai o formație de capitalist, că cei care cred la modul mistic într-o realitate virtuală te vor numi dușman al Cuvântului, că cineva – văzându-te atât de atras de statistici – te-ar putea chiar acuza că ești capabil să numeri de câte ori a scris Montale

cuvântul „cal" sau chiar, ca un Contini oarecare, de câte ori a corectat punând „cal" în loc de „hipopotam", cum scrisese mai întâi?

Eşti un intelectual (nu?), şi nu un poliţist. Poliţistului îi cerem să descopere cine ce face, dar intelectualului i se pretinde să întruchipeze speranţele, pasiunile, pulsiunile secrete ale unei epoci. Şi tu, unui popor avid de ştiri despre declinul literelor şi al ştiinţelor, te apuci să-i povesteşti că tinerii citesc, mai mult ca înainte, chiar dacă ascultă muzică rock şi îi lasă pe mămica şi pe tăticu să se uite la dezbaterile televizate dintre analfabeţi? Dacă vrei să te salvezi în corner, reia o paranteză pe care o lăsaseşi deoparte, din motive stilistice, în articolul tău: spuneai că de fapt tinerii citesc prea puţin faţă de cât ne-am dori noi profesorii.

Cu asta trebuie răstigniţi! Câţi tineri între şaisprezece şi optsprezece ani au citit *Harmonie universelle* de Marin Marsenne? Câţi *Anthropoglottonia sive humanae linguae genesis* de Johannes Petrus Ericus în ediţia Tramontini din 1697? Câţi *De umbris idearum* de Bruno în ediţia critică a Ritei Sturlese (Olschki 1991)? Aici vreau să-i văd, şi tu la fel, pe purtătorii aceştia de acnee juvenilă, care mare minune dacă au ajuns până la Proust, şi câte unul s-o fi oprit la Musil în ediţie economică, sau îl cumpără pe Epicur la o mie de lire, dar preferă unui incunabul o pereche de ghete Timberland. Asta să spui! Poate aşa o să te mai lase să scrii.

1992

Cărți de consultat și cărți de citit

Acum câteva zile, zapând la întâmplare, am nimerit pe un canal care transmitea un fel de spot lung, sau anunța o emisiune următoare. Am impresia că era pe Canalul 4 sau 5, dar nu sunt sigur (și asta confirmă cât de expus ideologic e telespectatorul față de cititorul de ziare, căci știe întotdeauna cu precizie cine i se adresează). Se făcea publicitate la minunile CD-ROM-ului, adică a dischetelor hipermedia care ne pot oferi echivalentul unei enciclopedii întregi, cu sunete, culori și posibilitatea unor legături instantanee între diferite subiecte. Deoarece fac unele experiențe în acest domeniu și știu prin urmare despre ce-i vorba, urmăream distrat. Până când, la un moment dat, mi-am auzit pronunțat numele: spuneau că eu aș afirma că aceste dischete vor lua definitiv locul cărților.

Nimeni, afară de cazul că nu e paranoic, nu poate pretinde ca ceilalți să citească tot ce scrie el, dar poate spera cel puțin să nu i se răstălmăcească spusele, mai ales când e folosit, fără nici o permisiune, drept „testimonial" pentru ceva. Adevărul e că tot repet în dreapta și în stânga că CD-ROM-ul „nu" va putea înlocui cartea.

Există două tipuri de carte, cele de consultat și cele de citit. Primele (avem ca prototip cartea de telefon, dar putem adăuga și dicționarele sau enciclopediile) ocupă mult loc, sunt greu de manevrat și sunt scumpe. Ele vor putea fi înlocuite de dischete multimedia, și în felul acesta vom câștiga spațiu,

în casă şi în bibliotecile publice, pentru cărţile de citit (de la *Divina Comedie* la ultimul roman poliţist).

Cărţile de citit nu vor putea fi înlocuite de nici un flecuşteţ electronic. Ele sunt făcute pentru a fi luate în mână, chiar şi în pat, sau în barcă, chiar şi acolo unde nu avem prize electrice, chiar şi când bateria electrică se descarcă, pot fi subliniate, admit semne de carte şi colţuri de pagini îndoite, pot fi lăsate să cadă pe jos, rămân deschise pe piept sau pe genunchi când ne fură somnul, intră în buzunar, se rup, capătă o fizionomie particulară după cât de des şi de mult le citim, ne amintesc (dacă le vedem nou-nouţe şi cu foile netăiate) că încă nu le-am citit, ne ţinem capul cum vrem când le citim, nu trebuie să ne impunem o ţinută fixă şi încordată ca în faţa unui ecran de computer, care ne poate fi un foarte bun prieten, mai puţin pentru zona cervicală. Încercaţi să citiţi, măcar câte o oră pe zi, întreaga *Divină Comedie* pe un computer, şi pe urmă mai vorbim.

Cartea de citit este una dintre minunile acelei tehnologii eterne în care intră roata, cuţitul, lingura, ciocanul, oala, bicicleta. Cuţitul a fost inventat foarte devreme, bicicleta destul de târziu. Dar oricât s-ar strădui designerii să-l mai modifice, esenţa cuţitului rămâne mereu aceeaşi. Există maşini care înlocuiesc ciocanul, dar în anumite cazuri vom avea mereu nevoie de ceva asemănător primului ciocan apărut pe suprafaţa pământului. Puteţi inventa un sistem sofisticat de dispozitive, dar bicicleta rămâne ceea ce este, două roţi, o şa şi pedalele. Altminteri se numeşte motoretă şi e altă treabă.

Omenirea a avansat de-a lungul secolelor citind şi scriind mai întâi pe pietre, apoi pe tăbliţe, apoi pe suluri, dar era o strădanie istovitoare. Când a descoperit că se puteau lega între ele nişte foi, chiar manuscrise încă, a scos un suspin de uşurare. Şi nu va putea renunţa niciodată la acest instrument minunat.

Formatul-carte se potriveşte cu anatomia noastră. Pot fi unele foarte mari dar cu rol cel mult de document sau decorativ; cartea standard nu trebuie să fie mai mică decât un pachet de ţigări sau mai mare decât săptămânalul *L'Espresso*. Depinde de dimensiunile mâinii noastre şi astea – cel puţin pe moment – nu s-au schimbat, spre liniştea lui Bill Gates.

E adevărat că tehnologia ne promite maşini cu care să putem explora, folosind computerul, bibliotecile din toată lumea, să ne alegem textele care ne interesează, să le avem acasă gata tipărite în câteva secunde, în caracterele dorite – după gradul nostru de prezbiţie şi preferinţele estetice – în timp ce fotocopiatorul însuşi ne aranjează şi ne leagă foile, astfel încât fiecare să poată avea operele cum şi le doreşte. Şi atunci? Vor dispărea culegătorii, tipografiile, legătoriile tradiţionale, dar vom ţine în mână, încă şi mereu, o carte.

1994

A citi cărțile cu buricele degetelor

Biblioteca unei case nu este doar un loc în care sunt adunate cărțile: este și un loc care le citește pentru noi. Să mă explic. Cred că tuturor celor care au în casă un număr destul de mare de cărți li s-a întâmplat să trăiască ani de zile cu remuşcarea de a nu le fi citit pe unele, care i-au privit ani de zile de pe rafturi ca pentru a le aminti de păcatul uitării lor.

Într-o zi luăm din întâmplare în mână una dintre cărțile astea neglijate, începem s-o citim și ne dăm seama că știam deja tot ce spune. Acest fenomen ieșit din comun, despre care multă lume ar putea depune mărturie, are doar trei explicații raționale. Prima este că tot atingând cartea aceea de mai multe ori în cursul anilor, mutând-o, ștergând-o de praf sau doar dând-o la o parte pentru a putea lua alta, ceva din cuprinsul ei s-a transmis prin buricele degetelor la creier, și noi am citit-o prin pipăire, ca și când ar fi fost scrisă în alfabetul Braille. Eu nu cred în fenomenele paranormale, dar în acest caz cred, fiindcă sunt convins că fenomenul nu este paranormal: este foarte normal, confirmat de experiența zilnică.

A doua explicație este că nu-i adevărat că n-am citit cartea respectivă: de câte ori era mutată și ștearsă de praf, îi aruncam o privire, citeam coperta, o deschideam la întâmplare, și tot așa puțin câte puțin am absorbit mare parte din ea. A treia explicație este că odată cu trecerea anilor citeam alte cărți în care se vorbea și despre ea, încât fără să ne dăm seama

am aflat despre ce trata (indiferent că era vorba de o carte faimoasă, despre care toată lumea vorbea, sau de o carte banală, cu idei atât de comune încât le găseam tot timpul în alte părți).

De fapt cred că toate cele trei explicații sunt adevărate și se influențează reciproc. Citim alte cărți: o citim puțin și pe aceea fără să ne dăm seama; și, doar atingând-o, ceva din aspectul ei grafic, din consistența hârtiei, din colorit ne vorbește despre o epocă, despre o ambianță. Toate aceste elemente adunate laolaltă „se coagulează" în mod miraculos și contribuie la familiarizarea cu paginile pe care, la drept vorbind, nu le-am citit niciodată.

Dacă o bibliotecă folosește așadar la cunoașterea conținutului unor cărți niciodată citite, ceea ce ar trebui să ne îngrijoreze nu este dispariția cărții ci a bibliotecii din casă.

1998

Betzeller

În diferitele cronici dedicate cărții, citim adeseori cuvântul „bestseller" (pronunțat în mod obișnuit „betzeller"). Amintesc că termenul a apărut în America pentru a desemna orice fel de articol comercial care se vinde bine, și ca urmare e folosit și pentru cărțile de succes, dar după părerea mea – în domeniul literar – acest termen prezintă două inconveniente. Este în primul rând o categorie comercială care nu ne spune nimic despre valoarea cărții respective: bestselleruri sunt cu siguranță (în sensul că foarte multe exemplare continuă să se vândă în fiecare an) Biblia și *Pinocchio*, după cum mult timp au fost cărțile Carolinei Invernizio, dar e vorba (să recunoaștem) de opere foarte diferite între ele. În al doilea rând, cuvântul bestseller ascunde patru fenomene deosebite.

Mai întâi sunt cele pe care le-aș numi „best sold", cu referire la cărți care au avut o popularitate extraordinară într-o perioadă anume de timp, precum *I reali di Francia* (*Regii Franței*) sau *Coliba unchiului Tom*. Pe urmă sunt cele „mereu vii", și anume cărțile ce continuă să se vândă, de secole sau decenii, Biblia însăși, dar și *Logodnicii* lui Manzoni, și în zilele noastre *Micul prinț* sau *Siddharta*. Dacă unele apar în statistici și altele nu, aceasta se explică prin faptul că adevărata carte, mereu vie, nu are o vânzare zilnică de o sută de exemplare, în librăriile din centru, ci de un exemplar pe zi în oricare papetărie-librărie, și prin urmare scapă observației.

Urmează cele pe care le-aş numi „best selling", cărţi care în momentul apariţiei cunosc un succes zgomotos, fără ca acest succes să fie de durată. Cum vânzarea lor e destul de mare pentru a stârni pofta autorilor, editorilor şi librarilor, se naşte în felul ăsta ideea de carte „best to sell", adică confecţionată în mod special pentru vânzare. Sunt de obicei romane cu reţetă gata făcută, un pic de sex, un pic de bani, un pic de viaţă prin societatea înaltă; sau o erecţie bine zugrăvită în fiecare capitol; sau un amestec calculat de groază şi moarte. Etc. Au existat dintotdeauna, şi s-a întâmplat să supravieţuiască deoarece, deşi scrise în vederea profitului, aveau calităţi pe care le-aş numi mitologice; exemplul clasic sunt romanele lui Dumas. În orice caz, existenţa acestor „best to sell" a încărcat cuvântul bestseller cu o conotaţie dispreţuitoare.

S-a uitat că Dante, Tasso, Ariosto au avut un succes enorm şi că Manzoni a ajuns să-şi publice a doua ediţie a romanului în fascicule, cu ilustraţii special comandate, tocmai pentru a stăvili valul de ediţii pirat. El nu s-a ales cu nici un ban, dar cartea sa era în mod sigur un bestseller. În plus, el îşi dorea o carte de mare valoare (şi ştim cât a lucrat la ea), dar care să fie în acelaşi timp citită de cât mai mulţi oameni. De fapt, în afara unor episoade istorice de avangardism provocator, nu există autor serios care, atunci când scrie o carte, să nu dorească să fie şi bună, şi citită de foarte mulţi. A încerca să scrii o carte bună e altceva decât scrierea unui „best to sell" cu o erecţie la fiecare capitol.

De curând s-a publicat la Saggiatore *Il mercato delle lettere* (*Piaţa literelor*) de Gian Carlo Ferretti (o parte a apărut deja în 1979, o alta este inedită). Ferretti a fost primul care s-a interesat de unele fenomene ce au dus la denumirea de „bestseller de calitate" (de exemplu, ultimul Calvino), dar ceea ce nedumereşte este încadrarea în această categorie a unor opere care obţin succes fără a se folosi de ingredientele ce

ar trebui să placă prin definiție cititorului. În partea mai nouă a eseului său, Ferretti vorbește despre opere care permit niveluri diferențiate de lectură.

Am vorbi atunci despre cărți care permit cititorului naiv o lectură la un prim nivel, apoi unor cititori mai culți și perspicace lecturi „în profunzime" sau la înălțime. Să le numim cărți-ziggurat. Formula mi se pare potrivită. Doar că ne amintește de o alta: cea a hermeneuților biblici medievali, sau a hermeneuticii ebraice, pentru care orice text, în afara sensului literal, mai are și altele ce urmează a fi descoperite câte puțin. În acest sens s-ar putea ca în ultimii ani să se fi scris cărți contemporane pe model gradat (lucru valabil atât în literatura științifico-fantastică, dacă ne gândim la Gibson, cât și în literatura experimentală, și ne gândim la Pynchon). Dar în cazul acesta ele ar fi opere care conduc la un nivel de autoconștiință metanarativă, o posibilitate pe care toate cărțile mereu vii au realizat-o, chiar fără s-o dorească. Ca să nu mai vorbim de un scriitor ca Dante, care o știa prea bine și o dorea asemenea, spunând la toată lumea că așa vrea să fie citit.

1994

Nu vă faceți griji pentru hipertext

Discuție cu prietenul scriitor, care se întoarce, cam nedumerit, de la o conferință unde a auzit vorbindu-se despre hipertext. Hipertextul este drăcovenia aia care îi înlesnește unui utilizator de computer să navigheze, cum se spune, în interiorul unui text, din care vede mai multe părți în același timp, făcând legătura între diverse puncte, identificând încrucișări, conexiuni, noduri... Este deosebit de util în foarte multe cazuri, în special pentru lucrări de consultare și în procesul didactic, dar prietenul meu a auzit vorbindu-se cu referire la activitatea literară.

„Se spune că modul de a citi se va schimba. Că fiecare va putea naviga în operă cum crede el de cuviință. Că se naște o nouă eră artistică." Hotărât lucru, îi este frică să nu rămână depășit. Încerc să-l liniștesc. Cu un bun hipertext poți găsi în *Divina Comedie* toate versurile care sfârșesc cu „răspunse" (sunt paisprezece, pentru știință) și chiar să le tipărești ca pe un pomelnic cu rimă constantă, dar dacă cineva vrea să citească în liniște un cânt, își strică ochii pe ecran, și e mai bună o ediție tipărită. „Dar mi s-a spus că în final se vor putea scrie romane cu ramificații, cu concluzii și finaluri multiple, și fiecare își poate tipări propriul..." Fii liniștit, îi spun, dincolo de faptul că pentru așa ceva nu e nevoie de hipertext, asta se putea face și înainte, cu un mic program în Basic, oamenii nu asta doresc. „De ce?" mă întreabă. O, Doamne

sfinte, intelectualii ăştia. Singurul sport pe care îl pot practica este frica că vor veni vremuri grele pentru carte. Din timpurile scrierii cuneiforme ideea asta li s-a înfipt ca un cui în cap. Ascultă, îi spun, uite ultima carte a lui Iuri Lotman, *La cultura e l'esplosione* (*Cultura şi explozia*; Feltrinelli). Nu numai că este ultima traducere, este chiar ultima carte, a apărut anul acesta în Rusia. Vorbeşte despre multe lucruri şi nu poate fi rezumată în câteva cuvinte, dar la un moment dat, în capitolul al IV-lea, reia povestea aia cu puşca, spusă de Cehov. „Dar nu era a lui Puşkin?" Nu ştiu, uneori îi este atribuită lui Cehov, alteori lui Puşkin, dar dacă Lotman spune Cehov, îl cred.

Este celebra recomandare potrivit căreia atunci când într-o povestire este descrisă la început, sau într-o piesă este arătată în primul act o puşcă rezemată pe perete, înainte de final puşca aia trebuie să tragă. Ei bine, spune Lotman, „regula lui Cehov avea înţeles doar în cadrul unui gen bine definit, cristalizat de-acum definitiv. În realitate, tocmai faptul de a nu şti dacă se va trage sau nu cu puşca, dacă împuşcătura va provoca o rană mortală sau se va dovedi că a căzut doar un borcan care îi imită sunetul, conferă semnificaţii intrigii".

Şi puţin mai înainte spune: „Spectatorul, aflându-se cu mintea în acel «timp prezent», realizat în text (de exemplu, în tabloul «dat», în momentul în care eu îl privesc), e ca şi cum şi-ar îndrepta privirea în trecut, care se îngustează asemenea unui con ce se sprijină cu vârful în timpul prezent. Îndreptându-se spre viitor, publicul se adânceşte într-un mănunchi de posibilităţi care nu s-au actualizat încă."

Înţelegi? Şi tu crezi că cititorul ar vrea să piardă această tensiune, acest şoc, pentru a hotărî el care va fi sfârşitul? Dar un roman este citit pentru a simţi înfiorarea destinului. Dacă ai putea decide tu destinul personajelor, ar fi ca şi când te-ai duce într-o agenţie de voiaj şi ţi s-ar spune: „Unde doriţi să

găsiți balena, în Insulele Samoa sau în Aleutine? Cu un bilet pentru înconjurul lumii prețul este același..."

Într-un roman sunt atâtea lucruri, se spune de exemplu – știu eu – că pe cer trece un nor, sau că se văd licurici strecurându-se printre pietre. Ascultă-l pe Lotman: „Necunoașterea viitorului permite ca totul să capete o semnificație." Asta e partea frumoasă. Să descoperi ce anume e important, nu să o știi deja. La sfârșit, eventual, vei afla la ce trebuia să te uiți mai bine (sau să vezi, de-a dreptul) – și în unele cazuri nici nu vei afla, și de aceea va trebui să reciteşti, și prin recitire vei înțelege altfel povestirea. Dar la început și pe durata lecturii eşti în mijlocul unei investigații, iar vinovatul e autorul.

Și tu ai vrea ca cititorul să plătească pentru a hotărî el dacă Renzo o va lua de soție pe Lucia. Poate o dată, așa în joacă, ca la trasul la țintă. Dar citirea de poveşti e o altă poveste.

„Chiar nu trebuie să mă tem pentru viitorul meu?" – întreabă prietenul. „Ba da, într-un anumit sens da, trebuie să te temi, dar fiindcă scrii romane proaste – și asta e iar altă poveste." (Notă. Acest apolog mi-a fost inspirat de o discuție cu un prieten care de fapt scrie romane foarte frumoase. Dar îmi trebuia cineva de care să râd pentru a termina Pliculețul.)

1993

Cum să arunci jumătate din Windows

Foarte rar se întâmplă ca cineva să vorbească în Statele Unite despre problema televiziunii (doar la vreun seminar dintr-o instituție extrem de specializată). Nici un ziarist nu vă va întreba ce anume credeți despre rolul predominant al televiziunii în viața contemporană, nici un ziar nu va dedica subiectului reflecții îngrijorate. Televiziunea este un aparat electrocasnic ca și frigiderul, și despre frigider americanii cred că trebuie să fie cât mai plin posibil cu multe lucruri, apoi se face o deosebire între persoanele normale care îl deschid dimineața pentru a-și prepara ouă cu slăninuță și persoanele anormale care îl deschid zi și noapte, ajungând la formele și dimensiunile tip Botero care doar pe continentul ăsta le afli.

Tot astfel, informatica a atins în Statele Unite un stadiu de difuzare și perfecționare de necrezut, nimeni nu mai trimite acum scrisori, ci folosește poșta electronică, și totuși foarte rar se întâmplă ca în timpul unei dezbateri să fiți întrebat ce credeți despre această răspândire a informației. Informația există, și cu asta basta.

În America Latină în schimb, unde desigur televiziunea și informatica sunt și ele răspândite, dar – aș spune – la dimensiuni mai apropiate de cele europene decât de cele din Statele Unite, toți sunt obsedați de problema comunicării. Dacă ajungeți pe acolo, numai despre asta sunteți întrebat. Cursuri despre comunicare se țin până și în facultățile de

ştiinţe. În sfârşit, latinoamericanii sunt cei care au inventat ciudatul termen de *comunicador* (comunicator), despre care nu se înţelege dacă se referă la cel care comunică (caz în care, o repet mereu, pe lume există cinci miliarde de comunicatori), la cel care studiază comunicarea, sau la cineva care comunică mai bine decât alţii.

Nu ştiu dacă această obsesie este un efect al dependenţei inevitabile pe care aceste ţări o resimt faţă de modelele de comunicare din Statele Unite sau dacă nu cumva popoarele au aceeaşi sensibilitate faţă de comunicare ca şi faţă de fotbal (caz în care trebuie să spunem că practicarea intensă a comunicării de masă se întovărăşeşte cu dezinteresul teoretic pentru ea la fel ca în domeniul baseballului).

Existenţa unei obsesii nu împiedică punerea unor probleme, chiar foarte îndreptăţite. De exemplu, o întrebare permanentă în America Latină (pusă în interviuri, în dezbateri, în seminarii, la sfârşitul unui curs universitar care trata însă despre acupunctura chinezească) se referă la modul de selecţionare a unei informaţii devenite excesivă. Sunt încântaţi când le răspundeţi cu următorul exemplu: altădată cel care trebuia să facă o cercetare intra într-o bibliotecă, găsea zece titluri despre subiect şi le citea pe toate; astăzi apasă pe butonul computerului său, primeşte o bibliografie de zece mii de titluri şi renunţă.

Zilele trecute am întâlnit mulţi interlocutori care mi-au furnizat un alt exemplu, şi cred că el îi poate interesa şi pe cititorii Pliculeţului meu. Întotdeauna cumpăr la aeroporturi reviste despre computer, fiindcă conţin multe informaţii şi sunt numai bune de răsfoit în avion. În numărul din iulie al *PC World* (sub semnătura lui Dan Miller) am găsit optzeci, spun optzeci, de recomandări pentru eliminarea unei mari cantităţi de lucruri pe care ştie să le facă Windows 3.1, dar care nu le va fi niciodată de folos majorităţii utilizatorilor

şi ocupă un spaţiu imens în memorie, încetinind excutarea programelor.

Unele instrucţiuni sunt uşor de executat, altele necesită atenţie şi multă trudă, cu riscul de a crea încurcături iremediabile, dar e adevărat că la sfârşit, alegând doar douăzeci dintre aceste recomandări, sistemul de operare va deveni mai suplu. Am încercat, şi am descoperit că Windows nu numai că e capabil să facă nişte lucruri despre care nu ştiam nimic şi care nu mă interesează deloc, dar şi că, în generozitatea sa, încarcă computerul vostru cu nenumărate instrucţiuni existente şi în DOS, şi că poţi hotărî să le păstrezi doar pe cele conţinute în alegerea directorului din Autoexec.bat (vorbesc pentru cunoscători).

Cheltuiţi bani pentru cumpărarea unui program extrem de bogat în informaţii, apoi cheltuiţi alţi bani pentru a cumpăra o revistă care să vă înveţe cum să le ştergeţi (şi alţi bani, dacă ne referim la câştigul pierdut pentru a reuşi să le ştergeţi cât mai corespunzător).

E foarte bine să dispui de o cantitate atât de mare de informaţie, dar după aceea trebuie să înveţi s-o selectezi, să nu te laşi copleşit de ea. E nevoie să înveţi mai întâi să foloseşti informaţia şi pe urmă să o foloseşti cu măsură. Este cu siguranţă una dintre problemele educaţionale ale secolului viitor. Arta decimării va deveni una dintre ramurile filozofiei teoretice şi morale.

1994

Mac *vs* DOS

Despre noua luptă religioasă care modifică pe dedesubt lumea contemporană nu s-a reflectat îndeajuns până acum.

Adevărul este că lumea se împarte acum între utilizatorii computerului Macintosh şi utilizatorii computerelor compatibile cu sistemul operativ MS-DOS. Convingerea mea adâncă este că Macintosh e catolic şi DOS protestant. Ba chiar, Macintosh este catolic contrareformist, influenţat de *ratio studiorum* a iezuiţilor. Este prietenos, vesel, conciliant, îi spune credinciosului cum trebuie să înainteze pas cu pas pentru a atinge, dacă nu împărăţia cerurilor, măcar momentul tipăririi finale a documentului. E catehistic, esenţa revelaţiei este rezolvată în formule uşor de înţeles şi imagini splendide. Toţi au dreptul la salvare.

DOS este protestant, calvinist de-a dreptul. Presupune o liberă interpretare a Scripturilor, cere decizii personale şi intens gândite, impune o hermeneutică de subtilitate, te asigură că salvarea nu e la îndemâna oricui. Pentru ca sistemul să funcţioneze, sunt necesare acţiuni personale de interpretare: departe de comunitatea barocă a petrecăreţilor, utilizatorul este izolat în singurătatea propriei obsesii interioare.

Mi se va obiecta că, odată cu trecerea la Windows, universul DOS s-a apropiat de toleranţa contrareformistă a lui Macintosh. E adevărat: Windows reprezintă o schismă de tip anglican, ceremonii grandioase în catedrale, dar cu

posibilitatea unor reveniri neașteptate la DOS pentru a modifica o groază de lucruri pe baza unor decizii bizare: până la urmă se poate acorda preoția și femeilor, și celor gay.

E de la sine înțeles că protestantismul și catolicismul celor două sisteme nu au nici o legătură cu formația culturală și religioasă a utilizatorilor. Am descoperit într-o zi că severul și chinuitul Fortini folosește Macintosh, lucru incredibil. Trebuie să ne întrebăm totuși dacă într-un viitor, cu timpul și pe-ndelete, întrebuințarea mai degrabă a unui sistem decât al altuia nu va provoca și profunde modificări interioare. Poți oare folosi DOS și să fii partizanul Vandeei? Și tot așa: Céline ar fi scris în Word, WordPerfect sau WordStar? Descartes ar fi programat în Pascal?

Oare limbajul-mașină este cel care hotărăște pe dedesubtul destinului ambelor sisteme, sau ambiente, cum vreți să le spuneți? Ei, el este cel al Vechiului Testament, talmudic și cabalistic. Ah, mereu lobby-ul evreiesc...[1]

1994

1. Acest Pliculeț a fost scris acum șase ani. Între timp lucrurile s-au schimbat. Diferitele *release*-uri au făcut ca Windows 95 și 98 să devină în mod hotărât catolic-tridentine, împreună cu Mac. Făclia protestantismului a trecut în mâinile lui Linux. Dar opoziția rămâne valabilă (1999).

Cronica unei nopți a păcatului

Când încep să exploreze Internetul, mai toți se duc imediat să se conecteze cu *Playboy* şi *Penthouse*. După ce au făcut asta o dată, şi au cerut nudul iepuraşilor pe toată pagina din ultimele două, trei luni, se opresc, fiindcă – oricât ar fi de mare ecranul şi excelentă prezentarea imaginilor – e mai comod şi mai plăcut să cumperi revista de la chioşc. De obicei însă prietenii îşi povestesc că au interceptat pe undeva imagini formidabile, şi atunci mai vor şi alții să încerce, măcar pentru a demonstra ce buni navigatori sunt.

Noaptea trecută, obosit de navigarea printre bibliografii despre metaforă, programe pentru crearea poveştilor hipertextuale şi de *Critica raţiunii pure* într-o veche traducere engleză neatestată, am cerut „sex" pe WebCrawler. Mi-a identificat 2088 de adrese, dându-mi doar 100. Anarhia care domneşte pe Internet te face să nu mai ştii care sunt adresele interesante şi care de păcăleală. Citeam indicații promițătoare precum „Grădinile plăcerii", „Imagini pentru adulți x-rated", „Aaah, femei goale!!", „Zeițele sexului din emisfera occidentală", dar în general am nimerit în locuri unde mi se promiteau imagini apetisante doar dacă trimiteam o comandă.

Tot clicând, am ajuns la „Kramer's Korner-Erotica" de la care puteam face legătura la „Supermodels", „Very Hot Links", din nou la *Penthouse* şi la *Playboy*, dar şi la „Babes on the Web". M-am dus pe „Supermodels", unde domnul

Kramer îmi oferă fotografii şi informaţii despre o serie de modele (îmbrăcate) care îi sunt lui simpatice. Am ales Cindy Crawford şi am aflat totul despre ea, dar era într-un fel ca şi cum aş fi cumpărat *Familia creştină*.

Dezamăgit, m-am dus pe „Very Hot Links", de unde mă trimiteau din nou la *Playboy* şi la un *Western Canada's Gay and Lesbian Magazine* (unde eram anunţat însă imediat că nu trebuia să mă aştept să găsesc imagini). M-am mutat atunci pe „Babes on the Web", unde mi se oferea adresa a vreo cincizeci de „Babes" (termenul poate să însemne şi păpuşă, şi nimfă), fiecare cu propriul său *home page* şi cu nişte denumiri fascinante ca „Chok-Eng Cheng". Asta e, să vedem ce ne oferă nimfele astea.

Am clicat, la întâmplare, pe Jennifer Amon. Mi-a apărut pagina lui Jennifer, cu fotografia ei (doar capul): nu era respingătoare, dar nici o bombă. O femeie normală, care mă informa că este analistă programatoare la foarte seriosul Oberlin College, şi îmi enumera detaliat alte titluri profesionale. Începea cu informaţia că pisica ei siameză murise de curând, pe 15 august, la douăsprezece şi douăzeci şi opt, şi îmi cerea, dacă ajung la pagina ei prin UD, să-i spun „bună!" unui anume Joe Lang. Sex, nici gând. Jennifer fie îşi face publicitate profesională, fie se simte singură şi vrea să comunice cu cineva.

Dar ce fel de joc face Kramer ăsta? Mă întorc la el şi clichez pe biografia lui. Aflu că are douăzeci şi opt de ani, a absolvit la Boston, lucrează într-o bancă din Jersey City şi oferă consultanţă, în orele libere, pentru proiectarea de *web pages*, adică exact pentru ceea ce văd acum. Pentru atragerea unor posibili clienţi, oferă conexiuni cu site-uri erotice, fotografii decente de fete frumoase, şi te îndeamnă să faci cunoştinţă cu nimfe şi puicuţe care numai păpuşi nu sunt, ci femei cu moralitate integră.

Mă întorc disperat la lista inițială a celor o sută de adrese fierbinți și găsesc ceva care mă face să sar în sus de pe scaun. Un anume Dan Moulding îmi atrage atenția că, dacă vreau sâni, părți genitale sau alte părți ale trupului feminin, și material superporno în cantități și expuneri nemaiîntâlnite pe un ecan de computer, atunci aici e de mine. Mă conectez în viteză și imediat îmi apare un mesaj care spune că sunt un libidinos și ar trebui să-mi fie ruşine.

Dan Moulding este un moralist sever din Utah (deci probabil un mormon) care mai întâi îmi reproșează într-un text foarte lung că difuzând sau căutând imagini porno pe Internet blochez liniile. Apoi îmi explică că din moment ce caut sex pe computer înseamnă că sunt bolnav, n-am prieteni – ca să nu spun prietene –, mă întreabă dacă n-am rude pe care să le iubesc, și mă avertizează că dacă bunica mea ar ști ce fac, ar muri probabil de anevrism. În sfârșit (după ce mă îndeamnă să mă destăinui unui preot, unui rabin, unui pastor), îmi dă o listă cu adrese (de Internet) unde pot găsi ajutor moral, inclusiv un serviciu specializat în reabilitarea pornografilor ca mine (http://www.stolaf.edu/people/bierlein/noxxx/noxxx.html).

Conchide: contactează-mă (dmoulding@eng.utah.edu), și îți voi da să citești multe scrisori primite „de la faliți ca tine, suficient de tâmpiți ca să-mi cadă în plasă".

Erau orele trei. Îmbuibarea cu sex mă epuizase. M-am dus la culcare și am visat turme de oi, îngeri și unicorni grațioși.

1995

Colonul lui mister X

Faptul a fost relatat deja în diferite reviste de specialitate. Dacă navigați cu pricepere pe Internet, veți putea găsi un *home page* aparținând unui domn care vă pune la dispoziție pe Internet fotografia colonului său. Poate că nu toți cititorii știu ce înseamnă să ai fotografia propriului colon. Prin urmare, de câțiva ani se poate merge într-o clinică (de profil sau nu) unde un medic vă introduce în rect o sondă care are în vârf o mică telecameră. Nu e mai dureros (sau mai jenant) decât o clismă. Sonda înaintează în intestin, în timp ce un asistent (sau, culme a perversiunii, o asistentă) vă masează ușor abdomenul pentru a-i ușura călătoria prin meandrele respective.

Ce minune! Dacă nu dați prea mare atenție la ceea ce vi se face, și aveți o puternică imaginație narativă, veți putea urmări pe un ecran de televizor în culori călătoria sondei (și a telecamerei) *in interiore homine*. Faceți o călătorie, ceva între Sfântul Augustin și Jules Verne, și aveți senzația că sunteți, dacă nu primul om din lume, cu siguranță printre primii ai speciei care, după milenii și milenii, urmărește pe ecran un itinerar prin propriile măruntaie.

Experiența (dacă acceptați mica neplăcere) este fascinantă. Veți călători prin galerii diferit colorate, de la roz deschis la roșu închis, și singurul necaz ar fi ca medicul, întâlnind o formațiune interesantă ca relief și culoare, să exclame la un moment dat: „Oh, ce cancer frumos!" Dacă nu se întâmplă

așa, vă duceți acasă convins că, de la minusculul orificiu până în pragul stomacului (aproximativ, îmi cer scuze pentru lipsa de precizie), sunteți sănătos. În caz contrar, e mai bine s-o știți imediat, poate mai aveți timp. De aceea orice ființă omenească ar trebui (dacă USL o permite) să facă această experiență cel puțin o dată la doi ani, mulțumită noilor tehnologii existente.

Pe urmă medicul vă încredințează, după câteva zile, o fotografie color a colonului vostru, și dacă doriți o puteți înrăma și așeza lângă cea a înaintașilor sau a voastră pe când erați un bebeluș întins pe o piele de leopard, cum se obișnuia pe timpuri.

Singura problemă este că toate colonurile tuturor oamenilor, în condiții normale, sunt asemănătoare – și ăsta este avantajul naturii, care acționează cu constanță, puțin cam monoton poate, dar ne permite să deducem legi generale din multele cazuri individuale (deși prin inducții riscante). Veți putea fi răsplătit în felul ăsta cu fotografia în culori a colonului vostru (nenumărate sunt căile narcisismului), dar rămânând indiferent cu totul la fotografiile în culori ale colonului altora. Ceea ce mi se pare omenesc și normal. De ce-ar trebui să mă intereseze colonul lui Chirac sau al lui Clinton? Și la Sharon Stone găsim lucruri mai demne de interes decât colonul ei, altfel Paul Verhoeven n-ar fi turnat *Basic Instinct*, ci un documentar gen Piero Angela.

Ei bine, domnul despre care vorbim a cumpărat un *home page* pe Internet (care costă ceva bani) pentru a arăta la toată lumea fotografia colonului său. Putem sesiza drama psihologică ce stă la originea acestei hotărâri. O persoană căreia viața nu i-a oferit nici o posibilitate de a ieși în relief, de a-și transmite propriul nume, să nu zicem posterității, dar nici măcar contemporanilor – la suferințe extreme remedii extreme –, hotărăște să intre, dacă nu în istorie, cel puțin în

actualitate, arătându-şi propriul colon milioanelor de potenţiali navigatori ai reţelei telematice, şi care din întâmplare este la fel cu orice alt colon. Sunt unii care, pentru a deveni celebri, îşi omoară părinţii sau îşi afişează propria mediocritate în talk-show-uri. Dintre toate soluţiile, asta mi se pare cea mai puţin păguboasă pentru societate.

Asta-i partea frumoasă a anarhiei de pe Internet. Oricine are dreptul să-şi etaleze propria lipsă de însemnătate. Dar cum milioane de asemenea lipsuri de însemnătate duc la ceva însemnat din punct de vedere statistic, cercetătorul se consolează. A obţinut un instantaneu care spune multe despre tragediile contemporane ale singurătăţii şi anonimatului. În faţa lui Erostrate care, pentru a intra în istorie, incendia templul Dianei din Efes (şi provoca o pagubă importantă comunităţii – deşi, cum spunea Lec, mai înainte de a-l condamna pe Erostrate aş fi dorit să fi văzut templul Dianei din Efes), îi urăm bun-venit celui care îşi scoate la suprafaţă tot ce are pe dinăuntru şi ne face să pierdem cel mult câteva lire de conexiune telefonică.

1995

Însemnări despre iconițele de pe computer

Pictura est laicorum literatura, spuneau medievalii: adică, cu analfabeții (pe atunci formau majoritatea) se poate comunica doar cu ajutorul imaginilor. Urmează invenția tiparului, și lucrurile se schimbă, dar nu și pentru analfabeți, desigur. La un moment dat s-a crezut că ar fi sosit sfârșitul Galaxiei Gutenberg și că ar începe o nouă eră a imaginii. Cu toții analfabeți telespectatori. În fine, a apărut computerul și s-a produs o nouă răsturnare de situație: pentru a folosi computerul trebuie să știi să citești, cu rapiditate.

Comunicarea prin imagini rămâne adesea indispensabilă: în aeroporturi, unde circulă persoane care vorbesc limbi diferite, e necesar ca toaletele să fie indicate prin figuri mici de bărbați și femei, restaurantele prin furculița și cuțitul încrucișate. E vorba de simboluri (sau iconițe) cunoscute de toți. Dar dacă într-un aeroport companiile Alitalia, Air France, Lufthansa, sau mai bine Paris, Alger sau Pisa ar fi reprezentate prin iconițe în loc de cuvinte? Cu Pisa ar fi simplu, se pune turnul, dar ce te faci cu Decimomannu? În confuzia iscată, vrând să ajungi la Palermo sfârșești la Cape.

Ceva asemănător se întâmplă acum cu computerele. Se dorește ca ele să fie *friendly*, adică prietenoase: prietenos înseamnă la nivelul unui tâmpit, și s-a stabilit că tâmpitul știe să recunoască iconițele și nu cuvintele. Idee greșită: oricât

ar fi de tâmpit, cel care foloseşte un computer (nu doar pentru jocuri video, ci şi pentru a scrie, a face socoteli, liste cu rubrici şi numerotate, pentru a desena tabele, a expedia scrisori, pentru a intra în legătură cu o asociaţie de pedofili) ştie să citească.

Acestui tâmpit i se cere să memorizeze un număr greu de imaginat de iconiţe, unele dintre ele câtuşi de puţin sugestive. Scriu în Winword 6 şi acum am învăţat iconiţele care înseamnă închide, deschide, salvează sau tipăreşte. Dar e una, de exemplu, care reprezintă un pătrăţel cu o linie punctată la mijloc. Nu sugerează că ar spune „împarte fereastra", fiindcă seamănă foarte mult cu cea care înseamnă „introdu tabelul" şi e periculos de asemănătoare cu cea care înseamnă „margini". Deoarece eu împart multe ferestre, când doresc s-o fac am o soluţie (asta da) cu adevărat la nivelul unui tâmpit. Sus e scris „fereastră", eu clichez pe cuvântul respectiv şi coboară o perdeluţă care îmi spune că pot, pe rând, să creez ferestre, să le alătur, să le separ.

Merg pe Italia Online şi găsesc sus o inimioară. E pentru deschiderea unui *chat line* erotic? Nu, înseamnă „listă de servicii" (aţi înţeles ideea ingenioasă: găsesc lista de servicii preferate şi pe care, prin urmare, le îndrăgesc). Dar, dacă eu sunt unul din cei care doresc să profite de serviciile de pe Italia Online, nu sunt un troglodit şi, prin urmare, sunt în stare să citesc sus cuvântul „servicii" şi să găsesc ce-mi trebuie. Simplu. Să nu mai vorbim de coşuleţe: la început părea o idee extraordinară să-i faci pe toţi să înţeleagă dintr-o ochire cum se procedează pentru a arunca un *file*. Acum însă, toate programele au coşuleţul lor, doar că reprezentarea vizuală a coşuleţului se schimbă de la un desenator la altul: având în vedere că nu se pot copia fără nici o jenă coşuleţele de plastic ale precursorilor, coşuleţul seamănă ba cu o lădiţă de metal, ba cu un borcan de miere. În unele părţi găseşti o uşă deschisă

care te îndeamnă să ghiceşti că pe acolo se iese: dar din ce? Din *file*, din program?

În diferitele CD-ROM-uri interactive, hipertextuale şi multimedia apar ba picioare mari, ba mânuţe, globuri, hârtii răsfoite, lupe, pălării gen Sherlock Holmes, săgeţi colorate care îşi muşcă coada, de toate. Fiecare CD-ROM are iconiţele sale (pentru desenatori este o găselniţă). Mare minune dacă programul îmi dă şi o indicaţie verbală care să spună „dă o pagină în urmă", sau „găseşte drumul parcurs". Obiecţie: programul respectiv ar putea fi folosit în ţări diferite şi nu toată lumea ştie engleza. Răspuns (dincolo de faptul că programele se găsesc de-acum în toate limbile): pentru a înţelege sensul iconiţelor trebuie să citeşti un manual de două sute de pagini, care chiar scris în limba ta e imposibil de înţeles. E mai bine în acest caz să se anexeze un vocabular englez-italian de patru pagini mici.

Repet, pentru operaţiunile principale puţine iconiţe sunt utile, prea multe îţi aburesc creierii şi duc la o revenire a analfabetismului. Dar pe măsură ce avansăm, iconiţele se înmulţesc, e la fel cu imitaţia de lemn de la bordul maşinilor: cu cât lemnul pare mai fals cu atât vânzarea e mai bună. Până la urmă o să avem programe teribil de prietenoase, alcătuite toate din hieroglife, şi chiar lucrurile scrise vor apărea pe ecran sub formă de Anubis, de cucuvea, de gură tăiată de o linie zimţată: şi-l vom chema în ajutor pe Champollion.

1996

Adevărul, numai adevărul

În timpul campaniei electorale s-au spus multe minciuni. Se minte pentru a sintetiza o idee şi a o face mai simplă, se minte din grabă, se minte din convingere (e cazul cel mai tragic, cine minte de fapt nu minte, spune doar un neadevăr din lipsă de informaţie), se minte din viciu. Prea bine, să închidem discuţia, aşa e viaţa cam peste tot. În mod sigur însă, uneori te apucă dorul ca cineva să-ţi spună adevărul, numai adevărul şi nimic altceva decât adevărul.

Din fericire dorinţa aceasta adâncă de transparenţă şi sinceritate este satisfăcută de două categorii de operatori intelectuali care ne demonstrează cum poate fi respectat preceptul evanghelic „să fie vorba voastră da-nu, da-nu, ce este în plus vine de la cel rău". Sunt cei care scriu aşa-numitele minciunele, adică, prin ironie semantică, instrucţiunile ce însoţesc orice produs farmaceutic, şi autorii ghidurilor online (adică aşa-zisele *help*) pentru computer.

Autorii minciunelelor au învăţat de mici că atunci când trebuie să spui ceva spui doar tot ce ştii, nimic în plus sau în minus. Astfel, în dreptul cuvântului „contraindicaţie" se citeşte adeseori: „Hipersensibilitate constatată la produs". Asta înseamnă că dacă după ce luaţi medicamentul vă prăbuşiţi imediat la pământ cu spume verzi la gură şi cu o encefalogramă plată, e clar că nu trebuie să continuaţi cu administrarea respectivului medicament.

Dar se poate minți și prin omisiune, așa că autorul vă spune uneori totul fără a ascunde nimic: „Cazuistica a constatat că la anumiți subiecți produsul poate provoca uscăciunea gurii, cefalee, vomă, ameteală, artroză, diaree, conjunctivită, eritem, colită spastică, calculoză renală, morbul lui Alzheimer, friguri galbene, peritonită fulminantă, afazie, cataractă, zona zoster, acnee senilă, menstruație săptămânală la subiecții de sex masculin, sindromul Krauss-Eldermann, zeugmă și hysteron proteron".

Ajungem acum la autorii ghidului online. Când aveți vreo problemă cu calculatorul, în special dacă sunteți începători sau încercați un program nou, știți prea bine că nu puteți recurge la manualul oferit de firma producătoare fiindcă nu aveți la dispoziție un sclav nubian care să vi-l care pe masă, și chiar dacă l-ați avea deja pe masă n-ați înțelege de ce pagina A 115 trebuie să urmeze după pagina W 18. Cât despre manualele scumpe vândute de editori independenți, fie sunt alcătuite pentru mintea proștilor, și se întind cu explicații pe zece pagini pentru a vă spune că dacă apăsați butonul de deschidere ecranul se umple ca prin minune de imagini colorate, ceea ce reușeați foarte greu cu vechiul vostru stilou, fie au opt sute de pagini și la indicé se enumeră totul cu zel, mai puțin termenul pe care îl căutați.

Nu vă rămâne atunci decât ghidul online, și asta înseamnă un ecran care vi se deschide deodată în fața ochilor după ce ați clicat pe o iconiță care reprezintă de obicei un semn de întrebare. Să presupunem că programul vă dă posibilitatea, după cum declară „perdeluța" respectivă, să „introduceți obiect". Vă întrebați ce înseamnă un obiect și cum trebuie el introdus (și mai cu seamă unde ar fi normal să-l introduceți). Nici o grijă, activați ghidul online și veți primi răspunsul următor: „Această comandă introduce un obiect în document." Dacă bănuiți că autorul ghidului nu v-a spus adevărul, îi

voi da eu un ajutor moral: ba da, dar ceea ce ați primit nu este răspunsul la întrebare, ci mai mult sau mai puțin întrebarea căreia i s-a luat semnul de întrebare.

Alte exemple interesante de răspunsuri ale ghidului online. Ce înseamnă „creează legătură"? Răspuns: „Comanda admite stabilirea unei legături. Vezi și «acces»". Vă duceți la indice și căutați „Acces" și găsiți: „Admite accesul pe un fir de legătură (vezi «creează legătură»)". Foarte utile sunt mesajele de urgență, cum ar fi „Eroare 125". Ghidul vă informează de îndată că ați nimerit în eroarea 125 și că trebuie să o eliminați.

Pentru formarea unui autor de ghid online și de minciunele e nevoie de un antrenament care să înceapă din cea mai fragedă copilărie, în școli specializate. Copiii trebuie să fie stimulați să formuleze afirmații precum „toți burlacii sunt burlaci" (se primește în dar o bomboană), sau „Epamimenide aleargă sau Epamimenide nu aleargă", „toate animalele sunt animale", „Socrate este Socrate", sau „plouă sau nu plouă", „dacă Corbulide enunță principiul terțului exclus, atunci Corbulide enunță principiul terțului exclus", „toți oamenii sunt muritori – toți oamenii sunt muritori –, prin urmare toți oamenii sunt muritori".

1996

Despre importanța majusculelor

În fiecare dimineață ajung pe masa mea, prin poștă, cel puțin zece volume cu dedicație. Cititorii tineri nu trebuie să creadă, cuprinși de propriile mele elanuri din tinerețe, că asta înseamnă încununarea fericită a unei lungi cariere. Zece volume pe zi sunt o nenorocire (în special la revenirea dintr-o călătorie de o săptămână), ele sunt o amenințare pentru temeliile locuinței, vă obligă la alegeri pline de cruzime și mai ales vă lipsesc de plăcerea plină de încântare de a umbla prin librării pentru a descoperi noutățile. Unde mai puneți că jumătate dintre ele erau până acum câțiva ani în sârbo-croată sau în japoneză, acum se încumetă să fie în ucraineană sau în letonă.

Unele dintre aceste cărți îți atrag atenția. Zilele trecute, am fost curios să mă uit la indicele unei cărți care se ocupa de estetică, materie căreia i-am dedicat ceva străduințe încă din tinerețe. Cum să-mi ascund orgoliul diabolic când mi-am văzut numele citat la indice de cel puțin șapte ori, față de doar două ori cel al profesorul meu Luigi Pareyson?

Sper că veți ierta slăbiciunea unui cercetător, de fapt nici nu e slăbiciune, ci pur și simplu dorința de documentare, cercetare – cum spun unii – în scopul cunoașterii (se pare că există cercetări ce nu au ca scop cunoașterea). Am însemnat paginile la care eram citat și am căutat să văd ce se spunea.

Vai de mine, nu m-am găsit. Adică la paginile acelea numele meu nu apărea. Cum mă pricep la treburi editoriale, mi-am spus că probabil autorului, sau celui care a alcătuit indicele analitic pe corectură, i-au alunecat foile în timpul acțiunii finale de paginare și că eu mă găseam fie cu o pagină înainte, fie cu una după. Nimic.

Nu m-am dat bătut. Nu mai era vorba acum de narcisism, ci de o curiozitate profesională: știu câte surprize ciudate se pot ivi la indicele de nume (într-o carte de-a mea am reușit în ultima clipă să elimin din Indicele autorilor citați numele Degețel, doar fiindcă redactorul îl găsise scris cu majusculă, la fel ca Hegel sau Croce, și îl introdusese ca pe o autoritate printre autorități). Până la urmă am descoperit misterul.

În toate paginile citate la indice apărea într-adevăr cuvântul „eco" (ecou), dar scris cu literă mică. La pagina 199 se menționa un „ecou winkelmanian", la pagina 206 „ecoul unei înțelegeri", la pagina 244 „ecoul unui zbucium trupesc", la pagina 290 „ecoul unui mare suflet", la pagina 345 se spune că gândirea lui Du Bos va avea un mare ecou în tot secolul al XVIII-lea și la pagina 349 se spunea că Schiller va avea un mare ecou de-a lungul întregului secol al XIX-lea.

Dincolo de observația că autorul exagerează poate atribuind fiecărei gândiri expuse un mare ecou, rămâne problema felului în care a fost posibilă o confuzie atât de ridicolă. E greu de imaginat cum o ființă umană care citește „eco" cu literă mică să creadă că e vorba despre mine (deși, într-o bibliografie recentă, cartea prietenei mele Marina Mizzau *Eco e Narcis* a apărut ca și când numiții Eco și Narcis ar fi scris o carte intitulată *Marina Mizzau*). Pe de altă parte, chiar și un indice analitic comandat computerului nu ar fi putut înșira toate cuvintele cu literă mică, căci în cazul acesta ar fi apărut la Indice autori cu numele, să zicem, Asemenea, Totuși și Deloc. Ipoteza cea mai demnă de crezare este că

autorul indicelui de nume l-a găsit pe al meu în primele pagini (sunt numit în treacăt într-adevăr la pagina 75), şi a cerut după aceea maşinii să găsească acest nume ori de câte ori se repeta, uitând să specifice că programul trebuie să facă deosebirea între majuscule şi litere mici.

Episodul acesta savuros ne invită la unele reflecţii despre utilitatea maşinii şi utilitatea omului. O maşină care găseşte în câteva minute toate poziţiile la care se repetă acelaşi nume într-un text de cinci sute de pagini este într-adevăr un lucru minunat care te scuteşte de trudă şi de omisiuni. Dar maşinile, dincolo de a fi proaste cum se spune, sunt foarte inteligente, în sensul că fac ceea ce li se spune în mod conştiincios, cu pricepere şi seriozitate: şi dacă nu li se spune să facă deosebirea între cuvinte care încep cu majusculă şi cuvinte care încep cu literă mică, nu o fac, deoarece pornesc de la principiul că stăpânul lor uman este o persoană care ştie ce vrea – şi o spune ca atare.

În cartea respectivă am găsit numele lui Francis Bacon menţionat de mai multe ori. N-am avut nevoie să verific, sunt convins că marele filozof englez era cu adevărat citat la paginile acelea. Dar dacă am fi avut o carte despre arta culinară scrisă în engleză? Am fi întâlnit trimiteri la marele filozof ori de câte ori se citau *eggs and bacon*, *ham and bacon* şi cine mai ştie ce alte delicatese insulare.

1996

E-mail, inconştient şi Supraeu

E-mailul este o drăcovenie telematică prin care puteţi expedia zeci şi sute de pagini, chiar şi în Australia, la preţul unei convorbiri telefonice urbane, în câteva secunde. În plus, cel care a primit mesajul poate răspunde imediat cu o notă de subsol, e de ajuns uneori un „de acord" şi nu mai sunt necesare formulări precum „stimate domn, am primit preţioasa dumneavoastră etc.": se face un clic, emitentul şi destinatarul se inversează şi în câteva secunde răspunsul ajunge în Australia. Navigarea pe Internet, în afară de asta, te îndeamnă să trimiţi mesaje unor persoane pe care nu le cunoşti, pentru a cere sau a oferi o informaţie. Manualele de e-mail conţin totuşi câteva reguli de etichetă. Sunt nişte *emoticons*, mici imagini produse la tastatură, precum :), adică două puncte şi paranteză. Dacă răsuceşti capul (sau computerul), vezi o faţă surâzătoare: înseamnă „glumesc". De ce? Fiindcă atunci când vorbeşti faţă în faţă cu cineva se înţelege din ochi dacă vorbeşti în glumă, şi de obicei scrisorile se adresează unor persoane care se cunosc bine între ele; dar e-mailul ne pune în contact cu necunoscuţi, aparţinând adesea unor culturi cărora le ignorăm simţul umorului, şi e bine să fim prudenţi.

Dar distanţa şi rapiditatea pun alte probleme psihologice. De exemplu: avem tendinţa să fim pisălogi, să solicităm răspunsul de câte zece ori, în timp ce cu o scrisoare am fi rămas liniştiţi aşteptând. Printre neajunsurile rapidităţii, iată unul

pe care îl voi ilustra cu un caz recent şi adevărat. Un anume personaj (să-i spune Pasquale) a petrecut câţiva ani într-o întreprindere, fiind apreciat de superiori şi colegi pentru politeţea şi colegialitatea sa. Poate că avea şi el nişte nemulţumiri, dar nu le arăta.

Pasquale este trimis în străinătate într-o misiune de încredere şi rămâne în contact cu colegii prin e-mail (abia a învăţat să-l folosească). Un prieten îi comunică (prin e-mail) că i s-a făcut o nedreptate: un proiect de-al său, la care lucrase înainte de a pleca, a fost considerat nesatisfăcător şi încredinţat altcuiva care l-a refăcut. Indiferent dacă a fost sau nu o nedreptate, e de înţeles ca Pasquale să se simtă jignit şi să se înfurie.

În momentul în care ne înfuriem pentru o presupusă nedreptate suntem tentaţi să spunem că cel care ne-a jignit este un cretin, că „ăia" nu ne-au înţeles niciodată, că în locul nostru i-au promovat pe linguşitori, şi ne vine să-i dăm dracului pe toţi. După aceea însă, furia se mai domoleşte, solicităm o discuţie şi, pe un ton ferm şi îndurerat, cerem explicaţii. Dacă suntem departe concepem o scrisoare, o recitim înainte de a o expedia, o mai corectăm pentru a găsi tonul cel mai potrivit.

În schimb, Pasquale a primit ştirea şi imediat (e-mailul e aşa comod) i-a scris celui răspunzător de presupusa nedreptate făcându-l nemernic, insinuând că e lipsit de onestitate profesională, acuzându-l că a acordat favoruri în cadrul firmei în schimbul unor relaţii sexuale întreţinute cu angajaţi de ambele sexe, şi când acela i-a răspuns iritat (prin e-mail), întrebându-l dacă nu cumva e nebun, Pasquale a depăşit măsura, explicându-i cum l-ar bumbăci dacă n-ar fi existat între ei distanţa geografică. Şi cum un e-mail poate fi trimis mai multor persoane în acelaşi timp, Pasquale a trimis o copie şefului de întreprindere, adăugând o serie de alte reflecţii

cu privire la locul acela, pe care îl considera fără nici o îndoială asemănător unei gropi de gunoi.

Era o modalitate originală de a-şi da demisia? Câtuşi de puţin, cu toţii sunt convinşi că Pasquale dorea să lucreze în continuare, nedreptatea făcută (presupusă) nu era chiar aşa de dramatică, poate că informatorul său exagerase. Pasquale şi-a distrus probabil cariera. Ce i s-a întâmplat? A primit o ştire neliniştitoare şi e-mailul l-a îndemnat să reacţioneze pe moment, ba chiar să-şi facă publică reacţia într-un mod exagerat. Izolat de lume, doar el şi furia sa, era singur în faţa ecranului computerului, care i-a stârnit partea cea mai întunecată a sufletului. Mesajul primit a scurtcircuitat inconştientul său, fără a-i mai da răgaz să-şi consulte Supraeul, cum se întâmplă de obicei. Maşina îl punea în contact imediat cu lumea întreagă, impunându-i însă regulile ei de accelerare, făcându-l să uite că, de-a lungul secolelor, prin contract social au fost stabiliţi timpi diferiţi de acţiune şi reacţiune.

Ceea ce ne arată că şi e-mailul (o invenţie la fel de mare ca avioanele intercontinentale) pune noi probleme de *mail-lag*, la care trebuie să ne adaptăm psihologic. Şi pe moment melatonina nu ajută.

1996

Ciudatul caz al bilelor şoarecelui

Odată cu poşta electronică, datorită căreia un mesaj poate face înconjurul mai multor adrese printr-o singură expediere (şi fiecare destinatar e invitat să facă la fel, ceea ce duce la crearea celor mai mari lanţuri ale Sfântului Anton din istorie), s-a răspândit un alt simpatic nărav academic, schimbul de glume, de la simpla anecdotă seacă la jocul de cuvinte cel mai sofisticat. Nu mai poţi relata o povestioară unui coleg că el îţi răspunde că a primit-o deja prin e-mail.

În ultimele săptămâni cei mai severi învăţaţi ai Peninsulei au fost implicaţi în povestea cu bilele şoarecelui. Toţi utilizatorii de computer ştiu că mouse-ul este flecuşteţul prin care se transmit comenzi computerului fără a folosi tastatura şi că la baza mouse-ului există de regulă o deschizătură din care iese o biluţă care se învârte pe măsură ce mişcăm ce-l mişcăm. Se învârte azi, se învârte mâine, biluţa se murdăreşte cu timpul şi devine insensibilă uneori. Trebuie atunci extrasă din mouse, curăţată şi repusă la locul ei obişnuit.

În engleză însă, *mouse* înseamnă „şoarece", şi dacă cineva ar vrea să spună şoarece în loc de mouse s-ar putea trezi cu nişte instrucţiuni neobişnuite de genul: „Dacă şoarecele vostru întâmpină dificultăţi de funcţionare corectă, sau funcţionează intermitent, e posibil să necesite schimbarea bilei. Din cauza naturii delicate a procedurii de schimbare a bilelor, e de dorit ca ea să fie executată de personal expert. Înainte de a începe,

determinați tipul de bilă de care are nevoie șoarecele vostru. Pentru aceasta e de ajuns să-i examinați partea inferioară. Bilele șoarecilor americani sunt în mod normal mai mari și mai tari decât cele ale șoarecilor de peste ocean...Protecția bilelor de șoareci de peste ocean se poate scoate simplu cu un mic cârlig, în timp ce protecția bilelor șoarecilor americani se scoate printr-o răsucire în sensul acelor de ceasornic sau invers... Se recomandă personalului să aibă cu sine tot timpul o pereche de bile de rezervă, pentru a asigura întotdeauna deplina mulțumire a clienților."

Foarte amuzant, după cum se vede, și bine ticluit. Doar că această instrucțiune, atribuită IBM-ului, e cu siguranță falsă. Ea ajunge în e-mail precedată de următoarea explicație: „*Mouse* se numește în franceză *souris*, în spaniolă *raton*, în germană *maus* și doar în italiană, în loc de *topo* (șoarece), *mouse*. Americanii de la IBM nu știau asta și așa au tradus un manual de-al lor de instrucțiuni distribuit în toate filialele din lume, printre care și cea italiană."

Adevărul este că IBM ar fi putut ignora urmările obscene ale traducerii doar dacă în engleză *mouse* nu ar însemna tot șoarece (fleacul a fost numit așa tocmai fiindcă amintește de silueta unui șoricel) și *ball* ar avea doar înțelesul de bilă sau biluță, și nu ca la noi, unde mai înseamnă testicul. Prin urmare, IBM nu ar fi scris un text nevinovat în engleză care, tradus după aceea în italiană, să devină malițios, ci ar fi scris un text foarte malițios și în engleză, ceea ce nu pare verosimil. Oricum această pseudotraducere este un fals.

Partea frumoasă este că oricine și-ar putea da seama retraducând invers din italiană în engleză. Dincolo de faptul că mesajul este fals, pentru eventuala reînlocuire a biluței respective nu e nevoie deloc de un expert, o poate face și un copil. Să admitem totuși că mulți dintre învățații retransmițători ai mesajului și-au dat seama perfect de truc și s-au făcut că

nu înțeleg fiindcă oricum treaba era amuzantă. Iată însă că povestea cu şoarecele o găsesc publicată ca ştire în numărul din iulie al revistei lunare *Focus* şi este prezentată ca un tipic incident de traducere automată. Prin urmare, sau redactorii revistei şi-au dat seama de cursă, dar au prezentat ştirea ca adevărată (puteau s-o publice la rubrica glumelor, „Flash", şi nu la rubrica „Prisma Computer"), în care caz comportarea lor nu ar fi fost corectă din punct de vedere jurnalistic, lucru de necrezut, sau au luat-o ca serioasă şi au comunicat-o cu bună-credință cititorilor – la fel cum, presupun, mi-au comunicat-o şi mulți iluştri colegi (în afara celor care au transmis-o atrăgând atenția că era vorba de o legendă metropolitană şi a celor cunoscuți pentru convingerile lor despre reaua-credință).

De ce mă opresc asupra unui incident minor de fapt? Fiindcă mi se pare un simptom al dificultăților întâmpinate, în cadrul unei Uniuni Europene deja conturate, atunci când ne izbim de realitatea pluralității limbilor şi a problemelor de traducere.

1999

Îi ţineţi minte pe toţi cei şapte pitici?

Un joc de societate adeseori practicat este de a vedea dacă cineva îşi aminteşte cu rapiditate numele celor şapte pitici. După câte ştiu eu (admiţând că subiecţii în cauză au crescut cu povestea Albei ca Zăpada), oamenii ajung de obicei la şase pitici, dar se împiedică la cel de-al şaptelea – şi evident fiecare se împiedică la altul. Puteţi încerca şi cu cei şapte regi ai Romei: o dată o să fie Servius Tullius, altă dată Tullus Hostilius, dar unul dintre cei şapte rămâne mereu greu de amintit.

Dacă vi se întâmplă şi vouă, recurgeţi la un truc mnemotehnic. Încercaţi să vă amintiţi o scenă simplă: un doctor răcit şi plângăreţ doarme în pătuţ, în timp ce mama lui zâmbeşte. Şi veţi avea: Sfătosul, Hapciu, Morocănosul, Somnorosul, Sfiosul, Mămosul şi Voiosul.

Cu cei şapte regi lucrurile ar fi ceva mai complicate dar cu siguranţă cineva le-a rezolvat. Autorii de manuale mnemotehnice (povestea a început din Grecia antică) sugerau construirea unor arhitecturi complexe, unde în fiecare loc era rânduită câte o imagine (adesea uimitoare sau înspăimântătoare) care prin omonimie sau contrast să amintească de un anume cuvânt, concept, principiu ştiinţific sau ierarhie cerească.

Să ne gândim că timp de secole oamenii nu au avut instrumente de înregistrare, şi a căra cu tine informaţia (în special pe tăbliţe de ceramică sau ceară) era prea obositor. Ştiinţa era transportată păstrând-o în cap, şi pentru a-ţi aminti de

ceva (lucru indispensabil profesorilor, predicatorilor, celor care studiau, avocaților și altora) erau necesare tehnici deosebite. Dovada că aceste tehnici funcționau (chiar dacă unii ajungeau să înnebunească din cauza sistemelor prea complicate pe care le născoceau) ne-o spune faptul că oamenii aceștia își aminteau foarte multe lucruri fără a avea la dispoziție biblioteci vaste sau computerele noastre.

Vom mai observa că aceste sisteme mnemotehnice au continuat să aibă succes în special după apariția cărții tipărite, când ar fi trebuit să devină inutile, și se transformaseră în încercări de a coordona întreaga știință a Universului, de a construi niște Teatre ale Lumii care să nu conțină doar tot ce se știa ci să și slujească (asemenea unor mașini minune electronice *avant la lettre*) la producerea de noi cunoștințe.

Unele cărți despre artele memorării (despre care au scris Paolo Rossi și Frances Yates cu mult timp în urmă) le veți putea vedea, în toată splendoarea gravurilor lor aproape suprareale, la San Marino, unde universitatea locală a inaugurat săptămâna trecută Fondul Young, care adăpostește tot ce s-a scris pe tema memoriei, de la micile tratate foarte rare de mnemothnică, la științele de azi.

În prezentarea expoziției și a catalogului secțiunii de documente vechi (de la manuscrise medievale până la cărți din secolul al XVIII-lea) nu putea fi vorba despre memorie în general. O facultate care stă la baza identității atât a indivizilor cât și a colectivităților (cel lipsit de memorie nu mai știe cine este) și care totuși, conform previziunilor întunecate care circulă la sfârșitul mileniului, pare a fi pe cale de a se atrofia, deoarece nenumărate aparate de toate tipurile păstrează de-acum pentru noi (și ne pun la dispoziție când avem nevoie) tot ce ne este necesar pentru a ne aminti, astfel încât creierul se lenevește.

E normal ca, având un bun calculator electronic, să nu mai fie nevoie să ne amintim tabelele; dar a ne aminti tabelele nu ajută doar la făcutul socotelilor, ci şi pentru a ţine creierul în activitate. Se întâmplă cu creierul ce se întâmplă şi cu picioarele: cu atâtea maşini, trenuri şi avioane, mergem pe jos mult mai puţin, dar vai de cel care nu mai merge cel puţin câteva ore pe zi, fie şi ca sport. Mersul nu slujeşte doar pentru a te deplasa dintr-un loc în altul, ci şi pentru a trăi mai mult. Tot aşa, cineva care învaţă pe dinafară toată viaţa măcar câteva versuri pe zi, va fi mai tânăr la optzeci de ani decât cel care se bazează pe faptul că, la nevoie, poate găsi versurile acelea într-o carte sau pe o dischetă.

S-a făcut observaţia că nu computerul este cel care ne toceşte memoria, fiindcă, fie şi pentru a ţine minte toate programele şi regulile lor de funcţionare, ea se exersează tot timpul. Ar merita însă să se facă mai mult jogging de memorizare şi la şcoală. Sigur că predarea cunoştinţelor literare sau istorice prin învăţarea pe dinafară a unei poezii sau a unei liste de date este limitativă. Dar şi învăţarea prin memorare a poeziei lui Pascoli *La cavalla storna* (*Iapa sură*) este o formă de a te apăra de Alzheimer.

1998

Am inventat oare aşa de multe?

Anunţul a apărut probabil pe Internet dar nu ştiu unde, fiindcă l-am primit prin poşta electronică. Este o pseudopropunere comercială care face reclamă unei noutăţi, Built-in Orderly Organized Knowledge, cu sigla BOOK (carte).

Fără fire, baterie, circuit electric, întrerupător sau buton, este compact şi portabil, poate fi utilizat şi când stai în faţa şemineului. Este alcătuit dintr-o serie de foi numerotate (din hârtie reciclabilă), fiecare dintre ele conţinând mii de biţi de informaţie. Aceste foi sunt ţinute laolaltă într-o înşiruire corectă printr-o elegantă supracopertă numită legătură.

Fiecare pagină este scanată optic şi informaţia e înregistrată direct în creier. Există o comandă, *browse,* care permite trecerea de la o pagină la alta, înainte sau înapoi, doar printr-o simplă atingere cu degetul. Un *utility* numit „indice" îţi înlesneşte să găseşti instantaneu subiectul dorit la pagina exactă. Se poate achiziţiona un opţional numit „semn de carte" care îţi permite să te întorci acolo unde te-ai oprit prima dată, chiar dacă BOOK a fost închisă.

Anunţul se termină cu diferite alte precizări despre acest instrument formidabil de inovator şi se menţionează difuzarea în comerţ a unei Portable Erasable-Nib Cryptic Intercommunication Language Stylus, PENCIL (creion). Nu e vorba doar de o treabă hazlie, este şi răspunsul la multe întrebări

neliniştitoare referitoare la o posibilă dispariţie a cărţii în faţa ofensivei computerului.

Există nenumărate obiecte care, din momentul în care au fost inventate, nu au avut nevoie de îmbunătăţiri, cum ar fi paharul, lingura, ciocanul. Când Philip Stark a vrut să schimbe forma storcătorului de citrice, a produs un obiect foarte frumos dar care lasă sâmburii să cadă în pahar, în timp ce aparatul clasic îi reţine odată cu pulpa.

Pe măsură ce secolul XX se apropie de sfârşit ar trebui să ne întrebăm dacă în aceşti o sută de ani am inventat cu adevărat multe lucruri noi. Toate lucrurile pe care le folosim zilnic au fost inventate în secolul al XIX-lea. Enumăr câteva: trenul (dar maşina cu aburi este din secolul precedent), automobilul (cu industria petrolului pe care o presupune), vapoarele cu aburi şi propulsie cu elice, arhitectura în beton armat şi zgârie-norii, submarinul, trenurile subterane, dinamul, turbina, motorul Diesel cu combustibil, aeroplanul (experimentul hotărâtor al fraţilor Wright va avea loc la trei ani după sfârşitul secolului), maşina de scris, gramofonul, dictafonul, maşina de cusut, frigiderul, hrana conservată în cutii, laptele pasteurizat, bricheta (şi ţigara), yalele, ascensorul, maşina de spălat rufe, fierul de călcat electric, stiloul, guma de şters, sugativa, timbrul, poşta pneumatică, water closetul, soneria electrică, ventilatorul, aspiratorul (1901), aparatul de ras cu lamă, paturile rabatabile, fotoliul de bărbierit şi scaunul rotitor pentru birou, chibriturile, impermeabilul, fermoarul, acul de siguranţă, băuturile gazoase, bicicleta cu anvelope şi cameră de cauciuc, roţile cu spiţe de oţel şi lanţ de transmisie, omnibuzul, tramvaiul electric, trenurile supraetajate, celofanul, celuloidul, fibrele sintetice, marile magazine pentru vinderea tuturor acestor lucruri şi – dacă îmi permiteţi – iluminatul electric, telefonul, telegraful, radioul, fotografia şi cinematograful. Babbage inventează o maşină de calculat capabilă

să facă 66 de adunări pe minut, şi ne aflăm deja pe drumul spre computer.

Desigur, secolul nostru ne-a adus electronica, penicilina şi multe alte medicamente care ne-au prelungit viaţa, materialele plastice, fuziunea nucleară, televiziunea şi navigaţia spaţială. Dar e tot atât de adevărat că astăzi stilourile şi ceasornicele cele mai scumpe încearcă să reproducă modelele clasice de acum o sută de ani, şi într-un Pliculeţ mai vechi observam că prin ultima descoperire perfecţionată din domeniul comunicaţiilor – adică Internetul – telegrafia fără fir inventată de Marconi e depăşită de telegrafia cu fir, adică se revine de la radio la telefon.

Cel puţin două invenţii caracteristice secolului nostru, materialele plastice şi fuziunea nucleară, se încearcă a fi „dezinventate" deoarece s-a observat că îmbolnăvesc planeta. Progresul nu înseamnă în mod necesar mersul înainte cu orice preţ.

1998

A călători pe Internet

Câți n-au regretat apariția trenurilor, fiindcă omorau poezia lungilor călătorii cu piciorul prin pădure sau călare pe drumuri prăfuite. Au apărut pe urmă Cei Mari, care au știut să vorbească despre poezia (uneori cumplită) a trenurilor, de la Tolstoi la Cendrars, la Butor și până la Montale. E în zadar, se poate fantaza și muri din dragoste, de dor, de teamă, de surescitare și pe o navă spațială. Pe de altă parte, Proust îl citea pe Nerval și pe urmă ne povestea cum se poate retrăi senzația unui parfum doar citind orarul trenurilor din l'Île de France. Până mai ieri una dintre problemele mele era să găsesc un program pe Internet care să-mi indice ce tren trebuia să iau, și lumea va crede că e cel mai simplu lucru: există site-uri diferite, printre care cel al căilor ferate italiene, altele ale țărilor străine, și funcționează destul de bine, dar sunt limitate. Cel italian ne spune cum să călătorim prin Italia, dar nu cum să ajungem de la Nancy la Lille.

Până la urmă am picat din întâmplare pe un program formidabil care se numește Deutsche Bahn (degeaba, nemții ăștia sunt neîntrecuți în tehnică) și din care transcriu (punându-l între ghilimele) URL-ul pentru navigatorii pe rețea: „http://bahn.hafas.de/bin/db.w97/detect.exe/bin/db.w97/query.exe/e?".

Este un program care vă oferă toate conexiunile feroviare europene și îmi imaginez că ar ști să vi le dea și pe cele

intercontinentale, dacă trenurile ar traversa oceanele (cum vom vedea, ține cont și de noua cale ferată care trece pe sub Canalul Mânecii).

Inutil să vă spun că veți putea afla într-o clipită care și câte trenuri există la o oră anume sau pe toată durata zilei între Milano și Palermo, sau între Palermo și Londra, sau între Londra și Frankfurt. Programul vă spune și cât timp durează călătoria, dacă veți avea vagoane restaurant, cușete și tot ce vă este necesar. Dar odată ajunși aici, începeți să consultați programul fără un interes special. Și iată că i-am pus întrebarea cum să ajung de la Frankfurt la Battipaglia și am primit răspunsuri satisfăcătoare: e posibil, și îți ia între optsprezece și douăzeci de ore, după soluția aleasă.

După aceea am întrebat cum se poate ajunge de la Londra la Grosseto, trecând prin Napoli. Primul itinerar durează douăzeci și nouă de ore și e banal. Al doilea reușește să se întindă pe treizeci și patru de ore, doar fiindcă trebuie să schimb gările la Paris. Al treilea e superb: 26 de ore, dar sunt obligat să mă opresc la Bardonecchia, Alexandria, Novi, Viareggio, trec prin Grosseto la unu noaptea (fără să mă opresc), ajung la Napoli Campi Flegrei, urc din nou la Roma Ostiense și mă reîntorc la Grosseto după nouă ore. Ăsta e și mai excitant, ar trebui să iau cu mine ceva de citit și un termos – și nu mai știu ce.

Să încercăm imposibilul. Cer Battipaglia – Roscov, prin Madrid. De la Battipaglia la Chambéry, prin Milano, apoi Paris, Madrid, Poitiers, Nantes, Rennes, Morlaix și Roscov. Șaizeci și șase de ore de vagabondare delicioasă. A doua capodoperă mi se pare a fi Battipaglia – Sankt-Petersburg Witeb (am sesizat un parfum chagallian, dar nu sunt sigur), trecând prin Madrid. Battipaglia – Paris este simplu, și e simplu Paris – Madrid, dar aventura începe pe urmă de la Madrid

la Bruxelles, de acolo la Orscha Central, până la Sankt-Petersburg. Totul în 110 ore şi 34 de minute.

Tot atât de palpitant este Madrid – Roma, prin Varşovia. Aici denumirile staţiilor, ca din poveştile idiş, te fac să visezi: Warszawa Wschodnia, Byalystok, Czeremcha, Siedlce, Warszawa Srodmiescie, Viena Est, Viena Sud şi, în fine (fulgerător parcă, fără a mai enumera amănuntele din peninsula noastră), Roma Termini.

Am găsit un traseu Moscova – Istanbul, prin Lisieux (trei misticisme dintr-o lovitură), care nu e rău, dar mai puţin evocator decât aş fi crezut.

După cum se vede, mi-am descoperit drogul. De mic îmi imaginam explorări aventuroase pe atlasul ţinut sub bancă la ora de matematică, acum trebuie doar să urmăresc sunete vrăjite şi să străbat trecători şi câmpii fără a mă mai opri. Dacă există realitatea virtuală, cu siguranţă aceasta este. Pentru a rămâne nopţi întregi în faţa computerului, va trebui să mă aprovizionez cu băuturi tari, după locurile diferite pe care le vizitez, cu pipe şi chiar narghilele, haine îmblănite şi sobiţe. Dacă totul merge bine, poate dau şi peste o crimă din Orient Express.

Între o staţie şi alta o voi întâlni pe Madona din Sleeping-cars, palidă şi cu nările fremătătoare, cu buzele roşii ca o rană, care trag cu voluptate din subţiri ţigări ruseşti?

1997

Poveşti gata scrise şi poveşti de scris

„Suntem în era hipertextului." Poţi avea o dischetă care să conţină echivalentul unei enciclopedii, sau opera completă a unui autor prolific precum Sfântul Toma, sau chiar un corpus de scriitori. Adevăratul avantaj nu e posibilitatea comprimării unei cantităţi enorme de informaţie, ci faptul că această informaţie nu trebuie „desfăşurată" în întregime, deoarece poţi călători de-a curmezişul ei, aşa cum intră o andrea într-un ghem de lână. De la un cuvânt, de la un semn, se accede la un al doilea aflat în alte părţi ale acelei biblioteci nevăzute, se navighează fără a trebui să traversezi meridiane şi paralele. Se descoperă conexiuni existente între tărâmuri îndepărtate.

Pe de altă parte, World Wide Web este mama cea mare a tuturor hipertextelor: faceţi clic pe un cuvânt pus în evidenţă şi puteţi trece de la o carte păstrată în biblioteca Universităţii din Toronto la o reţetă pentru prepararea fripturii cu sos de chili, şi de acolo la operele complete ale lui Mark Twain. De aceea uneori eşti tentat să rătăceşti fără nici o noimă, dar ţi se oferă şi nenumărate descoperiri. Pe Internet găsiţi însă şi programe prin care puteţi scrie în colectiv nişte poveşti, participând la naraţiuni cărora le puteţi modifica desfăşurarea la infinit. Iată de ce mulţi vorbesc despre o revoluţionare a ideii în sine de literatură.

Când citiți cu pasiune *Război și pace* vă întrebați dacă Natașa se va lăsa ademenită cu adevărat de Anatol sau îi va rămâne credincioasă prințului Andrei, dacă acest om minunat va muri cu adevărat (și n-ați dori-o) și dacă Pierre va trage asupra lui Napoleon. V-ați putea imagina soluții diferite, dar Tolstoi vă spune în final că lucrurile s-au petrecut într-un anume fel, și voi nu puteți schimba nimic. În schimb, cu un *Război și pace* hipertextual ați putea modifica destinul personajelor la fiecare moment de răscruce al povestirii. Nu numai atât, ați putea începe un nou *Război și pace* pe care să-l continue alții... În felul ăsta ați scăpa de două condiții pe care mulți le consideră constrângeri: faptul de a vă găsi în fața unui roman gata scris și de a fi condamnați la o diviziune de natură socială între cei care scriu și cei care citesc. A te juca creator cu hipertextele, modificând poveștile și contribuind la crearea altora noi, poate fi o activitate pasionantă, un exercițiu minunat de practicat în școală, o nouă formulă a scrisului foarte apropiată de *jam session*-ul din jazz, unde fiecare execuție diferă de cealaltă, și oricine poate interveni în joc, improvizând și creând noi variații.

Dar, așa cum jazzul nu a dus la căderea în desuetudine a altor genuri de muzică bazată pe partitură, tot așa această foarte nouă activitate creativă nu are nici o legătură cu poveștile „deja scrise", și nici nu le poate înlocui.

Gândiți-vă la descrierea bătăliei de la Waterloo pe care o face Hugo în *Mizerabilii*. Spre deosebire de Stendhal, care descrie bătălia prin ochii lui Fabrice, aflat în mijlocul ei fără a înțelege ce anume se întâmplă, Hugo o descrie prin ochii lui Dumnezeu, o vede de sus: știe că, dacă Napoleon ar fi aflat că dincolo de creasta podișului de la Mont-Saint-Jean era un povârniș (dar ghidul său nu i-o spusese), cuirasierii lui Milhaud nu s-ar fi prăvălit la picioarele armatei engleze; că, dacă micul păstor care îi servea de călăuză lui Bulow i-ar

fi indicat un alt drum, armata prusacă n-ar fi ajuns la timp pentru a hotărî soarta bătăliei.

Cu o structură hipertextuală am putea rescrie bătălia de la Waterloo, făcând în aşa fel încât să ajungă francezii lui Grouchy şi nu nemţii lui Blücher, şi există nişte *war games* care ne permit s-o facem, spre marele nostru amuzament. Dar măreţia tragică a paginilor scrise de Hugo stă în faptul că (dincolo de dorinţele noastre) lucrurile se petrec totuşi aşa cum se petrec. Frumuseţea romanului *Război şi pace* este că agonia prinţului Andrei se încheie cu moartea sa, oricât ne-ar displace. Uimirea îndurerată pe care ne-o produce orice nouă lectură a marilor tragici este că eroii lor, care ar fi putut să scape de un destin crud, nu înţeleg, din slăbiciune sau orbire, încotro se îndreaptă şi se aruncă în prăpastia pe care au săpat-o cu mâinile lor. De altfel o spune Hugo, după ce ne-a arătat ce alte ocazii ar fi putut avea Napoleon la Waterloo: „Era posibil ca Napoleon să câştige bătălia aceea? Răspundem că nu. De ce? Din cauza lui Wellington? Din cauza lui Blücher? Nu. Din cauza lui Dumnezeu."

Asta ne spun toate marile poveşti, uneori substituindu-I lui Dumnezeu destinul, sau legile implacabile ale vieţii. Rolul poveştilor „de neschimbat" este tocmai acesta: împotriva oricărei dorinţe a noastre de a schimba destinul, ele ne fac să pipăim cu mâna imposibilitatea de a-l schimba. Şi în felul acesta, indiferent de povestea spusă, ea este şi povestea noastră, şi de aceea le citim şi le îndrăgim. De severa lor lecţie „a înfrângerii" avem nevoie. Naraţiunea hipertextuală ne poate educa în spiritul libertăţii şi al creativităţii. E bine, dar nu e de ajuns. Poveştile *gata scrise* ne învaţă să şi murim.

1995

DEŞI E ÎN ZADAR VORBIREA

Polemici despre mijloacele de informare

Ziarelor, ați devenit sclavele televiziunii

Sunt sau nu sunt prin urmare tembele italiencele? Dacă cineva ar fi anunțat acum două luni că, după asasinarea lui Falcone și Borsellino, publicul cultivat italian va fi interesat de acest subiect, aș fi spus că face o glumă de prost-gust. O fi însă Andrea Barbato profet (vezi *L'Espresso*, nr. 33): în curând vom discuta dacă tembelismul e de dreapta sau de stânga. Riscăm să rămânem excluși din Europa, și ne întrebăm dacă tembelii sunt femeile.

Totul a pornit de la o ieșire necontrolată a lui Federico Zeri (*L'Espresso*, nr. 31). Se poate începe o dezbatere socio-bio-filozofică dintr-o ieșire necontrolată? Este un exemplu tipic despre felul în care presa se autoalimentează, creând false probleme, nu doar pe timpul verii, dar și în plină iarnă. În vremuri de strictă cenzură, televiziunea inventase „batjocura în lanț": tu faci o emisiune tâmpită și eu fac alta pentru a-mi bate joc de ea (lumea din afară rămâne în felul ăsta neimplicată și nimeni nu are ce reproșa). Cu presa se întâmplă însă ceva mai rău: a început să vampirizeze și televiziunea, nu doar pe ea însăși. Dezbaterea despre femeile tembele a ocupat paginile interioare fiindcă a pornit de la un ziar. Dacă ar fi fost lansată de televiziune, discuția ocupa prima pagină.

Să fim foarte atenți, sunt, firește, subiecte de prima pagină dezbaterea despre concesionarea frecvențelor de televiziune sau o schimbare la nivel înalt la RAI, iar dacă Berlusconi îl

demite pe Funari subiectul are, desigur, subînțelesuri politice. Dar și în acest caz lucrurile apar în prima pagină doar pentru o zi și sunt reluate numai în două situații: dacă Berlusconi dă înapoi sau dacă Funari devine directorul emisiunii de știri a Canalului 1. Cu excepția unor polemici prelungite despre *Samarcanda*, toate celelalte știri despre televiziune care au invadat prima pagină a ziarelor în cursul acestui an trebuiau să rămână în pagina despre spectacole.

Agenda cotidianelor (cum se spune de obicei) este stabilită de televiziune. Oricine poate decide ce anume va apărea în prima pagină a doua zi, stând în izmene în timpul unui interviu cu Pippo Franco.

Cotidianele au și așa o problemă foarte serioasă, fiind în întârziere față de telejurnale, și pentru a remedia acest inconvenient hotărăsc să fie în întârziere și față de transmisiunile de varietăți. Întreaga comunitate a cotidianelor italiene pare animată doar de dorința de a deveni suplimentul emisiunii *Zâmbete și cântece*. Repet, e ceva unic în lume. Așa ceva nu se întâmplă nici în Lumea a Treia, căci acolo ziarele nu au destule pagini. Dar tocmai din cauza asta presa italiană plătește tribut de slugărnicie atât televiziunii, cât și propriilor dezbateri pe care le susține. Cotidianele au prea multe pagini. Au prea multe fiindcă trebuie să atragă publicitate, înțeleg, dar, din privința lucrurilor importante pe care ar trebui să le aflăm noi, sunt prea multe. Și trebuie, prin urmare, să le umple într-un fel. Și dacă totuși în ziua respectivă nu a fost omorât președintele Statelor Unite, e căutat cu disperare cineva dispus să discute dacă sunt sau nu sunt tembele italiencele.

Și dacă nu s-a întâmplat chiar nimic în ziua aceea? Atunci nu trebui să inventezi că s-a întâmplat ceva. Dramatismul cazului ar merita un articol de fond de trei coloane al directorului. Dacă ar exista în cotidiane un articol de fond al directorului ori de câte ori nu se întâmplă nimic, dar de fapt ceva

tot ar fi trebuit să se întâmple, am citi ziarele cu mai mult interes şi respect. Când nu se reuşeşte numirea unui nou secretar al DC şi asistăm la baletul demisiilor înaintate şi apoi retrase de Forlani, mereu şi mereu, ăsta e un fleac menit să provoace mult zgomot, şi este demn să ocupe nişte prime pagini îndurerate.

Depinde, desigur, de priceperea ziaristului să dea dramatism fleacului, pentru a nu-i lăsa pe oameni să se plictisească. Doar aşa îşi reface presa propria imagine curajoasă şi eroică, când reuşeşte să arunce pe prima pagină cel mai dramatic fleac, transformat într-un eveniment jurnalistic mai important decât o revoluţie în Guatemala.

Dar să te dai bătut fiindcă nu se întâmplă nimic şi să oferi doar iluzia de actualitate relatând neînţelegerile dintre Franchi şi Ingrassia, asta e o înşelăciune.

1992

Procesul transmis la televizor este un atentat la Constituție

Am urmărit cu mare tristețe și îngrijorare cetățenească transmisiunea procesului în care a fost condamnat fostul consilier Walter Armanini. Ca persoană înzestrată cu simț moral și respect pentru garanțiile constituționale, eram de partea sa. Nu fiindcă l-aș fi socotit nevinovat (nu am motive să discut sentința), ci fiindcă vedeam chipul unui om expus batjocurii, căruia i se urmărea orice mișcare a buzelor sau scrâșnet al maxilarelor, expus oprobriului milioanelor de spectatori. E o batjocură care ar trebui pedepsită cu închisoarea. E adevărat că, în trecut, execuțiile publice aveau loc în piețe, dar tocmai de asta ne considerăm mai civilizați decât strămoșii noștri. Și de fapt execuția publică era hărăzită unui criminal, în timp ce procesul se face unui inculpat căruia nu i s-a dovedit încă vinovăția.

Tragedia unui proces televizat stă în faptul că el poate distruge și viața unui om nevinovat. Știm cu toții că inculpatul trebuie să răspundă întotdeauna unor întrebări penibile despre viața sa. Cu câteva zile înainte de procesul televizat, s-a putut urmări pe ecranele televizoarelor un film cu Barbra Streisand (după o întâmplare reală) în care acuzata (achitată la urmă) trebuia să mărturisească că este prostituată. Un om acuzat pe nedrept de violență sexuală ar putea să se apere demonstrând că e castrat. Și noi ne-am dori ca acest inocent, și așa nefericit, să devină bătaia de joc a întregii țări?

Procesul este public? Desigur, dar e nevoie să stabilim conceptul de publicitate. Examenele universitare sunt publice, în sensul că oricine poate asista la ele pentru a verifica dacă decurg conform normelor. Mi se întâmplă adesea în timpul unui examen să fiu nevoit să-l umilesc pe cel examinat, pentru a-l determina să se retragă la timp, explicându-i că nu a înțeles nimic, că poate nu are aplicație pentru materiile speculative, oferindu-i câteva sugestii elementare despre cum să citească, să sublinieze, să încerce să repete ceea ce nu a înțeles bine. Nu-mi face plăcere că această umilire are loc în prezența mai multor colegi de-ai săi, dar știu că ei sunt înțelegători, și poate chiar au câte ceva de învățat.

Dar dacă aș ști că scena respectivă e proiectată în fața a milioane de spectatori, sunt convins că persoana aceea n-ar mai avea curajul să se întoarcă acasă. Declarațiile fiscale sunt publice fiindcă orice cetățean se poate duce să le verifice, dar prin Constituție ele pot fi arătate tuturor doar dacă e vorba de o personalitate publică, cum ar fi un deputat, care se supune din proprie voință unui scrutin public. Dar un acuzat nu este acuzat din proprie voință.

Înțeleg că mi se poate obiecta că televiziunea transmite un proces doar după ce s-a stabilit că inculpatul este vinovat. Asta nu mă mulțumește. Suntem datori să apărăm și demnitatea celui vinovat, care plătește oricum altfel. Există vreo diferență între a te supune unui proces la tribunal în prezența a o sută de persoane și a-l suporta la televiziune în prezența atâtor milioane de oameni? Sigur că este. Dacă cineva mă calomniază acasă la mine în prezența a trei martori, îl dau pe ușă afară. Dacă o face pe stradă în fața a două sute de persoane, îl dau în judecată și îi cer daune morale. Umilirea suferită în timpul unui proces la tribunal, în prezența a o sută de persoane interesate într-un fel sau altul de caz, se șterge așa-zicând la închiderea cazului; dar în prezența a milioane

de spectatori, indiferent de felul în care se închide cazul, rămâne o imagine greu de șters, pe care acuzatul o va târî după sine chiar și după ce plătește pentru ce a făcut. Ca să nu mai spun că, așa cum am văzut, transmisiunea televizată este o montare, prin urmare ceea ce se arată publicului nu e procesul în întregime, ci o selecție, făcută după criterii diferite – lucru observat și de Luigi Manconi în *La Stampa*. Ceea ce vedem noi nu este, deci, Justiția în acțiune, ci Televiziunea care interpretează Justiția.

Noi nu avem încă o idee precisă despre felul în care mass media ne pot schimba criteriile privitoare la libertate, intimitate, publicitate. Dar Constituția trebuie urgent s-o hotărască. Asta și fiindcă procurorul, judecătorul, avocații și inculpații sunt constrânși, cred, chiar dacă nu-și dau seama, să se comporte în fața camerelor de luat vederi altfel decât s-ar comporta într-o sală obișnuită de tribunal. Și atunci, dacă admitem că procesul trebuie să se adapteze erei televiziunii, să-l facem în totalitate televiziv, cu judecătorul la Milano, procurorul la Palermo, inculpatul la Florența, legați între ei pe calea undelor, conștienți că se mișcă într-o altă dimensiune.

Dacă mi s-ar întâmpla să fiu târât – chiar ca martor – într-un proces transmis la televiziune, m-aș declara prizonier politic și aș refuza să răspund, indiferent de pedeapsa la care m-aș expune, doar pentru a atrage atenția, așa cum îmi dictează datoria, că este un atentat la Constituție.

1993

Dacă inculpatul consimte, cine protejează martorul?

Scriu Pliculeţul acesta în timpul unei călătorii în afara hotarelor Italiei, şi nu sunt la curent cu mersul polemicii referitoare la transmiterea la televizor a proceselor. Am avut timp să citesc doar că cineva a fost întrebat de ce reacţionează abia acum când sunt judecaţi oameni politici, având în vedere că transmiterea proceselor are loc de o bună bucată de vreme. Întrebare fără îndoială interesantă, numai că eu am atras atenţia asupra acestui fapt încă de la primele transmisiuni, atunci când erau prezentaţi hoţi mărunţi, dintre cei care primesc şi semnează cecuri neacoperite. Am obiectat cu mâhnire, căci procesele acelea alcătuiau o „comedie umană" mişcătoare, iar astăzi a-l vedea pe Di Pietro la lucru e desigur un lucru pasionant şi instructiv. Suntem însă cu toţii de acord că, oricât de instructiv ar fi, nu trebuie să apelezi la vivisecţie pentru a preda anatomia.

Cred că obiecţia cea mai obişnuită este că inculpatul şi-a dat consimţământul. Dar dacă inculpatul, din neştiinţă, vanitate sau dorinţă de autopedepsire, alege să-şi facă singur rău, legea îi interzice să-şi facă rău; dacă refuză un apărător, legea i-l impune din oficiu. Şi chiar dacă inculpatul e de acord, cine protejează martorul? Sunt procese în care o întrebare răuvoitoare obligă un martor să recunoască lucruri care îi pătează numele.

Imaginaţi-vă, în sfârşit, că o persoană este amuzată de o faptă nu prea gravă, şi este atât de sigură că îşi va putea dovedi nevinovăţia încât acceptă liniştită transmiterea dezbaterii; dar procurorul sau avocatul părţii civile sunt atât de hotărâţi (cu bună-credinţă) să-i distrugă apărarea, încât pentru a demonstra că e lipsit de credibilitate, scot la iveală un episod penibil întâmplat cu douăzeci de ani înainte. Persoana respectivă, care ar putea de fapt să fie achitată sau să primească doar trei luni de închisoare cu suspendare, va fi umilită cu mult mai mult decât ar fi meritat.

Dar nu ne referim doar la drepturile inculpatului. Transmiterea procesului dilată într-un mod nedorit conceptul de publicitate a evenimentului deoarece comunicarea de masă diferă de comunicarea faţă în faţă. Cu mijloacele de masă nu există feedback, adică destinatarii nu pot reacţiona şi cel care vorbeşte nu le poate cunoaşte reacţiile. Un proces înseamnă o relaţie între persoane puse faţă în faţă, şi publicul din sală intră în această relaţie, de aceea preşedintele îi supraveghează comportarea, pentru a nu putea influenţa, prin aplauze sau proteste, starea de spirit a actorilor implicaţi în dramă. Când ştii că cinci milioane de spectatori te urmăresc, comportarea oricărui om se va schimba. Publicitatea unei relaţii faţă în faţă trebuie adecvată acestui gen de relaţii.

Înseamnă că procesul nu ar trebui relatat nici în ziare? Nu: când citesc expunerea unui proces într-un ziar ştiu foarte bine că citesc mărturia unei alte persoane, şi mă distanţez psihologic de ea. În schimb ecranul de televizor îmi creează impresia că mă aflu acolo. Dar de fapt nu sunt şi nu particip în întregime la eveniment. Ba chiar, în timp ce inculpatul declară ceva, văd că faţa avocatului părţii civile exprimă scepticism; dar în momentul respectiv nu văd ce expresie are apărătorul sau preşedintele. Nu sunt admis la desfăşurarea unui „fapt", ci urmăresc „relatarea unui fapt", în care cineva

a ales, din fluxul evenimentelor, pe acelea care i se păreau mai semnificative şi mai dramatice.

În plus, dacă sunt admis în sală, nu comentez cu voce tare, nu citesc ziarul, urmăresc tot ce se întâmplă şi sunt impresionat de solemnitatea atmosferei. Când urmăresc la televizor mai fac mereu şi altceva, schimb canalul exact în momentul în care se spune cel mai important lucru, revin pentru alte zece minute în care timp răsfoiesc programul serii. Poziţia mea este *lipsită de responsabilitate* faţă de cei aflaţi în sală, adică nu mă bucur de dreptul de control responsabil, pe care ar trebui să mi-l asigure publicitatea evenimentului, ci de *un drept de a trage cu ochiul.* Felul în care urmăresc procesul seamănă îngrijorător cu felul în care urmăresc un film, mă simt departe de personajele negative sau superior faţă de cele groteşti. Conştiinţa mea e liniştită, nu plătesc nici o vamă. Îmi pot permite chiar să-l înjur pe preşedinte fiindcă mi-e antipatic, lucru pentru care aş fi pedepsit în sală. Suntem siguri că toate astea nu reduc din aureola justiţiei?

Mai înţeleaptă, Biserica ne-a explicat că atunci când liturghia este urmărită la televizor, se pierde sensul de sărbătoare.

1993

Stalinism învechit?

După ce m-am pronunțat împotriva transmiterii proceselor la televizor, am primit o mulțime de scrisori, şi nimeni nu pare să fi înțeles că mă foloseam ca pretext de un proces recent (cel al lui Armanini) pentru a discuta problema în sine – care, o repet de ani de zile, priveşte pe oricine, fie că e acuzat de furtul unui măr sau de comiterea unui măcel. Există însă tendința, la cei care citesc, să absolutizeze exemplul. Dacă aş scrie (atenție, e doar un exemplu) „nu trebuie niciodată să furi, nici (măcar?) borcanul cu dulceață al mamei", aş primi scrisori în care s-ar bate câmpii despre legitimitatea furtului de dulceață, sau una de la onorabilul Chiesa care îmi mulțumeşte că nu l-am implicat în polemică, deoarece el nu a cerut nimănui vreun borcan cu dulceață.

O altă caracteristică a scrisorilor acestora este mânia, dincolo de orice logică. Un student indignat îmi scrie: „Cum e posibil să nu vă revoltați în nici un fel împotriva insolenței lui Armanini?" Dar eu mă revolt şi împotriva insolenței lui Riina şi în acelaşi timp susțin că nu trebuie judecat la televiziune nici Riina (care, după cum se spune, foloseşte televiziunea pentru propriile insolențe). Susțin că nu trebuie judecați la televizor nici Rina Fort, nici monstrul din strada Salaria sau fabricanta de săpunuri Leonarda Cianciulli. E chiar aşa de greu să faci deosebirea între sentimentele personale şi o reflecție obiectivă asupra justiției? Ştiu că e greu, altfel nu ar exista

atâția susținători ai pedepsei cu moartea. Pe cel care a omorât un copil trebuie oare să-l facem bucățele în piața publică? În fața unor crime feroce avem o pornire instinctivă, dar dacă suntem oameni civilizați trebuie să ne stăpânim mânia și să spunem nu. Nu trebuie, altfel devenim asemenea lui.

Un cititor mai ponderat îmi spune că îmi dă dreptate, dar că ar trebui să se facă o excepție pentru cei care au ales să fie persoane publice – aleși ai poporului; ei trebuie să dea socoteală poporului. Dar nu a sesizat că eu nu spun că persoanele publice nu au obligația de a da socoteală de faptele lor nepermise, și nu spun că ele nu ar trebui făcute publice la telejurnal. Spun că un proces la televiziune își pierde caracteristicile tipice unui proces. Și atât. În momentul de față toți italienii cunosc nelegiuirile multor oameni politici, chiar a celor foarte puternici, deși ei n-au apărut încă într-o sală de tribunal. Putem afirma orice despre prezentul nostru dramatic, dar nu și că e lipsit de transparență.

Există persoane care au acționat încălcând legea, și ele trebuie pedepsite exemplar. Dar pedepsite conform legii, și nu date pe mâna mulțimii furioase pentru a le sfâșia. Și – iertare pentru brutalitate – corespondenții mei mi se par a fi prea furioși și lipsiți de rațiune. Am putea discuta desigur dacă transmiterea unui proces la televiziune e tot una cu încredințarea acuzaților unei mulțimi furioase, și s-ar putea ca eu să n-am dreptate. Dar multe dintre scrisorile pe care le-am primit (nu toate) păreau a conține următoarea cerere: „Lăsați-i în seama noastră, chiar și pe calea undelor, și vom face noi dreptate." Prea bine, sunt sentimente omenești, dar vinovate.

Ca exemplu de scrisoare plină de mânie aș cita-o pe cea a unui domn care scrie pe o hârtie cu antetul primarului din Șali Vercellese (sper pentru cetățenii de acolo că e doar gluma unui cheflíu, dar primarul ar face bine să-și încuie cu cheia biroul când pleacă). Acesta îmi scrie: „Vechea copită

nemiloasă a stalinisto-leninistului din dumneavoastră a ieşit la iveală. Vă place tot ce se face pe ascuns. Procesele gen Liubianka şi ale KGB-ului, glonţul în ceafă în cel mai strict secret. Filmul făcut după romanul dumneavoastră *Numele trandafirului* a avut o audienţă maximă la televizor. Oh, burghezie lipsită de memorie." Am fost acuzat de tot felul de lucruri, dar niciodată până acum de stalinism învechit. Răbdare, domnul acesta confundă respectul pentru formă, existent în procedurile justiţiei, cu secretomania, şi respectul pentru drepturile inculpatului cu glonţul în ceafă. Bine că nu suntem în America, unde ar putea candida într-o zi la postul de judecător.

Raţionamentul falsului primar este următorul: ţi-a făcut plăcere să se transmită ceva care te favoriza, acceptă prin urmare să se transmită ceva care dăunează altora, burghez împuţit, stalinist de modă veche (minunată combinaţie de extremisme opuse). Dragă prietene (!!!), să spunem că veţi cere, pe drept cuvânt, să fiţi intervievat la televiziune despre problemele de la Sali Vercellese: v-ar face aceeaşi plăcere dacă v-ar prelua în transmisiune directă (din raţiuni de educaţie sanitară) în ziua în care aţi fi operat de hemoroizi?

1993

La televizor nu se probează nevinovăția. Se respinge acuzația

Multe s-au scris despre procesul lui O.J. Simpson. În America circulă zeci de *O.J. jokes* transmise şi prin Internet. De exemplu, judecătorul îi spune lui Simpson: „Domnule Simpson, aţi fost achitat, sunteţi liber, puteţi să plecaţi şi să vă luaţi lucrurile personale." Şi Simpson spune: „Îmi daţi înapoi şi cuţitul?" Cei care folosesc e-mailul găsesc adresa lui Simpson, care trebuie mai întâi scrisă şi apoi pronunţată cu voce tare: „O.J.@\\\/Esc", adică „slash, slah, slash, backslash, escape". Cruzimi mărunte, expresie a unei situaţii de neîncredere.

Majoritatea americanilor resimt neîncrederea deoarece presupune că Simpson este vinovat, iar sentinţa a urmat criterii dictate de necesităţi politice sau de partizanat rasial. Dar senzaţia de neîncredere ar trebui să persiste chiar în cazul în care, aşa cum îi doresc (pentru el şi pentru justiţie), Simpson ar fi cu adevărat nevinovat. Căci Simpson nu a fost achitat fiindcă era nevinovat, şi nici fiindcă apărarea a reuşit să dovedească cu multă dibăcie că dovezile aduse de acuzaţie nu erau concludente (sau nu numai). Simpson a fost achitat deoarece apărarea a reuşit să respingă acuzaţia, să demonstreze că poliţiştii erau rasişti, mincinoşi şi corupţi, iar procurorul general era în cunoştinţă de cauză.

Atenţie acum, un proces în care se demonstrează că procurorul este atenţionat sau necinstit ar fi în sine o frumoasă

demonstrație de democrație, și măcar dacă s-ar putea proceda așa în multele procese înscenate de diferitele dictaturi. Dar toate acestea se pot petrece doar în împrejurări de excepție. O societate însă în care, constant și deliberat, nu numai acuzarea, dar și completul de judecată sunt sistematic respinse, este o societate în care ceva nu merge cum trebuie.

Și totuși asistăm de la un timp la asemenea situații, nu doar în America, ci, nu știu dacă vă amintiți, și în Italia. Prima reacție a celui anchetat nu este de a dovedi că e nevinovat, sau că dovezile acuzării nu au temei, ci de a arăta opiniei publice că acuzarea nu e mai presus de suspiciune, așa cum ar trebui să fie soția Cezarului. Dacă anchetatul reușește să facă asta, mersul procesului nu mai contează. Fiindcă cea care decide, în procesele transmise la televizor, este opinia publică, care nu are încredere în anchetator și înclină să convingă orice juriu că ar da dovadă de impopularitate dacă i-ar da acestuia dreptate. Prin urmare, procesul televizat nu înseamnă o dezbatere între două părți care prezintă fiecare probe și contraprobe; înseamnă, chiar înainte de proces, un duel mediatizat între viitorii acuzați și viitorii acuzatori (și judecători chiar) cărora anchetatul le contestă dreptul de a-l judeca. Iar verdictul este încredințat opiniei publice (care are idei preconcepute), și nu juraților (care trag concluziile).

În 1993, când au început procesele televizate în cazul Tangentopoli (deja începuseră diversele „zile la judecătorie" televizate), am protestat la rubrica aceasta împotriva procesului public al lui Walter Armanini. Elita intelectuală democratică m-a acoperit cu insulte, de parcă aș fi vrut să apăr corupția. Devenisem complicele lui Craxi. Rezultatele le vedem acum. Procesul Cusani s-a sfârșit cum s-a sfârșit deoarece acuzarea (Di Pietro), prin geniale intuiții, a reușit să câștige simpatia opiniei publice (și, trebuie s-o spunem, avocatul Spazzali n-a folosit tactica respingerii acuzării, înainte și în

timpul procesului). După aceea au înțeles cu toții lecția. Spazzali a pierdut procesul fiindcă a respectat regulile cavalerești de dinaintea televiziunii, căutând să mizeze pe probe și contraprobe. Un naiv, ba chiar mai rău de-atât. Ar fi trebuit să-și schimbe tactica. Secretul victoriei într-un proces televizat este să demonstrezi că procurorul acuzării (și, dacă se poate, judecătorul) este un delincvent.

Acum lecția a fost înțeleasă de toată lumea. Dacă reușești să demonstrezi că acuzatorul tău este un adulterin, plin de păcate, de frivolități sau crime – deși n-au nici o legătură cu procesul –, cauza e câștigată. Procesul e făcut dinainte, de mass media. Ritualul din sala de judecată riscă să se reducă la un simplu ritual, care confirmă judecata mediei.

V-ați dorit televiziunea în sala de judecată. Acum acceptați ca justiția să fie umilită, redusă la rolul de ratificare a verdictelor date de opinia publică. Și țineți minte, data viitoare când veți fi prinși în momentul în care îi dați mită polițistului ce v-a surprins pe când îi zdrobeați capul bunicii cu securea, nu trebuie să vă îngrijiți de ștergerea urmelor de sânge sau să dovediți că la ora aceea erați în altă parte, stând de vorbă cu un cardinal. E de ajuns să demonstrați că cel care v-a surprins cu mâna pe secure nu a declarat acum zece ani la fisc un cadou primit de la amantă (sau amant). Veți deveni persoane demne de respect.

1995

Un sondaj despre sondaje?

În noaptea Anului Nou, în aşteptarea miezului nopţii, se fac tot felul de prostioare nevinovate: snobii joacă la tombolă, cei mai simpli cu duhul cântă Variaţiunile Goldberg la ocarină şi la tobă. Anul trecut, în seara de 31 decembrie, câţiva prieteni au pus la cale un spectacol de marionete, cu participarea liberă a celor prezenţi. Şi când păpuşa Hamlet a început să declame „a fi sau a nu fi", cei prezenţi au cerut în cor un sondaj. Falsificat cum se cuvine, sondajul a dat doi şi ceva la sută pentru „a fi", trei şi încă ceva pentru „a nu fi" şi nouăzeci şi patru la sută pentru „nu ştiu". Atunci cei prezenţi au cerut o dezbatere şi câţiva voluntari au interpretat rolul părintelui Theobald Glunz de la seminarul teologic din Tübingen (implicat în mod special în această „dizolvare a lui a fi", tipică pentru o gândire debilitată), pe doctorul Pilo Biancoponte de la Lib-Lab de la MIT, care enunţa doar formule în stare să-l cufunde pe Giorgio Bocca în cea mai adâncă depresie existenţială, şi un presupus expert japonez care s-a dovedit a fi actor de teatru Nō şi care scotea doar monosilabe melodioase.

Asta ca să arătăm că sondajul a devenit un lucru prea puţin serios. Cine e de vină?

Un sondaj poate fi făcut bine sau prost, iar una dintre modalităţile de a-l face bine este ca întrebarea să nu inducă răspunsul. E firesc ca, atunci când întrebi un eşantion reprezentativ dacă preferă să se prezinte imediat la alegeri sau să

moară în chinuri de SIDA, să se obțină un plebiscit în favoarea tezei guvernului care pleacă. Dar nu e de ajuns să pui întrebări bine alese unui eșantion tot atât de bine ales. Am rămas uimiți cum într-o transmisiune televizată, la începutul dezbaterii doreau cu toții ca fostul ministru al sănătății Francesco De Lorenzo să ajungă la pușcărie, iar la sfârșit mulți își schimbaseră părerea și îi doreau să rămână la casa lui. Dar ăsta e un lucru foarte normal: când discuți între prieteni, se poate întâmpla ca la începutul serii să susții o părere, și după două ore să înclini spre părerea opusă; doar că în dimineața următoare revii la părerea ta. Putem fi întrebați miercuri la nouă seara dacă ne este simpatic cutare om politic abia intervievat la telejurnal, și îi acordăm un certificat de simpatie: asta nu înseamnă deloc că, ajunși după un timp în cabina de vot, îl vom alege pe el. Deci un sondaj asupra sentimentelor de moment ale celor întrebați nu ne spune mare lucru.

Manevrat cu dezinvoltură, sondajul devine un simplu instrument de propagandă, a cărui valoare științifică nu depășește afirmația că nouă dive din zece preferă un anume săpun. Presa i-a acuzat adeseori pe Berlusconi și pe oamenii săi tocmai de folosirea dezinvoltă a armei sondajului. Mi-a căzut însă acum în mână raportul CENSIS referitor la societatea italiană în anul 1994, și am rămas surprins.

Nu mă uimește că în ultimii doi ani totalitatea facturilor referitoare la sondajul politico-electoral și de opinie a crescut de la 2,54 la 5,6 miliarde. Informația neașteptată este că 73% dintre aceste sondaje n-au fost comandate de grupări politice, ci de presă, care publică în proporție de 69,4% rezultatele pe prima pagină, în locul știrilor și al comentariilor. E adevărat că presa ar putea răspunde că își comandă propriul sondaj pentru a oferi o alternativă științifică la anchete pe care le consideră incorecte. Dar aici apare o altă surpriză. Se

dovedeşte că 84,8% din totalul sondajelor (în care se include un procentaj mare dintre cele comandate de ziare) nu prezintă indicaţii metodologice (cum ar fi volumul eşantionului, tehnicile de preluare etc.).

Chiar şi un nepriceput în materie înţelege că un sondaj care nu-şi dezvăluie propriile criterii metodologice e lipsit de valoare, adică are valoarea unui sondaj inventat sau a publicităţii făcute unui detergent care spală mai bine. Ori crezi pe cuvânt, ori nu crezi deloc.

Prin urmare, pe de o parte se face uz tot mai mult de metoda democraţiei directe, sau de plebiscit „în timp real", care ar tinde să înlocuiască sistemele tradiţionale de formare şi controlare a consensului; pe de altă parte, acest sistem nu oferă garanţia propriei obiectivităţi, ba chiar ocoleşte cu dezinvoltură problema. În sfârşit, aşa cum am spus, aceste tipuri de sondaje scot la iveală stări emoţionale trecătoare şi destul de labile, în timp ce de la un sondaj ştiinţific cerem de obicei, dacă se poate, să ia pulsul unor opinii de durată. La fel, se speră, cu cele exprimate de cetăţean în cabina de vot, după ce se stabileşte o medie echilibrată a tuturor emoţiilor încercate pe timpul unei campanii electorale, cântărind opiniile pro şi contra.

1995

Şezutul deputatului

Ca toţi cetăţenii italieni, ştiu şi eu acum cum arată şezutul deputatului Casini. Trebuie să spun că asta nu mi-a îmbogăţit bagajul de cunoştinţe. Deputatul Casini e un tip normal, nu prezintă semne exterioare de diformitate, şi e lesne de imaginat că şi şezutul lui este unul normal. M-am oprit asupra acestui subiect nu doar fiindcă el interesează în continuare presa, ci şi fiindcă a fost abordat acum câteva seri într-o emisiune de televiziune în care era intervievat, ca un erou al timpurilor noastre, cutare fotograf care reuşise (fiţi atenţi) după multe şi pasionante urmăriri să-l fotografieze pe profesorul Prodi în timp ce făcea baie. În cada sa de acasă, gol şi cu cocoşelul la vedere? Nu, în mare, de unde îi ieşea doar capul, şi se ghiceau nişte chiloţi obişnuiţi.

Ce anume nelinişteşte în poveştile astea, chiar balneare? Onorabilul Casini nu făcea nimic neobişnuit, se schimba într-un loc accesibil publicului, aşa cum face toată lumea la mare. De Prodi, nici să nu mai vorbim. Oare a procedat rău fotograful care se tot învârte şi caută să spioneze pe gaura cheii? Puneţi-vă în locul unui amărât care nu a reuşit să devină Robert Capa, Cartier-Bresson, Avedon, Toscani, sau mai ştiu eu cine. Află că va fi bine plătit dacă descoperă ţâţe şi fese în locuri unde nu sunt expuse pentru spectacol, şi la urmă ajunge să fie intervievat de televiziune... În fond, cine bate

drumurile are o existență mai grea și nu se bucură de prea mare prestigiu social.

E vinovat oare cel care cumpără, subvenționând astfel, revistele în care apar țâțe și fese personale? N-aș vrea să fiu prea moralist nici în acest caz. Nu e vorba nici de voyeurism (o activitate mai degrabă sportivă, care cere să stai la pândă timp îndelungat și îți aduce mândria de a fi singurul, sau singura, care vede), și nici nu are vreo legătură cu consumul de pornografie, care e bună când aprinde simțurile – și chiar dacă am presupune că cineva se excită văzând șezutul onorabilului Casini, nu văd cum i-ar putea aprinde Prodi fantezia, vârât în Mediterana până la gât. Cumpărarea revistelor indiscrete satisface plăcerea normală de a demitiza, pe care o încearcă oricine când vede un președinte de republică (vă amintiți de Gronchi?) căzând de pe un scaun în loja operei. O spun toate tratatele despre comic: când o bătrânică oarecare alunecă pe stradă ne trezește mila, dar un general (pe timpul ceremoniei din 2 iunie) care se împiedică coborând scara de la Altarul Patriei și o ia cu capul în jos cât e scara de lungă l-ar face și pe un sfânt să râdă în hohote.

Problema nu e nicidecum că oamenii normali se amuză de asemenea lucruri câteodată, când ele se petrec întâmplător, dar o persoană care vânează în fiecare săptămână fese goale ar face bine poate să consulte un psiholog. În *L'Espresso* din 28 iulie, Carlo Ripa di Meana (referindu-se la șezutul lui Casini) afirma că e corect să-i dezbrăcăm pe oamenii politici, fiindcă „un lider are partea sa omenească pe care alegătorul trebuie s-o cunoască". Dar ce înseamnă „parte omenească"? Admit că prin dezvăluirea faptului că un om politic se cuplează *more ferino* cu o dansatoare din buric poate contribui, dacă chiar asta vrem, la dezvăluirea unei caracteristici a omenescului său. Dar să-l fotografiezi în timp ce-și face nevoile în baia din locuința sa nu ne spune nimic în plus față de ceea

ce ştiam deja, respectiv că aparţine speciei umane. Ar fi o bombă doar dacă am descoperi că se uşurează prin urechi (caz unic printre fiinţele vii). Şi mă tot gândesc că cel care cumpără o revistă pentru a afla, de exemplu, că Ripa di Meana îşi face nevoile la fel ca noi toţi, nu este poate un tip normal, ceva nu merge cum trebuie în viaţa sa.

Prin urmare au dreptul de a trăi şi voyeurii liofilizaţi, iar reviste de acest gen se găsesc în toate ţările. Problema este alta. Eu nu am văzut şezutul lui Casini în revista *Eva Tremila*: l-am văzut în principalele cotidiane şi reviste italiene, inclusiv în *L'Espresso* din 28 iulie. Presa „serioasă" este cea care a făcut din şezutul onorabilului Casini imaginea cea mai difuzată în popor, la concurenţă cu *Angelus* al lui Millet (considerată de statistici imaginea cea mai reprodusă în lume, mai mult decât *Gioconda* şi *Venus din Milo*).

Firește, ca şi acei moralişti care, când sunt surprinşi într-un bordel, spun că au venit acolo doar pentru a înţelege câtă mizerie e pe lume, presa serioasă a „urlat" contra feselor lui Casini având aerul că nu sunt de acord cu fotografierea lor. Dar de fapt se bucura, fiindcă, după atâtea ştiri dramatice care încarcă celelalte pagini, mai trebuie să şi amuzi cititorul.

1995

Cum să dai ştirea despre ştirea că ştirile nu trebuie preluate

Am discutat în diferite Pliculeţe despre obiceiul, răspândit în toată presa italiană, de a publica articole în care se spune că într-un alt ziar a fost sau urmează să fie publicat un anume articol. Chiar dacă nu a făcut înadins, *L'Espresso* a difuzat anticipat un comunicat de presă în care se vorbea despre conţinutul următorului meu Pliculeţ. A comunica dinainte sumarele sau articolele importante din numărul următor este un obicei comun, şi pentru cititorul ziarului A poate fi de folos o notiţă în care să fie informat despre sumarul ziarului B. Fapt este că, înainte cu o zi ca *L'Espresso* să apară, mi-au telefonat de la un alt ziar şi mi s-a cerut să-mi expun părerea despre articolul meu (ce urma să apară) în care deplângeam preluarea în exces a articolelor apărute în alte ziare.

Am răspuns desigur că, deoarece criticam un obicei prost, nu înţelegeam să intru în joc, şi că mi se părea ciudat să mi se ceară părerea despre un articol al meu, având în vedere că, în ordine, a) era o prostie să repet la telefon ceea ce scrisesem deja (de fapt asta era intenţia secretă a celui care întreba), b) era puţin probabil că îi voi oferi intervievatorului o bombă publicitară afirmând că tot ce scrisesem era o adunătură de tâmpenii, c) era de prost-gust să-mi aduc un elogiu disproporţionat. Cel care lua interviul a întrebat atunci cum de scrisesem un articol într-un ziar pentru a mă plânge că ziarele discută despre ziare. I-am tăiat-o scurt spunându-i că greşeala este

omenească. Episodul acesta mă îndeamnă să lămuresc unele aspecte, simple în sine, pe care nu toată lumea le observă. Se face o confuzie între critică, reluare inevitabilă a unor ştiri răsunătoare, şi „preluare". Avem de-a face cu o reluare inevitabilă când trimisul special al ziarului A face dezvăluirea că a localizat comoara lui Dongo; este de la sine înţeles că ziarul B nu poate să nu difuzeze această ştire, chiar dacă va încerca după aceea să mai recupereze din pagubă trimiţându-şi un reporter pentru a lămuri aspectele rămase neelucidate de primul ziar. Avem de-a face cu o critică atunci când Neri, de la ziarul A, intră în polemică cu articolul lui Bianchi apărut în ziarul B.

Ce înţeleg prin preluare? Să dăm un exemplu. Celebrul scriitor Neri publică la Mondadori un roman extraordinar (*Castelul blestemat*) în care se povestesc o serie de crime misterioase, şi la urmă se descoperă că asasinul era majordomul. Celebrul scriitor Bianchi poate publica la Rizzoli o carte intitulată *Proza ambiguă a lui Neri* în care rezumă romanul lui Neri despre care spune că e o capodoperă, sau îi discută stilul, construcţia narativă, ideologia. Aceasta se numeşte critică literară. Dar dacă Bianchi publică la Rizzoli o altă carte intitulată *Castelul blestemat* care începe aşa: „Conform romanului scris de curând de Neri..." şi urmează cuvânt cu cuvânt romanul lui Neri (cel mult câteva mici tăieturi), asta nu este critică literară şi nici creaţie narativă. Nici plagiat nu va fi, căci sursa este dezvăluită imediat, dar e cu siguranţă preluare.

Putem să facem variaţii pe această temă. Montale publică poezia: „Am întâlnit adesea răul de a trăi / era râul care gâlgâie sugrumat..." şi imediat după aceea un alt poet publică o poezie aşa: „Ieri Montale, stând drept pe prag / mi-a recitat această poezie simplă..." şi urmează poezia lui Montale, în întregime. Asta nu va fi nici poezie, nici critică a poeziei, ci o modalitate de a trăi pe seama lucrării altuia.

Când păcătuieşte un ziar printr-o preluare? Să presupunem că la *Araldo di Cantalupo* soseşte o dezmințire a contabilului Fantozzi care sună aşa: „Cronicarul dumneavoastră mi-a atribuit următoarea frază: «Contabilul Filini este un idiot.» Precizez că nu m-am întâlnit niciodată cu cronicarul vostru şi nu am pronunțat fraza respectivă." Cronicarul răspunde mai jos (şi are curajul să semneze!): „Luăm act de precizarea contabilului Fantozzi, dar îl asigur că am preluat din *Corriere di Montegrosso* afirmația sa clară despre contabilul Filini care nu mai e în stare să judece."

Nu mai contează dacă interviul din *Corriere di Montegrosso* era autentic, şi cum s-a putut schimba fraza trecând de la un ziar la altul. Noi aşteptăm de fapt de la un cronicar să pornească eroic în căutarea ultimelor ştiri inedite (cu prețul vieții chiar) şi el se apucă să ne povestească că a puricat ziarele apărute în urmă cu o săptămână! Cel puțin *Araldo di Cantalupo*, cu suplimentul său din hârtie lucioasă costă dublu față de *Corriere di Montegrosso*. Atunci mă abonez la *Corriere di Montegrosso* şi pe tine nu te mai cumpăr.

Diferența aceasta, între a vorbi critic despre felul în care presa dă ştirile şi folosirea ştirilor deja publicate ca şi când ar fi inedite, nu mai e simțită de cititori. Cred că a devenit o boală a jurnalismului. O persoană importantă mi-a răspuns că în felul acesta ziarele se vând mai bine (şi desigur cheltuiala e mai mică). Dar dacă doar asta contează, nu mai am ce spune.

1995

Punerea în scenă a ezitării

Ne întrebăm adesea de ce noua clasă politică pare alcătuită din diletanți derutați, oameni care neagă azi ce au spus ieri, care își schimbă părerile sau aliațele de la un telejurnal la altul, încât îți vine să crezi că erau mai bune zâmbetele enigmatice ale lui Andreotti, tăcerile lui Moro, înțelegerile secrete de pe Transatlantic, excelentele atitudini perifrastice ale părinților republicii. Și deși noua clasă politică are mulți oameni care au ajuns în parlament fără a fi trecut, așa cum se întâmpla la începuturile republicii, prin școala dură a intrigilor de partid sau prin sforăria administrației locale, e ușor de observat că Noul Stil de care ne plângem i-a sedus și pe cei care proveneau din această școală. Prin urmare, dacă evoluția actuală nu poate fi pusă pe seama unor simple defecte personale, va trebui să-i căutăm cauzele în mediul înconjurător.

Fiecare dintre noi (instalator, medic sau bancher) exercită o meserie al cărei succes depinde și de încrederea altora în capacitatea noastră de a avea păreri clare, de a lua decizii raționale și rapide, dar bine gândite. Poate că li s-a întâmplat multora dintre noi să-și dorească o mașină nouă, după ce au consultat reviste de specialitate, au vizitat saloane auto, au ochit pe stradă modele noi, au zăbovit în fața casei pentru a vedea de aproape, din față și din spate, mașinile parcate pe trotuar. Poate că luni au fost cuceriți de noua Lancia, marți înclinau pentru ultimul Volvo, miercuri seara erau convinși

de Fiat, şi a doua zi dimineaţa erau siguri că nimic nu întrece un Citroën. La prânz, atraşi de vederea recentă a unui Renault, i-au descris soţiei calităţile acestuia, dar la cină, după cuvintele entuziaste ale unui prieten, rămâneau cuceriţi de Saab.

Se poate întâmpla ca de-a lungul câtorva zile, sau săptămâni, să ne schimbăm ideile aşa cum se învârte o morişcă, încât cei apropiaţi ne vor lua drăgăstos peste picior. Dar după ce hotărârea prinde contur, facem alegerea. Şi ceilalţi ne vor judeca după alegerea făcută – fără să ştie prin ce frământare interioară am trecut până să luăm această decizie.

Dacă exemplul cu maşina nu ni se potriveşte, să ne închipuim că într-o duminică dimineaţă ne aflăm în pat şi ne întrebăm, încă somnoroşi, dacă să ne sculăm şi să facem o plimbare la ţară, riscând ca la întoarcere să nimerim într-un blocaj de circulaţie, sau dacă să ne ducem până în centru ca să luăm un aperitiv într-un bar, temându-ne însă că vom întâlni un prieten prea vorbăreţ, sau dacă să mai dormim un pic, apoi să rămânem în pijama şi să facem ordine în cămara cu unelte sau în bibliotecă. Până la urmă ne sculăm şi după atâtea ezitări prosteşti facem doar unul dintre lucruri. Se întâmplă în viaţă ceea ce se întâmplă şi în ştiinţă: o cercetare serioasă presupune un proces îndelungat de „încercări şi erori", dar la urmă capeţi sau nu capeţi Nobelul, în funcţie de cât de valoroasă e descoperirea.

Dar dacă printr-un fel de cameră de filmat telepatică ar fi filmate şovăielile noastre, ceas de ceas, minut cu minut, şi cunoscuţii noştri le-ar vedea la telejurnal, am fi consideraţi drept nevrotici sadea, sau cel puţin persoane cu principii nesigure şi de mare labilitate emotivă, şi nimeni nu ar mai avea încredere în noi. Sau ar spune că suntem Woody Allen.

Aşa se petrece şi astăzi într-o lume politică pândită minut cu minut de mijloacele de masă. Altădată oamenii politici îşi luau timpul necesar pentru a se consulta, a contracta, a

cântări pro şi contra unei decizii – şi în cursul acestor discuţii secrete îşi schimbau destul de des ideile. La sfârşit erau judecaţi după ceea ce hotărau. Astăzi, din cauza presiunii mass media, sunt obligaţi să-şi expună public toate fazele procesului de *trial and error*. Dacă nu o fac, nu mai apar pe ecrane sau în ziare şi au un dezavantaj faţă de cei care apar. Vor alege de aceea răul mai mic (care devine treptat în mintea lor uşor obnubilată binele cel mare): declară secundă cu secundă tot ce le trece prin cap, lucruri care, atenţie, e foarte normal şi fiziologic să le treacă prin cap, doar că făcându-le imediat publice ele vor ţine de patologie.

Necazul acestui Stil Nou nu este că oamenii politici ajung să fie consideraţi persoane imprevizibile – acesta ar fi un rău neînsemnat. Ci că, văzându-se premiaţi pentru acest comportament printr-o prezentare în mass media, încep să se obişnuiască cu ideea că expunerea publică a ezitărilor este exact lucrul la care aspirau; şi uită că rezultatul final trebuia să fie hotărârea ultimă. Doar că aceasta poate fi amânată la nesfârşit, având în vedere că premiată este ezitarea.

1996

Opus Dei dezminte că eu aş fi Anticristul!

În prima săptămână a lunii februarie mă aflam la Paris pentru a prezenta un CD multimedia la Bibliothèque Nationale, când am primit o serie de telefoane de la ziarişti italieni care mă întrebau ce legătură există între enciclopediile hipertextuale şi Anticrist. Unele întrebări se refereau chiar la relaţiile dintre Internet şi Anticrist, Internet şi Apocalipsă, Apocalipsă şi discheta hipertextuală pe care o prezentam – şi, desigur, între Anticrist şi Bibliothèque Nationale din Paris.

Motivul acestei curiozităţi intempestive era apariţia în *Studi Cattolici* a unui articol în care eram denunţat drept Anticristul.

Mi s-a explicat că, deoarece revista aceasta este în mod obişnuit asociată cu Opus Dei (vă rog fără dezminţiri, deoarece repet doar ce mi s-a spus), ştirea a făcut valuri, a fost reluată de importante cotidiane şi agenţii, şi (mi s-a spus) fusese interpelat până şi un iezuit erudit şi foarte serios care, surprins probabil în zori de telefonul acestor descreieraţi, a negat pe scurt că aş fi Anticristul, după care şi-a continuat somnul.

Am fost tentat să-mi trimit interlocutorii în locul acela (nu la dracu!), fiindcă am învăţat din experienţă că cel care întreabă de Satana şi Anticrist este un subdezvoltat cultural, un pericol social şi numai bun pentru psihiatrie; dar interlocutorii înşişi se scuzau pentru întrebările amintite pe care redacţiile în fierbere îi obligaseră să mi le pună. A doua zi au scris articole foarte abile în care, deşi excludeau că hipertextele

ar avea vreo legătură directă cu Anticristul, lăsau deschisă îndoielii o mică portiță.

Nu am dat importanță știrii fiindcă un alt colaborator de la *Studi Cattolici*, un anume Blondet, publicase deja un pamflet în care se dovedea că Editura Adelphi era o instituție filo-iudaico-masonico-satanistă, și îndelungata mea cercetare a bibliografiei complotismului internațional, de la abatele Barruel la *Protocoalele înțelepților Sionului*, m-a convins că tipul acesta de literatură are succes fiindcă aduce profit economic, având un public larg format din exaltați, ocultiști, neonaziști și tot felul de smintiți.

După ce am revenit în Italia, timp de o săptămână am primit telefoane de la rude și prieteni care se solidarizau cu mine, asigurându-mă că sunt moralmente convinși că eu nu sunt Anticrist, lucru care m-a îmbărbătat deoarece se poate întâmpla să fii totuși un Anticrist fără să-ți dai seama.

Acum câteva zile am primit în sfârșit exemplarul din *Studi Cattolici* însoțit de un bilet amabil al lui Rino Camilleri, autorul articolului în cauză, în care mi se spune că – deoarece ziarele răstălmăceau înțelesul acelui *divertisment* al său – dorea să-l citesc cu ochii mei. Trebuie să-i fac dreptate lui Camilleri, fiindcă articolul său este în mod evident o glumă fantastico-ocultă (cum am scris și eu atâtea!). I s-ar putea reproșa cel mult autorului că l-a publicat într-o revistă în care, câteva pagini mai încolo, se poate citi un articol despre „satanismul" lui Carducci, în care se reia teoria din secolul al XIX-lea despre complotul unor societăți secrete care au provocat toate nenorocirile din lume, de la Revoluția Franceză la UNESCO, pentru a distruge Tronul și Altarul. Nu se poate nega revistei dreptul de a polemiza cu laicismul anticlerical, altfel ce fel de studii catolice ar mai fi, dar tot jucându-te cu comploturi oculte (fără a realiza că toate evenimentele înfierate au avut loc la lumina zilei), ajungi să gândești la fel ca societățile

secrete „gnostico-masonice" cu care se polemizează. Cine îl pomeneşte prea mult pe diavol începe să semene cu el, şi iată cum, într-un context general, chiar o glumă nevinovată poate căpăta miros de sulf.

Dar în afară de obişnuiţii acestor librării întunecate unde se vinde magia, cabala ebraică, antisemitismul nazist şi masoneria Noului Templu (astea sunt minunile sincretismului ezoteric), oricine putea înţelege că articolul lui Camilleri era o joacă asezonată cu cochetării erudite. Problema e cum de presa laică l-a luat drept aur curat.

Cum în asemenea cazuri prostia e exclusă, nu rămâne decât decizia unei false bombe publicitare. Decizie sinucigaşă, fiindcă presupune următoarea filozofie: ştim că cititorii nu înghit orice, dar cum nu mai cred nimic din ce citesc, merită să-i distrăm.

Nu cumva Anticristul (existent printre noi) este jurnalismul de scandal?

1997

O ştire picantă: Iulius Cezar a fost înjunghiat în Senat

Iată ce am citit în ziare în ziua în care D'Alema a fost învestit în funcţia sa. Conform unei anchete din *La Nuova Venezia*, care citează materiale adunate de judecătorul Carlo Mastelloni, tânărul D'Alema era supravegheat la începuturile carierei sale politice de fostul serviciu secret al Ministerului de Interne. Foarte bine, nu e nimic neobişnuit, aş spune, diferitele servicii trebuie să-i cunoască pe cei care intră în scenă, cine sunt şi cine nu sunt, şi dacă sunt cu adevărat secrete, teribile şi ameninţătoare, trebuie să fie întotdeauna pregătite să şantajeze personajele considerate periculoase pentru guvernul în funcţie. Lucruri de-astea se citesc şi în romanele de spionaj, e inutil să ne facem că nu ştim şi să ne scandalizăm.

Ce descoperise atunci acest serviciu secret, punând cu mare grijă într-un dosar ultrasecret? Descoperise că în 1976 revista *Op* a lui Pecorelli deţinea la rândul ei un document strict secret în care se spunea că Berlinguer îl numise pe D'Alema în fruntea FGC, „îngrijorat de evoluţia federaţiei de tineret".

Asta am citit în ziare. Poate cineva gândeşte că documentul strict secret mai conţinea ceva, dar, aşa cum îi cunosc eu pe oameni, inclusiv pe cei care se ocupă de informaţii secrete şi spionaj, nu cred că ne vor mai oferi alte surprize. Orice cititor recunoaşte în informaţiile adunate de acei 007 lucruri pe care le-au citit probabil în anii respectivi în *L'Espresso* sau

în alte ziare. Nu e nici un secret în posibilele motive pentru care şeful unui partid numeşte pe cineva în fruntea federaţiei de tineret. Cu alte cuvinte, ceea ce am aflat este clasicul secret al lui Polichinelle.

Toate acestea ne confirmă lucruri ştiute de toţi şi pe care poate romanele de spionaj nu ni le spun, dar cronica spionajului internaţional le demonstrează cu regularitate monotonă. În general, spionii şi informatorii secreţi sunt nişte trântori pierde-vară, care le strecoară celor care îi plătesc informaţii pe care le primesc abonându-se la *Eco della Stampa* (*Revista presei*) sau răsfoind periodicele după-amieze întregi. Şi cel care plăteşte nu-şi dă seama că i se servesc drept secrete informaţii de domeniu public.

Dar de ce nu-şi dă seama? Prostia nu justifică totul. Adevărul e că şi persoanele cele mai avizate rămân fascinate de scrisorile anonime. Dar o scrisoare anonimă denunţă rareori fapte întâmplătoare, de genul „stimate domn, soţia dumneavoastră vă trădează în fiecare zi la orele cinci cu vecinul de palier". De obicei cel care primeşte o astfel de scrisoare o mototoleşte şi o azvârle înjurând scrisorile anonime. Adevărata scrisoare anonimă de efect, în schimb, transformă în aluzii vagi şi neliniştitoare fapte cunoscute de toţi: „Stimate domn, aţi observat poate că soţia dumneavoastră are o verişoară la Bergamo, care v-a vizitat anul acesta de Paşte. Cine are urechi de auzit..." După o asemenea scrisoare, destinatarul se întreabă îngrozit ce anume o fi vrut scrisoarea să-i dezvăluie, cade în paranoia, îi suspectează pe toţi şi pe toate, şi dacă până la urmă totul e conform scrisorii, îşi va strânge nevasta de gât.

Gândiţi-vă la următoarea scrisoare: „Stimate director al ziarului *L'Espresso*, aţi observat poate că de câteva luni colaboratorul dumneavoastră Umberto Eco nu-şi mai scrie Pliculeţul o dată pe săptămână, ci o dată la cincisprezece zile. Veţi fi

observat poate că, prin alternanță, rubrica este ținută de Eugenio Scalfari – dar atenție, cu alt titlu! V-ați întrebat vreodată ce fel de relație există între aceste două persoane?"

Stimații cititori vor spune că îmi place să glumesc ca de obicei, dar dacă vor fi atenți vor găsi și în ziare exemplele unei asemenea tehnici. Recent de tot am citit un articol care comenta numirea lui Gianni Riotta ca vicedirector al ziarului *La Stampa*, în care pe un ton distrat se aruncau câteva știri de genul, evident, „cine are urechi de auzit". Știrile erau aceleași pe care Riotta, dacă și-ar scrie o autobiografie, le-ar relata fără ezitare: la ce ziare a colaborat, ce prieteni are, ce a spus critica despre cărțile sale etc. Trebuie adăugat că toate aceste informații erau absolut adevărate. Și de domeniul public desigur. Doar modul în care erau relatate le făcea să pară suspecte și aluzive. Îmi închipui că vreun serviciu secret a tăiat imediat pagina și a introdus-o într-un dosar.

1998

XXXXXXXXXXXX
N-ați citit greșit: xxxxxxxxx

A sosit ziua scadenței. *L'Espresso* așteaptă Pliculețul Minervei. Și eu nu am nimic de spus. Sau nu am chef să spun nimic. Gândiți-vă că a umple pagina ca să spun că nu am chef să spun ceva e mai obositor decât a trata un subiect oarecare, inspirându-mă eventual dintr-o știre de ziar. Dar cred că trebuie să spun ceva întru lauda afaziei.

Înțeleg că veți obiecta: de ce nu refuzi să mai trimiți Pliculețul? Fiindcă m-am obligat, un ziar are un ritm al său, tipografia a lăsat pagina goală, dacă nu-l trimit provoc necazuri atâtor oameni care muncesc pentru apariția săptămânalului. Nu pot să lipsesc de la datorie.

De ce nu termin atunci o dată pentru totdeauna? Fiindcă atunci când scrii la același ziar de treizeci de ani, scrii (cum să spun?) din fidelitate, fiindcă s-a instaurat un dialog cu cititorii, fiindcă a fugi ar însemna o josnicie. Nimeni nu este indispensabil, dar dacă ți s-a spus să stai de veghe pe ultima pagină, trebuie să stai. Din încăpățânare, din loialitate, din obișnuință. Și pentru că vine o săptămână în care ai vrea să spui ceva, și e neplăcut să nu ai unde s-o spui. Numai că, pentru a avea spațiul la îndemână, el trebuie păstrat ocupat. Ca personajul acela din *Michel Strogoff* al lui Jules Verne care, pentru a feri telegraful de concurență, a-l ține sub control și a nu-i întrerupe mersul, telegrafia pasaje din Biblie.

De fapt una dintre datoriile jurnalistice ar fi să spui: „Astăzi nu avem nimic de spus, sau tot ce vă putem spune este rutină, trăncăneală, nimicuri. Aceleaşi fleacuri." E păcat să simulezi. Şi totuşi ăsta e blestemul jurnalismului: un număr precis de pagini în fiecare zi sau săptămână lăsată de la Dumnezeu, chiar şi atunci când nu se întâmplă nimic. Altădată lucrurile se rezolvau aşa: dacă era sărbătoare şi nu se întâmpla nimic, se inventa ceva. Pe atunci, era întotdeauna pregătit monstrul din Loch Ness. El era sfântul patron al jurnaliştilor: apărea întotdeauna pentru a alunga tăcerea.

Astăzi monstrul nu mai e de folos: alţi monştri sunt gata să deschidă gura, să declare azi ceea ce vor dezminţi mâine, căci şi aşa cuvintele lor se pierd în zgomotul general şi sunt uitate înainte de venirea serii.

Putem vorbi despre orice, fiindcă până la urmă cititorii uită; iar cititorii s-au obişnuit să uite citind prea multe ştiri lipsite de importanţă. Pe de altă parte, nici ei n-ar suporta să vadă o pagină albă. Pentru a afla că nu era nimic de aflat, şi de citit, vor pagina scrisă de sus până jos. Şi în felul ăsta, pentru a spune că nu ai ce spune într-un ziar, ajungi să scrii: „Cutare nu şi-a scris încă viitoarea carte." Tot o ştire este şi a spune că Nimicul nu face nimic.

Dar ce să faci? Jurnalismul trebuie să menţină canalul de transmisie în activitate. Ca paznicul farului. La un moment dat canalul acela rămas liber îi va servi pentru a spune ceva ce nu trebuie cu nici un preţ trecut sub tăcere.

Ce vis, faimoasa pagină din *Times* plină de publicitate. Astăzi nu s-a întâmplat nimic, şi o spunem punând în prima pagină doar mici anunţuri; ne facem datoria, adică aceea de a vă spune tot ce are importanţă. Astăzi vă spunem că nimic nu are importanţă. Dar nici *Times* nu mai urmează această regulă de aur.

Altădată (cititorii îşi vor aminti), când nu găseam lucruri importante de spus, născoceam „joculeţe", iniţiale, trăsnăi. Dar acum nu mi se pare că mai e timp de „joculeţe". Prea mulţi sunt cei care joacă, şi încă la ruleta rusească.

Astăzi chiar nu am chef să spun nimic. N-am nici o noutate, s-a spus totul. Asta este ştirea pe care am obligaţia să vi-o spun. Sunt clipe în care tăcerea este unica ştire. Dar dacă taci, se va crede că ai un secret. Ei bine, iată bomba: nu am nici măcar secrete. Poate aveţi voi vreunul. Încercaţi voi să scrieţi ceva mai de seamă. Vă ofer un paragraf. Înlocuiţi fiecare X cu o altă literă a alfabetului, la alegere, şi stabiliţi spaţiile goale, limita cuvintelor.

xxxx

TOCĂNIȚĂ DE COPANE FRIPTE

Spicuiri de litere și arte

Nebunii literari

Există un gen eseistic care se poate defini drept istoriografia nebunilor literari şi care se ocupă de autori „demenţi", nu doar din domeniul literaturii, ci şi din cel al ştiinţei. Ca exemplu citez *Histoire littéraire des fous* de Delepierre, 1860, sau lucrări care se ocupă de un singur spaţiu geografic, cum ar fi *Les Fous littéraires du Quercy* de Louis Greil, 1866. Pentru a nu mai vorbi de celebrul Quérard, cu *Supercheries littéraires*, 1845, care se ocupă însă de nebuni ostentativi, adică de plagiatori, apocrifi şi autori de glume editoriale. Aş putea cita unele opere de Isaac D'Israeli, cărţi mai noi precum cea a lui Martine Bigeard despre nebunii literari ai Spaniei din 1500 până în 1650, amplul studiu despre patologia geniului de neamţul Lange-Eichbaum, sau impunătoarea *Les Fous littéraires* de André Blavier (Veyrier, 1982). Găsim printre ele lucrări de mari proporţii care vor să demonstreze imobilitatea Pământului, sau lucrarea unui anume Tardy care dovedeşte că Pământul nostru se roteşte în jurul său în patruzeci şi opt de ore. Indicele cuprinde, printre altele, etimologi fantezişti, cosmologi, profeţi şi mesia, utopişti, inventatori, filantropi, poeţi.

De curând am găsit un volumaş foarte des citat în bibliografii, *Les Fous littéraires* de Philomneste Junior (pseudonimul lui Gustave Brunet), publicat la Bruxelles în 1880. Brunet al nostru, din joacă, din spirit polemic sau din lipsă de metodă, nu face o distincţie clară între opere nebune şi opere (chiar

foarte cuminți) de autori care au suferit în viața particulară de tulburări psihice. El socotește cu siguranță că opera unui nebun este nebunească și că o operă care lui i se pare nebunească trebuie să fie a unui autor nebun.

E evident însă că, față de un Attardi care a publicat în 1875 o carte despre posibilitatea abolirii morții, violente sau naturale, sau de un Henrion care prezentase în 1718 un document despre statura lui Adam, Brunet pune laolaltă diferiți mistici, vizionari, alchimiști și cabaliști, de la Paracelsus la Fludd, de la Cyrano de Bergerac la Sade și Fourier. Brunet mizează uneori pe cazuri fără îndoială singulare, prezentându-l de exemplu pe Wronski, un domn care a publicat mii de pagini de matematică, științe naturale, politică, adresând scrisori țarului Rusiei și altor conducători de state din Europa pentru a le propune o Reformă Totală a Științei Umane și a Mecanicii Cerești, cu scopul de a combate Sinistra Dezordine Revoluționară și societățile secrete. Un anume bancher Arson, care aspira și el la cunoașterea absolută, l-a finanțat multă vreme, după care s-a produs o ruptură violentă între cei doi și Wronski a scris o groază de pagini împotriva lui Arson, intentându-i și un proces, niciodată câștigat, în care cerea două sute de mii de franci pentru furtul unor adevăruri filozofice. Să observăm că Wronski nimerea uneori niște idei, care nu erau de aruncat, iar Jakobson îl citează cu mult respect.

Ceea ce ne face însă să sărim în sus este așezarea în această companie a lui Socrate, Newton, Poe și Walt Whitman, și nu doar a lor. Trebuie să admitem că Brunet are o logică personală: la Whitman găsește o trăsătură de orgoliu și de revoltă, exaltarea propriei individualități și fraze precum „tot ce ating devine divin". Și comentează: „Nu se află aici oare toate simptomele demenței?" Despre Socrate, în special, Brunet se întreabă dacă putem să-l socotim scriitor, căci sărmanul de el nu a lăsat nimic scris, și are îndoieli dacă să-l clasifice

drept nebun pe un domn care afirmă că are un demon familiar. Conchide că, în ambele cazuri, era un caz de monomanie. Despre Newton putem afirma sigur: da, a fost un geniu nemuritor, dar şi de un vizionar care s-a ocupat de cabală şi interpretările Apocalipsei. Şi tot aşa.

Ca orice nebun literar, şi Gustave Brunet ne poate oferi ceva interesant, adică informaţia că nebunia este condiţionată de epoci şi orizonturi filozofice. Vorbeam, în urmă cu o lună, cu un matematician de seamă care mi-a dezvăluit uimit că Leibniz era dement. „Imaginează-ţi", mi-a spus, „am descoperit că omul acesta, care a scris tomuri de logică şi de matematică cu adevărat geniale, a mai scris şi nişte lucrări minore de o fantezie delirantă despre monade şi armonia prestabilită!"

1990

De ce ne prelungesc cărțile viața

Când citim astăzi articole îngrijorate despre viitorul inteligenței umane în fața noilor mașini care se pregătesc să ne înlocuiască memoria, ceva ne sună familiar. Cine mai știe câte ceva, recunoaște imediat pasajul din *Phaidros* al lui Platon, citat de nenumărate ori, în care faraonul îngrijorat îl întreabă pe zeul Toth, inventatorul scrisului, dacă această născocire nu-l va predispune pe om uitării, lipsindu-l, prin urmare, de capacitatea de a gândi.

Aceeași senzație de panică trebuie să-l fi cuprins și pe cel care a văzut pentru prima oară roata. S-o fi gândit că nu vom mai ști să mergem. Poate că pe vremurile acelea oamenii erau mai înzestrați decât noi pentru lungi alergări prin deșerturi și stepe, dar mureau mai devreme, și în ziua de azi ar fi reformați la primul centru militar. Nu vreau să spun cu asta că n-ar trebui să ne îngrijoreze nimic și că vom avea o omenire sănătoasă și frumoasă, obișnuită să mănânce pe iarbă la Cernobîl: oricum, scrisul ne-a ajutat să înțelegem mai bine când trebuie să ne oprim, și cel care nu știe să se oprească este un analfabet, chiar dacă merge pe patru roate.

Neliniștea față de noile forme de fixare a memoriei a existat în toate timpurile. La apariția cărților tipărite, pe o hârtie care dădea impresia că nu va rezista mai mult de cinci sau șase sute de ani, și la gândul că ele puteau încăpea pe mâinile tuturor, precum Biblia lui Luther, primii cumpărători cheltuiau o

avere pentru a ilustra cu miniaturi literele de început, având impresia că se află încă în posesia unor manuscrise pe pergament. Acele incunabule miniate se vând astăzi la preţuri fabuloase, dar adevărul este că volumele tipărite nu mai necesitau miniaturi. Ce am câştigat cu asta? Ce a câştigat omul prin inventarea scrisului, a tiparului, a memoriei electronice?

Valentino Bompiani lansase odată o vorbă: „Un om care citeşte face cât doi." Spusă de un editor, ea ar putea fi luată doar ca o lozincă bine găsită, dar eu cred că ea ne sugerează că scrisul (şi în general limbajul) prelungeşte viaţa. Încă de pe vremea când specia începea să emită primele sale sunete cu înţeles, familiile şi triburile au avut nevoie de bătrâni. Poate că mai înainte nu erau buni de nimic şi erau daţi la o parte când nu mai erau în stare să vâneze. Cu apariţia limbajului însă, bătrânii au devenit memoria speciei: stăteau aşezaţi în cavernă, în jurul focului, şi povesteau lucruri întâmplate (sau despre care se spunea că s-ar fi întâmplat – de aici funcţia miturilor) înainte de naşterea tinerilor. Înainte de a începe cultivarea acestei memorii sociale, omul se năştea lipsit de experienţă, nu avea timp s-o dobândească, şi murea. Mai târziu, un tânăr de douăzeci de ani putea considera că a trăit cinci mii de ani. Cele întâmplate înaintea lui şi ceea ce îl învăţaseră bătrânii alcătuiau memoria sa.

Astăzi cărţile sunt bătrânii noştri. Nu ne dăm seama, dar faţă de un analfabet (sau faţă de cel care este alfabetizat dar nu citeşte), noi suntem bogaţi prin faptul că am trăit foarte multe vieţi, în timp ce el trăieşte sau va trăi doar propria viaţă. Ne amintim nu doar de jocurile copilăriei noastre, ci şi de cele ale lui Proust, am simţit suferinţele iubirii noastre dar şi pe cele ale lui Piram şi Tisbe, am reţinut ceva din înţelepciunea lui Solon, ne-am înfiorat în nopţile cu vânt de pe Sfânta Elena şi ne repetăm, odată cu basmul povestit de bunica, basmele povestite de Şeherezada.

Cineva poate avea impresia că în felul ăsta suntem încă de la naştere teribil de bătrâni. Dar e mai decrepit analfabetul (autentic sau devenit) care suferă de arterioscleroză din copilărie şi nu-şi aminteşte (fiindcă nu ştie) ce s-a întâmplat la Idele lui Martie. Desigur, ne putem aminti şi minciuni, dar cititul ne ajută să stabilim deosebiri. Dacă analfabetul nu ştie despre nedreptăţile îndurate de alţii înseamnă că nu-şi cunoaşte nici propriile drepturi.

Cartea este o asigurare pe viaţă, o mică anticipare a nemuririi. Înspre trecut (vai), şi nu spre viitor. Dar nu le poţi avea pe toate.

1991

Indiferent de Totò, Chaplin e mai bun

În *Corriere della Sera* de lunea trecută, Tullio Kezich îi răspunde lui Renzo Arbore care afirmase că Totò e mai mare decât Chaplin. Kezich observă că Chaplin e un artist complet fiindcă a fost autorul şi regizorul, şi nu doar interpretul filmelor sale, în timp ce Totò a fost doar folosit în fel şi chip, să zicem, ca „material" comic şi adeseori la întâmplare. Precizez că sunt un fan al lui Totò şi nu mă satur să-i revăd filmele, deşi le ştiu pe dinafară, câtă vreme pe Chaplin îl revăd când şi când, aş îndrăzni să spun cu o detaşare respectuoasă. Îl socotesc totuşi pe Chaplin un mare artist, ca Balzac sau Vivaldi, în timp ce Totò rămâne un fenomen unic al comicului instinctiv, un element al naturii, asemenea unei furtuni sau unui amurg.

Poţi admira în fiecare seară amurgul, chiar dacă ştii cum ia sfârşit, dar nu-ţi poţi petrece viaţa privind *Victoria din Samotrace*. Când ne place o femeie, nu încetăm să o căutăm, s-o privim, să ne gândim la ea şi – dacă vrea Domnul – să avem cu ea relaţii sexuale; dar *Simfonia a cincea* a lui Beethoven o ascultăm din când în când, şi vai de noi dacă ne-ar fi cântată în fiecare dimineaţă când ne trezim.

În ce constau mecanismele unei opere care îmi îngăduie să vorbesc într-un caz de marea artă, iar în celălalt de o senzaţie plăcută, de un efect artistic sporadic şi difuz, combinat cu naturaleţe? Iată câteva prime idei (ce pot fi dezvoltate) pentru

stabilirea unei comparații pe text între filmele lui Totò și cele ale lui Chaplin. Mai întâi, posibilitatea universalității. În marea operă, chiar când se povestește o istorie oarecare, destinatarul își poate proiecta propria poveste și toate problemele umanității. Chaplin reușește acest lucru, căci emigranții săi, căutătorii săi de aur, îndrăgostiții fără succes suntem noi toți. De aceea râdem cu jumătate de gură, cu ochii umeziți. Totò rămâne în schimb un napoletan de la periferie, de ale cărui reacții elementare râdem în hohote, simțindu-ne superiori.

Un al doilea element este coerența textului. Nu putem să luăm scena cu Chaplin care-și mănâncă bocancul și s-o introducem în filmul *Timpuri noi*, și nici pe cea cu Chaplin repetând mecanic gestul impus de banda de montaj pentru a o introduce în *Goana după aur*. Fiecare gag al său face „corp comun" cu restul operei. În schimb, scena cu Totò din vagonul de dormit este sublimă (asemenea cerului înstelat deasupra noastră), ea ar putea fi introdusă în oricare dintre filmele sale, și nu contează dacă întruchipează un muzician ratat sau un nobil decăzut. Miraculoasa injecție din secvența cu editorul Zozzogno (sau Tiscordi) s-ar potrivi foarte bine atât în *Totò le Mokò* cât și în *Totò caută nevastă*.

În al treilea rând, e vorba de economie, adică de capacitatea de a renunța la ce e de prisos. Totò s-a încadrat armonios într-o operă închegată doar atunci când un regizor cu mână forte l-a disciplinat și „redus" (cum s-a întâmplat cu Pasolini sau cu scena antologică cu Fu Cimin, din *I soliti ignoti (Necunoscuții obișnuiți)*. În rest, comicul său funcționează prin revărsare și nu mai sfârșește tot repetând „la naiba, adică drace". Arta este rezultatul unui calcul obținut cu echerul, cu compasul și cu eprubeta. Lui Chaplin îi stă bine când se tăvălește pe jos și când repetă fără motiv anumite gesturi sau surâsuri jenate, dar nu-l prinde când nu-și mai stăpânește ticurile. Totò are fără îndoială o tehnică instinctuală și eficientă, dar

o foloseşte fără măsură. Economia unei compoziţii e cea care ne permite să nu recitim sau să revedem prea des marea operă de artă: ne amintim schema, pasajele deosebite, atmosfera. Comicul natural, în schimb, e absorbit cu aviditate, deoarece nu se decantează în memorie, ci îţi gâdilă doar nervii şi măruntaiele.

Analiza ar putea continua. Textele pot fi „anatomizate". Se afirmă adesea că analizând cu precizie anatomică textele ajungi să consideri că *Mickey Mouse jurnalist* e la fel de mare ca *Regele Lear*. Cine spune asta este un neavenit lipsit de gust care nu a citit niciodată o pagină din formaliştii ruşi, sau din Jakobson, din Barthes, din Greimas sau din Cesare Segre. Ar vedea că se întâmplă exact contrariul: doar studiind opera ca pe o strategie gândită a efectelor ne putem explica ceea ce altfel ni se pare a fi o senzaţie inexplicabilă şi putem înţelege de ce Cordelia este mai importantă decât Clarabella.

1992

Bucurie! Mă luminează imensitatea

Povestea e cunoscută de acum: la un concurs şcolar de poezie iese doar pe locul al doilea compoziţia unui şmecheraş care, în glumă, trimisese (drept lucrare proprie) *Seninătate* de Ungaretti (capitolul „Hoinar" din volumul *Bucuria*). Scandal şi acuzaţii. Reacţia cea mai normală mi s-a părut a fi cea a lui Roberto Cotroneo, din ultimul număr al lui *L'Espresso*, care afirmă că nu e obligatoriu, nici pentru un profesor, să cunoască poezia respectivă, şi că dacă a ieşit a doua e un semn că juriul respectiv avea ceva gust poetic. Dar poate că merită să mai spunem ceva în plus.

Există un mic joc care mi s-a propus mai demult, şi care constă în a întreba cine este autorul italian cunoscut din secolul XX a cărui poezie începe cu „Neliniştitoarea libertate a farmecelor" [dar şi „Piedici în calea liberei licitaţii"]. Răspunsurile sunt diferite (Ungaretti? Quasimodo? Nu, Cardarelli...), ca până la urmă să avem teribila revelaţie: este vorba de titlul unui articol din Codicele Rocco despre dreptul la licitaţie. E firesc ca, în climatul dannunzian de atunci, un jurist să prefere mai vechiul cuvânt *incanto* (farmec sau licitaţie), ca să nu mai vorbim de formularea preţioasă. Dar cel familiarizat cu contextul juridic înţelege imediat ce înseamnă o licitaţie liberă. Dacă suntem tentaţi să credem (aşa cum ne sugerează cu viclenie întrebarea) că e vorba de un context poetic, cuvântul *incanto* capătă mii de înţelesuri. Contextul creează

un spațiu, acel spațiu alb atât de important pentru Ungaretti, care învățase de la Mallarmé că e de ajuns să spui „floare" și cuvântul va emana parfumul suav al tuturor florilor absente.

Dar un spațiu alb nu este un element fizic, este un fapt al minții sau, cum am spune azi, o dispoziție de receptare a textului. Dovadă că azi, cunoscându-l bine pe Ungaretti, ne bucurăm de acel „mă luminează imensitatea" chiar dacă este citat fără spațiul alb din jur. Spațiul acela ni-l imaginăm noi.

Un poet scrie folosind cuvinte care se găsesc în dicționar (în afara unor neologisme). Și cuvintele acelea, dacă le găsim singure (sau dacă le izolăm ca și când ar fi singure), par ceea ce sunt, cuvinte din dicționar, cu înțelesul lor cel mai obișnuit. Un prieten de-al meu se produce cu succes seara târziu, când, în tovărășia unor amici, citește poezia *Ploaia în brădet* (D'Annunzio) în dialect romaniol. De fapt o citește ca un locuitor al Romagnei. Se oprește la *Odi* (asculți sau urăști) și nu mai continuă; se înfurie, repetă cuvântul gâfâind. Cum adică *odi*? Pe mine? Pe cine? Dar cum își permite? Să facă el asta... Etc. D'Annunzio sfârșește, vorba aceea, la pământ. De ce? Fiindcă cititorul nu e receptiv la înțelesul poetic. Există o mai veche propunere a lui Borges: încercați să citiți *Imitatio Christi* ca și când ar fi fost scrisă de Céline. Am argumentat într-un eseu de-al meu că până la urmă jocul nu ar da rezultate. Dar asta la urmă. La început e posibil. Când comentatorii mistici ne spun că a citi o poezie înseamnă a fi gata să asculți Ființa Supremă, poate exagerează, dar ei ne spun de fapt că trebuie să fim receptivi la ceva.

La publicarea inițială a poeziei *Seninătate*, lumea literară trebuie să fi fost șocată în primul rând din cauza scurtimii neobișnuite a versurilor: „După atâta / ceață / una / câte una / se arată / stelele..." Astăzi însă, când ungarettismul a devenit prima sursă de inspirație a unui poet prost, care consideră că „Sunt mulțumit" devine poezie dacă e scris „Sunt / mulțumit",

prima reacție critică în fața unei poezii cu versuri foarte scurte este să o etichetezi drept un simplu manierism ermetizant. Cum ați reacționa dacă ați citi ceva care vă amintește de Ungaretti în mijlocul a zeci și sute de poezii în mare parte naive și în mod fatal toate manieriste? Ați socoti că este un pseudo-Ungaretti și ați spune: „Nu e rău, se vede că a citit, dar este o imitație." Altă atitudine ați avea dacă vi s-ar spune: „Printre aceste poezii se află una de Ungaretti. Găsiți-o." Majoritatea dintre voi ați indica poezia *Seninătate*. Înseamnă că sunteți *dispuși* s-o ascultați, și deci s-o identificați.

Toate acestea mai pot însemna că nici un juriu de poezie, pus în fața unei mulțimi de compuneri de naturi diferite, nu este dispus cu adevărat să asculte poezie. S-a tot repetat că audiția poetică presupune liniște, participare, un fel de ceremonie inițiatică. Poezia nu se citește în mijlocul zgomotului. Și o grămadă de texte diferite ca valoare înseamnă zgomot. O serie de informații prezentate fără nici o deosebire de corp și caracter al literelor, ca și când ar fi anunțuri economice, ne împiedică să recunoaștem știrea cu adevărat importantă. Și dacă printre știri s-ar găsi „Plouă", nu ne-am imagina imediat că plouă în brădet.

1992

Duceți-vă la Luvru, acolo se află străm oşul lui *zapping* şi al lui BLOB

La jumătatea lunii octombrie s-a deschis la Luvru o expoziție dedicată lui Giovanni Paolo Pannini (Piacenza 1691–Roma 1765), cu prilejul tricentenarului naşterii. Sunt expuse doar vreo patruzeci de tablouri şi câteva desene, atâtea câte există la Luvru. Refuz să mă interesez de ceva doar cu ocazia centenarelor şi de aceea în anul dedicat lui Rossini l-am ascultat pe Bellini, în anul dedicat lui Columb m-am ocupat de Magellan, când e sărbătorit Piero della Francesca eu mă îndrăgostesc de Sassetta, dacă la Paris este o expoziție etruscă eu vreau să-i văd pe hitiți. De ce? Fiindcă aşa am eu chef, şi nu permit nici unei instituții publice să-mi impună când şi pe cine să iubesc. Dar pentru Pannini am făcut o excepție, fiindcă îmi este simpatic şi nu-l poți vedea oricând.

M-am dus cu speranța că voi vedea foarte multe din „colecțiile de tablouri", dar Luvrul nu are decât două dintre aceste tablouri mari, o schiță şi o imitație. Sunt însă multe ruine frumoase, şi în ansamblu am putut să-mi reîmprospătez câteva gânduri despre acest pictor din secolul al XVIII-lea, despre care nu e obligatoriu să vorbeşti la examenul de maturitate, dar care mi se pare exemplar pentru noi, contemporanii.

Pannini e definit ca un pictor de vederi, dar el ştie să vadă doar opere de artă. Pictează un teatru în care forfotesc spectatorii (micuți, micuți, şi mulți), cu muzicanții pe scenă, dar de fapt ceea ce îl interesează este scenografia, evident creația

altcuiva. Pictează ruine şi mai tot timpul e îndrăgostit de monumentele funerare romane pe care le plasează pretutindeni, alături de monumente ce stau să se prăbuşească şi care n-ar trebui să se afle acolo, conform biroului de turism. Printre ruine încadrează scene din istoria antică, predici de apostoli, întâmplări biblice, şi nu-i pasă deloc că pe timpul acelor poveşti ruinele nu erau deloc în ruină: îi place să zugrăvească monumente distruse.

Urmează colecţiile de tablouri. Pictează colecţii de tablouri, galerii şi saloane imense ce par un album cu timbre, pline cu tablouri până spre înaltul bolţilor, pictate în frescă la rândul lor. Îl pictează pe colecţionar aşezat sau plimbându-se cu mândrie printre comorile sale, se entuziasmează de entuziasmul celor care au colecţionat cu atâta gust, ne oferă de fapt un catalog ilustrat şi, dacă priveşti cu lupa sau cu lanterna, poţi descoperi interesante imitaţii în miniatură din întreaga pictură a secolelor trecute.

În cele două mari tablouri de la Luvru pictează o colecţie de sculpturi şi vederi din Roma antică şi una din Roma modernă. Boloffi al timpului său, în prima lucrare reuşeşte să adune aproape toate monumentele cunoscute ale culturii clasice, şi în cea de-a doua, lucrări de Bernini, Borromini, Sangallo, Vignola, în total cincizeci şi patru de capodopere cunoscute, plus două monumente neidentificate. Insensibil faţă de adevărul muzeal, în prima colecţie îi aşază pe *Hercule Borghese*, pe *Galul murind*, pe *Laocoon* şi *Leul apei fericite*; în cea de a doua, pe *Moise* al lui Michelangelo, pe *David* şi pe *Apolo şi Dafne* ale lui Bernini, leul de la Vila Medici. Pare a prezenta un muzeu al falsurilor, dar dacă ar fi aşa, tabloul său ar fi falsificarea (sau imitaţia) unei serii de falsuri. Nu am verificat dacă Pannini a aşezat pe pereţii galeriilor sale şi tablouri care să reprezinte sălile ce conţin tablouri, dar cred

că ar fi fost în stare. Capodopera sa putea fi un tablou care să reprezinte o colecție formată din tablourile sale.

L-am putea considera pe Pannini drept poetul grotesc al lăcomiei colecționarilor moderni, cântărețul epic al fazei anale posesive. Dar l-am putea vedea și ca pe un prim postmodernist, dacă acest termen mai are vreun sens. Admițând că mai are, iată un pictor sufocat de pictura, de sculptura, de arhitectura trecutului, care în loc să distrugă pentru a da uitării, citează, copiază, reface, și întreaga istorie a artei devine un fel de *bazar* coșmaresc.

Dar mai e ceva. Pannini ar putea fi privit ca primul artist al *zappingului*, strămoșul lui BLOB, profetul universului contemporan al informației paralizate de propria creștere exponențială. Dacă vreți, atunci când priviți o colecție de tablouri pictate de Pannini, vă puteți opri să dați un *zoom* pe un tablou dintre cele o sută cu care el vă copleșește; nu pentru multă vreme însă, fiindcă ajunge să vă întoarceți pentru o clipă privirea și nu mai regăsiți tabloul în cauză, vedeți doar ansamblul, vă fixați asupra unui alt tablou pe care îl veți pierde de asemenea... Colecțiile lui Pannini anunță o seară petrecută la televizor și căutarea noastră gâfâită, cu degetul înnebunit pe telecomandă, supuși delirului care ne tot îndeamnă să vedem totul.

1992

Cărți dezarticulate

Săptămânile trecute am urmărit niște discuții despre valoarea literaturii lui Hesse și despre măsura în care aceasta ar justifica succesul său constant. Făcând abstracție de Hesse, am impresia că a fost un prilej de a readuce în discuție un echivoc cumplit de greu de lămurit, și anume dacă succesul unei opere depinde de valoarea sa sau dacă raportul nu e cumva exact invers. Este un mod de a gândi care s-a dezvoltat ulterior, odată cu difuzarea culturii de masă (de la jumătatea secolului al XIX-lea până în zilele noastre), când produsul are tendința de a face cu ochiul către public și de a-i cultiva înclinațiile mai puțin elevate. În domeniul literelor și al artelor, modelul artistului mare, dar neînțeles și nefericit, este de factură romantică și a căpătat amploare odată cu avangardele secolului XX, care își propuneau să sfideze programatic gusturile existente în epocă, iar refuzul publicului de a-i înțelege era o dovadă de reușită. Lucru valabil pentru Picasso, dar care i-a făcut pe mulți nefericiți să se creadă un anti-Artusi doar fiindcă făcăturile lor îți întorceau stomacul pe dos.

În trecut însă triumfa și modelul artistului răsfățat de cei puternici și idolatrizat de mulțime. Dante a avut eșecuri politice, dar nu literare, dovadă este legenda despre mânia pe care i-a provocat-o fierarul care îi scâlcia versurile, semn că încă din timpul vieții îl admirau și analfabeții. Mari artiști au avut un succes imens și imediat (Vergiliu, Giotto, Shakespeare,

Manzoni şi Tolstoi); alţii la fel de mari au fost disprețuiți sau iubiți de puțini aleşi (Nerval sau Joyce), şi în egală măsură oamenii s-au lăsat seduşi de opere cu o valoare artistică redusă, precum romanele lui Sue sau *Pe aripile vântului.*

Omenirea se străduie de secole să definească condițiile valorii artistice, dar a meditat prea puțin asupra condițiilor succesului, care nu sunt niciodată întâmplătoare. Cele mai evidente sunt legate de opere care întruchipează într-un mod oarecare sentimente şi idealuri în care societatea, sau o parte a ei, doreşte să se recunoască: Corneille, Hesse chiar (cel puțin pentru un segment al tineretului), Brecht, Manzoni, Marseillaisa, Mickey Mouse din perioada politicii New Deal şi Vergiliu din vremea secolului de aur. Nu este o problemă de valoare, ci de adecvare la un întreg sistem de aşteptări.

Alteori succesul se datorează unei anume „cantabilități", calitate care este şi ea independentă de valoarea artistică (adică devine condiție a unei artisticități elementare care poate fi aflată atât într-o operă, cât şi într-un produs artizanal). Verdi e cantabil, dar şi *Pippo nu ştie* e cantabil; poveştile lui Nero Wolfe sunt cantabile, cum sunt şi serialele cu locotenentul Colombo, dar deosebit de cantabil a fost întotdeauna Petrarca. În schimb una dintre marile bijuterii ale literaturii din toate timpurile, *Sylvie* de Nerval, pare cantabilă – în realitate, structura sa armonioasă e atât de complexă încât ea poate fi doar recitită, nu şi ținută minte pe dinafară. Vivaldi e cantabil, Debussy nu.

Cu ceva timp în urmă, încercând să explic de ce *Casablanca* a devenit obiect de cult, am emis ipoteza că o condiție a succesului şi a cultului ar fi „dezarticularea" operei. *Casablanca* a fost compus din fragmente şi bucățele, introducându-se toate clişeele posibile, şi a rezultat un manual pentru cinefili. Tocmai de aceea poate fi folosit, ca să zic aşa, pe fragmente separate, fiecare dintre ele devenind citate, arhetipuri. Dar

dincolo de dezarticulare mai există şi posibilitatea de a fi dezarticulat. Într-un eseu memorabil, Eliot lansase ideea că acesta ar fi motivul succesului lui *Hamlet*, cea mai puţin închegată şi rotund construită dintre tragediile shakespeariene, o fuziune incomplet reuşită între surse diferite, care devine frumoasă prin interesul suscitat, şi nu interesantă prin frumuseţe. *Divina Comedie* nu este deloc dezarticulată, dar ea poate fi într-atât de dezarticulată, încât fanaticii săi ajung să născocească criptografii danteşti, folosindu-se de versuri izolate şi separate.

Imensul succes de milenii al Bibliei se datorează posibilităţii de a fi dezarticulată, având în vedere (Dumnezeu să mă ierte) că a fost scrisă de mai multe mâini. *Hamlet* rămâne o operă sublimă, în timp ce *Rocky Horror Picture Show* (trebuie să o spunem) este o porcărie împuţită, şi totuşi amândouă sunt obiecte de cult, una pentru posibilitatea de a fi dezarticulată şi cealaltă fiindcă e atât de dezarticulată, încât permite orice joc posibil de interacţiuni. Şi mai rămâne un alt obiect enigmatic de cult (dar nu popular), care este *Finnegans Wake* de Joyce: concepută în mod voit tocmai pentru a fi dezarticulată la nesfârşit.

1992

Noţionism şi noţiuni

Cu vreo zece zile în urmă, *La Stampa* a redeschis discuţia despre noţionism, termen ce pare că a revenit la modă. Cu siguranţă contestările din '68 şi diferitele reforme sau schimbări empirice din învăţământ au căutat să elimine orice formă de învăţare bazată pe studiul unor simple noţiuni, şi „noţionism" devenise un cuvânt îngrozitor. Fiindcă îmi imaginez că, cel puţin în şcoli, mica problemă va provoca o dezbatere, aş vrea să fac câteva diferenţieri. Mai înainte de toate, să deosebim noţiunile de noţionism. Indiferent de ocupaţia unei persoane, ea are nevoie să posede unele noţiuni, şi atunci când citeşte că a avut loc o debarcare în Somalia, e bine să aibă o cât de mică idee despre unde se găseşte această ţară.

Dar ce trebuie să ştie o persoană, care se consideră cultă, despre istoria Somaliei? A fi cult nu înseamnă să-ţi aminteşti toate noţiunile, ci să ştii unde le poţi căuta. Să presupunem că ştiţi prea puţin despre Joachim Murat, că sunteţi ales pe neaşteptate asesor comunal la Pizzo Calabro şi vi se spune la orele 11 dimineaţa că la două urmează să se discute în consiliu despre organizarea unei comemorări a acelui personaj; în răstimp de trei ore trebuie să găsiţi informaţiile care vă vor permite să participaţi la discuţie în mod onorabil. A fi cult înseamnă a şti că, în lipsa unei enciclopedii, puteţi căuta noţiunile despre Murat într-o carte de istorie, şi nu într-una de filozofie, şi nu în primul volum, ci în cel de-al treilea.

Lipsa unui cadru mental este ceea ce deosebeşte un autodidact de o persoană cultă: autodidactul poate şti totul despre Zanzibar, dar nimic despre Somalia, şi să nu aibă habar că se găsesc pe aceeaşi coastă de răsărit a Africii. Persoana cultă poate cunoaşte puţin despre amândouă, dar ştie că atunci când se uită în atlas trebuie să le caute la dreapta, şi nu la stânga hărţii.

De aceea greşesc unii reformatori americani ai educaţiei, care ar vrea ca negrii din America să studieze la universitate doar istoria vechiului Imperiu Mali, nu şi pe Platon. Din punct de vedere cultural, noi, occidentalii, suntem, cu siguranţă, handicapaţi neştiind nimic despre Imperiul Mali, dar un afroamerican ar rămâne handicapat mental dacă nu ar şti să plaseze istoria Maliului în funcţie de cea a Europei.

A avea noţiuni înseamnă a te îmbogăţi cu informaţii utile. Cred că e bine ca un tânăr să aibă o idee vagă despre unde se află Zanzibar, chiar dacă în viaţă va avea puţine ocazii de a utiliza noţiunea. Aceste noţiuni se capătă fără efort, e de ajuns să fii puţin curios şi să ai o memorie bună. Iar memoria poate fi antrenată învăţând pe dinafară o strofă din Ariosto în fiecare zi, aşa cum cu toţii ar trebui să facem câteva exerciţii de gimnastică, chiar şi cei mai în vârstă, înainte de duş.

Există un gust noţionistic, pe care l-aş numi gimnastic, pe care nu strică să-l cultivăm. E de ajuns să-i cunoaştem exact valoarea. Mi se pare amuzant, mie cel puţin, ca la o cină cu prieteni de acelaşi calibru sportiv să le arunc o provocare, ştiu eu, despre *Cei trei muschetari*. Pe ce stradă locuia Athos? Dar Aramis? De ce s-a înşelat Dumas când a indicat strada unde locuia Aramis? Încercaţi şi voi, şi, vă rog, nu trebuie să-mi scrieţi, fiindcă eu ştiu. Puteţi să lansaţi provocări pe Internet într-un campionat oarecare.

Noţionismul ca sport devine un fel de joc ca la circ: campionul la întrebări îşi demonstrează noţionismul aşa cum

leul îşi arată agilitatea la circ. Nu e nimic rău în urmărirea amuzată a unui concurs cu întrebări, chiar dacă ştim că întâlnirea e trucată. Atenţie, nu spun că un concurent primeşte răspunsurile corecte cu doar câteva ore înainte (cum s-a întâmplat în America cu scandalul Van Doren), ci că un organizator de concurs a verificat cunoştinţele candidatului, ştie ce surse de informaţie are şi de aceea îi vine uşor să favorizeze un candidat devenit popular şi să pună în dificultate un candidat mediocru.

Trebuie să evităm punerea semnului de egalitate între noţionism şi cultură, dar persoana cultă trebuie să aibă o anume înclinaţie pentru noţionism, din raţiuni de sănătate mintală. Şi în sfârşit, trebuie să fim în stare să facem deosebirea între noţiune şi cunoaştere, deşi nu e lucru uşor. Pentru un medic, a şti când şi-a scris Jean-Jacques Rousseau eseul despre originile limbajului reprezintă doar o noţiune, şi e suficient dacă ştie în ce interval al secolului a trăit Rousseau şi de ce este atât de important pentru noi. Dar pentru un specialist în filozofia secolului al XVIII-lea, problema este fundamentală, fiindcă există o discuţie întreagă în legătură cu deceniul în care a fost scrisă această carte, prin urmare data nu mai este o noţiune, ci o informaţie esenţială pentru a înţelege gândirea lui Rousseau.

1992

Elogiul clasicilor

Se spune că în această perioadă de criză a cărții clasicii se vând bine. Şi nu doar cei în ediții de o mie de lire, ci şi cei în casetă. Şi nu doar cei din linia întâi, ca Platon, dar şi cei din linia a doua, precum Cicero; şi întrucât sunt citiți şi materialişti ca Epicur şi panteişti ca Plotin, nu e vorba nici de revenirea dreptei, nici de avansarea stângii. Să zicem că editorii, intuind înclinațiile publicului, şi-au dat seama că, într-un moment de prăbuşire şi restructurare a tuturor valorilor, cititorii caută ceva sigur. De ce oferă clasicii siguranță? Fiindcă clasicul e un autor care, în special în perioadele când se copia de mână, i-a îndemnat pe mulți să-l recopieze, şi a înfrânt de-a lungul secolelor inerția timpului şi sirenele uitării. S-au salvat şi autori care nu valorau nici cât prețul pergamentului, în timp ce alții, poate foarte mari, au fost condamnați la uitare perpetuă; din punct de vedere statistic însă, comunitatea oamenilor a reacționat conform unui bun-simț sănătos şi e foarte probabil ca un autor devenit clasic să mai aibă şi azi ceva folositor de spus.

Un alt motiv este că într-o perioadă de criză riscăm să nu mai ştim cine suntem. Un clasic însă nu ne spune doar cum se gândea în timpuri îndepărtate, ci ne ajută să descoperim ce anume şi de ce mai gândim astăzi în acel mod. A citi un clasic este ca şi când am psihanaliza cultura noastră actuală, regăsim urme, amintiri, scheme, scene primitive... Iată,

exclamăm, acum am înțeles de ce sunt așa – sau de ce unii se străduiesc să mă facă să fiu așa: totul a început de la aceste pagini pe care le citesc acum. Și redescoperim că suntem încă aristotelici, sau platonicieni, sau augustinieni, în felul în care ne structurăm experiența – și chiar în felul în care nu reușim s-o facem.

Lectura clasicilor este o călătorie spre rădăcini. Adesea rădăcinile nu sunt căutate din nostalgie pentru ceva cunoscut nouă, ci pentru sentimentul confuz că am crescut dintr-un trunchi neștiut. Americanul din naștere, care simte deodată nevoia *să se întoarcă* (ducându-se pentru prima dată) în țara în care s-au născut bunicii săi, face o călătorie motivată de o posibilă nostalgie. Orice cititor care-i descoperă pe clasici este un american, naturalizat de nenumărate generații, care simte nevoia de a cunoaște câte ceva despre înaintașii săi, pentru a-i regăsi prezenți în gândurile proprii, în gesturi, în trăsăturile chipului.

O altă surpriză minunată pe care ne-o rezervă clasicii este aceea că ne arată că erau mai moderni decât noi. Rămân mereu stupefiat înaintea unor gânditori de peste ocean, dezrădăcinați cultural, ale căror bibliografii prezintă doar cărți publicate în ultimul deceniu, care elaborează o anumită idee, dar o dezvoltă adesea greșit, fără a avea habar că o idee analoagă fusese dezvoltată mult mai bine acum o mie de ani (sau se dovedise sterilă încă de acum o mie de ani).

Citesc zilele acestea *Il Maestro e la parola* (*Maestrul și cuvântul*) de Sfântul Augustin (Augustin pentru cei apropiați), publicată la Rusconi, cu introducerea și în îngrijirea Mariei Bettetini. Conține câteva mici tratate, dintre care aș recomanda citirea lui *De magistro*. S-ar putea spune că ne duce cu gândul la ce are mai reușit Wittgenstein, dacă Wittgenstein nu ne-ar aminti de tot ce e mai reușit la Augustin. Se poate vedea cum, dintr-o simplă plimbare cu Adeodat, fiul său

natural (ei da, înainte de a deveni sfânt, pungaşul avusese o încurcătură), tatăl-maestru se pricepe să extragă o serie de învăţături fulgurante despre ce înseamnă a vorbi. Spun „dintr-o plimbare" şi nu pur şi simplu „în timpul unei plimbări", căci însăşi experienţa fizică a mersului îi sugerează uneori lui Augustin cum să explice mai bine modul de întrebuinţare a cuvintelor, cu ajutorul gesturilor, al mişcărilor, al opririlor sau al grăbirii pasului... Când un clasic ne este atât de aproape, simţim regretul că nu l-am citit mai din timp.

Zilele trecute a venit la mine un student la filozofie, care m-a întrebat ce trebuie să citească pentru a învăţa să raţioneze corect. I-am sugerat *Eseu asupra intelectului omenesc*, de Locke. M-a întrebat de ce tocmai această carte, şi i-am răspuns că dacă aş fi avut altă dispoziţie în ziua aia i-aş fi putut recomanda foarte bine un dialog din Platon, sau *Discurs asupra metodei*. Dar cum de undeva trebuie să începi, Locke i-ar oferi exemplul unui domn care raţiona corect, stând de vorbă cu prietenii la modul amabil, şi fără a trebui să întrebuinţeze cuvinte greu de înţeles. M-a întrebat dacă lectura aceasta îi va servi pentru o cercetare pe care o făcea. I-am spus că-i va folosi chiar dacă pe urmă va deveni vânzător de maşini la mâna a doua. Pur şi simplu va face cunoştinţă cu un om care merita să fie cunoscut. La asta e bună lectura clasicilor.

1993

Un tratat despre scobitori

Nu vă imaginați poate cât de savuroasă este lectura cataloagelor de cărți vechi. Nu doar pentru colecționar, interesat de frumusețea sau vechimea exemplarului, dar și pentru curiosul în căutare de lucruri neobișnuite.

Mi-a căzut în mâini catalogul *Cabinet des curiosités II* al librăriei pariziene Intersigne, și răsfoind lista acestor 535 de titluri sunt ispitit să le citesc pe toate. Las deoparte excelente publicații medicale din epoca pozitivismului: analize despre nebunia lui Rousseau sau a lui E.T.A. Hoffman, sau un *Mahomed privit ca alienat*, din 1842; experimente de transplant de testicule de la maimuță la om; proteze de testicule din argint; operele faimosului Tissot despre masturbare (cauzatoare de orbire, surditate, demență precoce ș.a.): o mică lucrare în care se denunță pericolul reprezentat de sifilis ca posibilă cauză a tuberculozei; o alta despre necrofagie, din 1901. Mă opresc la titluri mult mai puțin științifice, și le voi traduce cel mult titlul în italiană, chiar dacă e vorba de lucrări franțuzești.

Aș vrea să-l am pe un anume Andrieu, *Despre scobitori și neajunsurile lor*, 1869. Mă atrage Ecochoard, despre diferitele tehnici de tragere în țeapă, sau Fournel, *Despre funcția loviturilor de baston* (1858), unde se oferă o listă de scriitori sau artiști celebri care au fost bătuți cu bastonul, de la Boileau la Voltaire și Mozart. Un anume Berillon (indicat ca exemplu

de om de știință orbit de naționalism) în plin război mondial (1915) scrie *Tendința exagerată spre defecație a poporului german* în care demonstrează că neamțul de rând produce mai multă materie fecală decât francezul, și cu un miros mai neplăcut.

Un domn Chesnier-Duchene (1843) elaborează un sistem complex pentru a traduce franceza în hieroglife născocite, pentru a fi pe înțelesul tuturor popoarelor. Un altul, Chassaignon (asta o am însă), scrie în 1779 patru volume al căror titlu merită să fie gustat: *Cataracte de imaginații, potop de scribomanii, vomismente literare, hemoragii enciclopedice, minuni de monștri*. Să spunem că domnul acesta – dar cine a avut vreodată curajul să citească toate cele 1 500 de pagini? –, pe care bibliografii îl numesc în unanimitate smintit, se joacă cu toată literatura universală, de la Vergiliu la alți scriitoraşi mai marginali în demența lor, pentru a-i târî în hora propriului delir, alegând citate, episoade ciudate, observații care umplu zeci de pagini de note, trecând de la pericolele unei critici a modestiei la elogiul laudei, de la profețiile lui Ezechiel la rădăcinile de lemn-dulce.

Găsesc în catalog o mică lucrare din 1626 despre *Ordinul încornoraților reformați*, în care se descriu statutul adepților, ceremonia de inițiere, originea lor datând de pe timpul Turnului Babel. Iar în catalogul Schreiber reapare o carte care a cunoscut nenumărate ediții, din 1714 până la începutul secolului al XIX-lea. E vorba de *Capodopera unui necunoscut* (şi pe asta o am, dar nu este o raritate) a unui anume Saint-Hyacinthe, care semna însă Chrisostome Matanasius.

Trebuie să știm că, altădată, ceea ce noi numim „paratext" – adică textele ce însoțesc o operă, de la manşetă la publicitate, la recenzii, la anunțurile de presă – era parte a cărții. Titlul ocupa de obicei o pagină și era o adevărată reclamă în care se lăudau conținutul și valoarea operei; lucrarea era precedată

de o serie de mici poeme elogioase, saluturi, laude şi panegirice compuse de prietenii autorului.

Matanasius construieşte o parodie incendiară a acestei tendinţe şi scrie o carte în care materialul prefaţator, ca să nu mai vorbim de postfeţe şi de răspunsurile la răspunsuri (în diferite limbi, cu transcrieri grosolane din franceză în ebraică), e chiar mai lung decât textul propriu-zis, care imită operele de erudiţie. De fapt, este un comentariu elefantesc la un cântec popular alcătuit din patruzeci de versuri.

Prima ediţie era destul de subţirică, dar pe măsură ce lucrarea a fost reeditată, sau cel puţin până la a opta ediţie, înainte de moartea autorului, ea se tot mărea prin contribuţia altor prieteni glumeţi ai autorului. Ediţia pe care o am eu, din 1716, are trei sute de pagini, cea pe care o găsesc descrisă, din 1754, are deja 528 de pagini.

Mă opresc aici, şi sper că această rapidă trecere în revistă să-i poată consola pe cei care se plâng astăzi că se publică prea multe cărţi inutile.

1993

Porcăria aia de *Simfonie a cincea*

„Poate că sunt eu greu de cap, dar chiar nu reuşesc să mă conving că un domn are nevoie de treizeci de pagini pentru a descrie cum se suceşte şi se răsuceşte în pat înainte de a adormi." Cu această motivaţie, un lector al editorului Ollendorf respinsese *Recherche* a lui Proust. Această judecată severă a unui lector profesionist nu putea lipsi din culegerea amuzantă de judecăţi de lectură şi scrisori de respingere pe care le-a adunat André Bernard pentru Pushcart Press (*Rotten Rejections*).

Culegerea menţionează autorul, titlul şi data, dar nu şi numele editorului care a respins manuscrisul. La începutul cărţii există însă o listă a editorilor implicaţi, şi îi regăsim pe toţi, de la Faber & Faber la Doubleday, de la *New Yorker* la *Revue de Paris*. În 1851 *Moby Dick* este respins în Anglia cu următoarea apreciere: „Nu credem că e potrivit pentru a fi prezentat pe piaţa literaturii de copii. E lung, cu un stil învechit, şi suntem de părere că nu merită reputaţia de care pasămite se bucură." Lui Flaubert i se respinge în 1856 *Madame Bovary* cu această scrisoare: „Domnule, aţi îngropat romanul într-o grămadă de amănunte care sunt bine conturate, dar total inutile." Lui Emily Dickinson i-a fost refuzat primul manuscris de poezii în 1862 aşa: „Mă îndoiesc. Toate rimele sunt greşite."

Iată câteva exemple şi din secolul nostru. Colette, *Claudine la şcoală*, 1900: „N-am reuşi să vindem nici măcar zece exemplare." Henry James, *Fântâna sacră*, 1901: „Hotărât lucru, te scoate din sărite... Ilizibil. Senzaţia de efort devine exasperantă în cel mai înalt grad. Nu există nici o poveste." Max Beerbohm, *Zuleika Dobson*, 1911: „Nu cred că ne interesează. Autorul se preţuieşte pe sine mai mult decât o fac alţii şi nu a atins în munca sa literară un nivel însemnat." James Joyce, *Portret al artistului la tinereţe*, 1916: „La sfârşitul cărţii totul se destramă. Atât scriitura cât şi ideile explodează în fragmente jilave, ca praful de puşcă umezit." Francis Scott Fitzgerald, *Dincoace de Paradis*, 1920: „Povestea nu are nici o concluzie. Nici caracterul şi nici cariera protagonistului nu par să ajungă la un punct care să justifice finalul. Pe scurt, am impresia că povestea nu se încheie." Faulkner, *Sanctuar*, 1931: „Doamne Dumnezeule, nu putem s-o publicăm. Am sfârşi cu toţii la puşcărie."

George Orwell, *Ferma animalelor*, 1945: „Nu se pot vinde poveşti cu animale în SUA." Despre *Molloy*, de Beckett, 1951: „Nu ne putem gândi la publicare: prostul-gust al americanilor nu se potriveşte cu prostul-gust al avangardei franceze." Despre *Jurnalul* Annei Frank, 1952: „Fata asta pare lipsită de priceperea sau intuiţia felului în care cartea aceasta ar putea depăşi stadiul unei simple curiozităţi." William Golding, *Împăratul muştelor*, 1954: „Avem impresia că n-aţi reuşit pe deplin să dezvoltaţi o idee care se anunţa promiţătoare." Nabokov, *Lolita*, 1955: „Ar trebui să fie povestit unui psihanalist, şi probabil că a şi fost, şi apoi transformat într-un roman care conţine câteva pagini frumos scrise, dar e prea greţos, chiar şi pentru cel mai înţelegător freudian... Recomand să fie îngropat pentru o mie de ani." Malcolm Lowry, *Sub vulcan*, 1947: „Flashbackurile despre vieţile personajelor, ca şi gândurile trecute şi prezente, sau emoţiile, sunt plicticoase

şi puţin convingătoare... Cartea e prea lungă şi prea elaborată pentru ce încearcă să spună." Joseph Heller, *Catch-22*, 1961: „Nu reuşesc să înţeleg ce anume vrea omul ăsta să facă. E vorba de un grup de soldaţi americani în Italia care se culcă fiecare cu soţia celuilalt şi cu prostituate italience, dar totul e lipsit de interes. Autorul doreşte cu siguranţă să amuze, poate e o satiră, dar nu reuşeşte să amuze la nici un nivel al înţelegerii. Are două găselniţe, amândouă nereuşite, la care revine mereu... O plictiseală continuă."

H. G. Wells, *Maşina timpului*, 1895: „Prea puţin interesant pentru cititorul obişnuit şi nu destul de aprofundat pentru un cititor cu formaţie ştiinţifică." Cât despre *Războiul lumilor* al aceluiaşi autor, el este respins aşa: „Un coşmar nesfârşit. Nu merge. Verdictul ar trebui să fie: vă rog, nu citiţi această carte îngrozitoare." *Pământ bun* de Pearl Buck, 1931: „Îmi pare rău, dar publicul american nu manifestă nici un interes pentru China." *The IPCRESS File* de Len Deighton, 1963: „Nu numai că se împotmoleşte la jumătatea drumului, dar are tendinţa de a irosi timpul cu lucruri lipsite de importanţă. Pare a nu avea idee despre ritm narativ, se complace în vorbărie, finețuri stilistice care indispun." Le Carré, *Spionul vine din frig*, 1963: „Îi putem spune la revedere. Le Carré nu are viitor."

Citind judecăţile astea mi-am amintit de *The Experts Speak* de Cristopher Cerf şi Victor Navasky, tradusă în 1985 de Frassinelli cu titlul *Experţii au cuvântul.* Cartea consemna câteva *gaffes* colosale din toate domeniile, de la ştiinţă la politică, conţinea evident şi o secţie de literatură, arte, cinema şi teatru, şi diferitele judecăţi, inclusiv cele editoriale, erau preluate de la sursă. Las la o parte refuzurile editoriale (tonul e acelaşi ca şi în cartea lui Bernard) şi mă opresc la recenzii sau la judecăţi critice publicate într-un loc sau altul.

Honoré de Balzac: „În romanele sale nu se află nimic care să reveleze înzestrări imaginative deosebite, nici intrigă, nici personaje. Balzac nu va ocupa niciodată un loc de prim rang în literatura franceză" (Eugène Poitou, *Revue des Deux Mondes*, 1856). Emily Brontë: „În *La răscruce de vânturi* defectele din *Jane Eyre* [a surorii sale Charlotte] sunt multiplicate înmiit. La drept vorbind, singura consolare care ne rămâne e gândul că romanul nu va deveni niciodată popular" (James Lorimer, *North British Review*, 1849). Emily Dickinson: „Incoerența și lipsa de formă a poezioarelor sale – nu știu cum să le numesc altfel – sunt îngrozitoare" (Thomas Bailey Aldrich, *The Atlantic Monthly*, 1892).

Thomas Mann: „*Casa Buddenbrook* nu reprezintă altceva decât două volume masive în care autorul narează povești nesemnificative despre oameni nesemnificativi într-un stil nesemnificativ" (Eduard Engel, 1901). Herman Melville: „*Moby Dick* e o carte tristă, ștearsă, plată, de-a dreptul ridicolă... Iar căpitanul ăla nebun plictisește de moarte" (*The Southern Quarterly Review*, 1851). Walt Whitman: „Walt Whitman are aceeași legătură cu arta ca și porcul cu matematica" (*The London Critic*, 1855).

Să trecem la muzică. Despre Bach, Johann Adolph Scheibe afirma în *Der critische Musikus*, 1737: „Compozițiile lui Johann Sebastian Bach sunt total lipsite de frumusețe, de armonie și, mai ales, de claritate." Louis Spohr recenza în 1808 prima execuție a *Simfoniei a cincea* de Beethoven: „O orgie de larmă și vulgaritate." Ludwig Rellstab (*Iris im Gebite der Tonkunst*, 1833) spune despre Chopin că „dacă muzica sa ar fi fost supusă judecății unui expert, acesta ar fi făcut-o praf... În fapt, mi-ar plăcea s-o fac eu." *Gazette musicale de Paris*, 1853, scria că „*Rigoletto* e lipsită de melodicitate. Opera asta nu are nici o șansă de a intra în repertoriu." Iar *Amadeus* (piesa și filmul) au făcut celebru comentariul

împăratului Austriei după *Nunta lui Figaro* a lui Mozart: „Are prea multe note."

În domeniul artelor, în *The Churchman* din 1886 se declară: „Degas este un băieţel care spionează prin culise şi în cabinele dansatoarelor, observând doar laturile cele mai dezgustătoare şi agresive ale feminităţii şi descriind aspectele cele mai groteşti şi depravate." Louis Etienne (*Le Jury et les exposants*, 1863) afirma despre Manet că „*Dejunul pe iarbă* este o glumă de prost-gust, o pictură hidoasă şi care nu merită să fie expusă." Dar în aceste ultime două comentarii prima o judecată moralistă; ele erau deci justificabile în felul lor. Mai puţin scuzabil este Ambrois Vollard (negustor de artă faimos pentru flerul său), care în 1907 desfiinţa *Domnişoarele din Avignon* a lui Picasso cu: „Este opera unui nebun."

Nu mai vorbesc despre un anume Hunt care la începutul secolului al XIX-lea spunea despre Rembrandt că nu putea fi comparat nici pe departe cu Rippingille (îi anunţ pe cititorii complexaţi că sunt îndreptăţiţi să nu ştie cine era[1]), şi despre un domn ceva mai cunoscut decât Hunt şi Rippingille, nimeni altul decât William Blake, care afirma: „Nu văd motivul pentru care ar trebui să-i menţionez pe Titian şi pe veneţieni când e vorba de pictură. Sunt nişte tâmpiţi, nu artişti." Dar aici intrăm în domeniul neînţelegerii dintre genii, şi sunt de ajuns câteva exemple. Emile Zola, la moartea lui Baudelaire, scria un necrolog: „Peste o sută de ani *Florile răului* vor fi amintite doar ca o ciudăţenie." Nu-i ajungea să-l strivească pe Baudelaire, spunea despre Cézanne: „Se prea poate să fi avut talentul unui mare pictor, dar i-a lipsit voinţa de a deveni

1. Desigur, mă aştept imediat la o scrisoare a unui cititor care să se mire că nu-l ştiu pe Rippingille şi să-mi citeze un volum de anticariat în care este amplu citat, şi aşa vom afla în sfârşit de ce era Rembrandt lipsit de valoare.

unul." în *Jurnalul* Virginiei Woolf citim: „Am terminat de citit *Ulise* şi îl consider un insucces... Este prolix şi neplăcut. Textul e rudimentar, nu doar obiectiv vorbind, dar şi din punct de vedere literar." Ceaikovski scria în jurnalul său despre Brahms: „Am studiat îndelung muzica acestui nemernic. Este un nenorocit lipsit de valoare." Degas îl sfătuia pe un colecţionar, cu privire la Toulouse-Lautrec: „Cumpără lucrări de Maurins! Lautrec nu depăşeşte o anumită epocă!" Manet îi spune lui Monet despre Renoir: „Băiatul ăsta n-are pic de talent."

N-aş vrea să judec cu severitate opinii ce se referă mai degrabă la flerul pentru afaceri decât la gustul estetic, şi care interesează mai mult istoria *show business*-ului decât istoria artei. Irving Thalberg, director la Metro-Goldwyn-Mayer, sfătuia pe cineva în 1936 să nu achiziţioneze drepturile pentru *Pe aripile vântului* spunând că „nici un film despre războiul civil n-a adus vreodată un ban"; şi Gary Cooper, după ce refuzase rolul lui Rhett Butler, comenta: „*Pe aripile vântului* va fi eşecul cel mai răsunător din istoria Hollywoodului. Mă bucur că nu Gary Cooper, ci Clark Gable o să aibă parte de necazuri." Pe de altă parte, după o probă a lui Clark Gable, în 1930, Jack Warner exclama: „Ce să mă fac eu cu un tip cu asemenea urechi?" Şi un alt director de la Metro, după o probă cu Fred Astaire, în 1928: „Nu ştie să rostească replici, nu ştie să cânte şi este chel. Se descurcă puţin cu dansul." Lucru care, dacă stăm să ne gândim, nu era chiar neadevărat. Şi totuşi se înşela.

Mi se pare uşor de înţeles aprecierea făcută de Samuel Pepys (din *Jurnal*, 1662) despre *Visul unei nopţi de vară*: „E lucrarea cea mai stupidă şi ridicolă pe care am văzut-o vreodată." Pepys e preţios ca evocator al obiceiurilor, dar era mai înclinat să pipăie fundul servitoarelor decât să înţeleagă arta. Iar orbirea lui ne aminteşte că, în unele epoci, cei foarte

mari, înscriși deja în canon, au fost desconsiderați (ca Dante în secolul al XVIII-lea).

Ceea ce ne impresionează la aceste exemple sunt aprecierile contemporanilor, transcrise la cald. Ca și când ne-ar avertiza că operele de artă trebuie lăsate să se odihnească, la fel ca vinurile.

1993

Era o noapte întunecoasă şi vijelioasă. Dar pe ce dată?

Cartea pe care o citesc acum se intitulează *Il gioco dei giorni narrati. Antologia critica del tempo immaginario* (Giunti), şi autorul, Toni A. Brizi, semnează doar ca îngrijitor al ediţiei. Deşi doar pentru a aduna cele 367 de pagini trebuie să fi muncit mai mult decât dacă le-ar fi scris el. Pentru fiecare zi a anului a găsit o pagină dintr-un roman în care este citată tocmai ziua respectivă.

Am spus 367 de pagini (fără a socoti cele 18 pagini de bibliografie precisă). Anul este bisextil, începe cu Nabokov, care anunţă că Lolita ar fi împlinit treisprezece ani la 1 ianuarie, ziua de 29 februarie aparţine lui Rex Stout („declar aici că la 29 februarie 1967 am lovit-o cu o scrumieră pe cumnata mea Isabel Kerr şi am omorât-o"), şi 31 decembrie apare de două ori, mai întâi la José Saramago, apoi anul îşi muşcă coada şi revine la 1 ianuarie, deoarece în pasajul acela Marco Lodoli vorbeşte despre noaptea Anului Nou a lui 2000.

O astfel de culegere nu se alcătuieşte în doar câteva luni. Nici nu cred că ea poate fi planificată. Se naşte evident dintr-o pasiune pentru timp, sau mai exact pentru acele marcări ale timpului care în teoria narativităţii sunt numite crononimi (şi dacă treceţi împreună cu Oscar Wilde prin Grosvernor Square la 9 noiembrie, atunci aţi adăugat crononimului şi toponimul).

Cine ştie de când o fi început Toni Brizi să noteze, pe măsură ce citea cărţile, toate cazurile în care era pomenită o dată.

Dar îmi imaginez ce o fi simțit când, apropiindu-se de final, s-o fi trezit, o spun la întâmplare, lipsit de 25 mai? Ce să facă? Să recitească toată Biblioteca din Babel? Nu știu cum o fi făcut, dar iată că răsare Jamaica Kincaid care îi spune unei anume Lucy că ziua ei de naștere e tocmai atunci. Ce ușurare.

În plus, când Brizi găsește o dată referitoare la calendarele orientale, o traduce în termenii calendarului actual, folosindu-se de datele calculate după Cristos, dar înainte de reforma gregoriană. Astfel, în *Viața nouă* Beatrice moare la 9 iunie, iar Isis ocupă ziua de 5 martie, după Apuleius.

Ceea ce impresionează în această plăcută și aiurită lucrare este totala gratuitate: într-o scurtă prefață, Brizi nu dorește să tragă nici un fel de concluzie critică. Amintește că la Stendhal, Verne, Tabucchi, Buzzati sau Virginia Woolf găsim din abundență date, în timp ce Kafka, Conrad, James, Pavese și Kundera par prea puțin interesați de calendar – dar nu vă speriați, în *Castelul* lui Kafka se găsește un 3 iunie.

Toate acestea nu ne spun însă nimic despre stil sau despre poetica autorului. Cititorul este invitat să reflecteze – și aș spune mai degrabă scriitorii, care se vor putea întreba din ce motiv au menționat o dată. Pentru unii poate fi o tehnică a *veridicității*, ca pentru a conferi poveștii un caracter verosimil, de parcă ar spune cititorului „fii atent, vorbesc despre lucruri care s-au petrecut în lumea asta". Se cunosc autori care și-au situat întâmplările descrise la o dată precisă din motive magico-sentimentale, fiindcă era o zi în care lor (și nu personajelor) li se întâmplase ceva uimitor, și atunci un crononim pus acolo parcă în mod accidental poate reînnoi o declarație de dragoste.

Uneori o dată de început condiționează o dată finală. Un narator poate alege o dată pentru a născoci un obstacol. După aceea, socotelile trebuie să se potrivească, anumite lucruri trebuie neapărat să se întâmple, dacă nu într-o anumită zi,

atunci într-un anotimp anume. Se alege o dată aşa cum un muzician îşi alege tonalitatea, un poet versul de opt silabe sau rima îmbrăţişată. Ideea cu obstacolul mi se pare interesantă, căci fantezia se poate dezlănţui doar în verigile constrângerii. Şi poate că mulţi dintre autorii acestei antologii au suferit din cauza datei pe care şi-au impus-o. Sau au schimbat-o în ultima clipă pentru a le ieşi socotelile.

E curios că, deşi îl citează de trei ori pe Dumas, Brizi neglijează acea primă zi de luni din aprilie 1625 cu care începe *Cei trei muschetari*. Îi aduc la cunoştinţă că un calendar electronic isteţ ar fi putut să-i arate că era vorba de ziua de 7 (pe care şi-o însuşeşte în schimb Durrell). E sigur însă că povestea lui D'Artagnan, care începe în 1625, îl obligă pe urmă pe Richelieu să semneze în 1627 permisul de liberă trecere acordat lui Milady. Pentru Brizi asta se petrece pe 3 decembrie, şi aşa se spune într-adevăr în capitolul 45. Dar, vai, în capitolul final, când D'Artagnan îi arată Cardinalului biletul fatal, data a devenit 5 august a anului 1628. Şi să mai ai încredere în crononimi. Sau în Dumas.

1994

Gog

Acum câteva săptămâni, mă plângeam în rubrica aceasta că nu mai poți găsi în librării *Gog* al lui Giovanni Papini. Am citit și răscitit cartea asta în tinerețe, încât volumul se făcuse ferfeniță; în urmă cu vreo câteva luni găsisem la un stand – cu doar douăzeci de mii de lire – prima ediție din 1931, bine legată și cu coperta originală. Printr-o uimitoare potrivire a aștrilor, Enzo Siciliano tocmai pregătea o nouă ediție a lui *Gog* în noua colecție Giunti, dedicată secolul XX italian (24 000 de lire, spuneți și dumneavoastră dacă nu am dat lovitura cu prima ediție găsită de mine).

Pentru mulți oameni din generația mea, Papini a fost un vulcan de idei, un provocator, atât când publica revista futuristă, devenită mitică, *Lacerba* sau când descoperea pragmatismul american, cât și când publica *Viața lui Isus*; ba poate cel mai mult atunci când, înainte de convertire, scria *Un om sfârșit* (terminată la treizeci de ani), o magmă în care se amestecă anarhia, disperarea, dragostea pentru scris, exaltările supraomului și complexele miopiei, ce te făceau să înțelegi starea de spirit a Italiei din ajunul marelui război și a evenimentelor ce au urmat.

Era greu să-l încadrezi undeva pe Papini, mai întâi avangardist și nietzschean, apoi catolic, reacționar în stil francez când a scris cu fascistul Giuliotti *Dizionario dell' omo salvatico* (*Dicționarul omului sălbatic*), dar mai mult ca orice

revoluționar de dreapta și reacționar de extremă stângă. De toate. Și ceva mai mult. Polemica sa, dorința sa de a scrie erau la cote maxime. Dacă două treimi din opera sa ar fi dispărut arse pe rug, tot am fi continuat să-l citim. Au rămas toate, și a fost etichetat drept un poligraf greu de etichetat.

Să ne întoarcem însă la *Gog*. Povestea e simplă, un miliardar smintit și pe jumătate sălbatic își prilejuiește întâlniri cu mințile cele mai strălucite ale timpului său, îi subvenționează pe artiști sau utopiștii cei mai smintiți, realizează spații artificiale sau artificioase. Un Des Esseintes rătăcitor și ambulant, care își creează propriile fortărețe și își savurează peste tot exaltările, mereu nemulțumit și iritat. Papini se preface că îi dezaprobă pe Gog și adunătura de demenți din jurul său, oferind imaginea unei civilizații descompuse. E ca și cum Sade ar spune că a scris pentru a avertiza fetele tinere despre pericolele pe care le prezintă excesele sexului. Prin Gog, Papini nu descrie lumea în care trăiește: profet fără voia lui poate, anticipează multe lucruri care urmau să se întâmple în lumea în care trăim noi.

Să ne oprim la câteva intuiții referitoare la dezvoltarea artei. E adevărat că Papini a trăit în climatul futurismului și al avangardelor succesive – și cine a văzut recent la Paris expoziția lui Schwitters înțelege cum un om de geniu a putut să anticipeze, încă de la începutul secolului, tot ce urma să se întâmple astăzi într-o expoziție de artă sau într-un teatru *off-off-off*. Regăsim cu siguranță în *Gog* (aleg la întâmplare) descrierea unui concert de John Cage, arhitectura din Brasilia și postmodernismul, postlacanismul, arta atât de săracă a efemerului și orice tip de *performance*.

Conversația cu Ford prezice dezvoltarea neocapitalistă și societatea de consum, vizita la Lenin anunță reflecțiile despre gulagurile viitoare, cea de la Edison prevede cu precizie era computerelor și a ingineriei genetice. Uimitoare este în aceste

scurte capitole uşurinţa vizionară şi capacitatea de a lansa şi apoi de a renunţa la nişte idei pentru care alţii vor trudi o viaţă întreagă şi îşi vor construi o carieră.

Mai sunt după aceea şi pasajele legate de timpul şi cultura epocii. Siciliano se simte stingherit să pomenească de „antisemitismul atins în treacăt" din capitolul despre evrei. N-ai ce face, el se naşte cu siguranţă în climatul de antisemitism al epocii (înainte de planificarea exterminării), înclinată să considere cultura evreilor în ansamblul ei drept un plan universal de răzbunare împotriva lumii creştine. Nu e nimic de făcut, e fără îndoială schema *Protocoalelor*. Dar sunt *Protocoalele* rescrise de un om care simte o atracţie intelectuală profundă pentru cultura despre care vorbeşte (planul se desfăşoară aici exclusiv ca o seducţie culturală); rescrierea sa nu stă sub semnul spaimei sau al ranchiunei, ci al fascinaţiei. Aceeaşi atracţie pe care Papini o simte pentru un alt complot, cel al poporului irlandez, care îi cucereşte pe plan intelectual pe cuceritorii săi englezi. De fapt ideea unui plan cultural îl obsedează pe Papini în diferite împrejurări, şi în realitate toţi utopiştii care i se prezintă lui Gog au un plan de transformare a lumii.

Printre lucrurile cele mai frumoase: cel despre melancolia contelui de Saint-Germain, condamnat la nemurire.

1995

De ce ar trebui să trândăvească poeții?

Într-un articol apărut în *La Repubblica* din 28 aprilie trecut mi-am exprimat destule rezerve în privința existenței unui minister al culturii, fiindcă mi-era teamă că asta ar însemna o instituție care urmează să dezvolte și să încurajeze creativitatea. Spuneam că un asemenea minister ar trebui, eventual, să se ocupe de protejarea și sporirea bunurilor culturale existente, de liniile mari ale unei politici culturale în rețelele publice de televiziune, de difuzarea culturii italiene în străinătate și de toți acei tineri care vor alege serviciul civil și care vor putea fi utilizați pentru a ține deschise muzeele și bibliotecile, pentru a ocroti și a descoperi bunuri necunoscute și pe cale de dispariție (inclusiv tradițiile artizanale și populare).

Din articolul meu (din motive de spațiu) au fost scoase trei rânduri de la sfârșit, în care spuneam că – în aceste condiții – un ministru înzestrat cu fantezie ar putea fi chiar lăsat să inventeze (ajutat de un sponsor, și nu din banii publici) un Beaubourg sau un Museum of Modern Art italiene. Aminteam însă că astea erau eventual niște completări bine venite, și nu miezul activității sale, căci ultimul lucru de care ar trebui să se preocupe un ministru al culturii este cultura creatoare, cea care se face prin inovare zilnică; fiindcă natura acesteia este anarhică, supusă luptei pentru existență, în care rezistă cel mai bun, și nu cel mai protejat.

Observam că Montale, Solmi şi Sereni nu au solicitat vreodată de la stat să le înlesnească trândăveala poetică, ci şi-au găsit de lucru la un ziar, la o bancă sau la o editură, demonstrând că poţi fi un poet mare şi atunci când scrii doar în timpul liber.

A urmat o dezbatere în cursul căreia un domn s-a adresat în scris unui ziar întrebând dacă nu ar fi mai bine ca lui Montale, Solmi sau Sereni să li se ofere posibilitatea, prin contribuţia unui stat paternalist şi grijuliu, de a scrie poezii fără a mai fi obligaţi să ocupe o funcţie de rutină.

Rămâi uimit să vezi cum imaginea de cinematograf, cu nuanţe legendare şi fals idealiste, a artistului a putut da naştere anumitor clişee. Ea se poate potrivi într-o măsură scriitorului, nu şi arhitectului, sculptorului sau muzicianului; pare firesc ca arhitectul, da, să inventeze şi să proiecteze, dar şi să-şi câştige existenţa muncind pe un şantier; ca pictorul şi sculptorul, care îşi petrec toată ziua muncind manual, să-şi deschidă o prăvălie, să trăiască din vânzarea tablourilor şi să mai câştige ceva ilustrând cărţi, cum făcea Dürer. Ca muzicianul să compună, dar şi să dirijeze orchestre sau să predea la conservator. În schimb, ideea ca un poet să fie obligat să scrie la ziare sau să fie profesor provoacă oroare.

Evident, nu ne-am întrebat niciodată dacă Vergiliu, care era întreţinut de mecena de serviciu, era cu adevărat scutit de rutina zilnică. Dar vă puteţi oare imagina ce însemna să te duci la Curte pentru a pândi capriciile stăpânului? Ar fi fost mult mai liber dacă s-ar fi ocupat cu o firmă de import-export ca Fenoglio. Şi credeţi că Leopardi, având o existenţă asigurată, îşi petrecea ziua numărând petalele de margaretă în spatele desişului? Nu, trudea ca un ocnaş (e de ajuns să comparăm cele câteva pagini ale cânturilor sale cu nenumăratele pagini ale *Maculatorului*), cercetând mereu, traducând din greacă. Doar pe urmă se suia pe dealul singuratic.

Dar, se spune, pentru a putea scrie *Ulise* sau *Finnegans Wake,* Joyce era nevoit să-şi dedice tot timpul. Aşa o fi, între timp, pe cât a putut, a predat şi a scris articole pentru *Il piccolo* şi după aceea, când nu l-a mai ajutat sănătatea, s-au găsit prieteni care, admiratori ai muncii sale, l-au sprijinit. Nu spune nimeni că n-ar trebui să existe fundaţii, burse, ajutoare acordate de edituri scriitorilor; eu spuneam doar că asemenea decizii nu sunt de competenţa guvernelor. Dar pentru Dumnezeu, Stendhal a scris o mulţime de lucruri extraordinare, dar a fost şi ofiţer, importator de condimente, intendent militar, judecător la Consiliul de Stat şi inspector de imobile şi edificii ale Coroanei.

Şi dacă ar apărea un nou Proust, lipsit de un venit personal, nu ar trebui ca un minister al culturii să-i plătească măcar şampania, câteva sejururi la hotel, fracul pentru petreceri sau stratul de plută cu care îşi tapisa camera? Nu domnilor, să se îngrijească de astea ducesa de Guermantes, şi nu contribuabilul (care ar trebui să plătească atunci şi vreo sută de proustieni fără valoare). Şi dacă riscăm în felul ăsta să pierdem noua *Recherche*? Răbdare, avem deja una.

1996

Cine scrie pe gratis plăteşte întotdeauna pentru carte

La Congresul societăţilor de autori de la Berlin a avut loc o discuţie despre dreptul de autor în era Internetului. Deocamdată sunt introduse online doar texte clasice scutite de plata drepturilor sau ale unor contemporani „voluntari", şi dacă un terorist introduce online cartea abia apărută a unui autor foarte popular, poate fi denunţat. Dar cât timp trece până e depistat? Sunt de ajuns două sau trei zile de impunitate şi milioane de persoane au căpătat cartea pe gratis.

De acord, una e să-l citeşti pe Homer într-o ediţie frumoasă şi alta pe pagini de imprimantă care-ţi scapă din mână. Dar un roman de consum se poate citi în pat, poate e mai uşor să ţii paginile pe noptieră şi pe urmă să le arunci, având în vedere că mulţi cumpără ediţii economice care adeseori după folosire se aruncă. Se vorbeşte tot mai mult acum despre noi imprimante care preiau un text online şi îl restituie paginat şi legat: atunci singura problemă va fi ca preţul copiei-pirat să fie mai ieftin decât al celei oficiale. Dar când se va întâmpla aşa, nici un editor nu se va mai angaja să editeze cărţi ce pot fi piratate.

Am aflat odată că editorul meu american (o University Press care nici măcar nu trimite exemplare de autor, fiindcă stă prost cu banii) era pe punctul de a-i cere daune unui profesor californian care împărţise elevilor săi treizeci de

fotocopii după o carte a mea. L-am rugat să renunțe, e mai bine să ai treizeci de cititori în plus decât câțiva dolari în plus. Eu eram însă un snob, iar el o persoană serioasă: era o problemă de principiu de care depindea supraviețuirea sa viitoare.

La sfârșitul anilor '60 Fidel Castro ne convingea că era împotriva dreptului de autor, considerat un atentat la libera circulație a culturii. Dar dreptul acesta nu s-a afirmat (cu greutate) întâmplător odată cu alte drepturi democratice, în epoca modernă. El este o garanție a libertății culturii.

Cine se poate lipsi de dreptul de autor? În primul rând mulți autori tineri sau bătrâni, dar necunoscuți, care scriu doar pentru a se face cunoscuți. Până astăzi scriau pentru edituri neserioase care cereau bani, sau pentru reviste foarte serioase care nu plăteau. Pentru aceştia posibilitatea de a-şi introduce propriul text şi a-l lăsa să circule în rețea, fără a suferi şantaje de vreun fel, este cea mai bună soluție. Tot așa, în lumea științifică, plăteai pentru a ți se publica o carte în o sută de exemplare sau publici pe gratis în reviste de circulație restrânsă, care treceau în contul autorului extrasele, şi totul cu o întârziere de câțiva ani. Pentru aceşti oameni de ştiință, posibilitatea de a-şi introduce imediat textele în rețea şi a-şi face cunoscută propria cercetare (nu la o sută, ci la o mie de persoane, nu peste doi ani, ci imediat) este o mană cerească. Apar însă alte probleme, cine filtrează şi selectează textele, cine le va salva când vor dispărea din rețea, ce posibilitate există de a le cita – dar rămâne de văzut cum se vor rezolva aceste inconveniente.

Acum trebuie să-i avem în vedere pe cei care nu pot renunța la dreptul de autor, şi nu ne gândim neapărat la romancierul de succes care face bani buni vânzând întâmplări de spionaj sau de groază, ci la imensa mulțime a profesioniştilor serioşi şi merituoşi care sunt autori de manuale. Oameni care muncesc poate şi pentru glorie, dar şi pentru

a avea un beneficiu economic. De ce să-şi mai piardă timpul, dacă munca lor sfârşeşte gratis pe Internet? Vor găsi alte modalităţi de publicare mai rentabilă, cum ar fi manuale rezervate câte unei industrii private, în timp ce pe Internet ar circula sfaturile celui care nu reuşeşte să le vândă nimănui.

Şi să ajungem acum la mult prea suspectaţii „artişti", nu mă refer la poeţi, care nu trăiesc din poezie, ci la romancieri, comediografi, eseişti, muzicieni. Să admitem că muncesc pentru glorie şi nu pentru drepturi, dacă trebuie să muncească bine şi nu sunt bogaţi din familie, cineva va trebui totuşi să le plătească hrana şi locuinţa. Altminteri facem un salt înapoi de câteva secole şi ajungem la poetul de curte.

Dar poetul de curte trebuie să-i dea ceva în schimb seniorului care îl plăteşte. Pe atunci părea normal ca Ariosto să-şi înceapă poemul cu un elogiu al „stirpei lui Hercule". Nimic rău în asta, şi Vergiliu îl pupa în fund pe Augustus, dar cum ne-ar plăcea dacă un Pasolini de mâine ar cânta frumuseţea virilă a lui Berlusconi, un Moravia al viitorului ne-ar întreţine cu plictiselile lui Agnelli, un Pavese al deceniilor următoare ar scrie dialoguri despre originile mitice ale familiei Einaudi?

Dreptul de autor, oricât de prozaic ar părea, este o garanţie a libertăţii pentru cel care scrie. Cum să fie apărată această garanţie în era Internetului e o altă poveste.

1998

Prima obligație a intelectualilor: să stea cuminți când nu-s buni de nimic

Îmi cer scuze pentru citatul exagerat („Nefericită țara care are nevoie de eroi"), dar eroul este personajul pe care mitologiile îl înzestrează cu puteri supraomeneşti pentru a îndeplini ceea ce persoanele normale nu sunt în stare. Invocarea lui este întotdeauna un sindrom al neputinței, a crede în existența lui este o scuză pentru a nu acționa. Dacă într-o țară căile ferate nu funcționează, nu e nevoie să invoci un erou salvator, ci să te întrebi a cui e vina, a şefilor de gară, a directorului general sau a altcuiva. Unul dintre comportamentele cele mai patetice ale acestui secol (cred că de vină e Julien Benda) este ca la orice criză socială sau politică să te plângi de trădarea intelectualilor sau să-i invoci pentru a rezolva problemele dificile. Jacques Attali a convocat odată la Paris un congres de dimensiuni monstruoase pe tema „Intelectualii şi crizele secolului nostru", şi intervenția mea s-a limitat la câteva cuvinte: „Observați că intelectualii, de felul lor, creează crizele, dar nu le rezolvă." Nu e nimic rău în faptul de a crea crizele. Oameni de știință, filozofi, scriitori au obiceiul de a spune: „Credeați că lucrurile se petrec aşa, dar de fapt vă cuibăriți într-o iluzie, fiindcă totul este cumplit de complicat." Asta au făcut intelectualii pe care i-am studiat la şcoală, fie că se numeau Parmenide, Einstein, Kant, Darwin, Machiavelli sau Joyce.

Dacă îi considerăm după ceea ce știu să spună (când reuşesc), intelectualii sunt folositori societății, însă doar pe

termen lung. Pe termen scurt ei pot fi doar profesionişti ai cuvântului şi ai cercetării, capabili să administreze o şcoală, să conducă biroul de presă al unui partid sau instituţii, să sune goarna revoluţiei, dar nu-şi îndeplinesc funcţia lor specifică. A spune că ei lucrează pe termen lung înseamnă că îşi desfăşoară funcţia înainte sau după, niciodată în timpul evenimentelor. Un economist sau un geograf puteau lansa un semnal de alarmă despre transformările suferite de transporturile terestre în momentul în care a apărut pe scenă aburul, şi puteau analiza avantajele şi inconvenientele viitoare ale acestei transformări; sau să facă, după o sută de ani, un studiu pentru a demonstra că această invenţie ne-a revoluţionat viaţa. Dar în momentul în care întreprinderile de diligenţe se ruinau sau primele locomotive se opreau pe drum, ei nu aveau nimic de propus, în orice caz mult mai puţin decât ar fi avut un vizitiu de poştalion sau un mecanic, şi a invoca vorba lor inspirată e ca şi când i s-ar reproşa lui Platon că nu a găsit un leac pentru gastrită.

Când arde casa, intelectualul nu poate face altceva decât să se comporte ca un om normal şi de bun-simţ, ca toţi ceilalţi, dar dacă socoteşte că are o misiune deosebită îşi face iluzii, şi cel care îl cheamă în ajutor e un isteric care a uitat numărul de telefon al pompierilor.

Un sociolog atent putea avertiza acum treizeci de ani că prin creşterea bunăstării, odată cu angajarea târzie a tinerilor în sfera muncii, se vor produce fenomene de rătăcire în rândul tineretului (droguri sau pietre aruncate de pe poduri), şi în sensul acesta ar fi putut sugera cum să prevenim fenomenul. Dar atunci când tinerii aruncă cu pietre de pe poduri, singurul lucru care i se poate cere unui intelectual este să nu arunce şi el. Dacă lansează un apel împotriva pietrelor aruncate, nu se comportă ca un intelectual, ci pur şi simplu profită de o calamitate publică pentru a face o impresie bună,

mai ales dacă primeşte nişte bani pe articol. În clipa aceea salvarea nu vine de la intelectual, ci de la patrulele de poliţie, sau de la legiuitori.

Într-un singur caz intelectualul are o menire privitoare la evenimentele în curs. Când se petrece ceva grav şi nimeni nu-şi dă seama. Doar în acele cazuri un apel de-al său poate sluji ca alarmă. E adevărat că într-un asemenea caz ar acţiona ca un intelectual oricine ar lansa un apel, chiar dacă ar fi instalator, dar s-ar putea ca notorietatea publică a cuiva să facă apelul mai popular (vezi „J'accuse" al lui Zola). Lucrurile acestea au însă un înţeles doar dacă nimeni nu apucase să-şi dea seama că ceva nu e în regulă. Dacă, în schimb, toată lumea este conştientă de problemă, intelectualul ca atare ar face mai bine să nu umple inutil (spunând lucrurile pe care le gândeşte şi portarul său) pagini de ziare şi reviste care trebuie lăsate libere pentru ştiri şi dezbateri mai urgente. Faţă de care ar trebui să se comporte aşa cum ar face orice cetăţean responsabil în situaţia aceea grea.

1997

Ce credea Leopardi despre fetele din Recanati?

Un Pliculeț din 24 aprilie trecut (despre intelectualii care ar trebui să stea uneori cuminți) a provocat numeroase reacții, multe scrisori și chiar un articol într-un cotidian (mi se spune) care se întreba cu ironie cum de am susținut public candidatura unui primar, după ce mi-am expus frumoasa argumentare. Toate aceste echivocuri mă îndreptățesc să cred că nu greșeam: pe de o parte există tendința de a le atribui intelectualilor o funcție profetică, cerându-li-se să-și exprime părerea despre toate, și pe de alta nu se știe prea limpede ce anume se înțelege prin intelectual.

Despre exagerarea rolului profetic aș vrea să citez un episod: la 25 aprilie, când a explodat bomba la Palatul Marino din Milano, eram din fericire plecat de acasă, căci se pare că am fost căutat de multe persoane de la diferite redacții (îmi închipui că li s-a întâmplat și altora) pentru a-mi afla părerea despre cele întâmplate. Dacă aș fi fost obligat să răspund, aș fi spus fie că era un act nebunesc și îngrijorător (exact cum credea orice persoană normală), fie (doar ca să se vorbească despre mine) că eram entuziasmat de acest act gratuit de inspirație neodadaistă (și atunci aș fi fost un nemernic), fie că, după părerea mea, au fost (să zicem) discipolii lui „Quèlo" și – într-un moment în care nici poliția, nici procuratura nu știau nimic precis – m-aș fi folosit de puțina notorietate pe care o am pentru a acredita informații tendențioase.

Încă o dată, ce este un intelectual? Sau este cel care nu are o profesie exclusiv manuală, şi atunci problema e de natură sindicală, sau, aşa cum cred, este cel care în anumite momente desfăşoară o muncă creatoare. Au o muncă creatoare sculptorul care lucrează totuşi cu mâinile, un mare poet şi chiar un student bun care, la o temă de seminar, în loc să exprime banalităţi, vine cu idei originale. Dar dacă e aşa, munca intelectuală se desfăşoară doar în anumite momente, iar în rest eşti cetăţean, pacient, client al restaurantelor, spectator, victimă sau trecător. Poţi să fii Einstein şi într-o adunare de bloc să fii rugat să-ţi dai cu părerea despre locul unde să fie amplasate pubelele pentru materiale plastice (şi oamenii să te asculte cu respect fiindcă vorbeşti mai bine decât alţii), dar de fapt Einstein nu poate fi profet de pubele.

Îi răspund acum domnului care m-a întrebat de ce mi-am luat rolul de susţinător al unei candidaturi politice. Răspuns: fiindcă sunt un cetăţean şi am acest drept. Care e diferenţa în cazul ăsta între mine şi mult prea respectabilul şi chibzuitul băcan de la colţul străzii? Aceea că în orice demers ce are drept scop sensibilizarea opiniei publice, indiferent de timp şi de ţară, cel care are iniţiativa doreşte să câştige consensul unor persoane de vază, fie el fotbalist, artist, om de ştiinţă, pentru ca mesajul să fie mai bine perceput; şi dacă persoana de vază consideră, ca cetăţean, că are dreptul să susţină cauza respectivă, înţelege că e de datoria sa să-şi folosească notorietatea pentru binele cauzei. S-ar putea înşela: până şi un poet, în domeniu electoral, e lipsit de calităţi profetice.

S-a interceptat greşit afirmaţia mea că intelectualul îşi îndeplineşte funcţia vorbind înainte şi după ce au loc evenimentele, când poate avertiza că ceva se întâmplă, sau când poate îndemna la reflecţii despre ceva care s-a întâmplat, şi nu când lucrul are loc şi toţi sunt conştienţi că se întâmplă şi sunt convinşi că e bine sau rău. Am fost întrebat ce făcea

atunci Pasolini când scria celebrul său denunț împotriva Palatului. Exact, făcea ceea ce spun eu, cu mulți ani înainte de a izbucni scandalul Tangentopoli și de a se vorbi pe drept cuvânt despre crimele de stat, introducând astfel în discursul moral și politic ce a urmat cumplita metaforă a Palatului. Asta înseamnă funcție creatoare și, pentru a folosi un cuvânt mai vechi, angajare: a te pronunța asupra unor întâmplări particulare reușind să te ridici la înălțimea universalului – iertare pentru cuvintele mari, dar una peste alta așa e.

Leopardi ne-a ajutat să reflectăm asupra secolului său și al nostru scriind un singur vers (dar invitându-ne să-l înțelegem în context – lucru pe care îl facem și azi cu uimire repetată): „Sublima, progresista noastră soartă."* Dacă ar trăi astăzi și ar fi invitat să spună dacă este împotriva concursurilor trucate de la televiziune sau a sinuciderilor pe Internet, părerea lui ar fi lipsită de însemnătate (și poate normală). Ne interesează ce a spus despre viață vorbind despre Silvia, și nu părerea sa (probabil prea ostilă) despre fetele din Recanati. Pe tema asta răspunsul său era bun în cadrul unui sondaj, dar ca un glas printre multe altele.

1997

* Giacomo Leopardi, *Cînturi*, trad. de Eta Boeriu, Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 311. Versul apare în poemul „Ginestra sau floarea deșertului" și este un citat în răspăr din scriitorul Terenzio Mamiani, prin care Leopardi ironiza speranțele și grandilocvența contemporanilor săi. (*N.t.*)

Câte cărți au rămas necitite?

Cu prilejul Salonului de carte de la Torino, au fost interogați diferiți intelectuali pentru a se afla care sunt cărțile pe care nu le-au citit niciodată. Cum era previzibil, răspunsurile au fost variate, dar toți cei întrebați par a fi răspuns fără nici o jenă. Așa am descoperit că unii dintre ei nu l-au citit pe Proust, alții pe Aristotel, alții pe Hugo și Tolstoi, sau pe Virginia Woolf, inclusiv un ilustru specialist al Bibliei care nu a citit niciodată în întregime *Summa Theologica* a Sfântului Toma d'Aquino – lucru firesc, fiindcă asemenea opere sunt citite în amănunțime de la prima la ultima pagină doar de cel care alcătuiește o ediție critică. Unii nu regretau că nu l-au citit pe Joyce, alții se făleau că n-au citit niciodată Biblia, fără să-și dea seama că aceste lacune nu îi disting, ci îi înglobează marii mase. Giorgio Bocca a afirmat că a lăsat deoparte, după câteva pagini, atât ultimul meu roman cât și *Don Quijote*, și îi mulțumesc din toată inima pentru această nemeritată alăturare. Pe de altă parte, când citești prea mult, ca Don Quijote, ți se lichefiază creierul.

După părerea mea, această anchetă a fost foarte interesantă pentru cititorii obișnuiți. Aceștia (dacă sunt cititori, și nu redeveniți analfabeți) trăiesc mereu cu teama că nu au citit tot ce este esențial de citit, conform părerii generale; și a descoperi că atâtea nume ilustre mărturisesc lipsuri abisale nu putea decât să-i consoleze.

Îmi rămâne însă o îndoială şi o teamă. Anume ca cititorii obişnuiţi să considere că aceste declaraţii sunt făcute din snobism (crezând că de fapt cei întrebaţi au citit pe ascuns cărţile pe care se prefac că nu le-au citit). Dacă ar fi aşa, cititorii nu numai că nu-şi vor depăşi complexul de inferioritate, ci dimpotrivă, şi-l vor accentua, fiindcă s-ar găsi excluşi din tabăra aleşilor care pot declara fără jenă că nu l-au citit niciodată pe D'Annunzio, fără a fi etichetaţi pentru asta drept troglodiţi.

Ei bine, aş vrea să-i liniştesc pe cititorii obişnuiţi dovedind cât e de adevărat că toţi cei intervievaţi nu au citit cu adevărat cărţile respective (şi încă multe altele), adăugând că dacă ar fi trebuit să răspund şi eu la acele întrebări aş fi rămas uimit eu însumi de lunga listă a operelor nemuritoare de care nu m-am simţit niciodată atras.

Luaţi în mână *Dicţionarul Bompiani al operelor*, care rămâne repertoriul cel mai bogat al operelor literare, lăsând deoparte volumele dedicate autorilor şi personajelor. În ediţia aflată acum în comerţ, *Operele* însumează 5 450 de pagini. Calculând din ochi cam trei opere în medie pe pagină, rezultă 16 350 de opere. Reprezintă toate operele scrise? Câtuşi de puţin. Ajunge să răsfoieşti un catalog de cărţi vechi (sau fişierele unei mari biblioteci) pentru a te simţi copleşit de cele mai variate titluri despre cele mai variate materii pe care *Dicţionarul Bompiani* nu le înregistrează, altminteri ar avea 50 000, şi nu 5 000 de pagini. Un astfel de catalog înregistrează operele care alcătuiesc catalogul oficial, cele pe care cultura le menţionează şi le socoteşte fundamentale pentru omul cu o cultură solidă. Celelalte rămân (pe merit sau pe nemerit) domeniul de vânătoare rezervat pentru cercetătorii spcializaţi, eruditi, bibliofili.

De cât timp e nevoie pentru a citi o carte? Vorbind tot din punctul de vedere al unui cititor obişnuit, care acordă lecturii

doar câteva ore pe zi, aş spune, la întâmplare, cel puţin patru zile pentru o operă de mărime medie. E adevărat că pentru a-l citi pe Proust sau pe Sfântul Toma ai nevoie de câteva luni, dar există şi capodopere care se citesc într-o zi. Să rămânem deci la o medie de patru zile. Prin urmare patru zile pentru fiecare operă înregistrată în Bompiani ar însemna 65 400 de zile: împărţiţi la 365 şi aveţi cam 180 de ani. Raţionamentul n-are nici o fisură. Nimeni nu avea sau nu are cum să citească toate operele de valoare.

Şi e inutil să spui că, dacă trebuie să alegi, pe Cervantes cel puţin trebuie să-l citeşti. Cum adică? Şi dacă pentru un cititor sunt mult mai importante şi mai urgente *O mie şi una de nopţi* (în întregime) sau *Kalevala*? În afară de asta, trebuie să ţinem seama că un cititor de calitate care îndrăgeşte o operă o va reciti de mai multe ori în decursul timpului, şi cel care l-a recitit pe Proust de patru ori a sustras nenumărate ore de la lectura altor cărţi, mai puţin esenţiale probabil pentru el.

Prin urmare cititorii trebuie să stea liniştiţi. Poţi fi un om cult şi dacă ai citit zece cărţi şi dacă ai citit de zece ori aceeaşi carte. Ar trebui să-şi facă griji doar cei care nu citesc niciodată o carte. Dar tocmai de aceea ei vor fi singurii care nu vor avea asemenea griji.

1997

Etică, estetică şi Aerosol

Se pare că a avut loc un protest al comercianţilor milanezi împotriva celor care trasează semne pe zidurile oraşului, şi referitor la asta în *Corriere della Sera* din 26 februarie a apărut o scrisoare adresată primarului, semnată de Alessandro Aleotti, J. Ax ca artist, „rapper al grupului hip hop Articolul 31". Ax spune că nu doreşte să-i apere pe vandalii care mâzgălesc fraze neghioabe, apeluri politice sau mesaje aiurite, ci pe cei care practică „arta-aerosol", arta murală a viitorului, şi care sunt „Giotto, Michelangelo şi Picasso ai zilelor noastre". Scrisoarea cere din partea primarului respect şi încurajare, şi nu măsuri represive pentru acest tip de artă.

Am văzut în viaţa mea picturi murale superbe şi picturi murale oribile, cum se întâmplă cu orice formă de artă, şi sunt dispus să recunosc fără rezerve că artiştii citaţi de Ax sunt Giotto şi Picasso ai zilelor noastre. Pe de altă parte, obiecţiile estetice care li se aduc de obicei graffitarilor, sau *writers*, cum le place să-şi spună, sunt inconsistente. Nu merită să-i atacăm pe *writers* spunând că operele lor sunt repetitive, greu de deosebit unele de altele şi depind mai mult de natura instrumentului decât de creativitatea autorului. Se poate răspunde cu uşurinţă că există civilizaţii în care predomină o artă caligrafică eminamente repetitivă, determinată fără îndoială de natura creionului sau a penelului; că unui adept al trecutului operele lui Mondrian i se păreau la fel,

ba chiar nu reuşea să-l deosebească pe Mondrian de Malevici. Şi nu are sens să spunem nici că în cadrul acestei forme estetice acţiunea e mai importantă decât opera, viteza execuţiei primează asupra gustului pentru finisarea migăloasă, evenimentul asupra formei. Fiindcă asta e natura unei mari părţi a artei contemporane şi nu înţeleg de ce să condamni un *writer* care riscă închisoarea fiindcă împroaşcă cu vopsea pe un vagon, dar să primeşti în triumf un artist care îşi face incizii pe trup, îşi străpunge limba sau îşi târăşte bunica într-un *performance*, sufocând-o cu un ambalaj de plastic – unicitatea bunicii dizolvând permanenţa lucrului făcut de mână în irepetabilitatea gestului.

În fond problema nu ţine de estetică ci de etică. Am mai citat într-un Pliculeţ ciudata părere a lui Kant pentru care muzica era, ca artă, inferioară picturii, deoarece îi deranjează pe cei care nu doresc s-o asculte, şi am pus această părere pe seama faptului că respectivul magnific nu avea cine ştie ce sensibilitate muzicală. Dar dincolo de clasificările estetice, Kant exprima o lege fizică a percepţiei: stimulii sonori sunt mai agresivi decât cei vizuali. Dacă vecinul nostru are în casă tablouri care ne jignesc sensibilitatea estetică, nu-l vizităm sau, dacă suntem obligaţi s-o facem, ţinem ochii în jos; dacă însă vecinul pune foarte tare o muzică, eventual una care ne place şi nouă, dar pe care nu dorim să o ascultăm în clipa respectivă (fiindcă dormim, sau lucrăm, sau ne doare capul) îi batem în perete ca să nu ne impună gusturile sale.

Iată de ce nici Chopin al zilelor noastre, dacă ar locui la bloc, n-ar avea dreptul să cânte *Preludiul picăturii* la ora patru noaptea. Să se ducă la George Sand acasă.

Ce s-ar fi întâmplat dacă adevăraţii Giotto sau Picasso s-ar fi apucat din proprie iniţiativă să acopere cu fresce faţadele palatelor din Florenţa sau Paris? S-ar fi întâmplat ca toţi cei care nu iubesc artele vizuale, sau care îl preferau fie pe

Cimabue, fie pe Alma Tadema, s-ar fi enervat. Desigur că noi, astăzi, văzând picturile acelea splendide, ne-am fi bucurat foarte mult, uitând de suferințele îndurate de acei oameni și gândindu-ne că suferința lor a însemnat prea puțin față de marea realizare artistică. Dar, păstrând proporțiile, e ca și când un *body artist* ar da foc pe Stadionul Olimpic la o sută de nou-născuți trași în țeapă și mânjiți cu smoală. Din punct de vedere estetic, spectacolul ar fi probabil superb, dar am avea niște rezerve morale și am spune că în anumite cazuri drepturile artei contravin drepturilor celorlalți.

Credem că e corect să-i educăm pe cetățeni pentru a aprecia orice formă de artă, dar am socoti că e nedrept să-i alegem prin decimare, să-i punem în lanțuri și să-i obligăm să petreacă o noapte la Brera în fața *Căsătoriei Fecioarei*. Tot astfel, nu e drept să impui locuitorilor unei case să-și transforme fațada în galerie de artă avangardistă iar trecătorilor să privească opere care nu le plac.

Dacă mâine s-ar naște ideea, nu-i exclus, a unei picturi cu aerosol pe haine, am accepta ca niște artiști, chiar foarte talentați, să ne stropească spatele jachetei sau șlițul pantalonilor? Și dacă un trecător l-ar prefera pe Annigoni?

De fapt comanda publică și privată a avut întotdeauna un rol de filtru, alegând locul și artistul. Nu se poate spune că s-au comandat întotdeauna opere de artă celor mai buni (în fond, nu avem de unde ști dacă Giotto n-a fost preferat unui alt artist mai mare decât el, care a murit poate necunoscut și în mizerie), dar s-a evitat cel puțin ca zidurile Florenței (sau de la Assisi, sau de la Padova) să fie invadate de fantasmele vreunui cârpaci, oricât de medieval o fi fost el. Nu se poate afirma că de-a lungul secolelor n-au existat piețe urâțite cu sculpturi oribile, dar cel puțin crima a fost înfăptuită doar în câteva locuri.

Naivii se vor gândi: atunci e de ajuns ca administrațiile publice să aleagă spațiile potrivite și să organizeze un concurs pentru a vedea cine poate să le înfrumusețeze cu niște picturi murale bune, și pe urmă lumea va hotărî, când trece pe acolo, dacă să se oprească pentru a le privi sau să se care. Cred totuși că J. Ax ar refuza ca arta-aerosol să fie într-un fel reglată sau selectată, fiindcă tot dintr-o poetică a aerosolului face parte și provocarea, acțiunea îndrăzneață, riscul de a fi înhățat de vreo patrulă (și de fapt el îi laudă „pe acei băieți care riscă de-adevăratelea"), ca și libertatea de expresie dincolo de orice control al autorităților.

Din punct de vedere al viziunii sale estetico-eroice, J. Ax ar avea dreptate. De ce să ceri atunci aprobarea primarului? Revoluția nu se face cu voie de la poliție.

1997

Ioan Botezătorul?

Arta *editing*-ului (adică priceperea de a verifica şi reverifica un text pentru a nu mai întâlni, sau a întâlni în limitele suportabilului, greşeli de conținut, de transcriere grafică sau de traducere, acolo unde nici autorul nu şi-a dat seama) e într-o situație foarte proastă.

Acum câteva luni a apărut în traducere franceză o carte de-a mea despre estetica medievală, şi imediat un cititor atent mi-a scris că la un moment dat, vorbind despre simbologia numărului cinci, citez cele cinci plăgi ale Egiptului, care sunt de fapt zece, după cum se ştie. Am rămas uimit, deoarece îmi aminteam că am citat după sursă originală: m-am dus să văd în ediția italiană şi am descoperit că numeam într-adevăr cinci plăgi, dar nu ale Egiptului. Sursa făcea aluzie la cele cinci plăgi ale Domnului (mâini, picioare, coaste). Traducătorul, poate în mod automat, adăugase Egiptul. Eu controlasem traducerea, dar asta îmi scăpase: probabil că citind în grabă pasajul mi-a sunat bine stilistic, sau corectasem o inexactitate cu un rând mai sus şi n-am mai fost la fel de atent la următoarele două rânduri.

Să stabilim o regulă: autorul, care în timpul scrierii sau a rescrierii urmăreşte mersul de idei al textului, nu este persoana cea mai potrivită pentru a sesiza propriile erori. În cazul cu Egiptul doar doi oameni ar fi trebuit să aibă o suspiciune: unul era corectorul (dar nu era obligat), altul era chiar

redactorul, care ar fi trebuit să controleze într-o enciclopedie oarecare fiecare trimitere, citare, un nume cât de cât neobişnuit. În teorie, bravul redactor ar trebui să verifice totul: chiar dacă în text se spune că Italia se află la nord de Tunisia, tot ar trebui să se uite puţin în atlas: e oare valabil şi în cazul oraşului sicilian Modica?

Meseria aceasta se află în criză, şi nu doar în cadrul editurilor. Am la îndemână două cărţi publicate de doi mari editori. Într-o operă de popularizare a istoriei, tradusă din engleză, se afirmă că doi mari filozofi arabi au dominat Evul Mediu: Avicena şi Ibn Sina. Se întâmplă (lucru cunoscut de mult) ca Avicena şi Ibn Sina să fie una şi aceeaşi persoană (precum Classius Clay şi Muhammad Ali). Greşeala aparţine autorului englez? A confundat traducătorul *and* cu *or*? S-a produs o confuzie în corecturi unde s-a sărit un rând sau o paranteză explicativă? Mister. Fapt este că un redactor, chiar dacă nu ştie nimic despre Avicena, ar fi trebuit să verifice într-o enciclopedie dacă cele două nume sunt scrise corect, şi şi-ar fi dat seama de greşeală.

Într-o altă carte, tradusă din germană, îl găsesc mai întâi numit pe un anume „Symeon Stylites", care este evident Sfântul Simion Stâlpnicul. Perfect. Găsesc însă pe urmă „Giovanni il Battezzatore". Nemţii îl numesc într-adevăr „Johannes der Täufer" pe cel căruia noi îi spunem Giovanni Battista (Ioan Botezătorul). Traducătorul ştia germana, dar nu pusese mâna în viaţa lui nu doar pe Evanghelii, dar nici măcar pe vreun calendar sau pe un text pentru copii în care se vorbeşte despre Isus. Mi se pare de necrezut, chiar dacă ar fi fost crescut într-o familie de budişti. Se pare însă că budiştii au fost în cazul acesta corectorul (care ar fi trebuit să aibă o nedumerire) şi în special redactorul. Doar dacă în mod evident aici n-a existat nici un redactor, cineva a cumpărat cartea, a dat-o la tradus, a trimis manuscrisul la tipar şi gata.

Dacă trimiteți un manuscris la vreo University Press americană, până la apariția cărții durează doi ani. În acești doi ani se face munca de paginare și *editing*, mai scapă câte o trăsnaie, dar mai puțin decât la noi. Acești doi ani de lucru costă. Când vrei să fii prezent pe piață cu cărți gata coapte, și mâncate, nu-ți permiți să plătești un *editor* demn de acest nume și meseria dispare.

Dacă vrând să corectezi bine un rând se întâmplă să mai sari altele, dacă autorul poate greși mai rău decât alții, dacă un redactor s-ar putea să nu știe nimic despre Avicena, atunci manuscrisul și corecturile ar trebui să fie citite de mai multe persoane cu competențe și interese deosebite. Asta se mai putea petrece în editurile formate din familii, unde un text era discutat în toate fazele, cu implicare afectivă, de mai mulți colaboratori, dar e foarte greu să se întâmple așa într-o mare instituție unde totul merge pe bandă rulantă. Noi ocupații profesionale se oferă prin urmare celui care va realiza studii specializate în *editing*, căruia să-i fie încredințată cartea în antrepriză, pentru ca fiecare cuvânt să fie urmărit cu pasiune.

1997

Opere şi fluxuri

Deşi mi-am scris Pliculeţul săptămâna trecută, din motive diverse şi complexe nu am reuşit să-l trimit. Vorbeam în el despre conferinţa organizată la 14 februarie trecut la Bienala de la Veneţia, în problema fuziunii şi prezenţei simultane a feluritelor arte, ca o caracteristică tipică a timpului nostru. Am spus atunci (dar nu toată lumea a fost de acord) că ceea ce caracterizează arta contemporană nu e fuziunea artelor, căci n-ar fi un lucru nou, ci eventual scopul diferit spre care tinde această fuziune.

Am dat câteva exemple, de la tragedia greacă (cuvânt, acţiune, mimică, măşti, muzică, arhitectură) la festivităţile baroce, până la ceremoniile liturgice, cum ar fi o frumoasă şi solemnă slujbă, în care cuvântul, cântul, gesturile, odăjdiile se îmbină cu răspunsurile date de credincioşi oficiantului, ale cărui vorbe sau gesturi îndeamnă la diverse activităţi (te ridici, îngenunchezi, răspunzi) şi influenţează scenografia mediului înconjurător, cu lumina filtrată prin ferestrele mari, pâlpâitul lumânărilor, mirosul tămâiei. Nu vreau să spun cu asta că o seară la discotecă (joc de lumini, dansuri, muzică, cuvânt, mişcări, mirosuri chiar şi punerea în scenă arhitecturală, zgomote) ar semăna cu o ceremonie liturgică; dimpotrivă, aceasta din urmă are ceva în comun mai degrabă cu acele manifestări despre care vorbea Peter Greenaway la Veneţia, care se revarsă asupra unui întreg oraş şi tind să creeze acţiuni

multiple şi diverse la fiecare colţ de stradă, cu cele mai variate mijloace, având tendinţa de a nu se mai sfârşi.

Prin urmare, punctul discriminatoriu mi se pare a fi cel dintre opera terminată (nu contează dacă este opera lui Wagner sau un roman scris şi tipărit fără ilustraţii) şi acţiuni care se desfăşoară în flux, fără a avea vreodată un început şi un sfârşit, provocând intrarea în criză a noţiunii înseşi de autor. Dacă vrem, un indiciu al acestor acţiuni în flux continuu a fost *Einstein on the Beach* de Wilson şi Fosse, care dura ore întregi şi unde i se permitea publicului să vadă un fragment, să plece, să revină, şi treaba ar fi putut continua la infinit dacă ar fi rezistat actorii. La un moment dat însă opera aceea se termina, prin urmare imita, anunţa doar posibilitatea fluxului, fără să fie propriu-zis unul. Şi asta fiindcă, dacă trebuie să fie flux, e nevoie să participe cu toţii, iar diferenţa dintre autor şi beneficiar să dispară.

Toate astea n-au nimic de-a face cu mai vechiul meu concept de „operă deschisă", deoarece o operă deschisă poate fi şi un sonet cu început şi sfârşit sau o carte de cinci sute de pagini care urmăreşte să provoace mai multe lecturi şi interpretări. Însă operele deschise despre care am vorbit mereu, chiar execuţiile muzicale ce puteau fi schimbate de la o seară la alta, după bunul plac al interpreţilor, aveau nişte limite: în câteva cuvinte, la un moment dat se terminau.

Mai aproape de o practică în flux era cea care se desfăşura în bordelurile din New Orleans şi care a dat naştere la *jam-session* în jazz. Nu trebuie să ne gândim la discurile care ne redau într-un fel serile de muzică de mai târziu: de obicei interpreţii erau invitaţi ulterior pentru a înregistra, rezumând şi *conchizând* într-un anume sens ceea ce cântaseră încontinuu în altă parte, prin urmare ei erau cei care compuneau o execuţie muzicală ce amintea, dar nu era, *jam-session*. Un *jam-session* curge în flux fiindcă poate include mereu noi interpreţi,

fiindcă muzica are legătură cu ceea ce se petrece în local, fiindcă ar putea continua la nesfârşit, lumea intră când vrea, mănâncă, bea, iese să fumeze un moment, revine, şi toate astea fac parte din joc. Dacă înregistraţi timp de o oră unul dintre aceste evenimente, montaţi banda şi o difuzaţi pe un disc, avem o operă şi nu un eveniment, sau exemplul încheiat al unui eveniment în flux.

Practicile în flux sunt cu siguranţă practici artistice, ba chiar foarte creatoare, produc ceea ce se numea altădată o valoare estetică difuză, iau viaţă prin contribuţie colectivă, şi e greu să-i recunoşti pe unul sau mai mulţi autori (sau doar în sensul că au un autor îndepărtat care le-a imaginat şi pus în circulaţie). Dar ele nu cer să fie contemplate şi interpretate: cer să fie trăite. Vai de cel care se izolează pentru *a le privi*. Nu au nici o legătură cu o altă dimensiune, cea care îi permite unui cititor, unui spectator să intre în dialog cu un lucru gata realizat, oricât de inconsistent ar fi, care îi impune o provocare interpretativă şi care uneori, precum în romane sau în drame (lirice sau nu), îl pune în faţa unei imagini a destinului trasat de altcineva. Nu există nici un motiv pentru ca două tipuri de experienţă atât de diferite să nu poată coexista.

1998

Dar ce este acest postmodernism?

„Postmodernism" este unul dintre cele mai incomode cuvinte existente: nu doar fiindcă autori diferiți îl folosesc în mod diferit, dar și fiindcă mulți dintre cei etichetați ca postmoderni, când li se spune așa, se simt jigniți (nu toți, unora le place). După cum reacționează alții, s-ar spune că mulți dintre cei care vorbesc despre postmodernism, un fenomen care în mod manifest nu există, ne oferă tocmai din acest motiv un exemplu neplăcut al postmodernismului.

Deoarece bibliografia despre postmodernism este foarte bogată (chiar dacă mai mult în alte părți decât la noi), celui care ar dori să-și facă o primă idee i-aș recomanda *Postmodernismul* de Gaetano Chiurazzi, apărut de curând în Colecția de Filozofie Contemporană de la Paravia.

La începutul sintezei sale, Chiurazzi încearcă să enumere acele caracteristici ale modernității pe care postmodernismul le-ar nega și le-ar pune în situație de criză. Lumea modernă, să spunem cea care începe de la Renaștere, a cultivat mitul progresului necesar și infinit, concepția despre libertate ca emancipare progresivă, idealul dominației asupra naturii, a privilegiat metoda cantitativ experimentală a științei, a încercat să dea autoritate experienței, a recurs la raționamentul formal și a crezut într-o rațiune universală.

Așadar, ne-am găsi într-un climat postmodern atunci când e pusă în discuție ideea de progres, când nu se mai dă crezare

„marilor poveşti" filozofice ce încearcă să interpreteze în mod univoc mersul istoriei, când relaţia dintre om şi natură este regândită, precum în ecologism, când sunt puse sub semnul întrebării credinţa într-o raţiune „tare" şi universală, eficacitatea metodei formale şi cantitative, ideea unei emancipări înţeleasă ca egalitate (ultimele mituri, *melting pot*-ul american şi comunismul sovietic), favorizând mai degrabă diversitatea, pluralismul, respectul pentru diferenţe, fragmentarea grupărilor politice, caracterul lor transversal. Cauză şi efect al tuturor acestora – prăbuşirea marilor ideologii.

Aş spune că este o sinteză corectă, după cum şi expunerea teoriilor adversarilor postmodernismului, ca Habermas şi Jameson, este onestă. Există însă o gândire subînţeleasă care domină această reconstituire, şi anume că postmodernismul este în definitiv un fenomen unitar, care uneşte filozofi, arhitecţi, romancieri, pictori, feministe, homosexuali, spectatori de televiziune, navigatori pe Internet, minorităţi etnice, credincioşi ai New Age. Eu cred în schimb că printre drepturile la diversitate tipice pentru postmodernism ar trebui să figureze şi dreptul la existenţă a cel puţin două postmodernisme, unul inventat de arhitecţi şi preluat apoi în literatură, şi celălalt inventat de filozofi. Aş fi de acord cu Charles Jenks, unul dintre inventatorii categoriei de postmodern în artă, că între cele două postmodernisme există probabil destule elemente comune, dar în orice caz nu puţine elemente de diferenţiere.

Să luăm de exemplu relaţia cu trecutul. Pentru filozofii postmoderni, de la Lyotard la Derrida şi la Vattimo, rădăcinile nihiliste ale postmodernismului pun sub semnul întrebării întreaga moştenire a gândirii de dinainte, inventându-se, pe cât posibil, noţiuni de respingere care sunt în acelaşi timp de reapropriere, reconsiderare dureroasă sau altele. În schimb, în arte şi literatură, dacă modernitatea proceda la distrugerea moştenirii trecutului până la gestul extrem al oricărei avangarde,

postmodernismul se întoarce la trecut cu plăcere şi pasiune, cu ironie, desigur, dar şi cu bucurie şi afecţiune adâncă.

Acelaşi lucru se poate spune despre marile poveşti. În sfera literelor şi a artelor, modernitatea era cea care eroda puţin câte puţin ideea clasică a ciclului narativ atotcuprinzător, a capelelor sixtine, a romanelor „bine scrise", pentru a ajunge la nonpovestirea experimentală, la pânza albă, la fragment; tipică pentru postmodernism, în schimb, a fost reînsufleţirea marilor epopei: extravagante, întortocheate, ironice nu o dată, dar capabile de a readuce gustul pentru o narativitate amplă şi întinsă şi pentru noi mitologii.

Sunt doar două aspecte – şi în cadrul unui Pliculeţ nu se poate spune mai mult –, dar care ar dori să trezească bănuiala (în această epocă a suspiciunii) că raporturile dintre postmodernismul filozofic şi cel artistic sunt în mare parte întâmplătoare, sau datorate unui echivoc. Cu alte cuvinte, nu reuşesc să-l văd pe Derrida distrându-se la Las Vegas braţ la braţ cu Venturi.

Că există şi multe aspecte în comun, de acord: dar cele două fenomene au aceste aspecte în comun fiindcă recunosc aceeaşi poetică sau pur şi simplu fiindcă sunt contemporane? Să însemne asta că va trebui poate să găsim o altă categorie mai cuprinzătoare.

1999

Triumful şi apusul criticii radicale

Observam în ultimul Pliculeţ cât de mult s-au rărit, începând din 1991, tabuurile lingvistice, şi căutând o intervenţie de-a mea de acum nouă ani, de care nu-mi aminteam prea bine, a trebuit să deschid dulapul în care păstrez diferitele articole de la această rubrică, când privirea mi-a căzut pe un alt Pliculeţ, din noiembrie 1986, unde reluam discuţia polemică iniţiată de Guido Almansi, în cursul căreia se făceau auzite lamentări despre dispariţia sau rărirea acelui gen literar atât de ilustru, şi anume critica radicală. Se deplângea, mai mult sau mai puţin, că lipsa unor reuşite critici radicale ar fi semnul unei moralităţi literare lipsite de vigoare.

Ani de zile, toate paginile de literatură ale ziarelor au fost pline cu ţepuşele de frigărui ale criticii radicale, şi, pentru a cita un exemplu mai consistent, chiar săptămânalul acesta a consacrat acestui unic scop o rubrică ţinută de Roberto Cotroneo – până când Cotroneo s-a lăsat păgubaş, nu fiindcă nu mai existau cărţi care să-i displacă, ci fiindcă naturii sale paşnice îi displăcea obligaţia de a-i displace ceva în fiecare săptămână a lunii.

Aş spune că în anii optzeci şi nouăzeci am asistat la o adevărată întrecere a criticii radicale, încât ajunsesem să privim cu suspiciune recenziile apărute în Franţa (ţară care nu ignoră arta criticii radicale, dar o foloseşte cu moderaţie) în care se aduceau elogii disproporţionate, pline de termeni precum

admirable. Credeam că ne aflăm în fața unor cazuri de corupție. Nimănui nu-i mai trecea prin minte că recenzentului cartea chiar îi plăcuse.

Am regăsit și un Pliculeț din iunie 1989 unde observam că redactorii editurilor italiene aveau probleme serioase când, la publicarea unei cărți într-o colecție economică, căutau în recenziile apărute la prima ediție o frază scurtă și laudativă pentru a o pune pe coperta a patra. Chiar dacă recenzia era pozitivă, pudoarea criticului îl făcea să ascundă elogiul printre mii de rezerve, mai mult sugerându-l decât declarându-l, drept urmare nu se putea proceda ca la publicitatea făcută spectacolelor și cărților în America, uzând de fraze scurte și afirmativ entuziaste: „Senzațional" (*New York Times*), „Cea mai frumoasă carte din ultimii zece ani" (*Philadelphia Enquirer*), „O adevărată încântare" (*Variety*). Desigur, criticii de acolo știu că, dacă exprimă o apreciere pozitivă în mai puțin de patru cuvinte, vor fi menționați în cadrul publicității. Prin urmare – și recunosc că și aceasta poate fi o formă de corupție –, se grăbesc să introducă în recenziile lor judecăți fulgerătoare de acest gen, pentru a avea onoarea banderolelor sau a publicității de pe o întreagă pagină.

Bănuiesc că și criticii italieni și-au dat seama la un moment dat că, tot desființând autori, nu erau citați deloc de publicitatea editorială. Am impresia că volumul criticilor radicale a scăzut și fiindcă paginile literare au găsit că e mai rapid, mai ieftin și mai amuzant pentru cititor să nu publice recenzia unei cărți, ci un interviu cu autorul. Și – printr-un fenomen singular care își înfige rădăcinile în profunzimile insondabile ale sufletului omenesc – foarte rar poți găsi autori doritori să-și facă praf propriile cărți.

Pentru a le oferi însă cititorilor porția de răutate pe care și-o doresc și o merită, paginile literare s-au specializat, în schimb, în critici radicale încrucișate, adică în interviuri cu

autori care îi vorbesc de rău pe colegii lor. Cititorul se distrează cu aceste circării, autorul nu se supără fiindcă i se pare firesc să fie rău văzut de colegii săi.

Rămâne deschisă problema găsirii unor fraze elogioase care să fie folosite pentru publicitate şi pentru coperta a patra. S-a recurs atunci la un alt obicei anglosaxon, cel al *blurb*-ului. Un blurb este un text elogios, uneori scurt, alteori mai extins, cerut în mod explicit unei persoane cunoscute şi admiratoare notorie a autorului sau a autoarei, care apare pe supracopertă încă de la prima ediţie (blurbistul este rugat să citească cartea în fază de corectură). O să întrebaţi de ce blurbistul (care munceşte pe gratis) îşi pierde timpul cu răsfoirea atâtor cărţi pe care ar fi evitat bucuros să le citească. Dar a fi blurbist este o dovadă de prestigiu, şi nu e neapărat nevoie să citeşti, fiindcă blurbistul posedă deja o artă experimentată a elogiului generic. Obiceiul e foarte moral: cititorul ştie foarte bine că un blurb este prin definiţie mereu pozitiv; n-am văzut niciodată banderole în care un blurbist să spună că respectiva carte este o ruşine, şi o priveşte ca atare. Suntem instinctiv înclinaţi, totuşi, să stimăm un autor pentru care atâtea persoane ilustre sunt dispuse să mintă.

1999

DAȚI-MI VOIE SĂ MĂ AMUZ

Scurte povești

Generalul, Saddam Hussein şi Mahomed

Mă gândeam la recentul caz Bettelheim. Unii dintre pacienţii săi îl acuză că a început prin a-i trata ca pe nişte tineri cu tulburări de comportament, deşi nu erau aşa, sau erau în mică măsură, şi după ce i-a supus unor violenţe cumplite, atât în plan fizic cât şi moral, i-a redat vieţii adulte mai tulburaţi ca înainte. Ne aflăm în faţa clasicului paradox al mincinosului: cum poate fi considerată normală mărturia cuiva care afirmă că a devenit nebun?

Este mincinos, sau nebun fostul şef de stat-major al aviaţiei americane? Fără îndoială că un general care povesteşte cui vrei şi cui nu vrei următoarea sa acţiune secretă este sau un cretin, sau un mincinos. Saddam Hussein, viclean cum numai arabii ştiu să fie, înţelege că nu poate fi decât un mincinos, un mare şmecher, care vrea să-l facă să creadă că atacul se va produce pe calea aerului, dar în realitate el va fi pe cale terestră. Prin urmare, Hussein îşi duce trupele de apărare la graniţele ţării. Dar după aceea guvernul american reacţionează prompt şi îl scoate din joc pe general. Se dă de înţeles că generalul spusese adevărul: nu era un mincinos, ci un tâmpit. Hussein, cu perfidia unui şarpe mesopotamic, readuce dintr-o singură mişcare trupele de apărare în jurul Bagdadului.

Cum e posibil ca guvernul american să pregătească în secret un atac aerian şi pe urmă, în faţa tâmpeniei generalului său, să se demonstreze a fi atât de tâmpit încât să-l

înlăture, recunoscând în felul ăsta că el spusese adevărul? Ar fi trebuit să se prefacă a nu ştii nimic, pentru ca Hussein să creadă că e vorba de o minciună perfidă, şi să-şi ducă apărarea la graniţele ţării.

Hussein, şiret ca un personaj din *O mie şi una de nopţi*, intuieşte o stratagemă la pătrat: americanii l-au autorizat pe general să spună o minciună, apoi l-au demis ca şi când ar fi spus adevărul, pentru ca Hussein să se aştepte la un atac aerian în timp ce atacul va fi terestru. Drept urmare, Hussein îşi redesfăşoară apărarea la graniţele ţării. Dar nu se poate ca Hussein, mai isteţ decât Mahomed, să fi neglijat ipoteza că americanii au făcut o gafă adevărată (n-ar fi pentru prima oară); şi atunci atacul urma să aibă loc într-adevăr pe calea aerului, caz în care Hussein ar trebui să readucă apărarea în jurul Bagdadului.

Totuşi, cum Hussein ştie că americanii ştiu că el îi consideră capabili de gafe, ar trebui să presupună că ei s-au gândit la această convingere a sa; şi în acest caz – rapid precum pasărea Roc – ar readuce apărarea la graniţele ţării.

Dacă Hussein – agil ca hoţul din Bagdad – ţine seama de toate ipotezele rând pe rând, se vede obligat să-şi mute tot timpul trupele, ducându-le la epuizare; dacă, în schimb, are inteligenţa lui Ali Baba şi înţelege deodată toate nenumăratele posibilităţi de ordonare progresivă a ipotezelor, se află în situaţia de a staţiona, cu apărarea oprită la jumătatea drumului. Astfel, dacă Hussein ar fi viclean şi ar avea o gândire logică, americanii ar câştiga prima rundă.

Acum însă să privim lucrurile din punctul de vedere al americanilor. Dacă generalul era un cretin sincer, iar guvernul s-a comportat prosteşte dând de înţeles că era sincer, trebuie să fi înţeles că Hussein a înţeles, şi dacă pregătiseră un atac aerian, trebuie să-şi schimbe planurile atacând pe pământ. Dar ar trebui să prevadă şi că Hussein, bine-cunoscut prin

agilitate ca ferocele Saladin, a prevăzut această mişcare a lor, şi drept urmare ei trebuie să-şi menţină intenţia iniţială de a ataca din aer. Dar s-ar putea să fi pus la cale o întreagă horă cu generalul, îndemnându-l să spună o minciună şi îndepărtându-l pe urmă ca şi când spusese adevărul, şi astfel să fie pregătiţi pentru un atac terestru, sperând că Hussein îi aşteaptă să vină pe calea aerului; acum însă, gândind mai bine, au bănuiala că Hussein, vulpoi ca un călăreţ al deşertului, a mirosit jocul, şi prin urmare sunt obligaţi să-şi schimbe strategia şi să atace din aer, fiindcă Hussein îi aşteaptă pe pământ.

În acest moment, însă, americanii se află şi ei în situaţia lui Hussein: sau trimit succesiv ordine contradictorii unui corp expediţionar care e deja cu nervii la pământ din cauza căldurii, sau rămân blocaţi în imposibilitatea de a hotărî care e strategia mai puţin previzibilă. Dacă americanii sunt vicleni şi au o gândire logică, runda aceasta va fi câştigată de Hussein.

Războiul este un lucru prea serios pentru a fi lăsat pe mâna oricui.

1990

Bruno

Cred că au fost luate prea în serios declarațiile lui Alberto Sordi despre cât de bine se trăia pe timpul fascismului. Am impresia că Sordi a vrut să spună că toate întâmplările copilăriei sunt scăldate în culori duioase când devenim bătrâni: eu îmi amintesc cu nostalgie până și nopțile petrecute în adăpost, când picam de somn și tremuram de frig, în timp ce bombele cădeau, iar noi, copiii, exploram galeriile întunecoase. Și îmi amintesc diminețile de sâmbătă când înghițeam în fugă cafeaua cu lapte fiindcă mama pierdea prea mult timp cu complicata uniformă de Fiu al Lupoaicei, cu „m"-ul de metal care nu stătea niciodată cum trebuie.

Cel mult i se poate reproșa lui Sordi că a vrut să dea lecții, în loc să vorbească dintr-un restaurant, sorbind un pahar de suc – și cineva a insinuat că vrea să câștige un public tot mai larg de burtă-verde. Dar imprudențele unui actor bine cunoscut pentru lipsa lui de interes față de politică nu ar trebui să dea naștere unui caz politic. De un lucru însă se pare că Sordi nu-și amintește exact, și e bine ca el să fie povestit tinerilor care știu prea puțin despre vremurile acelea îndepărtate. Nu-i adevărat că toți copiii înregimentați în tineretul fascist erau egali, copilul de muncitor și copilul patronului.

În clasele primare, eu și un băiat blond eram bogații clasei, adică făceam parte din aceeași categorie socială cu a învățătorului; eu, fiindcă tata era funcționar și purta cravată, iar

mama avea pălărie (era prin urmare o „doamnă", şi nu o „femeie"); blondul, fiindcă tatăl lui avea o prăvălie. Toţi ceilalţi aparţineau unei categorii inferioare în ordine progresivă (vorbeau încă în dialect acasă şi făceau greşeli de ortografie), iar cel mai sărac dintre noi era Bruno. Îmi amintesc bine numele lui de familie, deoareçe pe atunci ne spuneam pe numele de familie, dar semnificativ e faptul că-mi amintesc numele mic.

Fiind sărac, şorţuleţul lui negru era jerpelit, nu avea guler alb, sau când îl avea era murdar şi ponosit, şi îi lipsea desigur funda albastră. Bruno era ras în cap (singurul semn de îngrijire din partea unei familii care se temea evident de păduchi), dar trebuie să se ştie că elevii bogaţi, când erau raşi în cap (vara uneori, pentru întărirea firului de păr), aveau un căpşor acoperit uniform cu un puf cenuşiu, în schimb pe cel al săracilor se vedeau nişte pete albicioase, probabil din cauza unor cruste neîngrijite.

Învăţătorul era un om cumsecade de fapt dar, cum participase la Marşul asupra Romei, se simţea obligat să ne dea o educaţie virilă, şi aplica elevilor câte o palmă zdravănă. Nu mie şi nici blondului, desigur, dar lui Bruno în mod special, fiindcă venea la şcoală cu şorţuleţul pătat. Bruno era mereu pus la colţ. Eu, niciodată. Sau poate o dată, când careva din băncile din spate mă tot întărâta şi eu i-am zvârlit probabil un cocoloş de hârtie într-un moment prost ales, şi atunci învăţătorul s-a înfuriat şi m-a pus la colţ; zguduit de ruşinea neobişnuită, am început să plâng ca un viţel, şi după două minute învăţătorul m-a trimis din nou în bancă, încercând să facă un gest de mângâiere şi de scuză. Solidaritate de clasă.

Într-o zi, după o absenţă, Bruno a venit la şcoală fără motivare scrisă, şi învăţătorul a tăbărât pe el ameninţându-l cu bătaia. Bruno a început să plângă şi a spus că îi murise tatăl. Învăţătorul a fost impresionat şi ne-a cerut tuturor să facem o colectă. A doua zi fiecare s-a întors cu bani sau cu

o haină mai ponosită şi Bruno a avut parte de momentul lui de solidaritate. Ca reacţie probabil la umilinţa suferită, a început să umble în patru labe în timpul marşului prin curte, şi cu toţii ne-am gândit că era foarte urât să facă aşa ceva după ce îi murise tatăl. Învăţătorul i-a atras atenţia că era lipsit de cel mai elementar simţ al recunoştinţei. Aparţinea cu adevărat unei rase inferioare. Cititorii vor crede că scriu o parodie a romanului *Cuore*, dar jur că relatez amintiri despre întâmplări pe care le-am trăit cu adevărat.

În timpul unei adunări de sâmbăta, la momentul spunerii jurământului, când trebuia să strigăm în cor *Jur!*, am auzit foarte clar cum Bruno care stătea lângă mine a strigat *Artur!* Se răzvrătea.

A fost primul meu profesor de antifascism.

Mulţumesc, Bruno.

1991

Supozitorul şi limitele interpretării

În perioada preelectorală, când se anunţă o revenire a marii drepte, chiar dacă unii naivi presupun că mai există şi o mică stângă, m-am hotărât să dezgrop vechea, dar intacta mea hotărâre de a propune periodic nişte recenzii imaginare (şi aş dori ca unii cititori, şi chiar unii editori, să nu-mi ceară precizări bibliografice, cum s-a întâmplat altădată, vă rog).

Aş dori să vorbesc astăzi despre un text inedit al lui René Guenon, care sper că nu va scăpa tuturor acelor editori interesaţi să ia în considerare marile scrieri ale gândirii oculte şi ale sindromului de suspiciune cosmică.

Textul se intitulează *Aspecte iniţiatice ale supozitorului* (redactarea originală este, desigur, în franceză şi titlul este *L'Initiation suppositoire*) şi datează din perioada în care cunoscutul gânditor a locuit într-o comunitate de dervişi urlători de la Bosfor unde, pe neaştptate, s-a îmbolnăvit de gripă, şi după ce a apelat inutil la farmacopeea orientală, a acceptat să fie consultat de un medic al misiunii protestante de la Constantinopole, care i-a prescris exact medicamentul menţionat în titlul micului tratat.

Guenon, neîncrezător în lumea modernă, dar prea copleşit de dureri articulare şi musculare, a acceptat compromisul, dar a ţinut să vadă în obiectul în chestiune un concentrat de subtile aluzii simbolice.

Supozitorul presupune ideea unei traiectorii forțate care îl conduce din lumea exterioară, adică din lumea aparenței, spre cea interioară, lumea profunzimii și a interiorității. Supozitorul devine astfel simbolul însuși al acelui proces de interiorizare din care este alcătuită orice inițiere adevărată (de văzut răsturnarea, tipică pentru mistica sufistă, a mitului platonician al peșterii). Totuși (căci adevărul rezidă în contradicție), supozitorul apare ca mediator între lumea astrală (cer – *Koilos* – cavitate – emisfera superioară a bolții cerești) și lumea de jos, Peștera Ascunsă (cavitate – *Koilos*, unde autorul ia în considerare paronomasia revelatoare care înrudește *c(ie)l* și *c(u)l*.

Nu întâmplător, observă cu subtilitate Guenon, supozitorul are forma unui obelisc și nu întâmplător cuvântul *obelisc* îl evocă pe cel de *ombilic*: supozitorul unește ombilicul cerului cu ombilicul trupului, într-o călătorie ce o ia în jos printr-un reticul de cavități unde se contopește cu Supa Elementară, dar pe timpul călătoriei acționează ca spălător (supozitor – supă – *Œuvre au Noir*). Tema spălătorului trimite la faptul că primele obeliscuri au fost ridicate la Luxor, care este în același timp Gură de Lumină (*Lux* + *Os*) dar și *Aurum* (*Or*), ca la săpunul Lux – de observat că metafizica săpunului trimite la mitul celor Nouă Stele din Zece care au folosit acel instrument alb pentru a se spăla – cum sună o publicitate mai veche ce ascundea, în fapt, fragmente de înțelepciune tradițională (Guenon citează în trecere și A Zecea Stea, nume inițiatic ce i-a fost acordat cunoscutului ocultist Eliphas Levi care, după cum se știe, nu folosea niciodată săpun).

Dar supozitorul nu are doar forma unui obelisc, ci și al unei rachete: deoarece se știe că civilizația terestră s-a născut din Stăpânii Lumii ajunși aici de pe alte planete și aterizați în Machu Pichu, iată că ritualul introducerii supozitorului amintește aproape în mod religios de coborârea pe Pământ

a Regelui Lumii şi devine simbol al ştiinţei pierdute (prin peşterile subterane din Aghartta) pe care iniţiatul trebuie s-o caute (fără a o găsi vreodată, fiindcă s-a răspândit în *Hyle*, sau Materia Iremediabilă).

Simbol al luminii pierdute în obscuritate, al salvării ce salvează, dar rămâne irecuperabilă, a forţei ce acţionează în interior, dar care nu va mai putea fi readusă la *Lux* originară, supozitorul devine, prin urmare, emblema nesiguranţei şi a căutării. Nu întâmplător, în toate limbile presupunerea, interogaţia, întrebarea, încercarea unui răspuns de neatins capătă mereu forme precum *presupun*, *I suppose* (în germană apropierea de *anus* este evidentă în expresia *Ich nehme an*...).

Trebuie să-i acordăm credit lui Guenon că se pricepe să urzească o ţesătură de gânduri care nu sunt ferite (nici în lumina certitudinilor pe care i-o consimte obişnuinţa sa cu lumea subterană) de dubiu şi de un control critic sever. Acest text splendid se încheie cu o întrebare la care gânditorul nu ştie (sau nu îndrăzneşte) să răspundă şi al cărei răspuns este încredinţat iniţiaţilor din viitor: de ce există – ţinând seama de legăturile profunde dintre înţelepciunea egipteană şi cunoştinţele ermetice ale druizilor celţi – supozitoare în formă de obelisc, şi nu în formă de dolmen?

1992

Povestea îngerului Urs

Săptămâna trecută am răspuns la telefonul unui ziarist care făcea un reportaj despre jucăriile din copilărie şi mă ruga să-i relatez o amintire. N-am stat pe gânduri şi mi-am amintit de îngerul Urs. M-a întrebat ce s-a ales de jucăria aceea şi i-am răspuns că nu mai ştiam, şi într-adevăr pe moment nu mai ţineam bine minte povestea ei. Când a publicat reportajul mi-a telefonat scandalizată sora mea, întrebându-mă dacă nu cumva, odată cu trecerea anilor, mi-am pierdut memoria. E posibil să nu-mi amintesc de înmormântarea îngerului Urs? Desigur, ar fi trebuit. Şi puţin câte puţin totul mi-a revenit în minte.

Îngerul Urs era un urs obişnuit din pluş, galben, poate una dintre primele jucării pe care le primiserăm în dar. Când eram însă foarte mici şi el o jucărie nouă, nu ne-a interesat prea mult. Îmbătrânind însă, îngerul Urs căpătase o înţelepciune jumulită, o autoritate şchioapă, care cu timpul deveneau tot mai mari pe măsură ce, asemenea unui erou ieşit din multe bătălii, pierdea câte un ochi sau câte un braţ (deoarece stătea fie în picioare, fie aşezat, şi nimeni n-ar fi cutezat să-l pună cu faţa în jos, îngerul Urs avea braţe şi picioare, antropomorf prin natură, şi nu prin metaforă).

Devenise cu timpul regele jucăriilor noastre. Chiar şi atunci când, răsturnând un taburet pe post de navă pătrată verniană cu echipajul alcătuit din soldăţeii mei, străbăteam Oceanul

Coridorului sau Marea Camerei, în ciuda tuturor proporțiilor, îngerul Urs stătea la bord, Guliver ascultat și respectat de liliputanii săi, mai schilodiți ca el, căci unii dintre ei își pierduseră capul sau câte un braț, iar din trupurile lor făcute dintr-un material dens, friabil și decolorat, ieșeau cârligele unor fire din fier.

Îngerul Urs (unisex) era desigur și stăpânul păpușilor: domnea asupra tuturor jucăriilor din casă, inclusiv trenulețele și cuburile de construit. Cu timpul – supus prea multor obligații –, îngerul Urs își pierduse și al doilea ochi, al doilea braț și la urmă picioarele. Asta și din cauză că un verișor plin de cruzime îl punea să participe la luptele dintre cowboy și indieni și îl lega adesea de tăblia patului, supunându-l unor biciuiri insuportabile, pe care noi (și el, îngerul) le acceptam fără a le considera o micșorare a regalității sale, fiindcă o jucărie, chiar dacă e un stăpân, trebuie să știe cum să-și îndeplinească diversele îndatoriri.

Trecuseră între timp anii și din torsul mutilat al plantigradului începeau să iasă smocuri de paie. Părinții credeau că trupul acela bolnav era plin de insecte, culturi de microbi poate, și am fost îndemnați cu toată dragostea să-i facem o înmormântare ruinei aceleia. Era dureros acum să-l vezi pe îngerul Urs bolnav, incapabil să mai facă față vreunei situații, expus acelei lente descompuneri cu neplăcuta revărsare a organelor interne, care-i jigneau vechea demnitate.

Și astfel, într-o dimineață devreme, când tata aprindea caloriferul ce transmitea căldura din bucătărie în toate radiatoarele casei, am format un cortegiu în pas lent și solemn. Aproape de cazan erau înșirate toate jucăriile rămase, eu mergeam în frunte cu o pernă pe care era așezat cel pe jumătate dispărut, și cred că urmau toți membrii familiei, uniți de aceași venerare îndurerată.

Îngerul Urs a fost introdus în fălcile acelui Baal în flăcări, şi Dragul Dispărut a ars până ce dispărut a fost. Şi odată cu el s-a sfârşit cu siguranţă o epocă. Asta s-a întâmplat, sunt sigur, înainte ca primele avioane inamice să bombardeze oraşul, fiindcă atunci s-a stins şi caloriferul prea lacom, vai, de brichete de cărbune, fiind înlocuit de o sobă cu lemne care nu încălzea decât bucătăria.

De ce mi-l amintesc pe îngerul Urs? Fiindcă au dispărut şi vremurile în care un copil avea aceeaşi jucărie timp de zece ani, cât a ţinut viaţa fericită a îngerului Urs. Astăzi jucăriile sunt mai ieftine şi se strică imediat, ca micile aparate de radio pe care le schimbi în fiecare an şi nu supravieţuiesc destrămării unei familii, aşa cum supravieţuiau Telefunken sau Marelli de altădată. Cred că e greu pentru un copil să nu se mai poată dărui vreme de o viaţă aproape unui singur obiect magic, pe care rămân înscrise amintiri şi emoţii. E ca lipsa unui jurnal intim sau ca existenţa pe un pământ fără monumente.

1992

Prima noapte a vieții mele

Înainte de sărbători mă aflam în pelerinaj, din diferite motive, foarte laice, în Galicia, la Santiago di Compostela. Lângă Santiago se află La Coruña, şi acolo există un muzeu, destul de recent, al ştiinţei şi tehnicii. Fusesem invitat cu câtva timp în urmă fiindcă, spuneau, acolo se află un Pendul al lui Foucault, obiect căruia i-am dedicat mai demult o scriere de-a mea. Motivul nu mă convinsese, căci pendulele lui Foucault au o caracteristică ciudată: există în toate muzeele lumii, dar fiecare crede că numai el îl are.

Pe scurt, m-am dus totuşi, fiindcă acolo avea loc Congresul asociației spaniole de semiotică, am văzut pendulul, recunosc că e mai frumos şi mai sugestiv decât altele, i s-a asociat un aparat didactic inteligent, dar mai ales este inteligent la modul absolut (o inteligență de avangardă care-l transformă într-o jucărie pasionantă, în special pentru copii) întregul muzeu. M-am amuzat cu diorame şi dispozitive automate inventate sau refăcute de genialul director Moncho Nunez, apoi am fost invitat în planetariu.

Planetariile sunt întotdeauna locuri atrăgătoare, fiindcă atunci când se stinge lumina ai cu adevărat senzația că te afli în deşert, sub bolta înstelată, dar în seara aceea mă aştepta ceva în plus. Trebuie să ştiţi mai întâi că astronomia este o ştiință riguroasă: putem afla cum era cerul sub care medita Napoleon în ultima noapte petrecută pe Sfânta Elena, sau

cel care va străluci deasupra capului strănepoților strănepoților noștri într-o anume seară din anii două mii (sau cel puțin astronomia o știe, iar dacă noi vom distruge Pământul și nu vor mai fi strănepoți, nu e vina astronomiei). Există chiar dischete pe care le puteți pune în computer, cerând programului să vă arate cerul unei nopți la alegere pe meridianul sau paralela dorită. Pe computer veți vedea, desigur, niște punctulețe, în timp ce într-un planetariu e cu totul altceva.

Prin urmare, la un moment dat, după ce s-a făcut complet întuneric, s-a auzit un minunat cântec de leagăn al lui De Falla și încetișor (deși ceva mai repede decât în realitate, fiindcă totul s-a petrecut într-un sfert de oră) deasupra capului meu a început să se rotească cerul, așa cum apărea în noaptea de 5 spre 6 mai din anul 1932, deasupra orașului Alexandria. Am trăit, cu o evidență aproape hiperrealistă, prima noapte a vieții mele.

Am trăit-o pentru prima oară, căci eu, acea primă noapte nu am văzut-o, fiindcă priveam în altă parte. Poate că nici mama mea nu a văzut-o, sleită de eforturile nașterii, dar poate a văzut-o tatăl meu, ieșit încetișor pe balcon, puțin agitat și neputând dormi din pricina uimitorului eveniment (pentru el, cel puțin) la care asistase și a cărui cauză îndepărtată fusese și el.

Vorbesc despre un dispozitiv mecanic realizabil în multe locuri, cu puțin efort și bunăvoință, și poate că experiența or mai fi avut-o și alții, dar mă veți ierta dacă în acele cincisprezece minute am avut impresia că sunt singurul om de pe pământ (de la începutul timpurilor) care se contopește cu propriul început. E o emoție greu de descris: ai senzația (aproape dorința) că ai putea, că ar trebui să mori în clipa aceea – și că oricum celelalte clipe vor fi mult mai puțin importante și binevenite.

Este o întoarcere în uter, dar într-un mare uter ceresc. Este o senzație de recunoștință (poate pentru Decanii Zodiacului), nu pentru faptul de a te fi născut și a fi trăit, căci viața a fost așa cum a fost, ci pentru a fi avut parte cu mulți ani în urmă de premiera acelui spectacol cosmic. Este o senzație de surpriză cu adevărat unică printre muritori să o poți retrăi, căci li se va întâmpla poate și altora, chiar tuturor într-o zi, dar cochilia aceea și stelele acelea, cu starea aceea sufletească, regăsite și restituite atunci, erau ceva doar al meu și al nimănui altcuiva.

Să ne întoarcem cu picioarele pe pământ. Era o simplă tehnologie, deși alimentată și susținută de puțină fantezie. Dar nu le e dat tuturor să-l găsească pe Alef împiedicându-se pe o scară, sau să fixeze cu privirea la momentul potrivit vasul de aramă luminat de raza de soare care i-a hotărât viața lui Jakob Böhme. Iei ce găsești, sau ce ți se oferă.

Se spune că vom trăi cu toții într-o zi senzații de nedescris când vom avea la dispoziție realitatea virtuală. După cum vedeți însă, nu e nevoie să așteptăm până când va fi de vânzare, ba chiar sunt unii care se mulțumesc s-o găsească trăind întâmplările lumii văzute la televizor. Eu m-am bucurat de visul meu faustic, credeam ca toată lumea că am pierdut clipa mea pentru totdeauna, căci nu poți spune, fără a fi pedepsit, „oprește-te, ești frumoasă". Dar, de fapt, mi-a fost dată înapoi, chiar și numai pentru cincisprezece minute.

1993

Cormoranul din Insulele Shetland

Am întâlnit cormoranul într-o sală luxoasă de aşteptare a aeroportului. O domnişoară amabilă îl ruga să nu murdărească fotoliile elegante şi i-am propus să acopere unul dintre ele cu impermeabilul meu. Ştiam că după aceea va trebui să-l arunc, prea impregnat cu ţiţei şi apă de mare, dar eram încredinţat că mă va despăgubi *L'Espresso*. Cu o asemenea bombă jurnalistică... Pasărea mi-a mulţumit, şi aşa s-a spart gheaţa. Iată interviul.

Eu: „Bună ziua domnule Cormoran, cum de vă aflaţi aici? Vă credeam încă în Insulele Shetland." *Cormoranul*: „Din păcate, mâine trebuie să mă întorc. Imaginaţi-vă că îmi plătesc bilet la clasa întâi pentru o deplasare rapidă într-un alt loc, de care nici n-am auzit. Se pare însă că un petrolier a rămas în voia valurilor, petrolul s-ar putea scurge oricând în mare, televiziunile vor să fie gata pregătite, şi când este la mijloc un contract... O meserie nesuferită, vă asigur." *Eu*: „Aţi avut vreodată vacanţă?" *Cormoranul*: „Da' de unde, doar citiţi şi dumneavoastră ziarele, ba un război colo, ba o furtună dincolo, mările au devenit un puţ negru şi... uite acolo, «domnule Cormoran, staţi nemişcat, nu priviţi vă rog spre aparat, neteziţi-vă penele cu ciocul, luaţi o expresie tristă...»"

Eu: „Dar nu mai sunt şi alţi cormorani disponibili?" *Cormoranul*: „Nu-i deloc aşa simplu. Părinţii mei şi-au pierdut viaţa. Cei care au scăpat au devenit acum păsări de pădure,

şi nu e deloc o metaforă. Încearcă să se readapteze prin alte părţi, la deal, la munte, dar nu e uşor să găseşti peşte pe acolo, cel mult câte un păstrăv, din când în când. Eu picasem deja în mareea neagră, uitaţi-vă cum am ajuns. Nu se mai curăţă, nici măcar cu lichidele alea care te ustură la ochi. Aşa că mai bine rămân cu porcăria asta şi m-oi descurca cumva. Mă plătesc bine, trebuie doar să fiu mereu gata, acum o lună eram în Galicia, poate aţi citit, apoi în Insulele Shetland, poimâine cine ştie pe unde. Am început înainte de Războiul din Golf." *Eu*: „Dar imaginile din războiul ăla v-au adus succesul, faima." *Cormoranul*: „Da, atunci m-au remarcat. Înainte mă filmau, dar pe urmă nu dădeau imaginile. Succesul a venit odată cu Golful. E obositor însă, în fiecare zi pe platou, şi de fiecare dată mă tot pătrunde petrolul, organismul e afectat, trebuie să pun repede ceva economii de o parte şi pe urmă să-mi născocesc o boală cronică. Vom vedea, o să găsesc o insuliţă în afara rutelor comerciale, pentru câte zile oi mai avea de trăit."

Eu: „Dar nu s-ar putea folosi un pescăruş, o focă, un pinguin, mânjindu-i eventual cu noroi, din cel existent în băile termale?" *Cormoranul*: „Nu, e o chestiune de profesionalism. Spun că dacă e ceva trucat, animalul îşi pierde spontaneitatea. E ca în filmele lui Luchino Visconti, dacă actorul trebuia să vorbească despre un sertar plin de bijuterii, ele trebuiau să fie acolo, şi încă de la Bulgari. Şi pe urmă, noi cormoranii avem mărimea potrivită pentru ecranul de televizor, pe mine mă pot lua în prim-plan şi mă văd în întregime, închipuiţi-vă dacă ar fi un elefant, ar fi nevoie de un fundal foarte mare." *Eu*: „Dar n-ar fi mai convenabil să se folosească de o fiinţă umană, un copil, eventual unul folosit deja, dintre cei care sunt de vânzare?" *Cormoranul*: „Fiţi serios... Fiinţa umană nu mai impresionează. Imaginaţi-vă că am primit o propunere şi de la UNICEF. Ei au încercat să arate copii africani

subnutriți, cu muște pe față și pântecul umflat, dar lumea se scârbește. Schimbă canalul. În schimb animalul înduioșează."

Eu: Deci nu aveți de gând să părăsiți domeniul petrolului..." *Cormoranul*: „Nu, este un domeniu profitabil, oamenii au nevoie de energie, iar mări poluate vor exista din ce în ce mai mult din fericire, aș putea s-o duc de minune doar cu petroliere și bombardări de puțuri. Dar știți cum e când începi cu televiziunea, pe urmă te cheamă peste tot, pentru publicitate la American Express, la Benetton, la Parlament... E o spirală. Anul viitor vor să mă întrebuințeze pentru a-i convinge pe oameni să nu mai folosească autostrada în zilele de sărbătoare." *Eu*: „Dar nu ajung fotografiile cu mașini făcute armonică și cadavre carbonizate?" *Cormoranul*: „Le-am spus, o familie carbonizată nu are mare efect. Dar dacă familia se ciocnește de o autocisternă, benzina se varsă, trece cormoranul pe acolo și se murdărește, atunci lumea intră la idei. Ce vreți, îmi iese un câștig, e adevărat, dar am și o însărcinare civică, o misiune."

Domnișoara a venit să-l întrebe dacă dorea un whisky, dar cormoranul a refuzat: „Probabil că încă nu mi-am recăpătat gustul, a spus, dar am impresia că seamănă cu petrolul." Avionul său era gata de plecare. S-a îndepărtat cu capul plecat, riscând să alunece pe pardoseala lucioasă, pe care lăsa o dâră uleioasă. S-a întors pentru o ultimă dată. „Mulțumesc, i-am spus, și în numele tuturor copiilor din lume."

1993

Juan Felix Sánchez

În cabana plină de culoare, unde ne-am oprit să bem o cafea, fierbe o oală cu fasole neagră şi mă întreb în care dintre filmele lui Sergio Leone am nimerit. Urcăm spre Paramo, zona din Anzi care se deschide măreaţă spre statul Merida, Venezuela. Mai întâi întâlneşti o vegetaţie alpină amestecată cu cea tropicală, apoi urci spre marile lacuri printre bolovănişuri şi tufişuri de iarbă moale şi cărnoasă, de forma şi consistenţa unor urechi de iepure. E cam răcoare: suntem abia la înălţimea lui Mont Blanc...

Coborâm din nou spre trei mii de metri, într-o vale foarte înverzită – se zăreşte o bisericuţă din piatră. La prima vedere îmi aminteşte de una dintre parohiile romanice dintre Perpignan şi graniţa catalană, dar silueta e mai îndrăzneaţă, de aproape ciudăţenia materialelor mă duce cu gândul la Gaudì. Biserica e strâmbă, sucită, mica navă este decorată cu mobilier aproape zoomorf, lucrat din trunchiuri şi ramuri gata cioplite de natură. Altarul evocă ceea ce numim prin convenţie *art naïf*, dar, deşi autorul este un primitiv, ştie să găsească soluţii tehnice de mare rafinament.

Juan Felix Sánchez este un ţăran, născut într-unul dintre satele astea andine, în 1900. Şcoli elementare, apoi diferite munci la ţară. De copil inventează o moară de apă pentru vecinii săi; nu se pricepe la tehnologie şi nici nu a văzut vreodată desene ale inginerilor din Renaştere, aşa că foloseşte

ce are la îndemână. Şi nici n-a ştiut vreodată că ar exista o artă romanică sau paleogotică. A călătorit doar la Maracaibo şi la Caracas, în tinereţe. E inteligent şi primeşte câteva însărcinări municipale prin părţile sale; la San Rafael inventează o turbină de apă pentru a furniza electricitate în sat. Se căsătoreşte cu Epiphania Gil. Spre patruzeci de ani, sub un impuls mistic, părăseşte totul şi se retrage în munţi trăind cu puţin, şi începe să creeze ţesături, sculpturi, să construiască biserici, un întreg drum al calvarului cu statui din lemn cărăte de-a lungul povârnişurilor, o crucificare, un mormânt al lui Cristos. Biserica din Tisure are un altar cu o iesle colorată, o nişă cu portretul în lemn al unui sfânt local (cu gambetă şi haină neagră) şi în partea superioară un tulburător ochi al lui Dumnezeu meşterit din farul unui automobil. Dar Juan Felix Sánchez nu e un artizan, nu e un artist, nu e un *bricoleur* de duminică: este un ascet al muntelui, un vizionar. Creaţiile sale cele mai importante le începe la şaizeci de ani, sfântul mormânt îl face la optzeci de ani.

La un moment dat este descoperit de critici, cercetători ai folclorului, filozofi de la oraş. Îi expun lucrările în muzee, dar ştiu foarte bine că scoţându-le din mediul lor le reduc la totem, la nişte obiecte ciudate. Nu reuşesc să catalogheze acest geniu natural, îşi dau seama că reprezintă un fenomen al spiritualităţii care trece dincolo de categoriile esteticii şi ale etnologiei. Îi distrug viaţa. Juan Felix Sánchez devine o ţintă a pelerinajelor erudite, este invadat de sociologi care îi murdăresc sărmana casă. Vede înălţându-se alături de locuinţa sa un muzeu cu numele lui şi al soţiei, unde se află şi o bibliotecă (foarte frumoasă şi modernă, cu computere) pentru copii. Se retrăsese într-un loc inaccesibil pentru a-şi urmări un vis şi doreşte să nu fie transformat într-una dintre creaţiile sale.

Acum are nouăzeci şi patru de ani. Împreună cu o prietenă de la Universitatea din Merida, suntem primiţi într-o

bucătărie rudimentară şi întunecată de către Epiphania Gil, un monument şi ea acum, cu chipul unei mumii păroase şi nişte haine ca în *Opera de trei parale*. În curtea interioară, vegheat de un câine adormit, Juan Felix somnolează cu un sombrero pe faţă, pe un scaun, imobilizat din cauza unor dureri de picioare. Se trezeşte, şi chipul lui pare cel al unui bătrân indian cu mustăţile pleoştite, ieşit şi el dintr-un film al lui Leone. E surd, mai întâi n-o recunoaşte pe vizitatoare, apoi încetul cu încetul se dezmorţeşte. Primeşte să ne arate caietele sale, cam rupte şi pătate, unde îşi notează de o viaţă gândurile care-i vin şi chiar zicale populare, de genul „calul de dar nu se caută la dinţi", dar multe sunt probabil inventate de el. Mă roagă să-i scriu şi eu două, şi notez că „pisica grăbită naşte pisoi orbi" şi că „dracul face oala, dar nu şi capacul". Ascultă traducerea, aprobă. Apoi mă întreabă plin de grijă cum se simte papa, dacă e adevărat că a căzut şi s-a lovit la picioare, şi dacă poate merge din nou. Vreau să-i spun că aşa e, dar soţia mea mă opreşte şi îi spune în schimb că se mişcă încă cu greutate. „Ei, ca şi mine", zâmbeşte consolat. Epiphania ne atrage atenţia că ar fi mai bine să-l lăsăm să doarmă. Înainte de a ne despărţi, întreabă unde-i sunt caietele. Le ia înapoi, le strânge la piept şi verifică pe ascuns cu coada ochiului dacă sunt toate.

Ne urcăm în maşină şi ne întoarcem în barbarie.

1994

Fiicele lui madam Doré
Povestire postmodernă și intertextuală

S-a petrecut pe vremea când ambasadorul a dorit să meargă să-i prezinte omagiile sale celui mai mare ilustrator al timpului său, Gustave Doré. Se poate deduce că ambasadorul era reprezentantul unei țări orientale, fiindcă a sosit la locuința artistului călare pe o cămilă; după câte se știe, nu purta turban, dar era probabil o concesie făcută civilizației europene: se împăuna cu o pană la pălărie.

După ce ambasadorul l-a întâlnit pe artist, acesta le-a prezentat pe soția și pe fiicele sale. „O, ce fete frumoase, madam Doré", a spus ambasadorul, „o, ce fete frumoase!" Și adăugă că ar fi dorit să le mărite – de aici ni se confirmă ideea că aparținea unei țări din Orientul Îndepărtat, fiindcă dorința de a le mărita pe toate odată, vreau să spun să le ia el sau să le dea vreunui prieten de-al său, te lasă să înțelegi că se gândea la un contract poligam, toate fetele împreună, și cu același bărbat.

Nu știm cum a reacționat soția artistului. Știm cu certitudine că fetele, care probabil erau trei, erau niște cochete îndrăcite. Cochete – treacă meargă –, dar și nimfomane poate, și cu siguranță lesbiene – lucru care n-ar mai scandaliza pe nimeni în zilele noastre, dar în vremurile acelea (adică pe când Doré ilustra *Divina Comedie*) era ceva demn de bolgiile infernului.

Cum necum, treaba e că tocmai în mijlocul sărbătorii cele trei fete (cochete) au fost găsite pe canapea făcând dragoste cu fiica doctorului. Despre acest doctor ştim prea puţin, dar ştim sigur că doamna Doré a fost foarte stânjenită de incident, încât a încercat să-şi dojenească fetele. La care ele – se ştie bine – au înălţat din umeri, râzându-i în nas bunei doamne şi trântindu-i cu obrăznicie „ne doare în cot".

Se conturează acum ipoteza că doamna nu era franţuzoaică, ci de origine longobardă, fiindcă rezultă că şi-ar fi apostrofat fetele cu *Aliulé che t'amusé che'tan profiti a lusinghé* (pe care am putea-o traduce cu „Haida-de, crezi poate că te distrezi în timp ce profiţi de fata doctorului linguşind-o"). Fetele, tot mai agresiv cochete, au răspuns, pentru a încheia discuţia: „Iete scârţ! scârţ!" Lucruri care nu se răspund unei mame, în special când îţi reproşează că practici jocuri, să le spunem greu de conceput, cu fiica medicului de familie – căreia, observaţi, nu i se cunoaşte vârsta, dar putea fi minoră –, drept care am putea fi atât de *politically correct* încât să acceptăm înclinaţiile sexuale al fetelor soţiei cunoscutului artist, dar nu să justifice coruperea minorelor.

Ne este permis, într-adevăr, să presupunem că fiica doctorului era membră a unei comunităţi de voluntari care se ocupau cu asistenţa acordată nevoiaşilor, fiind numită frumoasa spălătoreasă care spală batistele săracilor din oraş. Şi atunci, a o sustrage pe tinerică de la voluntariatul ei (prin care se reînvia o veche tradiţie, a spălătoreselor vesele de pe malul canalelor de periferie) pentru a o iniţia în jocuri erotice pe canapea, aşa ceva n-ar admite nici spiritele cele mai libere şi mai receptive.

Într-adevăr, cum reacţionează nefericita copilă: începe să sară în sus. Sare încolo, sare încoace, dar sunt sărituri de plăcere, sau tresăriri de oroare?

Nu mă pronunț. Adevărul este că exemplul a dus la rezultate dintre cele mai rele. Pinocchio merge la palat cu trei cărți sub braț, dar lecția nu și-a învățat, și se știe ce notă a luat. Doamna Doré încearcă să distragă atenția invitaților propunând jocuri de societate, și arată un pantof (al cui?) întrebând: „Din din din pantofior roșu, din din din ce culoare are?" Răspunsul este evident (un filozof ar spune că era vorba de o propoziție analitică), dar fiicele doamnei Doré (ah, ticăloasele) încearcă să-i încurce pe cei prezenți. Spun la întâmplare: „Culoare verzuie, culoare gălbuie..." Și ce să vezi?

Își face apariția un garibaldin. De unde? Cred că din *Ghepardul.* Și ce face? Mister. O răpește pe fiica doctorului? Pe una dintre fetele lui madam Doré? Acum trebuie găsit un vinovat. Unu, doi, trei, patru, spuneți gata.

1995

Gânduri despre călătoriile în timp

Pesemne că multă lume a citit săptămâna trecută că oamenii de știință au anunțat că am putea călători în timp. Cel puțin în teorie, chiar dacă se interpun multe dificultăți tehnice, probabil de netrecut.

Nu doresc să-mi spun părerea despre asemenea anunțuri, din lipsă de informații adecvate. Pe de altă parte, chiar ca profan, nu am fost foarte surprins, fiindcă îmi amintesc că Hans Reichenbach, de exemplu, discuta încă din 1956, în minunata sa lucrare *The Direction of Time*, despre mai multe cercetări care arată că la nivelul subatomului săgeata timpului își poate schimba direcția. Sigur, faptul că unele particule pot călători înapoi sau înainte în timp nu ne oferă certitudinea că și noi am putea face la fel, dar – oricum – ne lasă să întrezărim existența unor asemenea posibilități.

Miza jocului e clară: interesant nu e atât să călătorim în viitor pentru a vedea cum va fi mileniul trei (cu riscul ca Pământul să ajungă într-o stare mizerabilă, vezi Wells) cât să călătorim în trecut: și nu pentru fascinația neîndoielnică a trecutului, ci fiindcă a călători în trecut îți dă speranța că moartea poate fi amânată. Există totuși două situații. Fie, călătorind în trecut, rămân același care pleacă, cu vârsta de la plecare, și în acest caz, chiar călătorind în trecut, înaintez spre declinul meu fizic personal, cu inconvenientul că m-aș putea întâlni pe mine însumi de acum mulți ani, și situația

ar fi stânjenitoare. Fie, călătorind în trecut, îmi recuperez anii tinereții, și atunci nu pot călători prea mult înapoi, căci m-aș trezi că sunt o pură posibilitate genetică a ADN-ului străbunicului meu; iar dacă m-aș întoarce, să spunem, în 1940, m-aș regăsi copil, probabil cu mintea de atunci, și n-aș putea să mă bucur de experiența pe care o am; fără a mai socoti că pe atunci călătoriile în timp nu apăruseră încă, și n-aș mai putea reveni înainte (și, copil inconștient cum aș fi, nici n-aș mai dori să mă întorc de unde n-aș ști că plecasem). În sfârșit, oricum am lua lucrurile, călătoria în trecut prezintă numeroase neajunsuri.

Nu-mi mai amintesc unde am citit un argument care spulberă orice îndoială: nu numai că nu știm să călătorim în trecut, dar suntem siguri că oamenii nu vor reuși asta nici într-un viitor îndepărtat. Căci dacă în viitor cineva ar putea (nu, ar fi putut, nu, ar fi capabil de, mai bine ar fi fost capabil de – fir-ar să fie, vedeți cum se învălmășesc până și timpurile verbale?!) în sfârșit, iertați-mi neologismul, dacă în viitor cineva ar putea să călătorească în trecut, noi am ști, fiindcă respectivul s-ar afla acum printre noi. Or, noi n-am întâlnit niciodată astfel de călători în trecut.

Fireşte subiectul se pretează unor obiecții: de exemplu, să presupunem că în anul douăzeci de mii cineva ar putea călători înapoi în timp, însă doar cu o mie de ani în urmă, deci acest lucru l-ar afla (sau îl vor afla) cei care vor trăi în anul nouăsprezece mii, și nu noi. În sfârșit mai există o ipoteză: oamenii viitorului știu de mult (vor ști) să călătorească în trecut, și ei se află într-adevăr printre noi încă din vremea omului din Neanderthal; numai că, din ordinul autorităților viitorului, nu pot dezvălui cine sunt. Ei se află deja printre noi, fără ca noi să știm.

Vă dați seama imediat că ipoteza asta ar putea să stârnească optimismul oamenilor politici și al ziariștilor mereu

în căutare de comploturi şi de lucrături pe la spate: toate necazurile pe care le avem se datoresc acestor vizitatori secreţi. Şi dacă Andreotti şi Craxi or fi dintr-ăştia? Ar fi posibil oare să fi făcut ce-au făcut (dacă au făcut) după ce au citit în cronicile din viitor că vor sfârşi prin a fi acuzaţi? Şi dacă de fapt ar veni din trecut? Şi cum i-am putea considera vizitatori veniţi din viitor pe cei care fac sondajele, având în vedere că n-o nimeresc niciodată?

Pe de altă parte, aceşti vizitatori ai viitorului ar trebui să lucreze mereu şi numai în scopul dezvoltării omenirii: căci, dacă ar face încurcături grave, ar pregăti un viitor (ce va fi prezentul lor) extrem de neplăcut (şi asta pentru ei, nu pentru noi). Iată atunci ipoteza maximă pe care o putem face: ei au fost mereu prezenţi printre noi şi erau cei care ştiau cel mai mult: inventatorul amigdalei, Socrate, Copernic, Pasteur, Einstein şi aşa mai departe. Iată şi de ce erau mai inteligenţi decât noi: au învăţat la şcoală de mici copii că Pământul se învârte sau că $E = mc^2$. Mare ispravă! Constatarea aceasta ar trebui să potolească multe invidii academice.

Dar dacă toate personajele geniale vin din viitor, cum vor reuşi (cum ar fi reuşit) să devină atât de geniale, dacă în trecut nu exista nici unul mai acătării care să le poată transmite vreo experienţă interesantă?

1995

Scufița Roșie, SUA 1997

E bine cunoscut că exigențele *political correctness*-ului au dus la rescrierea basmelor tradiționale, ca să nu mai conțină aluzii la inferioritatea vreunui personaj sau să nu lezeze drepturile nici unei minorități, inclusiv ale celor șapte pitici care trebuie să fie numiți acum „adulți de mărime nestandardizată". În lumina acestor prescripții, m-am gândit să rescriu basmul Scufiței Roșii, în respectul deplin al oricărei opțiuni religioase, politice sau sexuale. Pentru a permite ca povestea să se petrecă într-un climat corect politic, o situez în Statele Unite, bogate de altfel în păduri locuite de animale sălbatice.

Prin urmare, Scufița Roșie este o ființă umană care, din fericire, nu a ajuns la vârsta adolescenței și care, într-o frumoasă dimineață, o apucă prin pădure, unde nu culege nici ciuperci, nici fragi, fiindcă face parte din Asociația pentru Ocrotirea Mediului, AOM. Ea este doar nerăbdătoare să întâlnească lupi. De fapt e membră a Asociației pentru Interacțiune Totală și Egală cu Lumea Animalelor, AITELA, care încurajează chiar și ceea ce se numea altădată în mod represiv drept „coit bestial". Are noroc să întâlnească un lup înscris în AAH, Asociația Animalelor Homosexuale, care încurajează relațiile sexuale libere între animal și membri ai speciei umane.

Își dau întâlnire la un motel din apropiere, unde Lupul se duce să o aștepte și se îmbracă cu un halat de casă elegant

pentru a face dragoste. În umbră veghează însă Bunica Scufiței Roșii, și nu vom spune din care asociație face parte, dar vom atrage atenția pe scurt că e o susținătoare a pedofiliei, a incestului și a canibalismului (mai e și nevegetariană). Dornică de a se uni cu nepotica cea tânără, Bunica se duce la motel, îl devorează pe Lup și se îmbracă în hainele lui, căci este membră a Grupului celor Deghizați în Animale, GDA.

Soseşte Scufița Roşie, se apropie plină de dorințe de camera nupțială unde crede că o așteaptă Lupul, dar se trezește în fața Bunicii, care abuzează imediat de ea, apoi o mănâncă. Nu o mestecă fiindcă am uitat să spun că Bunica mai aparține unei asociații ce este în același timp religioasă, de sănătate și dietetică, care consideră drept păcat și non-cușer mestecatul substanțelor animale, și prescrie înghițirea lor în întregime, lucru care nu mi se pare mai incredibil decât prescrierea infibulării sau interzicerea transfuziilor de sânge.

Pe când Scufița Roșie zace în măruntaiele Bunicii, soseşte non-Vânătorul. El este de fapt membru al unei asociații de ecologiști radicali care recomandă uciderea ființelor omenești consumatoare de carne de animal. Mai este afiliat de asemenea (cum o cere rolul său umanitar) la Asociația Națională a Proprietarilor de Carabine, ANPC, care se revendică de la acel amendament al Constituției ce permite (interpretat cu flexibilitate) oricărui cetățean să dețină arme. Identificând-o pe Bunică drept devoratoare de lupi, și prin urmare lipsită de respect pentru viața animală, non-Vânătorul trage, o ucide, o secționează (fiindcă aparține unei asociații de încurajare a donațiilor de organe), și iată că Scufița Roșie iese bine sănătoasă din pântecul ancestral. Probabil că și Lupul, dar pentru povestea mea el nu mai contează.

Mama o îmbrățișează fericită pe fetiță și se gândește s-o ajute să uite neplăcuta aventură, asigurându-i un viitor luminos. Am uitat să spun că non-Vânătorul este directorul unei

populare emisiuni cu animale, o emisiune împotriva vânătorii, şi se ştie că mamele pline de speranţă îşi duc fiicele de vârstă prepuberală la directorii de televiziune pentru a întreţine cu ei relaţii de prietenie afectuoasă, urmate de angajări bănoase.

Dar non-Vânătorul, a cărui probitate morală am evidenţiat-o deja, refuză să întreţină relaţii amoroase cu Scufiţa Roşie, fiind de fapt o lesbiană care practică travestirea şi aparţine Societăţii Feministe contra Unirii Heterosexuale, SFUH.

Furioase, copila şi Mama îşi amintesc că, în timp ce o omora pe Bunica, non-Vânătorul fuma pipă. Îl denunţă de aceea autorităţilor politice pentru practica fumatului, instigare la viciu, poluare a mediului, diseminare de agenţi cancerigeni şi, prin urmare, încercare de masacru.

Deoarece în statul unde se petrece povestea este în vigoare pedeapsa cu moartea, non-Vânătorul este condamnat la scaunul electric. Papa adresează un apel vibrant, dar trimiţându-l cu poşta italiană, acesta ajunge cu o întârziere de câteva luni. Şi cum descărcările electrice nu poluează mediul, nimeni nu mai protestează. Non-Vânătorul moare şi toţi (ceilalţi) trăiesc fericiţi şi mulţumiţi.

1996

Cum să scrii bine

Am găsit pe Internet o serie de instrucțiuni despre cum să scrii bine. Mi le însușesc, cu unele variațiuni, fiindcă mi se pare că pot fi de folos multora, în special celor care frecventează școlile de scris.

1. Evită aliterațiile, chiar dacă îi momesc pe mormoloci.

2. Nu trebuie evitat subjonctivul, dimpotrivă, folosit când e necesar.

3. Evită frazele gata făcute: e supă reîncălzită.

4. Exprimă-te așa cum te hrănești.

5. Nu folosi sigle comerciale & prescurtări etc.

6. Amintește-ți (mereu) că paranteza (chiar când e indispensabilă) întrerupe firul discursului.

7. Fii atent să nu faci... indigestie de puncte puncte.

8. Pune cât mai puține ghilimele: nu e „fin".

9. Nu generaliza niciodată.

10. Cuvintele străine nu sunt *de bon ton.*

11. Fii zgârcit cu citatele. Spunea pe drept cuvânt Emerson: „Urăsc citatele. Spune-mi doar ce știi tu."

12. Comparațiile sunt asemenea frazelor gata făcute.

13. Nu fi redundant: nu repeta de două ori același lucru; repetarea este superfluă (prin redundanță se înțelege explicarea inutilă a ceva ce cititorul a înțeles deja).

14. Doar rahații folosesc cuvinte vulgare.

15. Fii mereu mai mult sau mai puțin specific.

16. Litota este cea mai extraordinară dintre tehnicile de exprimare.

17. Nu face fraze cu un singur cuvânt. Elimină-le.

18. Fereşte-te de metafore prea îndrăzneţe: sunt fulgi pe solzii unui şarpe.

19. Pune, virgulele, în mod corect.

20. Fă deosebire între funcţia semnului punct şi virgulă şi semnului cu două puncte: chiar dacă nu e uşor.

21. Dacă nu găseşti expresia potrivită, nu apela niciodată la expresii dialectale: *Multe voroave-s în chersân.*

22. Nu folosi metafore incongruente chiar dacă ţi se par că „sună": sunt ca o lebădă care deraiază.

23. E nevoie cu adevărat de întrebări retorice?

24. Fii concis, caută să-ţi condensezi gândurile în cel mai mic număr de cuvinte posibile, evitând frazele lungi – sau întretăiate de incidentale care îl încurcă pe cititorul puţin atent –, pentru ca discursul tău să nu contribuie la acea poluare a informaţiei care este desigur (mai ales când este încărcată cu precizări inutile, sau cel puţin nu indispensabile) una dintre tragediile timpului acesta al nostru dominat de puterea mass media.

25. Accentele nu trebuie să fie nici incòrecte nici inùtile, pentru că cel care face aşa greşeşte.

26. Nu se pune apostrof unui articol nehotărât înaintea substantivului masculin.

27. Nu fi emfatic! Fii moderat cu exclamaţiile!

28. Nici cei mai înrăiţi *fans* ai barbarismelor nu pun termenii străini la plural.

29. Scrie corect numele străine, precum Beaudelaire, Roosewelt, Niezsche şi altele asemenea.

30. Numeşte direct autorii şi personajele despre care vorbeşti, fără perifraze. Aşa făcea cel mai mare scriitor lombard al secolului al XIX-lea, autorul lui *Cinci mai.*

31. La începutul discursului fă uz de *captatio benevolentiae*, pentru a-l câştiga pe cititor (dar poate că sunteţi aşa de proşti, că nici nu înţelegeţi ce spun).

32. Îngrijeşte-te cu mare atenţie de ortograffie.

33. Inutil să-ţi mai spun cât sunt de obositoare preteriţiunile.

34. Nu o lua mereu de la capăt.

Cel puţin, când nu e nevoie.

35. Nu folosi niciodată pluralul maiestăţii. Suntem convinşi că face cea mai proastă impresie.

36. Nu confunda cauza cu efectul: ai face o eroare şi, prin urmare, ai greşi.

37. Nu alcătui fraze în care concluzia nu decurge logic din premisă: dacă toţi ar face aşa, atunci premisele ar fi o consecinţă a concluziilor.

38. Nu permite arhaismele, *apax legomena* sau alte lexeme neuzitate, nici *deep structures* rizomatice care, deşi ţi se par nişte *epifanii* ţinând de o *difference* gramatologică şi invită la o derivă constructivă – mai rău ar fi dacă ar rezulta discutabile la scrutinul celui care citeşte cu acribie ecdotică –, oricum exced competenţele cognitive ale destinatarului.

39. Nu trebuie să fii prolix, dar nici nu trebuie să spui mai puţin decât.

40. O frază încheiată trebuie să aibă

1997

De ce?

De ce cresc bananele în copaci? Fiindcă dacă ar creşte din pământ le-ar mânca imediat crocodilii. De ce mercurul se numeşte aşa, şi nu uraniu? Fiindcă altminteri uraniul ar trebui să se numească Amordidio Brambilla şi toţi l-ar lua în râs. De ce schiurile alunecă pe zăpadă? Fiindcă dacă ar aluneca pe caviar sporturile de iarnă ar fi prea scumpe.

De ce a avut timp Cezar înainte de a muri să spună „*Tu quoque, Brute?*" Fiindcă, lovitura fatală de pumnal nu i-a dat-o Marcelino Menendez y Pelayo. De ce scriem de la stânga la dreapta? Fiindcă altfel frazele ar începe cu un punct. De ce nu se întâlnesc niciodată paralelele? Fiindcă, dacă s-ar întâlni, cei care fac exerciţii la ele şi-ar despica picioarele.

De ce nu era căsătorit Sfântul Pavel? Fiindcă tot călătorind atâta, dacă ar fi trebuit să-i trimită scrisori şi soţiei, Noul Testament ar avea nişte dimensiuni imposibile. De ce becurile se aprind şi nu se ard imediat, în ciuda căldurii intense a filamentului cu wolfram? Fiindcă dacă s-ar arde imediat nu mai avea sens să fie inventate.

De ce avem cinci degete? Fiindcă, dacă erau şase, am fi avut douăsprezece porunci. De ce este Dumnezeu cea mai perfectă fiinţă? Fiindcă dacă ar fi imperfectă ar fi vărul meu Gustavo. De ce whisky-ul a fost inventat în Scoţia? Fiindcă dacă ar fi fost inventat în Japonia ar fi sake şi nu s-ar mai bea cu sifon. De ce este marea atât de întinsă? Fiindcă sunt prea mulţi

peşti şi ar fi ilogic să-i aşezăm pe Mont Blanc. De ce o sută una cântă găina? Fiindcă dacă ar cânta treizeci şi trei ar fi Marele Maestru al Masoneriei.

De ce sunt paharele deschise la gură şi închise la bază? Fiindcă, în caz contrar, barurile ar da faliment. De ce mama este mereu mama? Fiindcă dacă ar fi uneori şi tata ginecologii n-ar mai şti încotro s-o apuce. De ce Allah este Allah şi Mahomed profetul său? Fiindcă după cazul Rushdie ar fi mai bine să nu ne băgăm în asemenea treburi. De ce cresc unghiile, şi dinţii nu? Fiindcă altfel nevroticii şi-ar roade dinţii. De ce fundul e jos şi capul sus? Fiindcă, în caz contrar, ar fi greu să proiectezi o sală de baie. De ce Napoleon s-a născut în Corsica? De-aia.

De ce picioarele se îndoaie înăuntru şi nu în afară? Fiindcă ar fi periculos în avioane în caz de aterizare forţată. De ce a navigat Cristofor Columb spre Apus? Fiindcă dacă ar fi navigat spre Răsărit ar fi descoperit Messina. De ce au degetele unghii? Fiindcă dacă ar avea pupile ar fi ochi. De ce arde focul? Fiindcă dacă ar uda ar fi apă. De ce au câinii coadă? Fiindcă altminteri, pentru a-şi arăta bucuria, ar trebui să dea din penis.

De ce înaltul se opune josului? Fiindcă dacă s-ar opune Trebizondei tot aia am pierde. De ce când e întuneric nu e lumină? Fiindcă e întuneric. De ce pastilele de aspirină sunt diferite de iguana? Încercaţi să vă imaginaţi ce s-ar întâmpla în caz contrar. De ce moare câinele pe mormântul stăpânului? Pentru că acolo nu sunt copaci la care să facă pipi, şi după trei zile îi plesneşte vezica.

De ce să aştepte cine greşeşte? Problema e prost pusă: e deja acolo. De ce pernele cele mai bune sunt făcute din fulgi? Fiindcă altminteri, cele mai bune păsări ar fi făcute din lână. De ce Nordul este deasupra şi Sudul dedesubt? Fiindcă altfel Răsăritul ar fi la stânga.

De ce au sirenele coadă de peşte? Fiindcă dacă ar avea picioare ar fi nişte gospodine din Voghera. De ce măsoară un unghi drept nouăzeci de grade? Întrebarea e prost pusă: el nu măsoară nimic, alţii sunt cei care îl măsoară pe el.

1997

SUBLIMA, PROGRESISTA NOASTRĂ SOARTĂ

Anticipări despre mileniul trei

Ce frumoasă-i tinereţea!

Geneza ne spune (v.1–32) că Adam a trăit 930 de ani şi Noe doar 500 (dar obişnuia să bea). În afara acestor informaţii insuficient verificate, rămânem sub impresia imaginii lui Solon, care a trăit până la 80 de ani, şi în felul ăsta suntem convinşi că societăţile din vechime erau gerontocratice. Nimic mai puţin adevărat. Unii au ajuns, desigur, la o vârstă venerabilă (Cato Cenzorul, Sofocle, Titian, Kant, Verdi, Schelling, Monet), dar au fost oameni norocoşi. Platon murea la 80 de ani, dar Aristotel la 62.

Să-i lăsăm deoparte pe cei care au avut o moarte violentă, precum Cato din Utica, Cezar, Cicero, Seneca, Isus, Petru, Pavel, Giordano Bruno sau Robespierre, fiindcă în statisticile biologice nu-i putem include şi pe inocenţii masacraţi de Irod. De obicei, când ni se cere să amintim pe cineva care a avut o viaţă foarte scurtă, dar intensă, ne vin în minte Alexandru cel Mare (33), Mozart (35), Sfântul Luigi Gonzaga (23). I-am adăuga şi pe Rimbaud şi Leopardi, şi poate ne-am înşela, fiindcă primul trăieşte până la 37 şi al doilea până la 39 de ani şi – după cum vom vedea – pe vremea lor asta era deja o vârstă frumoasă. Dar, dacă luăm în seamă alte personaje care, prin întinderea operei lor, ne dau impresia că şi-au dominat secolul, şi ca atare înclinăm să-i considerăm longevivi, cifrele sunt impresionante.

Dacă luăm la întâmplare, îi avem pe Anne Brontë (29), Charlotte Brontë (39), Emily Brontë (30), Bellini (34), Byron (36), Caravaggio (39), Caterina din Siena (33), Țatul (33), Chopin (39), Chrétien de Troyes (48), Correggio (43), De Musset (47), Duns Scot (43), Fielding (47), Filip cel Frumos (46), Foscolo (49), Gaspara Stampa (31), Gogol (43), Gozzano (33), E.T.A. Hoffmann (46), Holbein (46), Igino Ugo Tarchetti (43), Keats (26), Kleist (34), Lermontov (27), Lorenzo Magnificul (43), Ludovic al XIII-lea (42), Bernardino Luini (47), Masaccio (27), Maupassant (43), Novalis (29), Paracelsus (48), Pascal (39), Rafael (37), Richard Inimă de Leu (42), Sfântul Francisc din Assisi (44), Sfântul Francesco Saverio (46), Sfântul Toma D'Aquino (49), Shelley (30), Spinoza (45), Stevenson (44), Teodora (48), Ugo di San Vittore (45), Van Eyck (46), Vermeer (43).

Între 50 şi 53 de ani, Menandru îşi termină comedia sa, Riccardo da San Vittore lucrarea sa *Preparatio animi ad contemplationem*, Napoleon închisoarea, şi odată cu ei părăsesc scena Scipio Africanul, Augustus, Vergiliu, Valla, Isabela Catolica, Verrocchio, Molière, Shakespeare, Versalio, Tasso, Lessing, Joséphine Beauharnais, Doré, Fichte, Donizetti, Balzac, Cavour, Ricardo, Hofmannsthal şi Verlaine.

Ivan şi Lenin sfârşesc să mai fie groaznici la 54 de ani, când Descartes încetează să se mai îndoiască şi Alfieri să mai dorească. Saladin, Calvin, Columb, Vasco da Gama, Sfântul François de Sales şi Sterne cu Elisabeth Barret Browning vor persevera până la 55 de ani.

Dante, Frederic al II-lea, Sfântul Ludovic al IX-lea, Mondino de Liuzzi, Henric al VIII-lea, Tasman, cavalerul Marino şi Mallarmé o duc înainte până la 56. Horaţiu, Avicena, Sfântul Bonaventura, Dürer, Vittoria Colonna, Tattaglia, Richelieu, Beethoven şi Pascoli ating 57 de ani. La 58 de ani se sting din viaţă Titus Livius, Sfântul Ambrozie, Filip August,

Machiavelli, Carol al V-lea, Matteo Ricci, Victor Emanuel al II-lea. La 59 de ani bat clopotele nu numai pentru John Donne, dar şi pentru Guittone d'Arezzo, Occam, Ariosto, Kepler, Montaigne, Rabelais, Georges de la Tour, Mazarin, Cromwell, Madam de Lafayette, Heine, Stendhal şi Flaubert.

Socotiţi drept bătrâni venerabili, mor la o vârstă între 60 şi 65 de ani, câteva luni în plus sau în minus, Demostene, Pericle, Aristofan, Mahomed, Boccaccio, Ficino, Luther, Racine, Rubens, Rembrandt, Milton, Rousseau, Hegel.

Suntem cu toţii convinşi că în prima jumătate a secolului nostru media de viaţă s-a prelungit puţin, dar în ultimă instanţă iată-i pe Radiguet (20), Modigliani (36), Kafka (41), Proust (51), Joyce (59).

Prin urmare, până nu demult se murea devreme şi celebritatea se câştiga la o vârstă fragedă. Puterea nu era în mâinile bătrânilor, ci a celor tineri. În secolul nostru de fapt se află la putere oameni între 70 şi 90 de ani. Tinerii noştri, dacă au noroc, ajung la putere la vârsta la care în trecut împăraţii, gânditorii, artiştii şi sfinţii erau deja morţi. Războiul nu a fost niciodată un bun barometru, fiindcă de obicei îi omoară mai mult pe tineri decât pe bătrâni, şi nici măcar nu se mai poate conta pe bombardarea oraşelor, căci se pare că bombele inteligente nu mai omoară pe nimeni – pe de altă parte nonagenarii aflaţi la putere stau întotdeauna acolo unde bombele, deşi inteligente, nu cad.

Mundus senescit, spuneau anticii, şi mureau la 40 de ani. Astăzi mass media le amintesc tuturor, inclusiv bătrânilor, ce frumoasă-i tinereţea, şi tinerii încep să se bucure de lunga lor aşteptare. *Juventus senescit.*

1991

Câți copaci arunc într-un an?

Conferința de la Rio s-a încheiat într-un mod deloc îmbucurător. Totuși, indiferent de reacția diferiților participanți, nimeni nu poate ascunde existența problemei urgente a salvării planetei. Din păcate, una dintre problemele cele mai grave este tocmai reacția diferită în fața dramei prin care trece Terra. Există mai multe Tendințe Ecologice, dar nu și o Rațiune Ecologică. Cum o Rațiune Absolută nu există niciodată decât în visurile filozofilor, ar fi de ajuns să se cadă de acord asupra unei Raționalități Ecologice. În schimb, unul dintre factorii cei mai îngrijorători este că adesea raționalitatea e slăbită atunci când în dezbaterile ecologice sunt reluate toate păcatele dezbaterii politice tradiționale: egoisme și orgolii naționale, maximalisme sau compromisuri și, mai ales, încercarea de a crea conflicte ideologice artificiale.

Am semnat, cu intenția morală de a participa într-un fel oarecare la evenimentul de la Rio, împreună cu alți oameni de știință, un manifest în care se recomandă ca în dezbatere să nu prevaleze manifestări iraționale prin care să se identifice lupta pentru salvarea planetei cu lupta împotriva științei și tehnologiei *tout court*; și am văzut cum imediat cineva a încercat să interpreteze manifestul ca un element de frânare a conferinței. Aș spune că e vorba exact de contrariu: frâna pusă la orice intervenție pentru salvarea planetei poate veni tocmai de la atitudinile iraționale care zgândăresc buna

conştiinţă maximalistă a câte unui mistic şi sfârşesc prin a nu-şi mai atinge adevăratele scopuri.

Să dau un exemplu. Ziarele au scris despre noi grupări ecologice de tineri care apar în Italia, şi nu poate fi decât îmbucurător faptul că apar „bande" de tineri care înlocuiesc cultul motocicletei, rasismul sau o existenţă petrecută exclusiv în discotecă cu lupta ecologică. Dar am citit totodată că printre obiectivele principale ale uneia dintre aceste bande se află şi lupta împotriva telefoanelor cu cartelă şi împotriva computerului. După părerea mea, este un caz tipic de eroare în identificarea obiectivelor, plecând de la raţionamentul greşit că, existând o evoluţie necontrolată care ameninţă planeta, trebuie contracarată dezvoltarea ştiinţifică şi tehnologică în totalitate, uitându-se că a salva planeta înseamnă şi a salva milioane de fiinţe omeneşti, şi în acest scop sunt folositoare şi laboratoarele care produc aspirina.

Sincer vorbind, nu înţeleg pericolul reprezentat de telefoanele cu cartelă, dar înţeleg că e mai simplu şi mai puţin obositor să distrugi un telefon cu cartelă la Parioli decât să blochezi o balenieră de exterminatori ai focilor în Oceanul Îngheţat. Calculatorul înţeleg că este simbolul de vârf al dezvoltării tehnologice, dar aş vrea să spun câteva cuvinte despre avantajele sale ecologice.

Există un aparat care se numeşte fax şi care este păgubitor din punct de vedere ecologic, fiindcă dublează numărul copacilor tăiaţi. Înainte se scria un mesaj pe o foaie de hârtie, pe care o trimiteai şi o primea destinatarul. Cu ajutorul faxului, cel care trimite un mesaj îl scrie pe o foaie de hârtie, o introduce pe aceasta în fax, iar destinatarul primeşte mesajul pe o a doua foaie de hârtie. Consum dublu de hârtie, cu atât mai grav cu cât faxul te îndeamnă să trimiţi zeci de pagini cu mesaje (care se dublează toate). Există, în schimb, acum un mic dispozitiv care se ataşează computerului, se bate textul

faxului, se formează numărul destinatarului, care îl primeşte pe computerul său (dacă nu are un computer potrivit, pe faxul său). Prin asta se înjumătăţeşte din nou consumul de hârtie, sau chiar se reduce la zero. De ce, atunci, să luptăm cu computerul, şi nu cu faxul? Fiindcă devenim victime ale figurilor simbolice, şi computerul pare mai ameninţător decât faxul. Maximalism naiv, luddism inutil. Cât despre ecologie, poveşti.

Eu arunc în fiecare zi zeci de ziare şi diferite publicaţii care îmi sunt trimise gratis, publicate de instituţiile cele mai incredibile, cu un conţinut care nu interesează pe nimeni. După scandalul cu teancurile de bancnote, am aflat că multe asemenea publicaţii (nu spun că toate) sunt născocite pentru a justifica existenţa unei agenţii al cărei scop este de a-şi asigura cota-parte. Nu ştiu câţi copaci arunc într-un an, dar socotind că fiecare dintre aceste publicaţii inutile au un tiraj de câteva mii de exemplare, înseamnă că arunc o pădure. Ar fi de ajuns o lege care să interzică publicarea de reviste trimise gratis (şi fără a fi cerute); dacă cineva vrea să publice o revistă, trebuie să demonstreze că un număr cât de mic de cetăţeni e dispus să plătească un abonament pentru a o avea. Băieţi, pichetaţi sediile instituţiilor care irosesc hârtia, nu vă luptaţi cu telefoanele cu cartelă.

1992

Mai întâi s-a născut omul, sau găina?

În penultimul număr din *L'Espresso,* cititorul Franco Tassi recționează față de două Pliculețe din urmă în care mă ocupasem de ecologie şi polemizasem împotriva radicalismului ecologic care, în ideea salvării planetei, poate duce la distrugerea speciei umane. Vorbeam despre un ecologism rațional, pentru care *Homo faber* (o creatură care prin natura sa modifică Natura) este un fiu al Marei Mame Terra, cel puțin asemenea focii călugăriță. Franco Tassi se întreabă dacă e adevărat că Terra l-a dorit pe *Homo faber.*

Prima ipoteză este că Terra ar fi un simplu sistem autoreglator, fără voință, scopuri şi intenții. În acest caz, orice lucru are loc aşa cum se formează cristalele de zăpadă sau cum se reaşază povârnişurile muntoase ca urmare a căderilor de zăpadă, morenelor şi avalanşelor. În asemenea situații, pe Terra se petrec evenimente, care nu sunt nici bune, nici rele, indiferent dacă mor dinozaurii sau se naşte *Homo faber* (de fapt el este cel care inventează judecățile de valoare). Atunci înseamnă că va fi o întâmplare dacă *Homo faber* va continua să producă oxid de carbon distrugând, odată cu mediul, propria specie; şi tot o întâmplare va fi când copacii vor reuşi să crească încetul cu încetul în interval de câteva milenii, iar Terra îşi va regăsi un echilibru fără noi. Nu trebuie să ne facem griji, să poluăm în continuare – Terra se va descurca de la sine.

Sau vom considera Terra ca pe o divinitate cu finalitate proprie. Şi atunci *Homo faber* s-a născut dorit de ea într-un fel, şi dacă l-a dorit trebuie să găsească un echilibru colaborând cu el. E adevărat că ne putem gândi (cum au făcut-o multe religii) la o divinitate care trebuie totuşi să facă faţă prezenţei Răului. Dar Răul (în cazul nostru Omul) fie a fost îngăduit de Dumnezeu tocmai pentru a-şi pune la încercare creaturile, fie a fost creat de o antidivinitate (diavolul sau un demiurg rău – dar atunci se naşte iarăşi teribila problemă de ce a îngăduit divinitatea acest incident), fie divinitatea însăşi este măcinată de o dialectică internă şi ca urmare ea este originea atât a Binelui cât şi a Răului. În fiecare dintre aceste cazuri, Marea Mamă Terra (asemenea divinităţii din alte religii) trebuie socotită şi ea răspunzătoare de răul metafizic care o distruge. Terra trebuie să înfrunte Omul, fiindcă ori l-a vrut, ori l-a îngăduit, sau se împiedică mereu de el ca parte a sa.

Dar chiar dacă Omul ar fi Răul de pe Terra, e foarte ciudat că proiectul de mântuire (ca şi certitudinea luminoasă despre modalitatea salvării Terrei) vine tocmai de la ecologiştii radicali, care sunt oameni şi ei, şi prin urmare reprezentanţi ai Răului. De ce ar trebui să avem încredere în ei?

În realitate, preocuparea ecologistă este un fenomen tipic uman. Cea care generează ideea de respect pentru planetă este sensibilitatea (şi remuşcarea) lui *Homo faber*. Animalele nu respectă nimic. Cât timp pe o insulă există iepuri, vulpile îi mănâncă, fără a le păsa că vor muri de foame atunci când nu vor mai exista iepuri de mâncat; şi după ce vor muri toate vulpile, puţinii iepuri rămaşi vor reîncepe să se reproducă liniştiţi şi cu mare bucurie, fără a şti că furnizează hrană proaspătă din abundenţă pentru vulpile rămase, care vor iniţia un nou ciclu.

Ca ideal al omului, ecologia este însă preţ puţin păgână şi foarte mult creştină. Triburile primitive nu sunt ecologiste,

ele jefuiesc natura. Respectul pentru alte specii este un sentiment creştin, franciscan. El va fi împărtăşit şi de cei care nu sunt franciscani, atunci când se combină cu îngrijorarea, sănătos egoistă, pentru supravieţuirea speciei.

Dar şi îngrijorarea raţională pentru supravieţuirea speciei este un dat uman.

Ecologia este doar modalitatea prin care specia umană hotărăşte care sunt drepturile mediului, şi drepturile voinţei umane de a modifica mediul, pentru a găsi un echilibru raţional. Când însă Franco Tassi îmi propune, ca exemplu de raţionament greşit „filantropic", refuzul de a te ocupa de păduri fiindcă trebuie mai întâi să te gândeşti la muncitori, sunt de acord cu el că e vorba de o atitudine iraţională. Dar la fel de iraţional ar fi şi să nu se mai facă cercetări în domeniul cancerului sau al SIDA fiindcă salvarea balenelor e mai urgentă.

1992

Tutuiți-mă, am doar cincizeci de ani

Îi prezint unui prieten profesor pe fiul unui alt prieten de-al meu. Se salută cu amabilitate. La un moment dat, cel mai în vârstă spune: „Iartă-mă, dar mi-a venit deodată să te tutuiesc." Celălalt răspunde: „E firesc, am douăzeci şi cinci de ani!" Întâmplarea mă uimeşte. Dacă pe când aveam douăzeci şi cinci de ani un străin (nu o faţă bisericească) şi-ar fi permis să mă tutuiască, l-aş fi privit cu suspiciune. Şi nu doar la douăzeci şi cinci de ani, ci şi la optsprezece. Din momentul în care treceai de la pantalonii scurţi la cel lungi, aveai dreptul la „dumneavoastră". Ca să nu mai vorbim la douăzeci şi doi de ani, după ce îţi luai diploma. Un vechi prieten de familie spunea chiar: „Acum trebuie să vă spun Doctore." Iar noi, de la înălţimea condiţiei noastre adulte şi mature, cu condescendenţa elegantă a celui care îşi poate permite să fie umil: „Nici vorbă, cum vă-nchipuiţi, tot ca până acum..."

Zilele trecute, la Boston, discutam cu prilejul unei dezbateri cu Marvin Minsky. Trebuia să vorbim despre secolul al XXI-lea, şi ne amuzam făcând ipoteze. Minsky observase că unul dintre fenomenele cele mai însemnate ale viitorului mileniu va fi prelungirea vieţii omeneşti. Se poate avansa ipoteza că în viitor vârsta la care se va muri va atinge treptat două sute de ani. Se vor naşte numeroase probleme, căci între optzeci de ani şi cei două sute vom fi victime ale cine ştie căror boli necunoscute, cu care va trebui să ne obişnuim

încetul cu încetul printr-o imunizare treptată. Nu va fi o plimbare, câteva miliarde de persoane nu vor rezista pe parcurs, dar până la urmă strănepoții noștri vor reuși.

Am făcut observația că o ființă de o sută cincizeci de ani, dacă își păstrează facultățile intelectuale, va avea o experiență infinit mai cuprinzătoare decât a noastră, și în fața cunoștințelor strănepoților noștri, Solon, care în mod proverbial întruchipează pentru noi înțelepciunea, va apărea ca un adolescent nepriceput. Asta înseamnă că se va prelungi perioada adolescenței, care ține, pentru orice specie, de la naștere până la eliberarea de sub tutela părinților. Pentru o pisicuță, ea durează câteva luni, pentru alte specii e și mai scurtă. Pentru o ființă omenească, perioada a fost întotdeauna sensibil mai lungă, dar – după felul civilizațiilor – se poate vorbi de un spațiu al vieții cuprins între doisprezece și șaisprezece ani. Apoi are loc ritualul de inițiere și devenim adulți.

Să zicem că între Roma antică și generația mea am asistat la o trecere treptată, mai evidentă la clasele de sus, mai puțin marcată la cele supuse: socotind și studiile universitare ca un moment de așteptare, linia de trecere spre vârsta adultă, în decurs de două mii de ani, s-a mutat de la paisprezece la douăzeci și patru de ani. Ca urmare, s-a mutat momentul intrării în ciclul de producție și momentul căsătoriei, adică al procreării responsabile. Toate astea fiindcă se prelungea media de vârstă a părinților. Deveneai adult la paisprezece ani, când – față de experiența unui „bătrân" de cincizeci de ani – experiența dobândită de un adolescent putea fi considerată ca potrivită pentru vârsta sa. Într-o societate în care nu mai e neobișnuit ca un părinte să trăiască până la optzeci, și chiar nouăzeci de ani, pentru ca un tânăr să capete o experiență adecvată trebuie să i se dea răgaz până spre treizeci de ani. Iată de ce, de la jumătatea secolului până azi, a avut loc o schimbare bruscă a curbei, cu o prelungire de cel puțin

zece ani, şi universităţile sunt pline de studenţi de treizeci de ani care nu au intrat încă în ciclul de producţie.

Să ne închipuim acum o omenire în care vârsta medie ar fi de o sută cincizeci de ani: ritualul de iniţiere se va muta spre cincizeci de ani. „Iartă-mă dacă te tutuiesc", „E firesc, am abia cincizeci de ani..." Şi totuşi, o alimentaţie bună (care îi permite astăzi unui tânăr de şaisprezece ani să fie mai înalt şi mai viguros decât cel de acum o sută de ani) nu va diminua şi nici nu va întârzia capacitatea de reproducere: oamenii vor continua să-şi înceapă viaţa sexuală la adolescenţă şi va fi greu să-i convingi să nu se reproducă până la cincizeci de ani. Vom avea atunci fenomene de paternitate şi maternitate iresponsabile, ca şi când astăzi, pe neaşteptate, fetiţele de treisprezece ani ar începe toate să facă copii – iar societatea ar trebui pe drept cuvânt să se preocupe de educarea acestor copii, cărora mama şi tatăl nu le pot asigura protecţia cuvenită, fiindcă sunt imaturi. Într-o societate în care persoane imature de treizeci sau patruzeci de ani ar începe să facă copii, statul ar fi obligat să intervină pentru a scoate progeniturile de sub controlul lor şi a le încredinţa unor instituţii de educaţie colectivă. Ciudată perspectivă: prelungirea vieţii ar putea produce forme de supraveghere dictatorială şi de educaţie spartană.

1993

Mamă, ce înseamnă „frate“?

În rubrica sa de statistici ciudate din *Sette* (supliment al ziarului *Corriere della Sera*), Giorgio Dell'Arti înregistra la 25 mai câteva date.

Aşadar, din cauza continuei diminuări a naşterilor, în 2030 numărul italienilor se va reduce la 18 sau 11 milioane; pentru a compensa scăderea natalităţii va fi nevoie de intrarea a cel puţin 300 000 de imigranţi anual. Ofer ştirea partidelor care sunt îngrijorate de întinarea rasei noastre. Să sperăm însă că discipolii lor nu vor lua măsuri de protecţie reproducându-se cu o viteză accelerată, fiindcă nu ştiu ce ar fi mai rău pentru integritatea rasei.

Totuşi, chiar cu un schimb continuu de imigranţi, prin menţinerea ritmului actual al naşterilor, în 2150–2200 italienii vor dispărea de pe faţa pământului. Vor fi înlocuiţi de persoane diferit colorate şi, în mare, vom fi în situaţia de dinaintea căderii Imperiului Roman; eventual câte un val de sarmaţi sau o serie de beneficii oferite groenlandezilor ar putea duce la naşterea unei populaţii noi, care să stea la coadă şi să plătească taxele. Mai probabil, peninsula ar putea deveni loc de trecere continuă, fără stabiliri definitive.

Să revenim însă la statistici: deoarece pe alte continente naşterile se menţin într-un ritm susţinut, în 2025 două miliarde şi patruzeci şi două de milioane de persoane vor avea o vârstă cuprinsă între doisprezece şi douăzeci şi patru de ani. În

majoritate vor fi *meninhos de rua* – băieți ai străzii, locuitori ai cartierelor de barăci. În secolul următor, în Africa 80% din populația urbană va fi alcătuită din tineri; pe de altă parte, 23% dintre tineri vor trăi într-un megalopolis asiatic și 21% într-un megalopolis sudamerican. Îmi imaginez că vor fi orașe cu cel puțin șaizeci de milioane de locuitori: poluarea va reduce ulterior numărul celor bătrâni.

Nu trebuie să ne smulgem părul din cap: așa cum au dispărut etruscii, vor dispărea și italienii. De multă vreme se tot spune că trebuie să ne pregătim pentru o Europă colorată, și adevărata problemă este dacă acești neeuropeni vor putea să frecventeze Sorbona sau Oxfordul (să nu uităm că Sfântul Augustin era și el african); dacă, în schimb, și Siena, să zicem, va deveni o megafavela, locuită de adolescenți chinezi care îi vor împușca pe adolescenții congolezi, ar fi păcat (pentru Siena, pentru chinezi și pentru congolezi).

Mă număr printre cei care consideră că, pentru a ține în frâu explozia populației, e nevoie de o politică înțeleaptă de educare în domeniul controlului nașterilor. Încrederea multora în providență nu mă liniștește. Și cum frumusețea acestei planete e dată și de diferențele culturale și etnice, controlul nașterilor ar putea avea un sens pozitiv; vreau să spun că între a gândi că italienii vor trebui să se împrăștie prin lume și s-o cucerească, și a spune că nu contează dacă dispar, ar mai fi o cale de mijloc: poate ar merita să fie păstrați unii (chiar dacă în mod necesar amestecați cu alți oaspeți). Dar tocmai de aceea e necesară educația în vederea unei procreări raționale și responsabile.

Totuși, și aceste soluții pot duce la consecințe ciudate, ca să nu spun dramatice. Îmi atrăgea atenția un prieten, săptămâna trecută, ce s-ar putea întâmpla (ba chiar, ce se va întâmpla fără îndoială) dacă în toată lumea s-ar adopta soluția de urgență hotărâtă în China: fiecare cuplu nu poate avea

decât un copil. Enunțată așa, hotărârea pare de bun-simț: doar un singur nou italian, un singur nou congolez, un singur nou indian etc. S-ar menține mai mult sau mai puțin proporția actuală (potrivit căreia albanezii sunt mai puțini decât japonezii) și ar rămâne poate hrană și spațiu pentru toată lumea. Atenție însă. Pe parcursul a două sau trei generații s-ar pierde semnificația cuvintelor *frate, soră, unchi, mătușă, văr, verișoară.* Să-i lăsăm pe verișori și să trecem peste unchi – ne dăm oare seama că pentru un copil de la jumătatea mileniului viitor conceptul de „fraternitate" își va pierde orice sens? Desigur, va fi înlocuit cu altceva (eventual, explicând Evanghelia, se va spune că trebuie să ne iubim între noi ca vecini de casă, sau colegi de școală, sau călători în același megaautobuz), dar va mai fi același lucru?

Pe de altă parte, ce sens va avea fraternitatea pentru cel care ar avea cincisprezece frați, cu care va împărți mâncarea, fără a se cunoaște poate între ei, căci părinții îi vor fi părăsit într-un oraș unde resursele nu mai sunt suficiente decât pentru o zecime dintre locuitori? În amândouă cazurile, fie din lipsă, fie din exces, într-o lume suprapopulată cuvintele trib, grup, familie își vor pierde orice înțeles.

Doar dacă providența, sau natura, nu vor interveni pentru a reechilibra talerele balanței prin epidemii puternice și o stare de război permanent care să asigure masacre generoase. Lucru care, cel puțin pentru moment, apare drept perspectiva cea mai evidentă și imediată.

1995

Triumful tehnologiei uşoare

Mileniul trei va fi martorul triumfului definitiv al unei tehnologii de comunicare uşoare. Aşa ne anunţă Crabe Backwards în lucrarea sa *Galaxia Pan* (Loop Press, 1996). Pan, după cum se ştie, este inventatorul flautului, mai exact al fluierului, adică instrumentul cel mai simplu din lume. Comunicarea greoaie intră în criză spre sfârşitul anilor şaptezeci. Până atunci, instrumentul rege al comunicării era televizorul în culori, o cutie enormă care trona cam incomod, emitea în obscuritate lumini sinistre şi sunete în stare să deranjeze toţi vecinii. Abonatul era condamnat să stea ca hipnotizat pe toată durata (uniformă şi apăsătoare) a programului, stăpânit de instinctul arhaic (deloc *politically correct*) de a afla cum vor sfârşi întâmplări care în ultimă instanţă priveau viaţa particulară a altora (femei, minorităţi etnice, marginalizaţi, fel de fel, locuitori ai altor planete).

Un prim pas spre comunicarea uşoară a fost făcut prin inventarea telecomenzii; cu ea, spectatorul nu numai că putea să reducă sau de-a dreptul să închidă sonorul, dar chiar să elimine culorile şi să manevreze prin *zapping*. Începea să se piardă sensul secvenţial al programului, mai întâi pentru spectator, apoi pentru realizatorii înşişi care nu se mai simţeau obligaţi să producă programe cu un înţeles rotund. De aceea, programul-tip devenise dezbatere politică, succesiunea (sau suprapunerea) de scurte discursuri lipsite de sens, în care cel

care vorbea nu se simțea obligat să țină seama de ceea ce spusese sau spunea interlocutorul. Sărind de la o dezbatere la alta de zeci de ori, în fața unui ecran alb-negru fără sonor, spectatorul intrase deja într-o fază de libertate creatoare, numită „faza de Blob".

De altfel, vechea televiziune, cu transmisiuni în direct, ne făcea dependenți de desfășurarea lineară a evenimentului însuși. Eliberarea de transmisia directă a avut loc odată cu înregistrarea video, care nu a provocat doar evoluția de la televiziune la cinematograf, ci a dat spectatorului posibilitatea de a proiecta casetele dându-le înapoi și scăpând astfel cu totul de relația pasivă și obligatorie cu întâmplarea povestită.

Ajuns aici, relevă Backwards, telespectatorul, pentru a putea folosi în același timp telefonul mobil, a început să elimine cu totul sonorul și să însoțească succesiunea întâmplătoare de imagini prin coloane muzicale de pian mecanic, sintetizat la computer; pe de altă parte, înșiși transmițătorii, sub pretextul de a veni în ajutorul celor care nu aud, au luat obiceiul de a introduce explicații scrise pentru comentarea acțiunii, astfel încât, în timp ce două persoane se sărutau în tăcere, se putea vedea un chenar în care scria „te iubesc". Televiziunea a atins adevăratul nivel de ușurință în ziua în care un spectator, combinând diverse programe, a reușit să vadă (fără sunet și în alb-negru) un om care, vrând să stropească o grădină, se stropea pe sine și un tren care intra în gară.

Următorul pas a fost făcut prin eliminarea mișcării imaginilor. Acest proces a început odată cu Internetul, în care beneficiarul putea primi, cu economie de efort intelectual, doar imagini imobile de slabă rezoluție, adesea monocolore, și fără nici o nevoie de sunet, deoarece informațiile apăreau în caractere alfabetice pe ecran.

Un alt element de ușurință legat de Internet a fost că adesea utilizatorul nu reușea să facă legătura cu site-ul cerut, prin

urmare trebuia să ceară un altul, şi tot aşa, într-un proces liber şi nesfârşit de *zapping*, până când nimeni nu-şi mai amintea ce anume a căutat iniţial, scăpând deci de orice condiţionare, chiar îndepărtată. S-a ajuns astfel la o comunicare ca plăcere în sine, fără scopuri utilitare sau ideologice.

Este evident însă că realizarea unei tehnologii uşoare trebuia să treacă şi prin eliminarea totală a imaginii. S-a conceput astfel o televiziune fără imagini: ea consta dintr-un fel de cutie, deloc incomodă, care emitea sunete, fără a fi nevoie de telecomandă, căci se putea zappa în mod direct învârtind o manivelă aşezată pe suprafaţa sa.

Pasul final a implicat simplificarea canalelor de transmisie, iniţiată în ultimul deceniu al secolului. Până atunci transmisiile se făceau prin eter, cu toate perturbările fizice şi dificultăţile politice care urmau. Cu *pay-tv* şi cu Internetul a început noua eră a transmisiei pe calea firului de telefon. Cum îşi aminteşte toată lumea, inventatorul „telegrafiei cu fir" a primit Premiul Marconi.

1996

Un savant nebun a hotărât să mă cloneze

De mai bine de o săptămână, Dolly o întrece pe Valeria Marini. Pe de altă parte, evenimentul (cel puțin ca valoare simbolică) marchează o cotitură în cursul evoluției speciei umane, cel puțin tot atât cât inventarea uneltelor de cremene, și posibilitățile care se întrevăd, îi interesează nu doar pe credincioși, ci și pe oricine își pune problema despre ce anume sunt viața și omul, care sunt limitele științei. Nu-mi trece câtuși de puțin prin minte să abordez probleme atât de mari în spațiul unui Pliculeț. Sunt totuși izbit de tonul științifico-fantastic pe care îl capătă problema. Am impresia că se consideră clonarea ca o reproducere a unui dublu absolut al individului, în sensul că dacă l-ar clona pe Berlusconi ne-am găsi în fața unei duble probleme de incompatibilitate, și dacă l-ar clona pe Prodi am avea doi președinți de consiliu care încearcă să intre în Europa, punându-i o dublă problemă Bundesbank-ului.

Deși tehnica este nouă, clonarea umană nu ar face altceva decât să repete încercarea naziștilor de a produce, prin încrucișări savante, doar indivizi înalți, blonzi, sănătoși și viguroși pentru a obține o armată de supraoameni. Cu o defecțiune, evidențiată deja de savanți: o comunitate de supraoameni cu același patrimoniu genetic ar fi vulnerabilă, în bloc, la un unic virus. Mai bun vechiul sistem, folosit de când lumea în multe organizații: iei persoane cu patrimonii genetice diferite,

le supui unei educații severe de spălare a creierelor și vor fi pe același tipar.

Ce se obține prin clonarea unui individ? Să presupunem că un Doctor Nebun consideră că eu aș reprezenta cel mai bun exemplar al speciei umane (să ne amintim că e medic, dar e nebun) și se hotărăște să mă cloneze. Îmi prelevează o celulă somatică, face tot ce e necesar și după nouă luni se naște o ființă înzestrată cu patrimoniul meu genetic. Să admitem că părul și ochii ar fi de aceeași culoare ca ai mei, ar avea aceeași tendință spre îngrășare ca mine, aceeași predispoziție spre unele boli, aceeași preferință pentru științele umaniste și tot așa. Probabil că fotografia acestui Umberto al II-lea la vârsta de șase luni pe blană de leopard ar fi foarte asemănătoare cu cea făcută mie în 1932.

După care lucrurile ar începe să se schimbe. Eu am fost crescut și educat de două persoane care au aparținut micii burghezii, într-un oraș italian de provincie în anii treizeci și patruzeci, ascultând cum vorbeau anumite rude, prieteni, cunoscuți, am mâncat anumite lucruri care se găseau pe timpul războiului, am respirat un aer mai puțin poluat decât cel de acum, dar am trăit în copilărie experiența bombardamentelor, am fost educat în credința catolică pe vremea Italiei fasciste, am văzut televiziunea doar după ce împlinisem douăzeci de ani etc. Umberto al II-lea ar putea fi crescut de o familie protestantă într-o fermă din Midwest, sau de o familie de evrei ortodocși la Ierusalim, va mânca alte lucruri, va citi alte cărți, va asculta o muzică diferită, va privi sau nu va privi la televizor, dacă se va îmbolnăvi va fi tratat cu substanțe chimice diferite de cele cu care am fost eu tratat de pojar sau oreion.

Când va ajunge la vârsta mea ce va deveni? Nimeni nu poate spune, dar cu siguranță va fi altcineva decât cel care sunt eu acum, poate un cardinal, poate un matematician,

dar eventual un avocat, sau un drogat, sau proprietarul unei cârciumi la Singapore, sau urmaşul lui Rauti, sau cel mai mare expert mondial în filatelie.

Pe de altă parte, dacă Hitler ar fi fost identificat la vârsta de un an de călugării tibetani ca reîncarnarea lui Buddha şi ar fi fost educat la Lhassa, ar mai fi devenit Hitler? În jurul elucubraţiilor ştiinţifico-fantastice despre clonare există o formă de determinism materialist naiv, prin care destinul unei persoane este hotărât în mod exclusiv de patrimoniul genetic. Ca şi când n-ar avea nici un rol educaţia, mediul, erorile posibile, alimentaţia, tipul de activitate fizică, palmele sau răsfăţul primite de la părinţi, faptul că aceşti părinţi au murit de foarte tineri sau la bătrâneţe, că au fost alcoolici sau abstinenţi, divorţaţi sau foarte fideli.

Clonarea fiinţelor umane va fi o investiţie proastă pentru oricine. Care personaj de seamă ar vrea să-şi asume riscul de a fi perpetuat printr-o caricatură a sa? În concluzie, e mai normal să facem în continuare copii în vechiul sistem.

Şi dacă ar fi adevărat că soarta noastră este înscrisă într-o singură celulă, ar merita oare să mai trăim?

1997

Eugenetica nu este o știință exactă

Au trecut doar câteva luni de când, la știrea despre clonarea unei bovine, umanitatea (sau cel puțin acea parte a ei care se exprimă prin mijloacele de masă) a manifestat sindroame profunde de neliniște, concretizate prin strigăte de alarmă, chemări la un control mai sever al științei, profeții despre un univers de replicanți.

Am impresia însă că nimeni nu a răsuflat ușurat (ca o corecție adusă temerilor anterioare) la aflarea unei alte știri din săptămânile trecute, și anume că de decenii, și până de curând, în Suedia se practicau selecții riguroase, în scopul de a le face incapabile de reproducere pe toate ființele umane care prezentau un defect (printre altele, citesc că o asemenea polemică are loc și în Franța și, prin urmare, presupun că selecția celor mai buni prin controlul celor inapți este o practică mai obișnuită decât se crede).

La adresa acestor practici de selecție eugenică s-au adus cel mult învinuiri (așa cum o cer bunul-simț și o inimă caritabilă), fără a se trage necesarele concluzii optimiste.

Toată lumea știe că exemplul cel mai îngrijorător de selecție eugenică a fost cel propus de nazism: era susținut în special de o teorie pusă la punct despre superioritatea rasei germane și era oferit, prin urmare, ca model desăvârșit, atât în plan teoretic, cât și în plan practic.

Să ne gândim acum la cele întâmplate sărmanului Hitler, cu siguranță demn de compasiunea noastră. Cred că se poate afirma că, dacă modelele cele mai populare de cetățeni germani pe care le întâlnim azi sunt inspectorul Derrick, obtuzul său adjutant și acei semisifilitici pe care ei reușesc să-i aresteze doar fiindcă au o encefalogramă plată, nu se poate spune că proiectul eugenic nazist a reușit. Să ne gândim însă: cât timp a avut Hitler pentru a-l pune în aplicare?

Devine șeful statului în 1934 și, lăsând deoparte bunkerul final, la sfârșitul anului 1944 este practic scos din joc. A avut, prin urmare, la dispoziție doar zece ani, în decursul cărora a trebuit, în ordine, 1) să pună pe picioare o armată și o nouă putere industrială, 2) să elimine nu doar adversari politici, ci și milioane de oameni de rasă inferioară (cu o mare cheltuială organizatorică și tehnică), 3) să susțină un război care a fost unul dintre cele mai complexe din întreaga istorie a omenirii – și în care, în plus, nu a trebuit să se lupte doar cu adversarii, ci mai ales cu propriii aliați. Cât timp i-a rămas pentru a se ocupa de selectarea unei rase alese? Oricât ar fi muncit, chiar și peste program, nu putea să reușească.

În Suedia, în schimb, au avut la dispoziție câteva decenii. N-aș vrea cătuși de puțin ca observațiile critice pe care le voi face să sune ca o jignire la adresa suedezilor, printre care am mulți prieteni, dar, în sfârșit, și astăzi (ca întotdeauna pe lumea asta) există atât suedezi frumoși și deștepți, cât și alții mai urâți și nu prea ascuțiți la minte, câțiva savanți și scriitori de valoare și multe persoane modeste, unii știu să se bucure de viață, în timp ce alții cad în alcoolism sau sunt ispitiți să se sinucidă, și îmi imaginez că există și dintre cei care seamănă cu inspectorul Derrick și ajutoarele sale.

În fine, ar fi nedrept să afirmi că suedezii sunt mai răi decât alții, dar nici nu putem susține că reprezintă o rasă aleasă care a devenit așa prin experimente succesive de selecție. Dacă

sunt înalți, blonzi și frumoși, asta se datorează faptului că așa erau și strămoșii lor vikingii, că trăiesc într-o climă stimulatoare, că fac multă gimnastică, că mănâncă cel mai bun somon și beau vodcă Absolut, care după părerea mea e mai bună decât cea rusească. Dar ar fi fost la fel și dacă unii medici de-ai lor nu i-ar fi sterilizat (să zicem) pe subiecții cu un picior mai scurt decât altul.

Să mai notăm că înșiși suedezii i-au descurajat în fiecare an pe oamenii lor de știință nebuni să nu mai continue cu tot felul de mituri arianizante și au atribuit adesea Nobelul unor indivizi negricioși, chei, rahitici, bâlbâiți, prost hrăniți, strabici, cu mătreață și unsuroși, cu ochelarii de trei degete grosime, pace-maker, cu diabet, proteze dentare, plămâni și bronhii distruse de tutun negru, penis cu erecție orizontală.

Acest episod ne dovedește deci că eugenetica nu este o știință și că a crea o rasă perfectă este o treabă imposibilă, în care doar se pierde vremea de pomană.

Și, după ce am lansat câteva paradoxuri, dați-mi voie să spun că, după mine, inspectorul Derrick este mai uman decât Himmler și ajutoarele sale mai acceptabile decât dolicocefalii cam retardați pe care Leni Riefenstahl îi căuta prin clasele de recuperare.

1997

Cronici din mileniul trei: în sfârşit, şcolile particulare

Odată cu modificarea definitivă a articolului 33 din Constituţie, instituţii particulare ar fi putut, din acel moment, să întemeieze şcoli de orice tip şi grad pe cheltuiala statului, iar familiile şi-ar fi putut înscrie gratuit copiii la şcoala cea mai potrivită cu idealurile lor de educaţie. Singura obligaţie era, desigur, ca profesorii angajaţi de către şcolile particulare să fie dovediţi corespunzători printr-un examen de stat, dar se înţelegea de la sine că fiecare şcoală era liberă pe urmă să angajeze profesori ale căror convingeri religioase sau ideologice să fie consonante cu cele promovate de şcoala însăşi.

Această transformare a sistemului de învăţământ a fost salutată ca profund democratică de toate partidele politice şi într-un răstimp de câţiva ani s-a demonstrat a fi avantajoasă pentru stat: era evident că oricare dintre organizaţiile particulare reuşea să îmbine eficienţa cu economia mai bine decât instituţia publică, marea ofertă de şcoli particulare excelente a îndemnat familiile să părăsească şcoala de stat, care practic a dispărut în ianuarie 2002, iar statul cheltuia, pentru finanţarea şcolilor particulare excelente, jumătate din ce cheltuia înainte pentru finanţarea şcolilor sale.

S-au potolit imediat temerile acelor anticlericali incorigibili care se temeau că vor vedea cum Biserica va dobândi avantaje economice şi ideologice de pe urma noii legi. Nu se luase în considerare cum trebuie că, din moment ce Constituţia

impunea finanțarea oricărei inițiative particulare, și alte grupuri vor profita de această ocazie. În decurs de un an au apărut unele școli evanghelice, cele cu profil luteran cu o mai mică afluență, școlile primare și liceele valdeze, nu doar în Piemont și Val d'Aosta, dar și în regiunile meridionale. Rezultate bune au avut în Lombardia azilele Leoncavallo, în timp ce așa-numitele Bertinotti au fost nevoite să închidă din lipsă de studenți, având adăugate programe grele în orele de educație civică, în care trebuia să înveți pe dinafară și să comentezi *Grundrisse* al lui Marx.

Succesul cel mai răsunător l-au avut liceele așa-zise liberale, precum Siccardi, Giordano Bruno, Paolo Sarpi, Garibaldi, despre care unii spuneau că ar fi finanțate direct de loji masonice, dar care au câștigat în scurt timp aprobarea întregii burghezii laice și liberale sau a stângii moderate. *L'Osservatore Romano,* într-o anchetă a sa, arătase cu degetul împotriva unor excese de zel laic, cum ar fi Laboratoarele de Ateism, sau folosirea (la Pasquino din Roma) în ora de istorie a religiilor a unui pamflet antic de origine ebraică, *Toledot Jashu,* în care este rescrisă istoria lui Isus în chip de magician și agitator, născut dintr-o prostituată și un anume Pantera. Nu i-a fost greu directorului de la Pasquino să demonstreze că în primul rând profesorul trecuse cu succes examenul de stat și că *Toledot* era citit în multe comunități ebraice medievale, iar a-l pune sub semnul întrebării putea fi o dovadă de antisemitism.

Dar nu numai școlile laice trezeau îngrijorarea autorităților vaticane: odată cu intensificarea fluxului migrator (să ne amintim de legea Pivetti din noiembrie 2010, care acorda automat cetățenie oricui punea piciorul pe pământ italian) din primii doi ani ai mileniului trei au apărut foarte multe școli particulare musulmane, și cele de inspirație fundamentalistă atrăgeau și multe familii de tradiție catolică, care socoteau că aici sunt apărate valori precum supunerea femeii față

de autoritatea soțului. De asemenea, s-au răspândit școlile diferitelor secte, precum gimnaziile dianetice, și o tot mai mare popularitate o căpătau grădinițele Adoratorilor lui Satana (cult recunoscut în mod legal, după ce secta a repudiat formal sacrificiile omenești), care aveau faima de a fi foarte distractive și lipsite de prejudecăți.

S-a ajuns până acolo încât școlile catolice întruneau acordul a doar 20% dintre familii, față de 40%, de pildă, pentru liceele Oxalà, care îi fascinau pe elevi, fiindcă în mare parte lecțiile erau predate pe ritmuri afrobraziliene de niște superbe mulatre semigoale – și nici statul nu putea interveni (în numele libertății de cult) pentru a controla formele de predare, atât timp cât denumirile materiilor se dovedeau a fi conforme cu programele ministeriale. În acel moment, noul pontif Camillo Benso I (fostul cardinal Biffi) a pus piciorul în prag. „Biserica, proclamase el, cere ca statul să-și asume răspunderile și să devină promotorul unei instrucții publice unitare, interzicându-le particularilor să mai întemeieze școli și familiilor să facă alegeri nechibzuite. Nu se poate tolera ca cetățenii să subvenționeze cu taxe plătite de ei toate formele de erezie doar din cauza principiului prost înțeles al libertății religioase. Biserica Catolică vrea să acorde, în propriile parohii, educația creștină cuvenită copiilor pentru ca ei să nu mai fie corupți în școli ce scapă controlului obligatoriu al statului. O Biserică liberă într-un stat liber, aceasta își dorește orice credincios adevărat și doar așa vom putea garanta tuturor adevărata libertate, care este în primul rând libertatea de a greși."

1998

Vechile cronici din 2090

„Vezi pe Internet cum e vremea pe afară", spuse mama micuțului Muhammad Ibn Esposito. Copilul se cățără pe taburet, stânjenit de masca de oxigen, și ajunse la computerul din bucătărie: „Întâi brumar din 90 după Cristos, mămico", începu cu mândria unui băiețel de trei ani care își petrecuse primii doi ani la cursul de telematică de la clinica de obstetrică. „Allah să ne păzească, protestă mama, dar computerul ăsta nu a adus încă la zi blestemăția aia cu două zerouri, după nouăzeci de ani? suntem în 2090, comoara mea, știi bine!"

Copilul răspunse ofensat că dacă părinții, din zgârcenie, cumpărau tot computere mexicane clonate după Beijing 2, nu se puteau aștepta la altceva. „Așa-i, spuse mama, cu riscul de a cheltui de două ori pe atât, trebuie să luăm cel puțin un computer bulgăresc, ele merg cel mai bine aici în Republica Partenopee. Dar vezi că suntem săraci, știi bine, cele două sute de miliarde pe care le aduc acasă în fiecare săptămână, după ce îmi termin treaba, abia ajung ca să trăim de azi pe mâine. Ai văzut că din cauza inflației ăsteia au greșit până și desenul noilor monezi de un milion, și Padova e plasată în afara Sloveniei. Ar trebui de fapt să ne schimbăm și aeromobilul și o să trebuiască să mergem în Padania ca să cumpărăm o Honda. Unde mai pui și cheltuielile pentru obținerea unui pașaport de trecere prin Statele Bisericii. De când la Vatican se află Scanderbeg I și toți cardinalii ăia albanezi...

Ca să nu mai pomenesc de taxa vamală din Ducatul de Parma."

„Dar de ce sunt mai ieftine Hondele doar în Padania?" întrebă Muhammad. „Măi copile, la doi ani voi învățați până și ecuațiile virtuale, dar habar n-aveți de istorie. Ți-am mai povestit de mii de ori: după ce a devenit independentă acum optzeci de ani, Padania a încercat o vreme să le vândă suedezilor mașini Fiat, chinezilor orez și struguri negri în Burgundia, dar a fost eliminată de pe piața din sud (în afara importurilor de șepci în Sicilia), și a ajuns sub controlul Cantonului Ticino. Îl mai știi pe Bernasconi ăla care cumpărase tot Milano. A venit pe urmă revoluția, l-au condamnat pe Bossi la camera hiperbarică, Padania a fost ocupată de japonezi, care fabrică aici autoturismele de serie pentru lumea a opta cu mână de lucru ieftină: lombarzii reciclează în subteran deșeurile radioactive de hrană sintetică iar senegalezii sunt la benzile de montaj. Dar și amărâții ăia din nord trebuie să trăiască, căci îi distrug taxele. Nu trebuie să uităm însă că nu există rase inferioare. Nici măcar ăia din Brescia, chiar dacă au pielea colorată ca președintele nostru Albumasar. Cum se mai spune astăzi prin rezervațiile din Valtellina, albul e frumos."

„Mămico, spuse deodată Muhammad, nu-mi cumperi un frățior?" „Ce spui? exclamă scandalizată mama, unde ai auzit tu despre lucruri de-astea? Unde ai văzut tu un copil cu un frățior?" Micul Ibn Esposito se apără: „Am citit într-o carte de povești... Era unul pe nume Degețel care avea frați și surori și semănau boabe de năut..." Mama derutată încercă să schimbe discuția: „Chiar așa, astea se citesc doar în povești, frați, boabe de năut, pâine și fructe... Lucruri din trecut. Mulțumește-i lui Allah că tatălui tău, care lucra în industria alimentară, unde rămâneai steril la doisprezece ani, i s-a mai dat voie să aibă un copil înainte de a muri." Mama nu spuse

că era îngrijorată pentru această naştere la bătrâneţe; încă de la primele luni îl trimisese pe copil pentru a sta sub observaţie în clinica libiană din Lampedusa.

Dar Muhammad insistă: „Mămico, ce înseamnă un frăţior?" Mama răspuns hotărâtă: „E ceva despre care un copil cuminte n-ar trebui nici măcar să întrebe. Acum e târziu, trebuie să mergi la adunarea Gay Scouts." Copilul spuse că nu are chef şi mama îl ameninţă că o să-l mănânce Maica Tereza din Calcutta. Cu figura ei de vrăjitoare, a cărei origine se pierdea în negura timpului, încă îi mai speria pe cei mici. Copilul ieşi bombănind, şi mama murmură gânditoare: „Între toate nenorocirile astea nu cumva o să mi se schimbe şi copilul?"

Sună la uşă şi apăru un domn blond. „Bună ziua Herr Tell, iată taxa noastră." Era insuportabil să trebuiască să plăteşti o rată lunară pentru aerul de la măştile de oxigen, dar mafia elveţiană nu iertа. Viaţa e grea, se gândea mama, în timp ce ştergea reziduurile radioactive produse de noul sistem de iluminare, impus de acordul euroasiatic de la Cernobîl. Se simţea obosită: la unsprezece ani era deja ofilită, ca şi când ar fi avut paisprezece. Nici vorbă de frăţiori, îşi spunea.

Pentru a se distra puţin, îşi puse casca de la hipnovizor şi ascultă ultimele ştiri. Crainicul anunţa că erau pe cale de a fi descoperiţi autorii masacrului de la Ustica. Murmură: „Din fericire, mai există dreptate pe lumea asta."

1997

Chopin contra Vianello.
Să încercăm să cerem imposibilul

Încă de la începutul acestei rubrici am stabilit că nu mă voi simți legat de actualitate. De aceea mă simt autorizat să povestesc gândurile care mi-au venit în seara îndepărtată de 13 iunie, în timp ce ascultam rezultatele definitive ale referendumului asupra televiziunii. De ce o fac acum şi nu am făcut-o imediat atunci? Fiindcă, aşa cum spunea un personaj al lui Hugo Pratt (un tip ciudat, cred), „aşa îmi place mie".

În seara aceea mă gândeam că dacă unui cetățean italian mijlociu i s-ar fi pus întrebarea „preferi ca televiziunile particulare să aparțină unui singur proprietar, sau să exprime punctul de vedere al mai multora?", răspunsul ar fi fost evident, à la Catalano. De fapt s-a întâmplat contrariul. O explicație trebuie să existe, şi nu e de ajuns să spui că răspunsul negativ a avut o intensă susținere a televiziunii. Dacă folosind aceeaşi insistență s-ar fi încercat convingerea aceloraşi milioane de italieni să facă timp de o oră gimnastică în ziua referendumului, răspunsul n-ar fi fost la fel de masiv pozitiv. Cred că toți cei care au votat negativ şi majoritatea celor care s-au abținut nu percep televiziunea ca pe un factor de natură politică. Faptul că din cutia respectivă mai ies şi ştiri şi dezbateri e ceva secundar; cutia este, în esență, un aparat electrocasnic, mai indispensabil şi mai hrănitor decât frigiderul. Şi tuturor italienilor li s-a părut că alții (partizanii unui răspuns pozitiv) ar dori să târască în mod ilegal într-o diatribă politică

o cutie magică al cărei rost, prin definiție, nu e politic (nu trebuie să fie).

Dacă s-a întâmplat așa, e evident că, pe măsură ce propaganda în favoarea unui răspuns pozitiv flutura rațiuni politice (libertate și diversitate de opinii, antitrust), în telespectatori se întărea ideea că se dorea politizarea acelei lumi a emoțiilor private; și a învins propaganda pentru „nu", care nu se baza câtuși de puțin pe argumente politice (de genul libertate de exprimare și alte mărunțișuri), ci pe un simplu „nu ne luați pâinea pe care ne-o câștigăm distrându-vă și nu riscați ca mâine să aveți mai puțină televiziune decât cea pe care v-o dăm acum".

Reacție vulgară, comportament de telecondiționați? Sau și semnal al faptului că cetățenii doresc să existe preocupări legate de calitatea vieții lor particulare (dar dacă înțeleg greșit conceptul de calitate?). Pe de altă parte, tocmai în aceeași seară, am folosit și eu televizorul ca pe o cutie magică. După ce am aflat știrea care mă interesa, plictisit de prea multele discuții pe marginea ei, am navigat pe alte canale și am ajuns pe Canalul 3 unde Roman Vlad îl lăuda pe Arturo Benedetti Michelangeli. Vlad explica modul în care Michelangeli execută *Balada numărul 1 în sol minor opus 23* a lui Chopin, comenta diferitele pasaje, demonstra că Michelangeli le interpretează altfel decât ar fi făcut-o un pianist mediocru, și cele câteva lucruri spuse de Vlad îmi aminteau cât de tare mă vrăjea la șaisprezece ani Chopin. Apoi s-a transmis o veche înregistrare în alb-negru a unei interpretări cu Michelangeli, și m-am pierdut în Chopin.

În timp ce Italia discuta despre rezultatele electorale, eu mă emoționam de perfecțiunea absolută a baladei. Luam parte la un ritual de frumusețe, în timp ce țara mea devenea victima unei înșelătorii. Și totuși, toate lucrurile vulgare care mă iritaseră mai înainte, însăși televiziunea ca vehicul al grosolăniei,

îmi apăreau ca izbăvitoare: grație televiziunii (nu știu dacă la contactul cu Absolutul sau cu Memoria – dar, după cum se știe, cele două coincid adesea –, cine se emoționa oare pentru o mică frază din sonata lui Vinteuil?) evadam în zona aceea în care particularul și universalul se pot confunda adesea în mod periculos.

Dar toate acestea nu vin oare în contradicție cu tot ce am fost învățați, cu datoria de a ne murdări mâinile în lupta pentru afirmarea convingerilor noastre, cu nevoia de a ne lupta pentru o lume mai bună pe pământul ăsta, cu interzicerea de a vorbi despre copaci, dacă astfel se impune tăcerea despre cei mulți care suferă? Îmi renegam toate principiile morale din pricina lui Chopin?

Și m-am întrebat dacă, în mareea de vulgaritate care urcă, nu ar fi uneori tot un act „politic" să afirmi drepturile Frumuseții. Știind că, pe termen lung, va învinge. Poate că ar trebui să ne batem pentru a susține drepturile unei educații „rotunde", complete, cea pe care grecii o numeau *paideia*. Poate ar trebui să propunem celorlalți, în sens bun, o lume în care fiecare să aibă drept la propria intimitate, care să fie însă educată, aleasă, de bun-gust. Și să demonstrăm că ea există, că poate exista și pe ecranul de televizor. Va fi o luptă lungă și dificilă ce va trebui dusă în școli, în cartiere, în piețe, cu duritatea (e un fel de a spune) unui marxist-leninist din vremurile trecute (precum cei care se bat acum pentru Vianello). Chopin contra Vianello? Merită oare să cerem din nou imposibilul?

1995

Cum să te pregăteşti cu seninătate pentru moarte

Nu sunt sigur că spun ceva original, dar una dintre cele mai mari probleme ale fiinţei umane este cum să înfrunte moartea. Problema pare grea pentru necredincioşi (cum să faci faţă Nimicului care ne aşteaptă după?), dar statisticile arată că problema îi pune în încurcătură şi pe mulţi credincioşi, care sunt convinşi că există o viaţă după moarte, dar socotesc viaţa de dinaintea morţii atât de plăcută în sine, încât le displace să o părăsească; de aceea aspiră, desigur, să intre în corul îngerilor, dar cât mai târziu posibil.

Mi se pare evident că deschid aici problema sensului existenţei-pentru-moarte, sau doar a recunoaşterii faptului că toţi oamenii sunt muritori. Pare simplu, în ce-l priveşte pe Socrate, dar devine dificil în ce ne priveşte. Şi momentul cel mai greu va fi acela în care ne vom da seama că pentru o clipă mai existăm, dar după o altă clipă nu vom mai fi.

De curând, un discipol îngândurat (un anume Criton) m-a întrebat: „Maestre, cum te poţi pregăti mai bine pentru moarte?" Am răspuns că singura modalitate de a te pregăti pentru moarte este să capeţi convingerea că toţi ceilalţi sunt nişte dobitoci.

La uimirea lui Criton am încercat să-l lămuresc. Vezi, i-am spus, cum să te apropii de moarte, chiar dacă eşti credincios, ştiind că, în timp ce tu mori, tineri încântători de ambele sexe dansează într-o discotecă petrecând din plin, oameni

de ştiinţă inspiraţi pătrund ultimele taine ale universului, oameni politici integri sunt pe cale să creeze o societate mai bună, ziarele şi televiziunile au convenit să dea numai ştiri importante, întreprinzători cu simţul răspunderii se îngrijesc ca produsele lor să nu degradeze mediul şi se străduiesc să refacă o natură cu râuri de apă potabilă, coline împădurite, ceruri curate şi senine protejate de ozonul necesar, cu nori uşori din care cad din nou ploi benefice? Gândul că, în timp ce se petrec toate aceste lucruri minunate, tu te duci, ar fi insuportabil.

Încearcă însă doar să te gândeşti că, în clipa în care îţi dai seama că părăseşti valea asta, ai avea certitudinea fermă că lumea (cinci miliarde de fiinţe omeneşti) colcăie de dobitoci, că cei care dansează în discotecă sunt nişte dobitoci, că savanţii care cred că au dezlegat tainele universului sunt dobitoci, că dobitoci sunt politicienii care ne propun panacee pentru toate necazurile noastre, că sunt nişte dobitoci cei care umplu pagini după pagini cu bârfe tâmpite lipsite de importanţă, că dobitoci sunt producătorii sinucigaşi care distrug planeta. N-ai fi în momentul acela fericit, uşurat, mulţumit că părăseşti această vale a dobitocilor?

Atunci Criton m-a întrebat: „Maestre, când trebuie să încep a gândi aşa?" I-am răspuns că nu trebuie s-o facă prea repede, căci cel care gândeşte la douăzeci sau chiar la treizeci de ani că toţi sunt nişte dobitoci este un dobitoc care nu va ajunge niciodată la înţelepciune. Trebuie să începi prin a crede că toţi ceilalţi sunt mai buni ca noi, să evoluezi puţin câte puţin, să ai primele îndoieli spre patruzeci de ani, să începi să-ţi revizuieşti părerea între cincizeci şi şaizeci de ani şi să ajungi la o certitudine în timp ce te îndrepţi spre o sută de ani, dar să fii gata să-ţi închei socotelile imediat ce primeşti telegrama de convocare.

Convingerea că toți cei din jurul tău (cinci miliarde) sunt dobitoci e rezultatul unei arte rafinate şi gândite, şi nu e la îndemâna primului tăntălău cu inel în ureche (sau în nas). Se cere știință şi străduanie. Nu trebuie să te grăbeşti. Trebuie să ajungi acolo cu încetul, exact la timp pentru a muri cu seninătate. Cu o zi înainte însă se întâmplă să crezi că mai există cineva pe care îl iubeşti şi îl admiri, şi care nu e prost deloc. Înțelepciunea constă în a recunoaşte exact la momentul potrivit (nu înainte) că şi el era prost (sau ea, pentru a fi *politically correct*). Doar atunci poți muri.

Prin urmare, marea artă stă în a studia treptat gândirea universală, a observa moravurile, a monitoriza zilnic mass media, afirmațiile artiştilor siguri pe ei, maximele politicienilor versatili, subtilitățile filozofice ale criticilor apocaliptici, aforismele eroilor carismatici, studiind teoriile, propunerile, apelurile, imaginile, aparițiile. Doar atunci, la sfârşit, vei avea fascinanta revelație că toți sunt dobitoci. În momentul acela vei fi gata pentru întâlnirea cu moartea.

Va trebuie să rezişti până la sfârşit în fața acestei revelații greu de admis, te vei încăpățâna să crezi că sunt unii care spun lucruri judicioase, că există cărți mai bune decât altele, că acel conducător de popoare doreşte cu adevărat binele comun. E firesc, e omeneşte, stă în natura speciei noastre de a refuza să vedem că ceilalți ar fi proşti fără deosebire – altfel ar mai merita să trăim? Dar când, la urmă, vei şti, vei fi înțeles de ce merită (ba e chiar minunat) să mori. Criton mi-a spus atunci: „Maestre, n-aş vrea să iau hotărâri pripite, dar am senzația că dumneavoastră sunteți un dobitoc."

„Vezi, i-am spus, eşti deja pe calea cea bună."

1997

Cuprins

Cuvânt înainte 5

PARTEA ÎNTUNECATĂ A GALAXIEI
Între rasism, război şi „politically corect"

Migraţii 11
Războiul, violenţa şi dreptatea 14
Exilul, Rushdie şi Satul Global 17
Cât costă prăbuşirea unui imperiu? 20
Spânzurare în direct la ora cinei 23
New York, New York, what a beautiful town! 26
Corectitudine, sau intoleranţă politică? 29

ŢĂRMURI DRAGI
Cronici italiene

De ce să te încaieri pentru televiziune? 35
Amintirea lui Ginger Rogers 38
Măreţii ani optzeci 41
Atenţie: Pliculeţ delirant 44

SUBLIMA OGLINDĂ A VORBELOR ADEVĂRATE
Limbaje şi comportamente

Profesionalism 49
Fetelor, staţi la locul vostru 52
Neokhomeinism în universităţile americane 55
Punerea în scenă a *Evreului din Malta* 58
A scrie corect politic 61

Perversiunea fotbalistică 64
Derrick, sau pasiunea mediocrității 67
Bârfa era un lucru serios 70
Cum se poate răsturna o valijoară pe rotile 73
Trabucul ca mesaj 76
De ce se manifestă împotriva pedofiliei?
Un mesaj de luat în seamă 79
Scurte indicii de psihologie urbană 82
Eseu despre decadența moravurilor 85
Liturghia de duminică 88
E important să fotografiem persoanele celebre? 91
Cum să naufragiezi cu succes 94
În ce parohie o fi studiat Clinton? 97
Educarea în spiritul *privacy* 100
Cum îi dăunează democrației democrația 103
Privacy și arest la domiciliu 106
Cine seamănă cu Gérard Philipe? 109
A fi împreună pentru a ne ruga.
Sau a ne ruga pentru a fi împreună 112

CEEA CE ÎN UNIVERS SE RĂSFOIEȘTE
De la carte la hipertext, via Web

De Mauro, eşti nebun! 117
Cărţi de consultat şi cărţi de citit 120
A citi cărţile cu buricele degetelor 123
Betzeller 125
Nu vă faceţi griji pentru hipertext 128
Cum să arunci jumătate din Windows 131
Mac *vs* DOS 134
Cronica unei nopţi a păcatului 136
Colonul lui mister X 139
Însemnări despre iconiţele de pe computer 142
Adevărul, numai adevărul 145
Despre importanţa majusculelor 148
E-mail, inconştient şi Supraeu 151
Ciudatul caz al bilelor şoarecelui 154
Îi ţineţi minte pe toţi cei şapte pitici? 157

Am inventat oare aşa de multe? 160
A călători pe Internet 163
Poveşti gata scrise şi poveşti de scris 166

DEŞI E ÎN ZADAR VORBIREA
Polemici despre mijloacele de informare

Ziarelor, aţi devenit sclavele televiziunii 171
Procesul transmis la televizor este un atentat
la Constituţie 174
Dacă inculpatul consimte, cine protejează martorul? 177
Stalinism învechit? 180
La televizor nu se probează nevinovăţia.
Se respinge acuzaţia 183
Un sondaj despre sondaje? 186
Şezutul deputatului 189
Cum să dai ştirea despre ştirea că ştirile
nu trebuie preluate 192
Punerea în scenă a ezitării 195
Opus Dei dezminte că eu aş fi Anticristul! 198
O ştire picantă: Iulius Cezar a fost înjunghiat în Senat 201
XXXXXXXXXXXX N-aţi citit greşit: xxxxxxxx 204

TOCĂNIŢĂ DE COPANE FRIPTE
Spicuiri de litere şi arte

Nebunii literari 209
De ce ne prelungesc cărţile viaţa 212
Indiferent de Totò, Chaplin e mai bun 215
Bucurie! Mă luminează imensitatea 218
Duceţi-vă la Luvru, acolo se află strămoşul
lui *zapping* şi al lui BLOB 221
Cărţi dezarticulate 224
Noţionism şi noţiuni 227
Elogiul clasicilor 230
Un tratat despre scobitori 233
Porcăria aia de *Simfonie a cincea* 236
Era o noapte întunecoasă şi vijelioasă. Dar pe ce dată? 243

Gog 246
De ce ar trebui să trândăvească poeții? 249
Cine scrie pe gratis plătește întotdeauna pentru carte 252
Prima obligație a intelectualilor:
să stea cuminți când nu-s buni de nimic 255
Ce credea Leopardi despre fetele din Recanati? 258
Câte cărți au rămas necitite? 261
Etică, estetică și Aerosol 264
Ioan Botezătorul? 268
Opere și fluxuri 271
Dar ce este acest postmodernism? 274
Triumful și apusul criticii radicale 277

DAȚI-MI VOIE SĂ MĂ AMUZ
Scurte povești

Generalul, Saddam Hussein și Mahomed 283
Bruno 286
Supozitorul și limitele interpretării 289
Povestea îngerului Urs 292
Prima noapte a vieții mele 295
Cormoranul din Insulele Shetland 298
Juan Felix Sánchez 301
Fiicele lui madam Doré
Povestire postmodernă și intertextuală 304
Gânduri despre călătoriile în timp 307
Scufița Roșie, SUA 1997 310
Cum să scrii bine 313
De ce? 316

SUBLIMA, PROGRESISTA NOASTRĂ SOARTĂ
Anticipări despre mileniul trei

Ce frumoasă-i tinerețea! 321
Câți copaci arunc într-un an? 324
Mai întâi s-a născut omul, sau găina? 327
Tutuiți-mă, am doar cincizeci de ani 330
Mamă, ce înseamnă „frate"? 333

Triumful tehnologiei uşoare 336
Un savant nebun a hotărât să mă cloneze 339
Eugenetica nu este o ştiinţă exactă 342
Cronici din mileniul trei:
în sfârşit, şcolile particulare 345
Vechile cronici din 2090 348
Chopin contra Vianello.
Să încercăm să cerem imposibilul. 351
Cum să te pregăteşti cu seninătate pentru moarte 354

La preţul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar
ce se virează Uniunii Scriitorilor din România,
cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001,
B.C.R. Unirea, Bucureşti.

În deceniile opt și nouă, Umberto Eco a publicat în revista *L'Espresso* o serie de cronici vizând o diversitate caleidoscopică de teme ale lumii contemporane. Actualul volum reprezintă, ca și *Minunile Sfântului Baudolino*, o selecție din articolele publicate atunci. Tonul sarcastic și ironia mușcătoare fac ca tușele groase în care scriitorul italian înfățișează o realitate sau alta să scoată în evidență tocmai acele detalii stânjenitoare și sâcâitoare pe care, dintr-o prea mare obișnuință, nici nu le mai băgăm în seamă. Ele au menirea să-i provoace cititorului acea luciditate amară pe care nu o poți îndeobște căpăta decât amuzându-te copios. Cât privește titlul cărții, el îl reia pe cel al rubricii sub care au apărut cronicile și care ne este explicat de Eco însuși: „Titlul rubricii trimite la micuțele plicuri din carton cu chibrituri marca Minerva și la obiceiul de a însemna pe dosul «copertei» lor adrese, liste de cumpărături sau, cum mi se întâmplă mie, notițe stenografice despre tot ce-mi trece prin minte în tren, la bar, la restaurant, când citesc un ziar, privesc o vitrină sau scotocesc prin rafturile unei librării."

ISBN 978-973-50-2928-9